

*Przegląd
Prawa
Wyznaniowego*

POLSKIE TOWARZYSTWO PRAWA WYZNANIOWEGO

RADA NAUKOWA

prof. Libero Gerosa (Université de la Suisse Italienne, Lugano)
prof.dr.hab.Wojciech Góralski (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie)
dr hab.prof. UKSW Jan Krajczyński (Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie)
prof. dr hab. Krzysztof Krasowski (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu)
prof. dr hab. Józef Krukowski (Polska Akademia Nauk, Oddział w Lublinie)
prof. dr hab. Henryk Misztal (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)
prof. Philippe Nelidoff (Université Toulouse Capitole)
dr doc. lic. Damián Němec (Palacký University in Olomouc)
dr hab. Janusz Osuchowski (Uniwersytet Warszawski)
prof. dr hab. Michał Pietrzak (Uniwersytet Warszawski)
dr hab. prof. UO Paweł Sobczyk (Uniwersytet Opolski)
dr hab. prof. KUL Piotr Stanisław (Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II)
prof. dr hab. Ryszard Sztymmler (Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie)
prof. dr hab. Wacław Uruszczak (Uniwersytet Jagielloński)
dr hab. prof. UO Dariusz Walencik (Uniwersytet Opolski)
prof. dr hab. Wiktor Wysoczański (Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Redaktor naczelny: prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński
Zastępca Redaktora naczelnego: dr hab. prof. UR Piotr Steczkowski
Sekretarz naukowy: dr hab. Marta Osuchowska
Członkowie Kolegium Redakcyjnego:
dr hab. prof. ASzWoj Marek Bielecki
dr hab. prof. UW Wojciech Brzozowski
dr Michał Hucal
dr Igor Kilanowski

Przegląd Prawa Wyznaniowego

Tom 14

LUBLIN 2022

RECENZENCI POSZCZEGÓLNYCH ARTYKUŁÓW I GLOS
Marek Andrzejewski, Magdalena Błaszczyk, Małgorzata Czuryk,
Monika Florczak-Wątor, Jan Krajczyński, Justyna Krzywkowska,
Katarzyna Krzysztofek-Strzała, Adam Krzywoń, Bernard Łukańko, Konrad Marciniuk,
Artur Mezglewski, Jerzy Nikołajew, Artur Olechno, Bartosz Rakoczy,
Viktoria Serzhanova, Anna Tunia.

OPRACOWANIE REDAKCYJNE I KOMPUTEROWE
Studio DTP Academicon | e-mail: dtp@academicon.pl
| dtp.academicon.pl
redakcja i korekta: Jędrzej Szulga
skład i łamanie: Adam Dorot, Patrycja Waleszczak

PROJEKT OKŁADKI I STRON TYTUŁOWYCH
Agnieszka Gawryszuk

© Copyright by Polskie Towarzystwo Prawa Wyznaniowego, Lublin 2022

ISSN 2080-3788

Wersją pierwotną czasopisma jest wersja drukowana.

POLSKIE TOWARZYSTWO PRAWA WYZNANIOWEGO
Al. Raławickie 14 p. 701, 20-950 Lublin
e-mail: redakcja@ptpw.pl

Druk i oprawa
Elpil

Marek Bielecki

ORCID 0000-0003-3880-017X

Akademia Sztuki Wojennej

ma.bielecki@akademia.mil.pl

ODZIAŁYWANIE NORM WEWNĘTRZNYCH KOŚCIOŁÓW I INNYCH ZWIĄZKÓW WYZNANIOWYCH NA PRAWO POLSKIE. ROZWAŻANIA NA KANWIE WYROKU SĄDU OKRĘGOWEGO W POZNANIU Z DNIA 3 LISTOPADA 2021 R. – II CA 672/21

UWAGI WSTĘPNE

Kościoły i inne związki wyznaniowe o uregulowanej sytuacji prawnej kształtują swoje relacje z państwem, opierając się na regułach normatywnych zawartych m.in. w ustawie zasadniczej¹, konkordacie², ustawodawstwie zwykłym³ oraz

- 1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.
- 2 Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.
- 3 Zob. m.in.: Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, tekst jedn. Dz. U. z 2000 r. Nr 26, poz. 1271 ze zm.; Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2019 r., poz. 1347; Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Dz. U. z 2014 r., poz. 1726; Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 43; Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 483; Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1712; Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 169; Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1889; Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1599; Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1798; Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 44; Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 14; Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2015 r., poz. 13; Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej, Dz. U. Nr 38, poz. 363, ze zm.; Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 30, poz. 240, ze zm.; Ustawa z dnia 21 kwietnia

aktach prawnych niższego rzędu. Ze względu na podejmowaną tematykę kluczowe znaczenie ma zasada autonomii i niezależności, której rodowód wywodzi się ze społecznego nauczania Kościoła katolickiego⁴, a aktualnie jej zakres dookreślają m.in. przepisy Konstytucji.

Zgodnie z art. 25 ust. 3 stosunki między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania i ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak również współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego. Powyższa dyspozycja obejmuje wewnętrzną i zewnętrzną sferę wzajemnego oddziaływania na siebie wspólnot konfesyjnych i państwa. W doktrynie zwykło się przyjmować, że autonomiczność dotyczy sfery wewnętrznej i oznacza możliwość samodzielnego rozstrzygania o swoich sprawach. Z kolei niezależność obejmuje aspekt zewnętrzny i jest postrzegana jako brak podporządkowania innym podmiotom⁵.

Należy jednakże zauważyć, że w obrębie niezależności zawiera się również autonomiczność podmiotu. Podmiot niezależny może bowiem decydować zarówno w sprawach wewnętrznych, jak i zewnętrznych. Dla postrzegania statusu niezależności Kościołów i związków wyznaniowych w stosunku do państwa zasadnicze znaczenie ma zwrot „każdy w swoim zakresie”. Przyjęcie bowiem bezwarunkowej niezależności podmiotów konfesyjnych wobec władzy państwowej negowałoby istniejące realia. Państwo w wielu obszarach reglamentuje funkcjonowanie Kościołów i innych związków wyznaniowych (m.in. wpis do rejestru czy opodatkowanie). Niezależność wobec władzy państwowej oznacza brak podporządkowania jedynie w sprawach, w których podmioty konfesyjne dysponują kompetencją należącą do ich wyłącznej właściwości, a państwo uznaje te uprawnienia.

Trybunał Konstytucyjny (TK), odnosząc się do kwestii stanowienia prawa przez wspólnoty religijne, nie dookreśla, czy kompetencja ta mieści się w zakresie autonomii czy niezależności, ale łączy oba pojęcia w jedną zasadę. Zakres wyinterpretowanego przez TK uprawnienia oznacza m.in. prawo wspólnot religijnych do samodzielnego decydowania o swoich sprawach wewnętrznych. W szczególności obejmuje określenie: treści swojej wiary, struktur organizacyjnych oraz obsadzania stanowisk kościelnych.

Co istotne z punktu widzenia podejmowanej tematyki, to fakt, że z zasady autonomii i niezależności nie wynika, iż prawo tworzone przez podmioty

1936 r. o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 30, poz. 241, ze zm.

⁴ *Gaudium et spes* [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 604 i nn.

⁵ D. Dudek, *Równouprawnienie Kościołów i związków wyznaniowych na tle konstytucyjnych zasad prawa wyznaniowego* [w:] *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego*, red. A. Mezglewski, Lublin 2004, s. 207.

Odziaływanie norm wewnętrznych Kościołów i innych związków wyznaniowych...

konfesyjne obowiązuje bezpośrednio w porządku państwowym. Jednakże regulacje wewnętrzne powinny być brane pod uwagę przy wydawaniu przez organy władzy publicznej rozstrzygnięć dotyczących wspólnot religijnych⁶.

Ważną kwestią, na którą zwraca uwagę TK, jest również to, iż autonomię i niezależność należy interpretować w kontekście konstytucyjnej zasady współdziałania Kościołów i innych związków wyznaniowych z państwem w celu realizacji dobra jednostki i dobra wspólnego⁷. Obie zbiorowości mają poprawnie koegzystować ze sobą ze względu na zbieżność substratu podmiotowego. Dzieje się tak dlatego, że osoby tworzące poszczególne wspólnoty religijne jednocześnie są obywatelami państwa bądź podlegają pod jego jurysdykcję (np. bezpaństwowcy).

Kwestia odziaływania norm wewnętrznych, tworzonych przez Kościoły i inne związki wyznaniowe, na prawo państwowe od lat wzbudza kontrowersje i duże emocje. Wielokrotnie stanowisko zajmował zarówno wymiar sprawiedliwości⁸, jak również przedstawiciele doktryny⁹.

Niniejsze opracowanie wpisuje się w toczący się dyskurs, dotyczący skuteczności norm wewnętrznych tworzonych przez podmioty konfesyjne w świeckim

⁶ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 grudnia 2009 r., K 55/07 – OTK-A 2009/11/167.

⁷ Tamże.

⁸ Zob. m.in.: wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00, LEX nr 52448; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2004 r., IV CK 108/03, OSNC 2005/4/65; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2005 r., IV CK 480/04, LEX nr 177273; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2005 r., IV CK 582/04, LEX nr 176007; uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2008 r., III CZP 122/08, OSNC 2009/7-8/115; wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19, LEX nr 3275563.

⁹ Zob. m.in.: P. Borecki, C. Janik, *Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych a państwowy porządek prawny* [w:] *Prawo wewnętrzne nierzymskokatolickich związków wyznaniowych w Polsce. Wybór aktów prawnych*, oprac. P. Borecki, C. Janik, Warszawa 2012, s. 7–14; W. Brzozowski, *Niedopuszczalność sądowej kontroli prawidłowości stosowania przez związek wyznaniowy własnego prawa. Głos do postanowienia Sądu Najwyższego z 12.05.2016 r., IV CSK 529/15*, „Przegląd Sądowy” 2017, t. 5, s. 117; B. Rakoczy, *Skuteczność norm prawa kanonicznego w prawie polskim. Komentarz do tezy wyroku Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z 26 maja 2011*, „Monitor Prawny Proboszcza” 2012, t. 9, s. 15; A. Mezglewski, *Opinia prawna dotycząca problemu obowiązywania prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w obrocie prawnym*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 3, s. 251–258; M. Strzała, *Skuteczność norm prawa kanonicznego w zakresie reprezentacji kościelnych osób prawnych w orzecznictwie Sądu Najwyższego* [w:] *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11-12 IX 2010*, red. K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz, Poznań 2010, s. 211–221; T.J. Zieliński, *Prawo wewnętrzne gmin wyznaniowych żydowskich w Polsce a normy ustawowe*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 14, s. 25–45; W. Uruszczak, *Recepcja prawa kanonicznego w obowiązującym prawie polskim*, „Annales Canonici” 2007, t. 3, s. 5–20; D. Walencik, *Prawo kanoniczne (wewnętrzne) związków wyznaniowych a prawo polskie*, „Przegląd Sądowy” 2013, t. 5, s. 11–25; P. Stanisław, *Proboszcz jako reprezentant parafii rzymskokatolickiej w stosunkach majątkowych* [w:] *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11-12 IX 2010*, red. K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz, Poznań 2010, s. 191–200; A. Tunia, *Recepcja prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w prawie polskim*, Lublin 2015.

porządku prawnym. Kanwą dla podejmowanych ustaleń jest wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z 3 listopada 2021 r. (II Ca 672/21)¹⁰ w głośnej i do dziś niezakończonej sprawie duchownego – członka jednego z zakonów, który nie chce podporządkować się poleceniom swych przełożonych. Sprawa jest szeroko komentowana w mediach, gdzie ujawniono personalia duchownego, niemniej jednak w niniejszym opracowaniu uwaga zostanie skupiona w głównej mierze na problematyce relacji dwóch porządków prawnych – kościelnego i państwowego.

I. STAN FAKTYCZNY SPRAWY

Duchowny, w którego sprawie toczy się postępowanie sądowe, przyjął święcenia kapłańskie i złożył śluby wieczyste w jednym z zakonów. Pismem z 6 czerwca 2015 r. poinformowano go, że od 1 sierpnia 2015 r. zostaje przeniesiony z dotychczasowej placówki do nowej siedziby. Zakonnik nie zareagował na pismo i nie udał się we wskazane miejsce. 5 stycznia 2018 r. zostało skierowane do niego kolejne ponaglenie, w którym wskazano, iż na mocy obowiązującego go ślubu posłuszeństwa poleca się mu, aby w ciągu 7 dni od otrzymania pisma niezwłocznie udał się we wskazane miejsce. Duchowny potwierdził, że otrzymał dokument 5 stycznia 2018 r. Przy odbiorze pisma dokonał jednakże adnotacji, że nie może opuścić dotychczasowej placówki, gdyż naraziłby wiernych na brak opieki duchowej¹¹.

Przełożony Generalny zakonu, do którego należał duchowny, po przeprowadzonym głosowaniu Rady Generalnej, dekretem z 27 lipca 2018 r., wydał go z instytutu z uwagi na „uporczywe nieposłuszeństwo prawnym nakazom przełożonych w poważnej materii”. Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego potwierdziła fakt wydalenia, uznając go za zgodny z obowiązującym prawem. Pomimo wydalenia duchowny nadal mieszkał w domu zakonnym, przystosowując jedno z zajmowanych pomieszczeń na prywatną kaplicę.

11 stycznia 2020 r. arcybiskup miejsca zarządził przeprowadzenie postępowania w celu weryfikacji statusu prawnego duchownego. 25 marca 2020 r., po przeprowadzonym dochodzeniu, wikariusz generalny ponownie poinformował duchownego, że nie wolno mu sprawować żadnych funkcji wynikających z władzy święceń. Zostało również wszczęte pozasądowe postępowanie karno-administracyjne, które nie spowodowało zmiany postawy duchownego¹².

¹⁰ Wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 3 listopada 2021 r., II Ca 672/21, LEX nr 3306352.

¹¹ Z uzasadnienia wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 3 listopada 2021 r., II Ca 672/21.

¹² <https://wobroniemy.pl/wp-content/uploads/2021/10/S%C4%85d> [dostęp: 17 sierpnia 2022].

Odziaływanie norm wewnętrznych Kościołów i innych związków wyznaniowych...

Równolegle z procesem kanonicznym toczyło się postępowanie cywilne z powództwa domu zakonnego przy interwencji ubocznej miasta Poznań. Wyrokiem z 8 grudnia 2020 r. Sąd Rejonowy Poznań – Grunwald i Jeżyce w Poznaniu nakazał pozwanemu duchownemu, aby opuścił, opróżnił i wydał powodowi lokal składający się z dwóch pokoi i łazienki. Ponadto sąd stwierdził brak uprawnień pozwanego do zawarcia umowy o najem lokalu socjalnego¹³. Duchowny złożył od powyższego wyroku apelację, która została rozpatrzona wyrokiem Sądu Okręgowego w Poznaniu z 3 listopada 2021 r. (II Ca 672/21).

II. NORMY KANONICZNE

Postępowanie wewnętrzne prowadzone przez władze zgromadzenia, do którego należał duchowny, oraz przez diecezję, na której terenie posługę pełnił, opierało się na obowiązującym Kodeksie Prawa Kanonicznego¹⁴ oraz Konstytucji Towarzystwa SDB¹⁵. Warto przytoczyć najistotniejsze z uregulowań, gdyż niektóre z nich zostały przywołane w orzeczeniu sądu.

W myśl kan. 598 § 1 każdy instytut, mając na uwadze własny charakter i cele, powinien w swoich konstytucjach określić sposób realizowania rad ewangelicznych czystości, ubóstwa i posłuszeństwa. Sam ślub posłuszeństwa zobowiązuje m.in. do podporządkowania własnej woli prawowitym przełożonym, którzy wydają polecenia zgodnie z własnymi konstytucjami (kan. 601).

Prawnie ustanowiony przełożony kieruje daną wspólnotą, stoi na straży wierności charyzmatu i misji instytutu. Kategoria ta obejmuje m.in. przełożonego domu zakonnego, ale także przełożonych w szerszym zakresie kolegalnym w postaci każdego rodzaju kapituł. Norma wyrażona w kan. 601 zobowiązuje zarówno duchownego, jak również przełożonego, który może wydawać polecenia jedynie w granicach obowiązującego prawa¹⁶.

Zgodnie z Konstytucją Towarzystwa SDB przez ślub posłuszeństwa zobowiązuje się członków zgromadzenia do słuchania prawowitych rad przełożonych. Gdy polecenie wydawane jest wyraźnie na mocy ślubu posłuszeństwa, wówczas obowiązek usłuchania przełożonego jest poważny. Zastrzeżono jednocześnie,

¹³ Wyrok Sądu Rejonowego Poznań – Grunwald i Jeżyce w Poznaniu z dnia 8 grudnia 2020 r., I C 2704/18, [http://orzeczenia.poznan-staremiasto.sr.gov.pl/content/\\$N/153510400000503_I_C_002704_2018_Uz_2021-03-07_001](http://orzeczenia.poznan-staremiasto.sr.gov.pl/content/$N/153510400000503_I_C_002704_2018_Uz_2021-03-07_001) [dostęp: 17 sierpnia 2022].

¹⁴ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983 r.), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski w: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984 (dalej: KPK).

¹⁵ *Konstytucje i Regulaminy Ogólne Towarzystwa św. Franciszka Salezego*, Rzym 1986.

¹⁶ M. Saj, *Prawna strona ślubu posłuszeństwa*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny” 2010, nr 3–4, s. 32–34.

że prawo wydawania takich poleceń zarezerwowane jest dla wyższych przełożonych i dyrektorów. Powinni wydawać je tylko w wyjątkowych sytuacjach na piśmie lub ustnie w obecności dwóch świadków (n. 68).

Jedną z przesłanek do wydalenia duchownego z zakonu jest poważne, zewnętrzne, poczytalne i prawnie potwierdzone uporczywe nieposłuszeństwo prawnym nakazom przełożonych w poważnej materii (kan. 696 § 1). Jak podkreśla się w doktrynie, uporczywe nieposłuszeństwo oznacza zachowanie pomimo upomnień, nakazów i zakazów przełożonych. Przełożeni zaś mają obowiązek działać zgodnie z prawem wewnętrznym. Zatem poważna materia nieposłuszeństwa dotyczy tych decyzji przełożonych, które regulowane są w prawie własnym¹⁷.

Wydalenie duchownego z zakonu odbywa się według ustalonej procedury. Jeżeli więc przełożony wyższy, po wysłuchaniu swojej rady, uzna, że należy wszcząć proces o wydalenie, powinien zebrać lub uzupełnić dowody. Ponadto należy upomnieć członka na piśmie lub w obecności dwóch świadków, z wyrażonym zagrożeniem wydalenia, jeżeli nie poprawi swego postępowania. W razie nieskuteczności tego upomnienia przełożony powinien wystosować drugie upomnienie po upływie przynajmniej piętnastu dni. Duchowny powinien mieć zapewnioną możliwość obrony. Jeśli drugie upomnienie jest również bezskuteczne, po upływie 15 dni należy przesłać wszystkie akta sprawy do najwyższego przełożonego (kan. 697).

Najwyższy przełożony, działając kolegialnie ze swoją radą, złożoną przynajmniej z czterech członków, może wydać dekret wydający po przeprowadzeniu tajnego głosowania (kan. 699 § 1). Dla swej ważności dekret wydający powinien zostać zatwierdzony przez Stolicę Apostolską (kan. 700). Poprzez prawne wydalenie ustają wszelkie prawa i obowiązki wynikające z profesji. Jeżeli jednak członek jest duchownym, nie może wykonywać święceń, dopóki nie znajdzie biskupa, który go przyjmie albo przynajmniej pozwoli na wykonywanie święceń (kan. 701). Ci zaś, którzy zgodnie z prawem zostali wydaleny z zakonu, nie mogą się domagać od niego niczego za jakąkolwiek pracę w nim wykonaną (kan. 702).

Zgodnie z zaprezentowanymi uregulowaniami zawartymi w prawie wewnętrznym po wydaleniu duchownego z zakonu ustają pomiędzy nim a dotychczasowym instytutem wszelkie więzy prawne. Powstaje jednakże pytanie: czy wydalenie kanoniczne duchownego z zakonu oddziałuje na jego sytuację w świetle norm prawa krajowego?

¹⁷ A. Skorupa, *Przyczyny i procedura wydalenia duchownych z instytutu zakonnego*, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawno-historyczny” 2011, nr 3–4, s. 160.

III. STANOWISKO SĄDU I JEGO OCENA

W wyroku z 3 listopada 2021 r. Sąd Okręgowy w Poznaniu zawarł liczne uwagi dotyczące relacji państwo–Kościół oraz ustosunkował się do kwestii skuteczności norm prawa wewnętrznego w państwowym porządku prawnym. Tezy zawarte w niniejszym orzeczeniu korespondują z poglądami wyrażanymi w doktrynie i we wcześniejszych orzeczeniach wymiaru sprawiedliwości, dzieląc je w większym bądź mniejszym stopniu.

W przeważającej mierze opinia sądu nie budzi kontrowersji, chociaż można nabrać podejrzenia, że sąd nie ma do końca wyrobionej opinii na temat skuteczności oddziaływania norm kanonicznych na świecki porządek prawny. Świadczyć mogą o tym wzajemnie wykluczające się tezy.

W rozumieniu sądu zasada poszanowania autonomii i niezależności oznacza m.in. prawo wspólnot religijnych do samodzielnego decydowania o swoich sprawach wewnętrznych (treść wiary, struktury organizacyjne, obsadzanie stanowisk kościelnych). Ponadto „prawo wewnętrzne nie obowiązuje bezpośrednio w porządku państwowym, choć może i powinno być brane pod uwagę przy wydawaniu przez organy władzy publicznej rozmaitych rozstrzygnięć dotyczących wspólnot religijnych”. Dalej sąd zauważa, że normy wewnętrzne nie są źródłami prawa powszechnie obowiązującego w myśl art. 87 Konstytucji i co do zasady „nie mogą wpływać na treść prawa powszechnie obowiązującego ani być podstawą regulowania stosunków horyzontalnych w obrocie powszechnym”. W praktyce, jak podkreśla sąd, dopuszczalne jest jednak odwoływanie się do norm wewnętrznych dla ustalenia ważności czynności prawnych dokonywanych na podstawie prawa powszechnie obowiązującego.

Przykładem dla sądu jest ocena ważności umowy, opierając się na prawie kanonicznym, gdy jedną ze stron umowy jest proboszcz Kościoła. Z powyższego fragmentu orzeczenia, który stanowił również punkt odniesienia dla sądu pierwszej instancji, wynika, że sąd wyklucza normatywny charakter norm tworzonych przez Kościoły i związki wyznaniowe, dopuszczając jednakże odwoływanie się do nich, a nawet uzależnianie od nich ważności niektórych czynności prawnych dokonywanych w świeckim obrocie prawnym.

W dalszej części uzasadnienia sądu okręgowego spotykamy się jednakże ze stwierdzeniem, że dopuszczalność oceny ważności czynności prawnych, opartych na prawie powszechnie obowiązującym, z punktu widzenia prawa konfesyjnego budzi wątpliwości. Dlatego też, jeżeli drugą stroną umowy jest podmiot nienależący do danego wyznania, nie jest on zobowiązany do tego, by znać normy kanoniczne.

Ponadto, jak dalej zauważa sąd, uzależnianie czynności prawnych od przestrzegania prawa kanonicznego budzi wątpliwości z punktu widzenia zasady

zaufania obywateli do państwa. Implikuje bowiem wymóg znajomości prawa wewnętrznego nawet w sytuacji, gdy jedna ze stron nie jest członkiem podmiotu, który owo prawo wydał. Wobec powyższych stwierdzeń istnieje problem z jednoznacznym dookreśleniem stanowiska Sądu Okręgowego w Poznaniu. Wydaje się, że należałoby wskazać w tekście orzeczenia, z którym poglądem sąd się utożsamia.

Sąd, uzasadniając możliwość oddziaływania prawa wewnętrznego w świeckim porządku prawnym, przywołuje m.in. wyrok Sądu Najwyższego (SN) z 7 lipca 2000 r.¹⁸, w którym uznana została m.in.: autonomiczność prawa kanonicznego, skuteczność norm wewnętrznych w świeckim porządku prawnym oraz to, że podstawę tejże skuteczności stanowi art. 2 ustawy o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w RP (u.K.K.)¹⁹, zgodnie z którym „kościół rządzi się w swych sprawach własnym prawem, swobodnie wykonuje władzę duchowną i jurysdykcyjną oraz zarządza swoimi sprawami”²⁰.

Powyższy judykat doczekał się licznych komentarzy, głównie krytycznych²¹, chociaż pojawiały się również aprobujące głosy²². W głosach krytycznych podkreślano m.in. fakt, że aby prawo kanoniczne mogło skutecznie oddziaływać na świecki porządek prawny, prawodawca państwowy powinien w sposób wyraźny taką możliwość przewidzieć. Z kolei Bartosz Rakoczy, wyrażając pozytywny stosunek do wyroku SN, stwierdza m.in., że w odniesieniu do kościelnych osób prawnych właściwe przepisy, które należy uwzględnić na mocy art. 35 k.c., to przepisy prawa kanonicznego i wydane na ich podstawie prawo partykularne. Wynika to z faktu, że zarówno konkordat (art. 2), jak i u.K.K (art. 2) odsyłają do prawa kanonicznego jako właściwego co do zarządzania przez Kościół swoimi sprawami²³.

Pod wpływem krytyki SN doprecyzował swoje stanowisko w wyroku z 24 marca 2004 r.²⁴ Uznano wówczas skuteczność norm prawa kanonicznego w świeckim porządku prawnym, ale wyłącznie za sprawą poprzedniego uregulowania tego w ustawodawstwie świeckim. Prawo kanoniczne zostało uznane

18 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN, LEX nr 52448.

19 Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1347 ze zm.

20 Szerzej w komentarzu do art. 2 B. Rakoczy, *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polsce. Komentarz*, Warszawa 2008.

21 M. Jasiakiewicz, *Glosa do wyroku SN z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00*, „Rejent” 2005, t. 1, s. 122; M. Krzemiński, *Glosa do wyroku SN z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00*, „Prawo Bankowe” 2005, t. 10, s. 20; G. Radecki, *Glosa do wyroku SN z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2004, t. 1, s. 58.

22 B. Rakoczy, *Glosa do wyroku SN z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00*, „Orzecznictwo Sądów Polskich” 2003, t. 9, s. 115.

23 Tamże.

24 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2004 r., IV CK 108/03, OSNC 2005/4/65.

Odziaływanie norm wewnętrznych Kościołów i innych związków wyznaniowych...

za prawo statutowe, a źródłem skuteczności czynności dokonywanych przez proboszcza w imieniu parafii są przepisy Kodeksu cywilnego (art. 35 i 38).

Kwestia recypowania prawa wewnętrznego Kościołów i innych związków wyznaniowych do świeckiego porządku prawnego doczekała się monograficznego opracowania autorstwa Anny Tuni²⁵. Autorka wskazuje, że proces ten może mieć charakter wyraźny (dokonujący się na podstawie aktu normatywnego) lub dorozumiany (brak odesłania w akcie normatywnym, a konieczność wynika z konstrukcji danego przepisu). Ponadto wyodrębnić można zarówno recepcję normatywną (akt regulujący status prawny danego podmiotu), jak i terminologiczną (odniesienia do prawa wewnętrznego w aktach normatywnych)²⁶.

W doktrynie funkcjonują również opinie, które zdecydowanie wykluczają możliwość przywoływania przez wymiar sprawiedliwości norm wewnętrznych wspólnot przy uzasadnianiu swojego stanowiska. W głosie do jednego z orzeczeń SN Artur Mezglewski stwierdza, że Sąd Najwyższy przy opisywaniu stosunku zależności, wynikających ze ślubów posłuszeństwa zakonnika wobec prowincji zakonnej, bezprawnie zastosował przepisy prawa wewnętrznego, które nie mają mocy obowiązującej w świeckim porządku prawnym. Autor ten wyklucza zarówno możliwość zastosowania prawa kanonicznego, jak również jego interpretację, gdyż obszar ten należy do wyłącznej właściwości władzy kościelnej i stanowi wyraz zagwarantowanej w konstytucji autonomii i niezależności podmiotów konfesyjnych wobec prawodawcy świeckiego. Samo prawo kanoniczne jest tworzone przez Kościoły i inne związki wyznaniowe w sposób swobodny, a wiedzę kanonistyczną należy traktować w kategoriach wiedzy specjalnej.

W świetle opinii autora należy wykluczyć również skuteczność ślubów zakonnych w cywilnym obrocie prawnym. Samo prawo kanoniczne nie jest również prawem statutowym w rozumieniu prawa świeckiego. Dlatego też statuty instytutów zakonnych, według Artura Mezglewskiego, mają wyłącznie rangę prawa kanonicznego partykularnego i nie wywołują żadnych skutków w prawie obowiązującym²⁷.

Należy zgodzić się z poglądami autora co do kwestii określenia miejsca prawa kanonicznego w świeckim porządku prawnym, jednakże wydaje się, że niektóre zagadnienia wymagają pewnego doprecyzowania. Z uwagi na jasno dookreślony katalog źródeł prawa powszechnie obowiązującego (art. 87 Konstytucji) istnieje możliwość przywoływania ich przez wymiar sprawiedliwości jedynie w sytuacji, gdy prawodawca wyraźnie uznaje ich skuteczność.

²⁵ A. Tunia, dz. cyt.

²⁶ Tamże, s. 337–342.

²⁷ A. Mezglewski, *Glosa krytyczna do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r. (sygn. Akt II CSK 124/19)*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, t. 13, s. 375–380.

Jednakże istnieje sfera działalności związków wyznaniowych uregulowana przepisami wewnętrznymi, która wpływa na status prawny ich członków. Obszar ten nie podlega ocenie co do skuteczności podejmowanych czynności, niemniej jednak musi być brany pod uwagę. Podmioty stosujące prawo mogą stwierdzić zaistniały fakt bez możliwości dokonywania oceny formalnej jego ważności. Ta sfera należy do wyłącznej kompetencji podmiotów konfesyjnych i jest konsekwencją ich autonomii i niezależności. Dzieje się tak chociażby w sytuacji próby określenia tego, czy ktoś jest członkiem danego instytutu życia konsekrowanego, czy też został z niego wydalony.

Poza sferą oddziaływania Kościołów i innych związków wyznaniowych mieszczą się natomiast sprawy dotyczące podmiotów konfesyjnych, będące wyłączną prerogatywą prawodawcy świeckiego. Przykładem mogą być reglamentowane przez państwo zasady opodatkowania czy ubezpieczeń społecznych osób duchownych. Tutaj poszczególne wspólnoty religijne mogą wyłącznie wyrażać opinie, które mogą zostać uwzględnione przez prawodawcę świeckiego bądź nie.

W przedmiotowej sprawie dokonano interpretacji i licznych odwołań do norm prawa kanonicznego. Większość ustaleń poczynił sąd pierwszej instancji, z kolei Sąd Okręgowy w Poznaniu uznał je za prawidłowe i wiążące. W działaniach wymiaru sprawiedliwości można jednak zaobserwować pewną niekonsekwencję.

Sąd pierwszej instancji, słusznie interpretując zasadę autonomii i niezależności, stwierdził, że w ramach prowadzonego procesu nie ma możliwości oceny skuteczności wydalenia z zakonu pozwanego duchownego. Dzieje się tak, zdaniem sądu, ponieważ jedynie odnośne władze Towarzystwa mają wyłączną kompetencję do oceny tego, czy zakonnik powinien zostać wydalony z Towarzystwa. Jednakże w dalszej części swego wyводу ten sam sąd stwierdza, że pomimo obowiązywania w polskim porządku prawnym zasady rozdziału Kościoła i państwa, „dopuszczalne jest odwoływanie się do norm prawa kanonicznego dla oceny skutków czynności podjętych przez organy kościelnych osób prawnych”, co też czyni w dalszej części, dokonując obszernej interpretacji szeregu kanonów zawartych w KPK (m.in. 701, 702, 693 1333, 1334).

Sąd Okręgowy w Poznaniu powołuje się na ustalenia sądu pierwszej instancji, kiedy stwierdza, że ten „poczynił szerokie rozważania dotyczące wydalenia pozwanego księdza M. [...] z Towarzystwa [...], oparte na przepisach Kodeksu Prawa Kanonicznego z dnia 4 grudnia 1983 r., w ramach których zbadał, jakie wyniknęły skutki z wydalenia pozwanego ze zgromadzenia zakonnego. W ich wyniku sformułował konkluzję, że z momentem wydalenia pozwanego ze zgromadzenia ustały wszelkie jego prawa związane z profesją zakonną; w szczególności pozwany utracił prawo i obowiązek zamieszkiwania w domu zakonnym”²⁸.

²⁸ Z uzasadnienia wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 3 listopada 2021 r., II Ca 672/21.

Odziaływanie norm wewnętrznych Kościołów i innych związków wyznaniowych...

Sąd Okręgowy w Poznaniu odniósł się również do skutków, jakie wywołuje lub może wywołać toczące się postępowanie. W rozpatrywanej sprawie dla jej rozstrzygnięcia istotne znaczenie miały dokumenty, na mocy których duchowny został wydalony z zakonu i nałożono na niego kary kanoniczne. Nie ma natomiast znaczenia fakt, iż duchowny nie zrealizował swego uprawnienia do złożenia odwołania. Bezsprorna dla sądu jest okoliczność, że pozwany nie zachował w tej materii procedur wynikających z prawa kanonicznego, dlatego też ma świadomość o prawomocności rozstrzygnięć wewnętrznych.

Sąd potwierdził jednakże, że w przypadku gdyby wewnątrzkościelna procedura odwoławcza została przez pozwanego zainicjowana i była w toku, ocena sądu byłaby odmienna. Skoro jednak, zdaniem sądu, określona procedura została wyczerpana, to należy respektować stan rzeczy z tego wynikający, jeżeli ma on znaczenie na gruncie stosunków cywilnoprawnych. Sąd odwoławczy przyznał zatem, że toczące się postępowanie kanoniczne mogłoby mieć wpływ na jego rozstrzygnięcie. Stwierdził ponadto, że sąd pierwszej instancji, dokonując interpretacji przepisów kanonicznych, miał na celu ustalenie uprawnień pozwanego do otrzymania lokalu socjalnego²⁹.

Z przywołanych fragmentów orzeczeń sądów obu instancji jasno wynika, że obydwa gremia dopuszczają możliwość interpretacji norm wewnętrznych wydawanych przez wspólnoty religijne. Może dziać się to w takich sytuacjach, gdy ustalenie statusu prawno-kanonicznego danego podmiotu ma wpływ na toczące się postępowania przed świeckim wymiarem sprawiedliwości. Wydaje się, że wobec powyższych uwag dotyczących relacji między prawem kanonicznym a prawem świeckim sądy obu instancji winny poprzestać na potwierdzeniu ustaleń kompetentnych władz kościelnych, a nie samodzielnie, bez udziału biegłych, dokonywać wykładni norm wewnętrznych. Stanowić to może bowiem nadmierną ingerencję w zasadę autonomii i niezależności.

Pomimo pewnych krytycznych uwag skierowanych do obu judykatów wydanych w przedmiotowej sprawie znalazło się w nich wiele cennych stwierdzeń, które mogą mieć wpływ na kształtowanie modelu relacji pomiędzy państwowym a konfesyjnym systemem prawnym. I tak, oceniając postępowanie w pierwszej instancji, Sąd Okręgowy w Poznaniu zauważył, że sądy powszechne nie mają kognicji do kontrolowania przebiegu wewnętrznej procedury Kościoła czy innego związku wyznaniowego. Poprzestają one na ustaleniu, czy określona procedura kościelna została wyczerpana, i oceniają jej skutki dla zaistnienia stosunków cywilnoprawnych. Powyższe stwierdzenie może budzić jedynie wątpliwości co do sposobu ustalania przez sądy powszechne, czy procedury kanoniczne zostały wyczerpane. Sąd powinien bowiem dookreślić, że wiążące

29 Tamże.

zdanie w tej materii mają podmioty konfesyjne, a sądy powszechne powinny jedynie przestać na stwierdzeniu określonych okoliczności.

Odpowiadając na zarzut podniesiony w apelacji, że relacja między powodem a pozwanym opiera się wyłącznie na prawie wewnętrznym, sąd drugiej instancji zdecydowanie wykluczył taką możliwość. Słusznie bowiem stwierdził, że oznaczałoby to, że „są w Polsce podmioty (osoby prawne i fizyczne) wyłączone spod powszechnie obowiązującego prawa tylko z uwagi na swoją przynależność do konkretnego kościoła”. Ponadto takiego wyłączenia nie można również wywieść z przepisów konkordatu (zasada autonomii i niezależności – art. 1) czy u.K.K. (art. 2). Zgodzić się należy z tym, że dopuszczenie całkowitego wyjęcia spod obrotu prawnego stosunków wewnątrzkonfesyjnych mogłoby spowodować, że w Polsce dopuszczone byłyby dowolne zachowania akceptowane przez związki wyznaniowe i dopuszczone ich prawem wewnętrznym – nawet te, które godzą w podstawowe prawa człowieka.

Sąd Okręgowy doprecyzowuje również to, że normy wewnętrzne nie mogą wpływać na treść prawa powszechnie obowiązującego, a Kościoły i inne związki wyznaniowe oraz ich członkowie pozostają adresatami norm zawartych w prawie powszechnie obowiązującym. Niejednokrotnie również relacja między członkiem określonej wspólnoty religijnej i tą wspólnotą ma charakter cywilnoprawny ze wszelkimi tego skutkami.

Powyższe ustalenia poczynione przez sądy obu instancji są konsekwencją uznania osobowości prawnej podmiotów konfesyjnych. Ustawa o stosunku państwa do Kościoła katolickiego w art. 8 ust. 1 pkt 6 przyznaje osobowość prawną instytutom życia konsekrowanego (instytuty zakonne i instytutu świeckie), do którego należał pozwany. Przymiot ten pozwala jednostkom organizacyjnym Kościołów i innych związków wyznaniowych uczestniczyć w obrocie prawnym na zasadach analogicznych jak inne podmioty. Również stosunki wewnątrz struktur kościelnych osób prawnych podlegają reżimowi ustawodawstwa świeckiego i powinny być oceniane na podstawie norm prawa powszechnie obowiązującego.

Pozytywnie należy również ocenić stanowisko sądu drugiej instancji odnośnie do przynależności poszczególnych podmiotów do struktur tworzonych przez dany Kościół bądź inny związek wyznaniowy. Sąd ten wyraźnie podkreśla, że są to kwestie regulowane przez prawo konkretnej wspólnoty religijnej i pozostają poza zakresem kontroli państwa³⁰.

Zgodzić się również należy z tym, że obie sfery, cywilnoprawna i konfesyjna, pozostają w określonych zależnościach i skutki działań w tych sferach mogą się ząbaciać. Samo zaś uwzględnienie skutków zaistniałych w obrębie prawa

³⁰ Tamże.

Oddziaływanie norm wewnętrznych Kościołów i innych związków wyznaniowych...

konfesyjnego na wzajemne relacje dwóch podmiotów nie jest wykluczone, a wręcz niezbędne, jak to miało miejsce w rozpatrywanej sprawie³¹.

Za cenną należy uznać kontestację Sądu Okręgowego w Poznaniu, iż całkowitym wypaczeniem poszanowania zasady autonomii i niezależności byłoby odmówienie ochrony prawnej podmiotom konfesyjnym. Nie może bowiem dojść do sytuacji, że prawo własności podlegałoby wyłącznie regulacjom wewnętrznym, niewywołującym skutków w świeckim porządku prawnym. Ma to szczególne znaczenie również z tego względu, iż, jak podkreśla sąd, związki wyznaniowe, w przeciwieństwie do instytucji świeckich, nie dysponują monopolem stosowania legalnej przemocy, pozwalającym na wyegzekwowanie przysługujących im praw podmiotowych³².

Na marginesie warto zauważyć, że konkordat z 1925 r. utrzymywał jeszcze w mocy instytucję *brachium seculare*, polegającą m.in. na pomocy władzy świeckiej w egzekwowaniu wyroków kościelnych³³. Działo się tak m.in. w sytuacji destytucji duchownego czy pozbawienia go beneficjum kościelnego (art. IV)³⁴. W obecnie obowiązującym konkordacie zrezygnowano z powyższych gwarancji, dlatego też jedyną możliwością ochrony prawa własności jest stosowanie w stosunkach majątkowych pomiędzy kościelną osobą prawną a jej członkiem norm ustawowych.

Sąd Okręgowy w Poznaniu ostatecznie oddalił apelację, zasądając od pozwanego zwrot kosztów zastępstwa procesowego na rzecz powoda i interwenienta ubocznego. Duchowny pomimo sądowego nakazu opuszczenia zajmowanych pomieszczeń nie wywiązał się z nałożonych nań obowiązków. W świetle doniesień medialnych do jego eksmisji miało dojść 8 września 2022 r.³⁵

PODSUMOWANIE

Niniejsze opracowanie w głównej mierze zostało skoncentrowane na kwestiach oddziaływania prawa wewnętrznego Kościołów i innych związków wyznaniowych na prawo polskie. Podstawą do poczynionych ustaleń stał się wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 3 listopada 2021 – II Ca 672/21. Powyższy judykat, w którym sąd zawarł obszerny wywód dotyczący wzajemnych relacji między kanonicznym a świeckim porządkiem prawnym, stanowi wartościowy

³¹ Tamże.

³² Tamże.

³³ <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/brachium-saeculare;3880184.html> [dostęp 23 sierpnia 2022].

³⁴ Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r., Dz. U. z 1925 r. Nr 72, poz. 501.

³⁵ <https://gloswielkopolski.pl/...czeka-eksmisja-znany-jest-jej-termin/ar/c1-16546451> [dostęp: 23 sierpnia 2022].

materiał poznawczy, który może podtrzymywać toczącą się od lat dyskusję. W chwili obecnej szczególnego znaczenia nabiera kwestia odpowiedzialności kościelnych osób prawnych za czyny osób im podlegających, która budzi liczne kontrowersje zarówno wśród przedstawicieli doktryny jak również samych zainteresowanych. Podsumowując jednakże powyższe ustalenia, można wyciągnąć następujące wnioski:

a) Dla oceny wzajemnych relacji pomiędzy świeckim a konfesyjnym systemem prawnym kluczowe znaczenie ma zasada autonomii i niezależności Kościołów i innych związków wyznaniowych względem państwa.

b) W obrębie niezależności zawiera się również autonomiczność podmiotu. Podmiot niezależny może bowiem decydować zarówno o sprawach wewnętrznych, jak i zewnętrznych.

c) Dla postrzegania statusu niezależności Kościołów i związków wyznaniowych w stosunku do państwa zasadnicze znaczenie ma zwrot „każdy w swoim zakresie”. Przyjęcie bezwarunkowej niezależności podmiotów konfesyjnych wobec władzy państwowej negowałoby istniejące realia.

d) W świetle stanowiska TK autonomię i niezależność należy interpretować w kontekście konstytucyjnej zasady współdziałania Kościołów i innych związków wyznaniowych z państwem w celu realizacji dobra jednostki i dobra wspólnego.

e) Normy wewnętrzne nie są źródłami prawa powszechnie obowiązującego w myśl art. 87 Konstytucji i co do zasady nie mogą wpływać na treść prawa powszechnie obowiązującego ani być podstawą regulowania stosunków horyzontalnych w obrocie powszechnym.

f) Z uwagi na jasno dookreślony katalog źródeł prawa powszechnie obowiązującego (art. 87 Konstytucji) istnieje możliwość przywoływania ich przez wymiar sprawiedliwości jedynie w sytuacji, gdy prawodawca wyraźnie uznaje ich skuteczność.

g) Istnieje sfera działalności związków wyznaniowych uregulowana przepisami wewnętrznymi, która wpływa na status prawny ich członków. Obszar ten nie podlega ocenie co do skuteczności podejmowanych czynności, niemniej jednak musi być brany pod uwagę. Podmioty stosujące prawo mogą stwierdzić zaistniały fakt bez możliwości dokonywania oceny formalnej jego ważności.

h) Poza sferą oddziaływania Kościołów i innych związków wyznaniowych mieszczą się natomiast sprawy dotyczące podmiotów konfesyjnych, będące wyłączną prerogatywą prawodawcy świeckiego.

i) Sądy powszechne nie mają kognicji do kontrolowania przebiegu wewnętrznej procedury Kościoła czy innego związku wyznaniowego.

BIBLIOGRAFIA

AKTY NORMATYWNE

- Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r., Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.
- Konkordat pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisany w Rzymie dnia 10 lutego 1925 r., Dz. U. z 1925 r. Nr 72, poz. 501.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.
- Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej, Dz. U. z 1928 r. Nr 38, poz. 363 ze zm.
- Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1930 r. Nr 30, poz. 241 ze zm.
- Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1930 r. Nr 30, poz. 240 ze zm.
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, tekst jedn. Dz. U. z 2000 r., Nr 26, poz. 1271 ze zm.
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1347.
- Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1726.
- Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 43.
- Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 483.
- Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1889.
- Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 169.
- Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1712.
- Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1599.
- Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2014 r., poz. 1798.
- Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 44.

Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 14.
 Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 13.

ORZECZNICTWO

Uchwała Sądu Najwyższego z dnia 19 grudnia 2008 r., III CZP 122/08, OSNC 2009/7-8/115.
 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00, LEX nr 52448.
 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 24 marca 2004 r., IV CK 108/03, OSNC 2005/4/65.
 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 2 lutego 2005 r., IV CK 480/04, LEX nr 177273.
 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 17 lutego 2005 r., IV CK 582/04, LEX nr 176007.
 Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r., II CSK 124/19, LEX nr 3275563.
 Wyrok Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 3 listopada 2021 r., II Ca 672/21, LEX nr 3306352.
 Wyrok Sądu Rejonowego Poznań – Grunwald i Jeżyce w Poznaniu z dnia 8 grudnia 2020 r., I C 2704/18, <http://orzeczenia.poznan-staremiasto.sr.gov.pl/> [dostęp: 17 sierpnia 2022].
 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z dnia 14 grudnia 2009 r., K 55/07, OTK-A 2009/11/167.

DOKUMENTY KOŚCIELNE

Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus (25.01.1983 r.), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski w: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
Gaudium et spes [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 604 i nn.
Konstytucje i Regulaminy Ogólne Towarzystwa św. Franciszka Salezego, Rzym 1986.

LITERATURA

Borecki P., Janik C., *Prawo wewnętrzne związków wyznaniowych a państwowy porządek prawny* [w:] *Prawo wewnętrzne nierzymskokatolickich związków wyznaniowych w Polsce. Wybór aktów prawnych*, oprac. P. Borecki, C. Janik, Warszawa 2012, s. 7–14.
 Brzozowski W., *Niedopuszczalność sądowej kontroli prawidłowości stosowania przez związek wyznaniowy własnego prawa. Glosa do postanowienia Sądu Najwyższego z 12.05.2016 r., IV CSK 529/15, „Przegląd Sądowy” 2017, t. 5, s. 117.*

Odziaływanie norm wewnętrznych Kościołów i innych związków wyznaniowych...

- Dudek D., *Równouprawnienie Kościołów i innych związków wyznaniowych na tle konstytucyjnych zasad prawa wyznaniowego* [w:] *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego*, red. A. Mezglewski, Lublin 2004, s. 199–225.
- Jasiakiewicz M., *Glosa do wyroku SN z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00, „Rejent”* 2005, t. 1, s. 122.
- Krzemiński M., *Glosa do wyroku SN z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00, „Prawo Bankowe”* 2005, t. 10, s. 20.
- Mezglewski A., *Glosa krytyczna do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r. (sygn. Akt II CSK 124/19), „Przegląd Prawa Wyznaniowego”* 2021, t. 13, s. 375–389.
- Mezglewski A., *Opinia prawna dotycząca problemu obowiązywania prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w obrocie prawnym, „Przegląd Prawa Wyznaniowego”* 2011, t. 3, s. 351–358.
- Radecki G., *Glosa do wyroku SN z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00, „Orzecznictwo Sądów Polskich”* 2004, t. 1, s. 58.
- Rakoczy B., *Glosa do wyroku SN z dnia 27 lipca 2000 r., IV CKN 88/00, „Orzecznictwo Sądów Polskich”* 2003, t. 9, s. 115.
- Rakoczy B., *Skuteczność norm prawa kanonicznego w prawie polskim. Komentarz do tezy wyroku Sądy Apelacyjnego w Poznaniu z 26 maja 2011, „Monitor Prawny Proboszcza”* 2012, t. 9, s. 15–17.
- Rakoczy B., *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polsce. Komentarz*, Warszawa 2008.
- Saj M., *Prawna strona ślubu posłuszeństwa, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny”* 2010, nr 3–4, s. 29–41.
- Skorupa A., *Przyczyny i procedura wydalenia duchownych z instytutu zakonnego, „Prawo Kanoniczne: kwartalnik prawnohistoryczny”* 2011, nr 3–4, s. 147–168.
- Stanisz P., *Proboszcz jako reprezentant parafii rzymskokatolickiej w stosunkach majątkowych* [w:] *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11-12 IX 2010*, red. K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz, Poznań 2010, s. 191–200.
- Strzała M., *Skuteczność norm prawa kanonicznego w zakresie reprezentacji kościelnych osób prawnych w orzecznictwie Sądu Najwyższego* [w:] *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11-12 IX 2010*, red. K. Krasowski, M. Materniak-Pawłowska, M. Stanulewicz, Poznań 2010, s. 21–221.
- Tunia A., *Recepcja prawa wewnętrznego związków wyznaniowych w prawie polskim*, Lublin 2015.
- Uruszczak W., *Recepcja prawa kanonicznego w obowiązującym prawie polskim, „Annales Canonici”* 2007, t. 3, s. 5–20.

Walencik D., *Prawo kanoniczne (wewnętrzne) związków wyznaniowych a prawo polskie*, „Przegląd Sądowy” 2013, nr 5, s. 11–25.

Zieliński T.J., *Prawo wewnętrzne gmin wyznaniowych żydowskich w Polsce a normy ustawowe*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 14, s. 25–45.

NETOGRAFIA

<https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/brachium-saeculare;3880184.html> [dostęp: 23 sierpnia 2022].

<https://gloswielpolski.pl/...czeka-eksmisja-znany-jest-jej-termin/ar/c1-16546451> [dostęp: 23 sierpnia 2022].

<https://wobroniemszy.pl/wp-content/uploads/2021/10/S%C4%85d> [dostęp: 17 sierpnia 2022].

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł dotyczy zagadnień skuteczności norm wewnętrznych Kościołów i innych związków wyznaniowych w prawie powszechnym. Autor opiera swe rozważania na tezach wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu z 3 listopada 2021 r. Opracowanie nie jest typową glosą, a oceniany wyrok stanowi płaszczyznę do szerszego spojrzenia na zasadę autonomii Kościołów i innych związków wyznaniowych w świeckim porządku prawnym. Autor ukazuje główne nurty badawcze dotyczące przedmiotowego zagadnienia. Omawia przy tym poglądy przedstawicieli doktryny prawa wyznaniowego, jak również przywołuje liczne judykaty polskiego wymiaru sprawiedliwości. Dla jasności prowadzonego wywodu omówione zostały również normy prawa kanonicznego, które zostały wykorzystane przez sądy pierwszej i drugiej instancji. Całość opracowania zamyka podsumowanie, gdzie zaprezentowano najważniejsze tezy poruszone w jego treści.

Słowa kluczowe: autonomia, niezależność, prawo kanoniczne, prawo polskie

SUMMARY

THE INFLUENCE OF CHURCHES AND OTHER RELIGIOUS ASSOCIATIONS' INTERNAL REGULATIONS ON POLISH LAW. CONSIDERATIONS BASED ON THE JUDGMENT OF THE DISTRICT COURT IN POZNAŃ OF NOVEMBER 3, 2021 – II CA 672/21

The present article concerns the issues of the effectiveness of churches and other religious associations' internal regulations in common law. The author's considerations

Odziaływanie norm wewnętrznych Kościołów i innych związków wyznaniowych...

are mainly based on the judgments of the District Court in Poznań of November 3, 2021. The present study is not a typical gloss; furthermore, the evaluated judgment seems to be the reference point for the wider understanding of churches and other religious associations' principle of autonomy in the secular legal order. The author presents the main research tendencies concerning the analyzed issues. Therefore, the views of representatives of religious law doctrines are discussed, as well as numerous judgments of the Polish judiciary are referred to. To present the reasoning clear, the regulations of canon law implemented by courts of first and second instance were also discussed. The complete study ends up with summaries presenting the most important theses discussed in its content.

Keywords: autonomy, independence, canon law, Polish law

Sylwia Góra

ORCID 0000-0002-8844-9528
Uniwersytet Pomorski w Słupsku
sylwia.gora@upsl.edu.pl

RELACJE PAŃSTWO–KOŚCIÓŁ KATOLICKI WE WSPÓŁCZESNEJ REPUBLICIE MOŁDAWII I NADDNIESTRZU A POZYCJA PRAWOSŁAWIA

WPROWADZENIE

Mołdawia jest państwem świeckim. Ustawa zasadnicza Republiki Mołdawii przyjęta w 1994 r., kilkukrotnie modyfikowana, gwarantuje wolność religijną, akcentując autonomię związków wyznaniowych – ich prawo do samodzielnego tworzenia i rządzenia się własnym prawem wewnętrznym. Żadnej religii nie zapewnia uprzywilejowania, choć w praktyce jest inaczej, o czym m.in. traktuje niniejszy artykuł.

W społeczeństwie mołdawskim Kościół prawosławny ma charakter większościowy (ponad 90%), zaś Kościół katolicki należy do wyznań mniejszościowych (poniżej 1%)¹. W Naddniestrzańskiej Republice Mołdawskiej (NRM, potocznie zwanej także Naddniestrzem) jest podobnie, ponad 90% mieszkańców to prawosławni, a katolicy należą do mniejszości religijnej.

Celem artykułu jest zaprezentowanie relacji państwo–Kościół katolicki we współczesnej Republice Mołdawii oraz w Naddniestrzu – państwie, które nie jest uznawane na arenie międzynarodowej².

Inspiracją do napisania artykułu był wyjazd charytatywny do Mołdawii i NRM w dniach 17–24 sierpnia 2019 r., zorganizowany przez Stowarzyszenie Pomocy Polakom na Wschodzie „Kresy”³, podczas którego odwiedzaliśmy m.in. kościoły katolickie na tych terenach, katolicki cmentarz w Kiszyniowie oraz spotkaliśmy się z panią Natalią Siniawską – prezeską Towarzystwa „Jasna Góra” w Tyraspolu – oraz polskimi dziećmi.

¹ *Diocese of Chişinău. Moldova*, <http://www.gcatholic.org/dioceses/diocese/chiso.htm> [dostęp: 25 kwietnia 2023], precyzuje, że katolików jest 19,980 (0,6% z 3 544 140 liczby mieszkańców, dane z 2020 r.).

² Zob. V. Serzhanova, *Reflections over the Legal and Constitutional Status of Transnistria*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 6(40), s. 71–86.

³ Zob. *Stowarzyszenie Pomocy Polakom na Wschodzie „Kresy”*, <https://kresy-krakow.com.pl> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

I. PAŃSTWO ŚWIECKIE – ROZDZIAŁ RELIGII I PAŃSTWA

Według ostatniego spisu powszechnego Krajowego Biura Statystyki Mołdawii z 2014 r., który nie uwzględnia NRM, z ogólnej liczby osób deklarujących swoją religię 96,8% uważa się za prawosławnych, zaś katolicy stanowią 0,1%⁴.

W Naddniestrzu szacuje się, że 80% ludności należy do Mołdawskiego Kościoła Prawosławnego⁵. Istotne miejsce w naddniestrzańskim życiu publicznym, jak również politycznym, zajmuje Rosyjska Cerkiew Prawosławna⁶.

Republika Mołdawii jest państwem świeckim. Brakuje jednolitej struktury cerkiewnej, Mołdawski Kościół Prawosławny jest bowiem podporządkowany Rosyjskiemu Kościołowi Prawosławnemu, a Besarabska Cerkiew Prawosławna (zwana także Metropolią Besarabii) jest jedną z metropolii Rumuńskiego Kościoła Prawosławnego⁷. Katolicy są zaliczani do mniejszości religijnej, podobnie jest w Naddniestrzu. Kościół katolicki w Mołdawii jest związany w swym istnieniu z Kościołem katolickim w Polsce. Większość katolików w tym kraju jest pochodzenia polskiego.

Z uwagi na to, że nie ma uniwersalnego modelu instytucji rozdziału Kościoła i państwa, w każdym państwie funkcjonuje ona inaczej. Jej model idealny w ujęciu Ryszarda Małajnego (1953–2018) to: „1) organizacyjna i funkcjonalna odrębność aparatu państwowego i kościelnego, 2) realizacja zasady wolności sumienia i wyznania, 3) laicki charakter państwa wynikający z prowadzenia przezeń polityki neutralności w kwestiach światopoglądowych, 4) traktowanie przez państwo związków wyznaniowych właściwie w taki sam sposób jak stowarzyszenia”⁸. Państwo świeckie zasadniczo nie interesuje się kwestią religii

4 National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova, *Key results of the 2014 Population and Housing Census*, <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=en&id=5583> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

5 US Department of State, Moldova 2021, *Report on International Religious Freedom*, Washington, <https://www.state.gov/reports/2021-report-on-international-religious-freedom/moldova/> [dostęp: 25 kwietnia 2023]; Mołdawski Kościół Prawosławny dzieli się na sześć eparchii: kiszyniowską, ty-raspolską i dubosarską, jedyniecką i bryczańską, kagulską i komracką, Ungheni i Nisporeni oraz bielecką i faleszańską; zob. *Mitropolia Chișinăului și a Întregii Moldove. Eparhii*, <https://mitropolia.md/eparhii/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

6 P. Oleksy, *Wspólnota z przypadku. Studium tożsamości mieszkańców Naddniestrza*, Gniezno 2016, s. 71.

7 Zob. L. Turcescu, L. Stan, *Church-state conflict in Moldova: the Bessarabian Metropolitanate*, „Communist and Post-Communist Studies” 2003, t. 36, s. 443–465; S. Panainte, *Secularism in Republic of Moldova – politics of religion or religious politics: where do we draw the boundaries?*, „Romanian Journal of Political Science” 2006, t. 6, nr 2, s. 89–100; B. Zdaniuk, *Wstęp* [w:] *Konstytucja Republiki Mołdawii*, wstęp i tłum. z j. rumuńskiego B. Zdaniuk, Warszawa 2014, s. 12; W.J. Jesioneck, *Prawosławie w życiu gagauskiej społeczności w Mołdawii*, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo” 2018, nr 24, s. 331–332.

8 R. Małajny, *Państwo świeckie (rozdział Kościoła od państwa)* [w:] *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Mezglewski, Warszawa 2014, s. 277.

Relacje państwo–Kościół katolicki we współczesnej Republice Mołdawii...

wyznaną przez obywateli. Nauczanie religii w szkolnictwie publicznym ma charakter nieobligatoryjny lub w ogóle nie występuje⁹.

Państwo świeckie nie popiera określonych wyznań, nie ogranicza ich, nie otacza opieką i nie wspiera finansowo. Gwarantuje równouprawnienie wszystkich wyznań¹⁰. Zwierzchnik mołdawskich katolików, biskup Kiszyniowa Anton Coșa, podkreśla, że Kościół katolicki nie jest wspierany przez państwo mołdawskie. Nie ma własnego dziedzictwa materialnego, funduszy, a zatem szuka pomocy z zewnątrz, np. poprzez organizowane w Polsce zbiórki na wsparcie dla Kościoła na Wschodzie¹¹.

II. KOŚCIÓŁ KATOLICKI W MOŁDAWII I W NADDNIESTRZU

Pierwsi katolicy, Polacy i Niemcy, przybyli do Mołdawii za panowania carycy Katarzyny II (1762–1796)¹². W czasach ZSRR Kościół katolicki na terenie Mołdawii był prześladowany, a jego odrodzenie nastąpiło pod koniec lat 80. XX wieku¹³. W latach 1962–1978 czynny był tylko jeden kościół w Kiszyniowie. W okresie radzieckim wiernym posługiwał tylko jeden duszpasterz, a otwarte przyznanie się do polskości było bardzo ryzykowne. Ateizacja i sowietyzacja przyczyniły się do ogromnych zmian w religijności Polaków. Po 1989 r. pojawiła się kategoria „Ukraińców-katolików” (część Polaków „ucieła” bowiem w narodowość ukraińską), Ukraińców polskiego pochodzenia uczęszczających do cerkwi czy prawosławnych Polaków¹⁴.

⁹ P. Borecki, *Państwo laickie w świetle dorobku współczesnego konstytucjonalizmu europejskiego*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2016, nr 6, s. 173.

¹⁰ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1993, s. 100; w artykule S. Góra, D. Góra (*Relacje państwo–Kościół katolicki oraz przemiany kulturowe na współczesnej Malcie – zasady a rzeczywistość*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, t. 13, s. 86) wspominają o państwach wyznaniowych, gdzie występuje instytucjonalny spłot instytucji państwa z religią (związkami wyznaniowymi). Państwa wyznaniowe można podzielić ze względu na kryterium wyznaniowe na: katolickie (np. Malta), protestanckie (np. państwa skandynawskie) czy muzułmańskie (np. Arabia Saudyjska); zob. J. Szymanek, *Państwo wyznaniowe* [w:] *Leksykon prawa...*, dz. cyt., s. 190–294.

¹¹ A. Coșa, *Mołdawia: potrzebujemy księży z Polski*. Wywiad, <https://www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,29621,moldawia-potrzebujemy-ksiezy-z-polski-wywiad.htm> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

¹² Tamże.

¹³ Na temat zarysu historii Kościoła katolickiego w Mołdawii, początków chrystianizacji na ziemiach mołdawskich, organizacji Kościoła katolickiego na przełomie XVIII i XIX w., Kościoła katolickiego w okresie międzywojennym (1917–1944), działalności parafii katolickich w okresie radzieckim (1944–1988), odrodzenia Kościoła w niepodległej Republice Mołdawii zob. S.I. Cucharec, *Odrodzenie życia religijnego i społecznego Kościoła katolickiego w Mołdawii*, Kraków 2014, s. 11–51.

¹⁴ J. Derlecki, *Narodziny czy odrodzenie? Polska tożsamość w Mołdawii*, „Etnografia Polska” 2003, t. 47, s. 176; A. Danowska-Nowak, K. Nowak, *Między Wschodem a Zachodem. Wokół postaw i dylematów Polaków mołdawskich* [w:] *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wieku. Różne oblicza polskiej tożsamości*, red. M. Michalska, Wrocław 2011, s. 225; też, tenże, *Między Wschodem a Zachodem. Wokół*

Największe skupiska mniejszości polskiej w Mołdawii to Kiszyniów, Komrat, Bielce, Soroki, a po wschodniej stronie Dniestru (w Naddniestrzu) Rybnica i Raszków. Styrca i Grigorówka to wsie mołdawskie, gdzie prawie wszyscy mieszkańcy to potomkowie Polaków, a w Naddniestrzu jest to Słoboda-Raszków. W czasach ZSRR doszło do prawie całkowitej likwidacji polskich organizacji, zawieszenia działalności Kościoła katolickiego, co wpłynęło m.in. na stopniową degradację języka polskiego, zanikanie polskiej tożsamości. Dopiero po uzyskaniu niepodległości przez Mołdawię (1991 r.) sytuacja uległa poprawie¹⁵. Dzisiaj wielu Polaków to prawosławni, chociaż pochodzą z rodzin katolickich. Stało się tak dlatego, że system sowiecki uniemożliwiał wyznawanie katolicyzmu¹⁶.

W Republice Mołdawii działają polskie organizacje, m.in. w Kiszyniowie: Związek Polaków w Mołdawii¹⁷, Liga Polskich Kobiet¹⁸, Polskie Towarzystwo Medyczne¹⁹ oraz Stowarzyszenie „Dom Polski” w Biłcach²⁰ (z siedzibą redakcji miesięcznika „Jutrzenka”²¹, poświęconemu działalności Polonii mołdawskiej²²) i w Styrce²³ (najbardziej zwarte skupisko mołdawskiej Polonii, określane jako „mała Warszawa”²⁴), Towarzystwo Polskiej Kultury „Jasna Góra” w Tyraspolu²⁵, Centrum Kultury w Tyraspolu²⁶, Stowarzyszenie Polskie „Polonia” w Rybnicy²⁷,

postaw i dylematów Polaków mołdawskich, „Jutrzenka” 2012, nr 5, s. 6; J. Derlecki, *Od społeczności lokalnej do mniejszości narodowej. Ludność polskiego pochodzenia w Mołdawii na początku XXI wieku*, Warszawa 2020, s. 119.

- 15 K. Kwiatkowska, *Pozycja języka polskiego wśród mołdawskiej Polonii*, „Jutrzenka” 2016, nr 11, s. 18–19.
- Kamila Kwiatkowska – lektorka języka polskiego na Państwowym Uniwersytecie Mołdawskim w Kiszyniowie.
- 16 *Świadek w Mołdawii. Modlitwa Pańska pozwala myśleć o wspólnej drodze w wierze*, <https://misyjne.pl/swiadek-moldawii-modlitwa-panska-pozwala-myslec-o-wspolnej-drozie-w-wierze/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- 17 Zob. *Związek Polaków w Mołdawii*, <http://www.akademiaperfecta.pl/organizacje-polonijne/zwiazek-polakow-w-moldawii.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- 18 Zob. *Liga Polskich Kobiet w Kiszyniowie*, „Jutrzenka” 2017, nr 11, s. 12–16.
- 19 Zob. *Polskie Towarzystwo Medyczne w Mołdawii*, <https://www.facebook.com/Polskie-Towarzystwo-Medyczne-w-Moldawii-138245189720160/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- 20 Zob. *Stowarzyszenie Dom Polski w Biłcach*, <https://www.facebook.com/pages/category/Community-Organization/Stowarzyszenie-Dom-Polski-w-Bilcach-1202230139791659/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- 21 M. Lubicz Miszewski, *Sytuacja szkolnictwa polskiego oraz ośrodków kultury polskiej w Mołdawii i Naddniestrzu*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2011, r. 37, z. 4, s. 72.
- 22 J. Derlecki, *Narodziny...*, dz. cyt., s. 173, 181.
- 23 Zob. *Święta majowe w ośrodkach polonijnych*, „Jutrzenka” 2018, nr 5, s. 7.
- 24 M. Lubicz Miszewski, *Organizacje polonijne w Mołdawii*, „Wschodnioznawstwo” 2009, t. 3, s. 83; zob. E. Pawlak, *Co słyszał w „Małej Warszawie”?*, „Polonia Mołdawska” 2018, nr 3, s. 26–27.
- 25 Zob. M. Pantuła, *15-lecie Towarzystwa Kultury „Jasna Góra” w Naddniestrzu*, „Jutrzenka” 2019, nr 10, s. 4–6; *Towarzystwo Polskiej Kultury „Jasna Góra” Naddniestrze Mołdawia*, <https://www.facebook.com/groups/462158971223229/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- 26 L. Wątróbski, *Centrum Kultury Polskiej „Jasna Góra” w Tyraspolu*, rozmowa z Markiem Pantułą, <https://polishexpress.com.au/centrum-kultury-polskiej-jasna-gora-w-tyraspolu/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- 27 Zob. *Stowarzyszenie polskie „Polonia” w Rybnicy*, <https://www.facebook.com/groups/110847581632112/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

Relacje państwo–Kościół katolicki we współczesnej Republice Mołdawii...

Dom Polski „Wołodyjowski” w Raszkowie²⁸. Na Państwowym Uniwersytecie Mołdawskim w Kiszyniowie działa Centrum Języka i Kultury Polskiej. Równoległe z ich rozwojem swoją działalność rozszerza Kościół katolicki²⁹.

Arcybiskup Francesco Colasuonno (1925–2003) objął pieczę pasterską nad katolikami mołdawskimi w 1991 r. 2 lata później, w 1993 r., utworzono Administraturę Apostolską w Kiszyniowie, zaś w 2001 r. przekształcono ją w diecezję kiszyniowską. Jej zwierzchnikiem został A. Coșa. W latach 1994–1997 nuncjuszem Mołdawii został arcybiskup Angelo Acerbi, pełniący także funkcję nuncjusza Węgier³⁰. Między 1997 a 2003 funkcję nuncjusza pełnił Karl-Josef Rauber, następnie Jean-Claude Périsset (2003–2007), Francisco-Javier Lozano Sebastián (2007–2015), a od 2016 jest nim Miguel Maury Buendía³¹.

20 sierpnia 2002 r. Urząd do spraw Wyznań Republiki Mołdowy przez postanowienie numer 30 zatwierdził zmiany oraz kwestie dodane w ustawie administratury w Republice Mołdowy. Diecezja kiszyniowska, obejmująca całe terytorium państwa mołdawskiego, została uznana przez państwo w trybie Certyfikatu rejestracji nr 1654 z 20 sierpnia 2002 r.³²

W diecezji kiszyniowskiej istnieją następujące parafie: parafia Opatrzności Bożej, Kiszyniów; parafia św. Alojzego Scrosoppiego, Kiszyniów; parafia Najświętszego Serca Pana Jezusa, Kiszyniów, Stăuceni; parafia św. Antoniego z Padwy, Crețoaia, Anenii Noi; parafia Podwyższenia Krzyża Świętego, Bendery³³; parafia św. Archaniołów, Bielce; parafia Miłosierdzia Bożego, Cupcini, Jedyńce; parafia Narodzenia św. Jana Chrzciciela, Glodeni; parafia Królowej Różańca, Styrca³⁴, Glodeni; parafia Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, Orgiejów³⁵; parafia św. Franciszka z Asyżu, Ryszkany; parafia Narodzenia Najświętszej Maryi Panny, Grigorăuca, Sîngerei; parafia św. Józefa, Rybnica³⁶; parafia św. Marty, Sloboda-Raszków³⁷; parafia Świętej Trójcy, Tyraspol³⁸.

²⁸ Zob. *Obchody Święta Niepodległości. Polonijna kronika 2017*, „Jutrzenka” 2017, nr 11, s. 6–9; *Dom Polski w Raszkowie „Wołodyjowski”*, <http://humanamundi.pl/dom-polski-w-raszkowie-2/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

²⁹ J. Derlecki, *Narodziny...*, dz. cyt., s. 177.

³⁰ S.I. Cucharec, dz. cyt., s. 71–72.

³¹ *Nunciature to Moldova, Republic of*, <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dxxmd.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

³² S.I. Cucharec, dz. cyt., s. 57.

³³ M. Lubicz Miszewski, *Sytuacja szkolnictwa...*, dz. cyt., s. 87.

³⁴ J. Borzęcki, *Między Dniestrem a Prutem*, „Biuletyn Stowarzyszenia Wspólnota Polska” 2001, nr 8, s. 11.

³⁵ Zob. T. Mironic, *Z historii Kościoła w Orgiejowie*, „Jutrzenka” 2016, nr 1–2, s. 10.

³⁶ *The Congregation of the Priests of the Sacred Heart of Jesus. Parishes in Moldova*, <http://mol.scj.pl/en/parafie.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

³⁷ J. Borzęcki, dz. cyt., s. 11–12.

³⁸ *Diocese of Chișinău...*, dz. cyt. Na temat parafii zob. S.I. Cucharec, dz. cyt., s. 83–109.

Parafie te zostały zarejestrowane przez urzędy państwowe oraz otrzymały osobowość prawną³⁹. Parafie w Naddniestrzu tworzą odrębny naddniestrzański dekanat, wchodzący w skład diecezji kiszyniowskiej⁴⁰. Mają polskich proboszczów⁴¹.

W Mołdawii pracują księża sercanie⁴² i fideidoniści z różnych krajów⁴³. Za początek werbistowskiej działalności misyjnej w Mołdawii przyjmuje się rok 1996, kiedy to do Stauceni przybył ojciec Klaus Kniffki⁴⁴. W NRM również pracują księża sercanie, którzy oprócz pracy duszpasterskiej wspierają m.in. nauczanie języka polskiego wśród Polonii, są orędownikami zawiązywania organizacji polonijnych⁴⁵.

Dopiero czas pierestrojki w ramach ZSRR umożliwił odbudowę świątyn i odzyskanie zrabowanych pomieszczeń, m.in. zwrócono parafianom kiszyniowskim i bielckim budynki kościołów⁴⁶. Po upadku ZSRR oddano zagrabione wspólnocie katolickiej mienie⁴⁷.

Należy podkreślić, że „Diecezja kiszyniowska, obejmująca całe terytorium Mołdawii, stara się o odzyskanie własności kościelnej, zabranej w czasach, gdy kraj ten był częścią Związku Sowieckiego. Kościół katolicki pozwał w tej sprawie Republikę Mołdawii do sądu. [...] W komunikacie [diecezji – S.G.] podkreślono, że w czasach sowieckich Kościół katolicki w Mołdawii został wywłaszczony, a przez to pozbawiony miejsc kultu i innych nieruchomości, które stały się własnością państwa. Po ogłoszeniu niepodległości przez Mołdawię Kościół wielokrotnie zwracał się do nowych władz domagając się zwrotu prawa własności skonfiskowanych dóbr”⁴⁸.

W grudniu 2021 Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) odrzucił sprawę o spór majątkowy wniesioną przeciwko rządowi w 2012 r., w której spornym majątkiem była szkoła katolicka znacjonalizowana w czasach sowieckich. ETPC w swoim orzeczeniu stwierdził, że „Kościół katolicki nie wykorzystał wszystkich krajowych środków prawnych, aby zwrócić mienie zgodnie z decyzją rządu z 2002 r., która zezwalała grupom religijnym na dochodzenie prawa własności niektórych nieruchomości od władz lokalnych”⁴⁹.

39 S.I. Cucharec, dz. cyt., s. 82.

40 L. Wątróbski, dz. cyt.

41 *Świadectwo w Mołdawii...*, dz. cyt.

42 P. Kotwica, *Misja Naddniestrze*, <https://kosciol.wiara.pl/doc/4192659.Misja-Naddniestrze> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

43 *Świadectwo w Mołdawii...*, dz. cyt.

44 R. Czajka, *Werbiści w Mołdawii*, „Misjonarz” 2014, nr 12, s. 28.

45 M. Lubicz Miszewski, *Sytuacja szkolnictwa...*, dz. cyt., s. 81.

46 S.I. Cucharec, dz. cyt., s. 46, 250.

47 J. Derlecki, *Od społeczności...*, dz. cyt., s. 119.

48 *Mołdawia: Kościół pozwał państwo do sądu*, <https://www.piotrskarga.pl/moldawia--kosciol-pozwal-panstwo-do-sadu-,6918,i.htm> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

49 US Department of State, *Moldova 2021...*, dz. cyt.

III. SYTUACJA PRAWNA KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO WE WSPÓŁCZESNEJ MOŁDAWII

Konstytucja Republiki Mołdawii uchwalona przez parlament w Kiszyniowie 29 lipca 1994 r. składa się z preambuły i 151 artykułów, które są pogrupowane w siedem tytułów. Ustawa zasadnicza stwierdza, że „Republika Mołdawii jest państwem suwerennym i niepodległym, jednolitym i niepodzielnym”⁵⁰ (art. 1 *Państwo Republika Mołdawii*, ust. 1) oraz „jest demokratycznym państwem prawa, w którym godność człowieka, jego prawa i wolności, swobodny rozwój osobowości ludzkiej, sprawiedliwość i pluralizm polityczny są najwyższymi wartościami i są gwarantowane”⁵¹ (art. 1, ust. 3).

„Republika Mołdawii zobowiązuje się przestrzegać Karty Organizacji Narodów Zjednoczonych i umów, których jest stroną, a także opierać swoje stosunki z innymi państwami na powszechnie uznanych zasadach i normach prawa międzynarodowego”⁵² (art. 8 *Przestrzeganie prawa międzynarodowego i umów międzynarodowych*, ust. 1), co jest istotne z uwagi na nierozwiązany konflikt⁵³ polityczny z NRM⁵⁴ oraz funkcjonowanie Terytorium Autonomicznego Gagauzja na południu kraju⁵⁵. Federacja Rosyjska sprawuje w znacznym stopniu kontrolę nad Naddniestrzem, np. poprzez stacjonowanie wojsk rosyjskich na jego obszarze⁵⁶.

Art. 10 ustawy zasadniczej Republiki Mołdawii odnosi się do jedności narodu i prawa do tożsamości. W ust. 2 niniejszego artykułu czytamy: „Państwo uznaje i gwarantuje prawo wszystkich obywateli do zachowania, rozwoju i wyrażania swojej tożsamości etnicznej, kulturowej, językowej i religijnej”⁵⁷.

Tytuł II konstytucji, *Podstawowe prawa, wolności i obowiązki*, składający się z 3 rozdziałów, został poświęcony problematyce ochrony praw i wolności

⁵⁰ *Konstytucja Republiki Mołdawii...*, dz. cyt., s. 69.

⁵¹ Tamże.

⁵² Tamże, s. 70–71.

⁵³ Zob. R. Rajczyk, *Republika Mołdawii: jedno państwo, dwa systemy* [w:] *Spotkania polsko-mołdawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, red. M. Kosienkowski, Lublin 2013, s. 235; M. Lubicz Miszewski, *Geneza, przebieg i próby przezwyciężenia konfliktu o Naddniestrze*, „Zeszyty Naukowe WSOOWL” 2012, nr 3(165), s. 124–127.

⁵⁴ J. Solak dodaje, że NRM to zbuntowana prowincja Mołdawii, a władze NRM pozostają niezależne od Republiki Mołdawii od 1990 r., zob. J. Solak, *Mołdawia. Republika na trzy pęknięcia. Historyczno-społeczny, militarny i geopolityczny wymiar „zamrożonego konfliktu” o Naddniestrze*, Toruń 2009, s. 48. Na temat znacznego poparcia ludności naddniestrzańskiej dla utrzymania niezależności Naddniestrza od Republiki Mołdowy zob. M. Kosienkowski, *Naddniestrzańska Republika Mołdawska. Determinanty przetrwania*, Toruń 2010, s. 73–91.

⁵⁵ R. Rajczyk, *System konstytucyjny Mołdawii*, Warszawa 2014, s. 10; zob. J. Hatlas, *Gagauzja i Gagauzi. Historia i współczesność*, Poznań 2009.

⁵⁶ M. Kosienkowski, *Federacja Rosyjska wobec Naddniestrza*, Lublin 2008, s. 26.

⁵⁷ *Konstytucja Republiki Mołdawii...*, dz. cyt., s. 71.

człowieka i obywatela, poza przywołaniem tej kwestii w preambule ustawy zasadniczej. Poniżej zaprezentuję wybrane artykuły poświęcone temu zagadnieniu.

Art. 16 *Równość* (Tytuł II. *Podstawowe prawa, wolności i obowiązki*, Rozdział I. *Postanowienia ogólne*) gwarantuje równość wobec prawa bez względu na wyznawaną religię: „Wszyscy obywatele Republiki Mołdawii są równi wobec prawa i wobec władz publicznych, bez względu na rasę, narodowość, pochodzenie etniczne, język, religię, płeć, poglądy, przynależność polityczną, posiadany majątek i pochodzenie społeczne”⁵⁸ (art. 16, ust. 2). Akcentowana jest sądowa ochrona (art. 20) równości formalnej, która wyklucza dyskryminację m.in. ze względu na pochodzenie etniczne, język, wyznawaną religię, poglądy polityczne, pochodzenie społeczne (art. 16, ust. 2). Sądowa ochrona obejmuje obywateli, jak również cudzoziemców oraz osoby ze statusem bezpaństwowca (art. 19)⁵⁹.

Ustawa zasadnicza gwarantuje wolność sumienia, równość i niezależność od państwa wyznań religijnych, nie zapewnia żadnej religii uprzywilejowania, o czym traktuje art. 31 *Wolność sumienia* (Rozdział II. *Podstawowe prawa i wolności*). „Wszystkie wyznania religijne są niezależne i w swojej organizacji kierują się własnymi normami, spełniając warunki przewidziane ustawą”⁶⁰ (art. 31, ust. 2); „W stosunkach między wyznaniem zabrania się okazywania jakichkolwiek przejawów wrogości”⁶¹ (art. 31, ust. 3); „Wyznania religijne są autonomiczne, odrębne od państwa, i korzystają z jego wsparcia, w szczególności poprzez umożliwienie praktykowania religii w wojsku, szpitalach, zakładach karnych, domach opieki i sierocińcach”⁶² (art. 31, ust. 4).

Konstytucja mołdawska akcentuje autonomię związków wyznaniowych, a zatem ich prawo do samodzielnego tworzenia i rządzenia się własnym prawem wewnętrznym. Należy zgodzić się z Pawłem Boreckim, że „autonomia związków wyznaniowych w państwie świeckim (w tym w Mołdawii i NRM) nie ma absolutnego charakteru, nie oznacza immunitetu prawnego związków wyznaniowych. Jej granicą jest ustawodawstwo (prawo) powszechnie obowiązujące”⁶³.

Kolejny artykuł dotyczy wolności słowa i wypowiedzi. „Zakazane jest i podlega karze przewidzianej ustawą występowanie przeciwko i zniesławianie państwa i narodu, podżeganie do wojny napastniczej, nienawiści narodowej, rasowej lub religijnej, nawoływanie do dyskryminacji, separatyzmu terytorialnego, przemocy publicznej, jak i inne działania zagrażające porządkowi publicznemu”⁶⁴ (art. 32, ust. 3). Ponadto „Państwo zapewnia, na warunkach

⁵⁸ Tamże, s. 75.

⁵⁹ R. Rajczyk, *System konstytucyjny...*, dz. cyt., s. 16.

⁶⁰ *Konstytucja Republiki Mołdawii...*, dz. cyt., s. 80.

⁶¹ Tamże.

⁶² Tamże.

⁶³ P. Borecki, dz. cyt.

⁶⁴ *Konstytucja Republiki Mołdawii...*, dz. cyt., s. 80.

Relacje państwo–Kościół katolicki we współczesnej Republice Mołdawii...

określonych w ustawie, swobodę edukacji religijnej. Szkolnictwo państwowe ma charakter świecki”⁶⁵ (art. 35 *Prawo do nauki*, ust. 8).

„W odniesieniu do podstawowych dziedzin życia mołdawska konstytucja zapewnia prawo do: dostępu do edukacji na wszystkich poziomach, z zachowaniem bezpłatności edukacji publicznej i świeckiego charakteru, z gwarancją dla szkolnictwa religijnego oraz realizowanego w innych niż oficjalny językach, z zachowaniem obowiązkowego kształcenia w języku państwowym [...]”⁶⁶.

W 2010 r. nauczanie religii zostało wprowadzone jako przedmiot fakultatywny w mołdawskich szkołach. Istnieją dwa programy nauczania: prawosławno-katolicki oraz ewangelicki. Dwie Cerkwie są głównymi promotorami edukacji religijnej⁶⁷. W związku z tym biskup kiszyniowski A. Coșa wysłał 8 września 2010 r. do wszystkich parafii i instytucji kościelnych diecezji dwa pisma okólne:

1) wyjaśniające różne aspekty nauczania religii katolickiej w szkołach państwowych, informujące o tym, że nauczania religii odbywa się tylko w instytucjach kształcenia podstawowego i gimnazjalnego, w związku z postanowieniem rządu Republiki Mołdowy z 2 lipca 2010 r.;

2) związane z założeniem Akademii Studiów Teologicznych diecezji kiszyniowskiej⁶⁸.

Zgodnie z konstytucją mołdawską parlament ma prawo uchylać ustawy organiczne związane z kultem religijnym (Tytuł III. *Władze Publiczne*, Rozdział IV. *Parlament*, Część 3 *Ustawodawstwo*, art. 72, ust. 1, 3)⁶⁹.

W 1992 r. uchwalono ustawę o kultach⁷⁰, która gwarantowała wolność religijną nie tylko tradycyjnym wspólnotom wyznaniowym, ale również stosunkowo nowym grupom religijnym, np. mormonom. Z drugiej strony ustawa przewidywała m.in. prawo do kontrolowania przez państwo działalności gospodarczej i finansowej wyznań (art. 32) oraz skomplikowaną procedurę rejestracji⁷¹.

Dopiero w 2007 r. przyjęto nową ustawę o wolności sumienia, myśli i wyznania religijnego⁷². Zachowała ona przepis dotyczący nadzoru państwowego nad działalnością gospodarczą i finansową (art. 15, ust. 3), ale proces rejestracji został uproszczony. Należy podkreślić, że niektóre rządy wykorzystywały procedurę

⁶⁵ Tamże, s. 82.

⁶⁶ R. Rajczyk, *System konstytucyjny...*, dz. cyt., s. 17.

⁶⁷ H. Bulugea, *Moldova and Christian Education* [w:] *Encyclopedia of Christian Education*, red. G.T. Kurian, M.A. Lampert, New York 2015, s. 831; zob. K. Nowak, *Problemy szkolnictwa polskiego w Rumunii oraz Mołdawii dawniej i współcześnie*, „Jutrzenka” 2018, nr 5, s. 13–16.

⁶⁸ S.I. Cuharec, dz. cyt., s. 119.

⁶⁹ *Konstytucja Republiki Mołdawii...*, dz. cyt., s. 97–98.

⁷⁰ *General Law on Cults 1992*, *Law n. 979-XII of 24 March 1992 on Creeds*, <http://licodu.cois.it/?p=1273&lang=en> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

⁷¹ V. Sprinceana, *God in the “Border Zones”*, „Russian Politics & Law” 2014, t. 54, nr 4, s. 35.

⁷² *Law on religions denominations and their component parts*, n. 125 of 11 May 2007, <https://www.lawyer-moldova.com/2012/12/law-on-religious-denominations-and.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

rejestracyjną do blokowania oficjalnego uznania określonych wspólnot, np. Metropolii Besarabii⁷³. Chociaż ustawa z 2007 r. przewiduje równość wszystkich wyznań wobec prawa i władz publicznych, które są oddzielone od państwa (art. 15 ust. 1) czy nieingerencję państwa w sprawy związków wyznaniowych (art. 15 ust. 2), jednak zawiera przepisy podkreślające, że państwo i jego instytucje mogą współpracować z dowolnym wyznaniem religijnym (art. 15 ust. 4), a szczególne znaczenie państwo przypisuje „religii chrześcijańsko-prawosławnej i odpowiednio Mołdawskiemu Kościołowi Prawosławnemu w życiu, historii i kulturze Republiki Mołdawii” (art. 15 ust. 5)⁷⁴. Ostatni przepis narusza zasadę równości i niedyskryminacji.

Procedura rejestracyjna jest taka sama dla wszystkich organizacji religijnych. Starająca się o rejestrację instytucja musi powiadomić o tym ministra sprawiedliwości; podać dokładną nazwę, którą będzie się posługiwać i pod którą ma być zapisana; musi też podać swój statut, ponieważ instytucją tą jest Kościół; musi opisać podstawowe zasady wiary i strukturę organizacyjną. Kościół jest zobowiązany do dołączenia sprawozdania ze środków finansowych, którymi dysponuje, winien zaznaczyć prawa i obowiązki członków znajdujących się w obrębie danego Kościoła. Jeśli wniosek o rejestrację złożono zgodnie z prawem, Ministerstwo Sprawiedliwości jest zobowiązane do rejestracji organizacji religijnej w ciągu 15 dni (art. 20, ust. 1–6)⁷⁵.

Rejestrowanie istnienia i funkcjonowania poszczególnych związków religijnych w Mołdawii nie jest obowiązkowe, ale jego brak niesie za sobą konsekwencje, ponieważ grupy religijne nie mają prawa do posiadania jakiejkolwiek własności, nie mogą ubiegać się np. o zezwolenie na budowę świątyni, nie mogą uzyskać przestrzeni publicznej, np. cmentarzy, nie mogą otwierać kont bankowych, zatrudniać pracowników czy przyjmować darowizn, gdyż w świetle prawa nie istnieją jako podmioty prawne. Jeżeli przyjmą darowiznę, jest im przydzielany kurator, który sprawuje kontrolę nad posiadanym dobrem⁷⁶.

Zmiany wprowadzone w listopadzie 2018 r. do ustawy z 2007 r. nie poprawiły sytuacji związków religijnych, które nadal napotykały trudności z rejestracją. W tej sytuacji specjalny sprawozdawca ONZ ds. Wolności Religijnej, Ahmed Shaheed, wezwał 4 listopada 2020 r. rządy różnych krajów, w tym Mołdawii, do „uchylenia wszystkich przepisów, które podważają korzystanie z praw człowieka do wolności religijnej oraz przekonania”⁷⁷.

⁷³ V. Sprinceana, dz. cyt., s. 35.

⁷⁴ *Law on religions...*, dz. cyt.

⁷⁵ Zob. S.I. Cucharec, dz. cyt., s. 54.

⁷⁶ Tamże, s. 54–55.

⁷⁷ *UN Expert Slams Limits On Minorities' Rights To Worship, Citing Russia, Iran, Among Others*, <https://www.rferl.org/a/un-minority-religious-rights--russia-iran-tajikistan-moldova-afghanistan/30931424.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023]; ACN International, *Religious Freedom in the World. Report 2021*

Relacje państwo–Kościół katolicki we współczesnej Republice Mołdawii...

Wschodoznawca Kamil Całus zwraca uwagę na słabość mołdawskiego systemu prawnego, niespójną i dającą pole do szerokich interpretacji ustawę zasadniczą, szczególną rolę Sądu Konstytucyjnego, który musi dokonywać regularnych interpretacji konstytucji⁷⁸.

IV. SYTUACJA PRAWNA KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO WE WSPÓŁCZESNYM NADDNIESTRZU

Ustawa zasadnicza nieuznawanego na forum międzynarodowym Naddniestrza z 2 września 1991 r.⁷⁹ składała się z preambuły oraz 117 artykułów, podzielonych na 15 rozdziałów uporządkowanych w VII częściach. Została przyjęta tydzień po ogłoszeniu przez kraj całkowitej niepodległości. Projekt konstytucji został przygotowany na podstawie trzech fundamentalnych dla początków istnienia nowego państwa aktów prawnych:

- 1) deklaracji o suwerenności Naddniestrzańskiej Mołdawskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej;
- 2) deklaracji o niepodległości Naddniestrzańskiej Mołdawskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej;
- 3) dekretu o władzy państwowej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej⁸⁰.

Konstytucja ta nie była wartością stabilną, przetrwała bowiem tylko cztery lata, a wiele jej postanowień pozostało martwych⁸¹.

W 1995 r. Naddniestrze przyjęło drugą konstytucję⁸². „Nie można się nie zgodzić z opinią, że część jej postanowień przypominała konstytucje skonstruowane na wzór radziecki, co stanowiło cechę charakterystyczną pierwszych ustaw zasadniczych wielu krajów powstałych po rozpadzie Związku Radzieckiego, zwłaszcza jeżeli były one uchwalane bardzo krótko po uzyskaniu niepodległości. [...] Z drugiej zaś strony nie można nie dostrzegać wielu cech świadczących o woli ustrojodawcy odejścia od kierunku autorytarnego i podążania drogą

Moldova, <https://acninternational.org/religiousfreedomreport/wp-content/uploads/2021/04/Moldova.pdf> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

⁷⁸ K. Całus, *Państwo niedokończone. 25 lat mołdawskiej niepodległości*, Warszawa 2016, s. 7.

⁷⁹ The Constitution (1991) of the Pridnestrovian Moldavian Republic of 2 September 1991.

⁸⁰ V. Serzhanova, *Pierwsza ustawa zasadnicza Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2016, nr 6, s. 238. Na uwagę zasługuje zwłaszcza część II poświęcona obywatelstwu, podstawowym prawom, wolnościom i obowiązkom obywatela – rozdział IV. *Obywatelstwo* (art. 31–33) oraz rozdział V. *Podstawowe prawa, wolności i obowiązki obywatela NRM* (art. 34–55).

⁸¹ V. Serzhanova, *Pierwsza ustawa...*, dz. cyt., s. 242; też, *Status prawny Naddniestrza. Zarys problematyki* [w:] *Problem państw nieuznawanych we współczesnym świecie*, red. V. Serzhanova i in., Warszawa 2019, s. 17.

⁸² *Constitution of the Pridnestrovskaja Moldavskaja Respublica*, <https://mid.gospr.org/en/bht> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

ustroju demokratycznego, wprowadził on bowiem szereg demokratycznych zasad ustrojowych, szeroki katalog praw i wolności”⁸³.

Niniejsza ustawa zasadnicza wprowadza system naczelnych zasad ustroju politycznego, wśród których znajdują się m.in. zasada państwa świeckiego oraz równości i niezależności związków wyznaniowych (art. 9, Rozdział I. *Zasady ustroju konstytucyjnego*)⁸⁴.

Konstytucja NRM wskazuje w kolejnym rozdziale (II. *Prawa, wolności, obowiązki i gwarancje człowieka i obywatela*⁸⁵), że podstawowe prawa i wolności człowieka są niezbywalne i przynależne mu od urodzenia (art. 16 konstytucji), a każdy ma prawo do życia, dopuszczając jednak orzekanie kary śmierci w wypadku ciężkich przestępstw przeciwko życiu (art. 19). Art. 17 gwarantuje równość wobec prawa bez względu na płeć, rasę, narodowość, język, religię, pochodzenie społeczne, przekonania, a także status osobisty i społeczny, zaś art. 30 zapewnia wszystkim obywatelom wolność sumienia i wyznania. Po nowelizacji z 2011 r. konstytucja wprowadza system naczelnych zasad ustroju politycznego, wśród których znajdują się m.in.: zasada równości i poszanowania praw, zasada państwa świeckiego oraz równości i niezależności związków wyznaniowych⁸⁶.

19 lutego 2009 r. weszła w życie ustawa o wolności sumienia i związków wyznaniowych, która wymagała ponownej rejestracji wszystkich związków wyznaniowych do 31 grudnia 2010 r. Bez ponownej rejestracji miały one podlegać likwidacji⁸⁷.

W NRM istnieje bardzo skomplikowana procedura rejestracyjna grup wyznaniowych. Wymagania są następujące: grupy religijne muszą mieć co najmniej 10 członków, a ich aktywność powinna wynosić co najmniej 10 lat, podczas których mają ograniczone pozwolenie na zwracanie się do społeczeństwa. Poza tym grozi im utrata nieruchomości, jeśli działają bez rejestracji. Ustawodawstwo NRM nie jest zgodne z gwarancjami równości dla różnych grup religijnych ani z międzynarodowymi standardami⁸⁸. Rejestracja grup wyznaniowych

83 V. Serzhanova, *Obowiązująca Konstytucja Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej z 1995 r.*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2016, nr 4, s. 15–16.

84 Zob. też, *Powstanie Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej i jej implikacje*, „Studia Europejskie” 2017, nr 1, s. 261.

85 Serzhanova dodaje, że redakcja językowa tego tytułu jest niefortunna, ponieważ wynika z niej pojęcie „gwarancji człowieka i obywatela”, które w doktrynie nie istnieje. Ustrojodawcy chodzilo o gwarancję praw człowieka i obywatela, a chcąc uniknąć powtórzenia frazy „praw człowieka i obywatela”, sformułował on dosyć nieudaną lingwistycznie redakcję tytułu. Lepiej brzmiałby on: „Prawa, wolności i obowiązki człowieka i obywatela oraz ich gwarancje”; V. Serzhanova, *Obowiązująca Konstytucja...*, dz. cyt., s. 24.

86 Tamże, s. 25.

87 *European Association of Jehovah's Witnesses – Moldova*, „40th Session of the Universal Periodic Review” 2022, January/February, s. 3.

88 United Kingdom: Home Office, *Country Policy and Information Note – Moldova: Human rights in Transnistria*, 1 May 2017, <https://www.refworld.org/docid/59439c794.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

Relacje państwo–Kościół katolicki we współczesnej Republice Mołdawii...

zapewnia im różne korzyści, np. możliwość posiadania i budowania miejsc kultu, otwarcia szkół wyznaniowych czy odprawiania nabożeństw w zakładach penitencjarnych⁸⁹.

Ponadto „ustawa z lipca 2021 r. wymaga, aby organizacje wyznaniowe, które działały w NRM przed 14 listopada 2016 r., ponownie zarejestrowały się w urzędach do końca 2021 roku. Kolejny przepis określa, które podmioty są odpowiedzialne za różne aspekty monitorowania organizacji religijnych: okręgowa «prokuratura» monitoruje przestrzeganie «ustawy» o wolności wyznania i związków wyznaniowych, rejestrująca «władza» czuwa nad przestrzeganiem statutu przez związki wyznaniowe, a lokalne «władze» kontrolują przestrzeganie obowiązku powiadamiania o wszczęciu lub kontynuacji działalności grupy wyznaniowej»⁹⁰.

Autor książki *Odrodzenie życia religijnego i społecznego Kościoła katolickiego w Mołdawii* zwraca uwagę na to, że w NRM nadal zdarzają się prześladowania na tle religijnym oraz że stwarza się trudności w rejestracji grupom wyznaniowym⁹¹.

V. UPRZYWILEJOWANA POZYCJA PRAWOSŁAWIA

Chociaż konstytucja mołdawska gwarantuje równość wszystkich religii i nie ma oficjalnej religii państwowej, jednak pozycja Mołdawskiego Kościoła Prawosławnego, wykorzystywanego przez rząd w celach propagandowych, jest tutaj uprzywilejowana. Włodzimierz (Kantarian), prawosławny Metropolita Kiszyniowa i Mołdawii, otrzymał paszport dyplomatyczny od rządu, jako autorytet religijny jest promowany przez media, pojawia się często na pierwszej stronie prorządowego czasopisma⁹².

Andrej Avram, były doradca rumuńskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych i Ministerstwa Spraw Wewnętrznych Mołdawii, podkreśla: „Czasami mówiono, że Metropolia Kiszyniowa i Całej Mołdawii⁹³ korzystała z preferencyjnego traktowania w zakresie opodatkowania i darowizn z mienia publicznego na budowę kościołów; zarzuty, którym Mołdawski Kościół Prawosławny konsekwentnie zaprzeczał. Dominująca pozycja Metropolii Kiszyniowa i Całej Mołdawii znajduje również odzwierciedlenie w jej ścisłej współpracy z organami państwowymi. W związku z tym zawarła kilka umów o współpracy z instytucjami takimi jak Ministerstwo Pracy, Opieki Społecznej i Rodziny, Ministerstwo

⁸⁹ US Department of State, *Moldova 2021...*, dz. cyt.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ S.I. Cucharec, dz. cyt., s. 53–54.

⁹² Tamże, s. 55–56.

⁹³ Zwana także Mołdawską Cerkwią Prawosławną, Patriarchatem Moskiewskim.

Spraw Wewnętrznych, Ministerstwo Obrony i Sprawiedliwości. Przykładowo we współpracy z Ministerstwem Pracy Metropolia rozwinęła sieć usług społecznych, w tym żłobki i schroniska przy kościołach i klasztorach, a także zapewnia duchowe przewodnictwo personelowi wojskowemu i funkcjonariuszom policji, a także osadzonym w więzieniu”⁹⁴.

Innym przykładem może być poparcie rządu dla działań obywateli, które pozwala na pozyskiwanie środków finansowych na naprawy i renowację jednego z najstarszych klasztorów prawosławnych Mołdawii – klasztor Capriana (eparchia kiszyniowska). Prezydent Mołdawii Władimir Woronin (urzędujący w latach 2001–2009) uczestniczył w 2008 r. w uroczystościach jego poświęcenia. Docenił obywateli oraz przedsiębiorstwa krajowe i międzynarodowe przekazujące fundusze na odbudowę. Powiedział publicznie, że inny klasztor prawosławny Curchi, w środkowej Besarabii, „jest prawdziwym miejscem pielgrzymek i zauważył, że naprawy i odbudowy klasztorów są przykładem współpracy istniejącej między społeczeństwem, rządem i Kościołem”⁹⁵.

W najnowszym raporcie z 2021 r. na temat wolności religijnej w Mołdawii katolickiej organizacji Pomoc Kościołowi w Potrzebie (ACN International⁹⁶), uznawanej od 2011 r. za papieską fundację, czytamy: „Wolność religijna w Mołdawii dotyczy nie tylko jej prawnego uznania, ale także szerszego postrzegania religii, zwłaszcza na arenie politycznej. Chociaż Kościoły i związki wyznaniowe nie odgrywają oficjalnej roli w systemie politycznym kraju ani w procesie stanowienia prawa, Kościoły prawosławne w Mołdawii publicznie komentują kwestie polityczne i otwarcie wspierają niektórych polityków. W zamian partie polityczne utrzymują bliskie związki z duchowieństwem prawosławnym i wspierają finansowo działania Kościoła. Ponadto Mołdawski Kościół Prawosławny ma silne powiązania z Rosją i od dziesięcioleci promuje rosyjską agendę polityczną interweniując w proces wyborczy na rzecz bardziej konserwatywnych, prorosyjskich partii i kandydatów. Niemniej jednak prawdą jest również, że Mołdawski Kościół Prawosławny nigdy nie negował legitymacji demokratycznie wybranych władz”⁹⁷.

Raport wskazuje inne przykłady uprzywilejowanej pozycji prawosławia w Mołdawii: „Wybory parlamentarne w 2019 r. i prezydenckie w 2020 r. były przykładem politycznego wpływu Kościoła. W 2018 r. patriarcha prawosławny Cyryl [zwierzchnik Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego – S.G.] złożył wizytę

⁹⁴ A. Avram, *Religion and Forced Displacement in the Republic of Moldova*, <https://fpc.org.uk/religion-and-forced-displacement-in-the-republic-of-moldova/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

⁹⁵ S.I. Cucharec, dz. cyt., s. 56.

⁹⁶ Zob. *Aid to the Church in Need – ACN International*, <https://acninternational.org> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

⁹⁷ ACN International, *Religious Freedom...*, dz. cyt.

Relacje państwo–Kościół katolicki we współczesnej Republice Mołdawii...

w Mołdawii, podczas której prezydent Igor Dodon [prezydent Mołdawii w latach 2016–2020 – S.G.] został odznaczony religijnym orderem, milcząco demonstrując polityczne poparcie Moskwy dla swojej partii w wyborach parlamentarnych w 2019 roku. Po sukcesie swojej Partii Socjalistycznej prezydent Dodon określił prawosławie jako «jeden z filarów, na których opiera się państwowość Republiki Mołdawii, skarb pozostawiony jako dziedzictwo przez naszych przodków»⁹⁸. „Prezydent często podkreślał swoje wizyty w kościołach, klasztorach, a w wywiadzie telewizyjnym oświadczył, że podczas spotkania patriarcha Cyryl powiedział mu, że jego mandat jest wolą Boga”⁹⁹.

W podsumowaniu cytowanego raportu czytamy: „Mołdawia ogólnie chroni podstawowe prawa człowieka oraz wolności zgromadzeń, wypowiedzi i religii. Jednak ze względu na swoje znaczenie społeczno-polityczne Kościół prawosławny w społeczeństwie mołdawskim ma złożony wpływ na wolność religijną. Mołdawski model stosunków państwo-religijnych można najtrafniej określić jako preferencyjny, faworyzujący religię większości, co ma miejsce w innych krajach postsocjalistycznych, o ścisłym związku między tożsamością narodową a dominującą grupą wyznaniową. Przekłada się to często na korzyści polityczne dla uprzywilejowanej grupy wyznaniowej, jak szerokie zwolnienia, które mają pierwszeństwo przed prawami innych wspólnot religijnych. Ostatnie wybory prezydenckie (2020) podkreślają przywileje Kościoła prawosławnego, a także jego przydatność jako sojusznika rządzących, zwłaszcza w momentach niepewności społeczno-ekonomicznej”¹⁰⁰.

Z kolei w innym najnowszym *Raporcie Departamentu Stanu USA o Międzynarodowej Wolności Religijnej* (2021) czytamy również o uprzywilejowanej pozycji prawosławia w Mołdawii. Przykładem może być poparcie wyrażane dla prawosławia przez byłego prezydenta Igora Dodona i jego Partię Socjalistyczną, zwłaszcza podczas kampanii 11 lipca 2021 r. przed przedterminowymi wyborami parlamentarnymi¹⁰¹.

Raport stwierdza: „Według mniejszościowych grup religijnych w ciągu roku (2021) poprawił się szacunek dla wolności religijnej i oficjalne postawy wobec mniejszości religijnych, ponieważ nowy rząd, który objął urząd w sierpniu położył nacisk na wspieranie różnorodności religijnej. Urzędnicy nowego rządu uczestniczyli w wydarzeniach publicznych z Mołdawskim Kościołem Prawosławnym, z Besarabską Cerkwią Prawosławną, Kościołem katolickim, Społecznością Żydowską, Kościołem Zielonoświątkowym i innymi grupami mniejszościowymi. Jednak grupy mniejszościowe stwierdziły, że Mołdawski

⁹⁸ Tamże.

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ US Department of State, *Moldova 2021...*, dz. cyt.

Kościół Prawosławny nadal cieszy się korzystnym traktowaniem zgodnie z prawem”¹⁰². Parlament mołdawski głosami 61 posłów (na 101) przegłosował 6 sierpnia 2021 r. wotum zaufania dla większościowego rządu proeuropejskiej i opowiadającej się za reformami Partii Działania i Solidarności. Premierem została Natalia Gavrilița¹⁰³.

Naddniestrze przynależy do eparchii dubosarsko-tyraspolskiej, wchodzącej w skład kiszyniowskiej metropolii Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. W 1995 r. wikariat dubosarski został utworzony jako część metropolii Mołdawii. Biskupem został Justynian, konsekrowany w tym samym roku. 3 lata później, w 1998 r., utworzono eparchię dubosarsko-tyraspolską. Biskupem Tyraspola i Dubosary został Justynian (1998–2010), a obecnie jest nim biskup Sawa¹⁰⁴. Należy podkreślić, że język i kultura rosyjska dominują w życiu publicznym, kulturze popularnej i w codziennych relacjach mieszkańców NRM.

Przedstawiciele Cerkwi biorą udział we wszystkich świętach państwowych, np. w obchodach Dnia Zwycięstwa (9 maja), jak również w wydarzeniach o mniejszej randze¹⁰⁵. Po utworzeniu eparchii tyraspolsko-dubosarskiej współpraca przywódców naddniestrzańskich z Kościołem prawosławnym została zintensyfikowana¹⁰⁶.

Przykładem uprzywilejowanej pozycji prawosławia w Naddniestrzu jest wizyta patriarchy Cyryła w 2013 r. w Tyraspolu. Przed tą wizytą pojawiły się twierdzenia, że w rosyjskim prawosławiu powinno powstać arcybiskupstwo naddniestrzańskie¹⁰⁷. Była to pierwsza wizyta głowy Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej w NRM i dzień wolny od pracy. Według oficjalnych danych przybyło kilkanaście tysięcy osób. Patriarcha podkreślił w swoim wystąpieniu „historyczne znaczenie naddniestrzańskich ziem dla prawosławia, zauważając, że przelano tu w jego obronie wiele krwi”¹⁰⁸. Wizytę odebrano w NRM jako wsparcie w związku z trudnościami związanymi ze zbliżeniem Mołdawii do UE oraz jako kluczowe znaczenie dla wewnętrznej rywalizacji politycznej. Interpretowano ją również jako sygnał poparcia dla prezydenta NRM Jewgienija Szewczuka (2011–2016) w sporze z opozycją¹⁰⁹.

¹⁰² Tamże.

¹⁰³ K. Całus, *Proeuropejski rząd w Mołdawii*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-08-06/proeuropejski-rzad-w-moldawii> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

¹⁰⁴ ИСТОРИЯ, <http://www.diocese-tiras.org/page.php?id=1> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

¹⁰⁵ P. Oleksy, dz. cyt., s. 72–73.

¹⁰⁶ D.A. Zabarah, *The Role of the Orthodox Churches in Defining the Nation in Post-Soviet Moldova*, „Sudeuropa” 2011, t. 59, nr 2, s. 236.

¹⁰⁷ D. Jakubek, V. Baar, *Rivalry between the Bessarabian and Moldovan Churches within the context of support of the Russian Church and politics*, <https://www.researchgate.net/publication/351082733> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

¹⁰⁸ P. Oleksy, dz. cyt., s. 75.

¹⁰⁹ Tamże.

Relacje państwo–Kościół katolicki we współczesnej Republice Mołdawii...

Wizyta patriarchy Cyryla była planowana już na 2011 rok, ale została odwołana, co uznano za wyraz braku zaufania do ówczesnego prezydenta NRM Igora Smirnowa (1991–2011)¹¹⁰. Miało to miejsce na dwa miesiące przed wyborami prezydenckimi. Był to wówczas sygnał, że „Smirnow nie może już liczyć na poparcie Cerkwi i Kremla”¹¹¹. Należy dodać, że Smirnow był jednym z twórców zbuntowanej republiki. Wykorzystywał instrumentalnie prawne możliwości celem kształtowania ustroju tego państwa¹¹². Często pojawiał się w telewizji obok duchownych, podkreślając rolę prawosławia w historii¹¹³.

Innym przykładem świadczącym o uprzywilejowanej pozycji prawosławia mogą być wystąpienia biskupa Justyniana, który często angażował się w sprawy publiczne. „W swych wystąpieniach zaznaczał on, odwołując się do historii, że miejsce zarówno Naddniestrza, jak i całej Mołdawii jest przy współwierzących – czyli przy Rosji. [...] Odwołując się do historycznych przykładów udowadniał, że jedynie prawosławna Rosja może obronić i zagwarantować spokojny rozwój mołdawskiego narodu”¹¹⁴.

Reasumując, należy podkreślić, że chociaż prawosławie jest religią większością w Mołdawii i w NRM, nie ma ono statusu religii państwowej, a państwo i Kościół są oficjalnie oddzielone. Konstytucje mołdawska i naddniestrzańska zapewniają wolność religijną, jednak w rzeczywistości jest inaczej. Warto zauważyć słabość obu systemów prawnych. Pozycja Cerkwi prawosławnej w obu podmiotach państwowych jest uprzywilejowana. Jest ona aktywna w debacie publicznej, angażuje się w politykę, popiera niektórych polityków.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

- ACN International, *Religious Freedom in the World. Report 2021 Moldova*, <https://acninternational.org/religiousfreedomreport/wp-content/uploads/2021/04/Moldova.pdf>.
- Constitution of the Pridnestrovskiaia Moldavskaia Respublica*, <https://mid.gospr.org/en/bht> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- General Law on Cults 1992, Law n. 979-XII of 24 March 1992 on Creeds*, <http://licodu.cois.it/?p=1273&lang=en> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

¹¹⁰ D. Jakubek, V. Baar, dz. cyt.

¹¹¹ P. Oleksy, dz. cyt., s. 74.

¹¹² R. Rajczyk, *System konstytucyjny...*, dz. cyt., s. 76.

¹¹³ D.A. Zabarah, dz. cyt., s. 236.

¹¹⁴ P. Oleksy, dz. cyt., s. 74.

- Konstytucja Republiki Mołdawii*, wstęp i tłum. z j. rumuńskiego B. Zdaniuk, Warszawa 2014.
- Law on religions denominations and their component parts*, n. 125 of 11 May 2007, <https://www.lawyer-moldova.com/2012/12/law-on-religious-denominations-and.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- National Bureau of Statistics of the Republic of Moldova, *Key results of the 2014 Population and Housing Census*, <https://statistica.gov.md/newsview.php?l=en&id=5583> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- The Constitution (1991) of the Pridnestrovian Moldavian Republic of 2 September 1991.
- United Kingdom: Home Office, *Country Policy and Information Note – Moldova: Human rights in Transnistria*, 1 May 2017, <https://www.refworld.org/docid/59439c794.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- US Department of State, Moldova 2021, *Report on International Religious Freedom*, Washington, <https://www.state.gov/reports/2021-report-on-international-religious-freedom/moldova/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

OPRACOWANIA

- Aid to the Church in Need – ACN International*, <https://acninternational.org> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Avram A., *Religion and Forced Displacement in the Republic of Moldova*, <https://fpc.org.uk/religion-and-forced-displacement-in-the-republic-of-moldova/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Borecki P., *Państwo laickie w świetle dorobku współczesnego konstytucjonalizmu europejskiego*, „Przegląd Prawniczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza” 2016, nr 6, s. 173–191.
- Borzęcki J., *Między Dniestrem a Prutem*, „Biuletyn Stowarzyszenia Wspólnota Polska” 2001, nr 8, s. 9–13.
- Całus K., *Państwo niedokończone. 25 lat mołdawskiej niepodległości*, Warszawa 2016.
- Całus K., *Proeuropejski rząd w Mołdawii*, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-08-06/proeuropejski-rzad-w-moldawii> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Coşa A., biskup, *Mołdawia: potrzebujemy księży z Polski. Wywiad*, <https://www.deon.pl/religia/kosciol-i-swiat/z-zycia-kosciola/art,29621,moldawia-potrzebujemy-ksiezy-z-polski-wywiad.htm> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Cucharec S.I., *Odrodzenie życia religijnego i społecznego Kościoła katolickiego w Mołdawii*, Kraków 2014.
- Czajka R., *Werbiści w Mołdawii*, „Misjonarz” 2014, nr 12, s. 28–29.
- Danowska-Nowak A., Nowak K., *Między Wschodem a Zachodem. Wokół postaw i dylematów Polaków mołdawskich*, „Jutrzenka” 2012, nr 5, s. 4–10.

Relacje państwo–Kościół katolicki we współczesnej Republice Mołdawii...

- Danowska-Nowak A., Nowak K., *Między Wschodem a Zachodem. Wokół postaw i dylematów Polaków mołdawskich* [w:] *Polacy poza granicami kraju u progu XXI wieku. Różne oblicza polskiej tożsamości*, red. M. Michalska, Wrocław 2011, s. 221–232.
- Derlecki J., *Narodziny czy odrodzenie? Polska tożsamość w Mołdawii*, „Etnografia Polska” 2003, t. 47, s. 171–184.
- Derlecki J., *Od społeczności lokalnej do mniejszości narodowej. Ludność polskiego pochodzenia w Mołdawii na początku XXI wieku*, Warszawa 2020.
- Diocese of Chişinău. Moldova, <http://www.gcatholic.org/dioceses/diocese/chiso.htm> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Dom Polski w Raszkowie „Wołodujowski”, <http://humanamundi.pl/dom-polski-w-raszkowie-2/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Encyclopedia of Christian Education*, red. G.T. Kurian, M.A. Lampert, New York 2015.
- European Association of Jehovah’s Witnesses – Moldova, „40th Session of the Universal Periodic Review” 2022, January/February, s. 1–5.
- Góra S., Góra D., *Relacje państwo–Kościół katolicki oraz przemiany kulturowe na współczesnej Malcie – zasady a rzeczywistość*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, t. 13, s. 85–98.
- Hatlas J., *Gagauzja i Gagauzi. Historia i współczesność*, Poznań 2009.
- ИСТОРИЯ, <http://www.diocese-tiras.org/page.php?id=1> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Jakubek D., Baar V., *Rivalry between the Bessarabian and Moldovan Churches within the context of support of the Russian Church and politics*, <https://www.researchgate.net/publication/351082733> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Jesionek W.J., *Prawosławie w życiu gagauskiej społeczności w Mołdawii*, „Humanistyka i Przyrodoznawstwo” 2018, nr 24, s. 319–334.
- Kosienkowski M., *Federacja Rosyjska wobec Naddniestrza*, Lublin 2008.
- Kosienkowski M., *Naddniestrzańska Republika Mołdawska. Determinanty przetrwania*, Toruń 2010.
- Kotwica P., *Misja Naddniestrze*, <https://kosciol.wiara.pl/doc/4192659.Misja-Naddniestrze> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Kwiatkowska K., *Pozycja języka polskiego wśród mołdawskiej Polonii*, „Jutrzenka” 2016, nr 11, s. 18–20.
- Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Mezglewski, Warszawa 2014.
- Liga Polskich Kobiet w Kiszyniowie*, „Jutrzenka” 2017, nr 11, s. 12–16.
- Lubicz Miszewski M., *Geneza, przebieg i próby przewyciężenia konfliktu o Naddniestrze*, „Zeszyty Naukowe WSOWL” 2012, nr 3(165), s. 121–138.
- Lubicz Miszewski M., *Organizacje polonijne w Mołdawii*, „Wschodnioznawstwo” 2009, t. 3, s. 77–87.

- Lubicz Miszewski M., *Sytuacja szkolnictwa polskiego oraz ośrodków kultury polskiej w Mołdawii i Naddniestrzu*, „Studia Migracyjne – Przegląd Polonijny” 2011, r. 37, z. 4, s. 59–89.
- Mironic T., *Z historii Kościoła w Orgiejowie*, „Jutrzenka” 2016, nr 1–2, s. 10–12.
- Mitropolia Chișinăului și a Întregii Moldove. Eparhii, <https://mitropolia.md/eparhii/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Mołdawia: Kościół pozwala państwo do sądu, <https://www.piotrskarga.pl/moldawia--kosciol-pozwal-panstwo-do-sadu-6918,i.htm> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Nowak K., *Problemy szkolnictwa polskiego w Rumunii oraz Mołdawii dawniej i współcześnie*, „Jutrzenka” 2018, nr 5, s. 13–16.
- Nunciature to Moldova, Republic of, <http://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dxxmd.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Obchody Święta Niepodległości. Polonijna kronika 2017, „Jutrzenka” 2017, nr 11, s. 6–9.
- Oleksy P., *Wspólnota z przypadku. Studium tożsamości mieszkańców Naddniestrza*, Gniezno 2016.
- Panainte S., *Secularism in Republic of Moldova – politics of religion or religious politics: where do we draw the boundaries?*, „Romanian Journal of Political Science” 2006, t. 6, nr 2, s. 89–100.
- Pantuła M., *15-lecie Towarzystwa Kultury „Jasna Góra” w Naddniestrzu*, „Jutrzenka” 2019, nr 10, s. 4–6.
- Pawlak E., *Co słyszeć w „Małej Warszawie”?*, „Polonia Mołdawska” 2018, nr 3, s. 26–27.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1993.
- Polskie Towarzystwo Medyczne w Mołdawii, <https://www.facebook.com/Polskie-Towarzystwo-Medyczne-w-Moldawii-138245189720160/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].
- Rajczyk R., *Republika Mołdawii: jedno państwo, dwa systemy* [w:] *Spotkania polsko-mołdawskie. Księga poświęcona pamięci Profesora Janusza Solaka*, red. M. Kosienkowski, Lublin 2013, s. 235–242.
- Rajczyk R., *System konstytucyjny Mołdawii*, Warszawa 2014.
- Serzhanova V., *Obowiązująca Konstytucja Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej z 1995 r.*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2016, nr 4, s. 13–32.
- Serzhanova V., *Pierwsza ustawa zasadnicza Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej*, „Przegląd Sejmowy” 2016, nr 6, s. 235–243.
- Serzhanova V., *Powstanie Naddniestrzańskiej Republiki Mołdawskiej i jej implikacje*, „Studia Europejskie” 2017, nr 1, s. 253–269.
- Serzhanova V., *Reflections over the Legal and Constitutional Status of Transnistria*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 6(40), s. 71–86.
- Serzhanova V., *Status prawny Naddniestrza. Zarys problematyki* [w:] *Problem państw nieuznawanych we współczesnym świecie*, red. V. Serzhanova i in., Warszawa 2019, s. 160–173.

Relacje państwo–Kościół katolicki we współczesnej Republice Mołdawii...

Solak J., *Mołdawia. Republika na trzy pęknięta. Historyczno-społeczny, militarny i geopolityczny wymiar „zamrożonego konfliktu” o Naddniestrze*, Toruń 2009.
Sprinceana V., *God in the “Border Zones”, „Russian Politics & Law”* 2014, t. 54, nr 4, s. 34–52.

Stowarzyszenie Dom Polski w Bielcach, <https://www.facebook.com/pages/category/Community-Organization/Stowarzyszenie-Dom-Polski-w-Bielcach-1202230139791659/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

Stowarzyszenie polskie „Polonia” w Rybnicy, <https://www.facebook.com/groups/1108475816332112/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

Stowarzyszenie Pomocy Polakom na Wschodzie „Kresy”, <https://kresy-krakow.com.pl> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

Świadectwo w Mołdawii. Modlitwa Pańska pozwala myśleć o wspólnej drodze w wierze, <https://misyjne.pl/swiadectwo-moldawii-modlitwa-panska-pozwala-myslec-o-wspolnej-drozdze-w-wierze/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

Święta majowe w ośrodkach polonijnych, „Jutrzenka” 2018, nr 5, s. 7.

The Congregation of the Priests of the Sacred Heart of Jesus. Parishes in Moldova, <http://mol.scj.pl/en/parafie.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

Towarzystwo Polskiej Kultury „Jasna Góra” Naddniestrze Mołdawia, <https://www.facebook.com/groups/462158971223229/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

Turcescu L., Stan L., *Church-state conflict in Moldova: the Bessarabian Metropolitanate*, „Communist and Post-Communist Studies” 2003, t. 36, s. 443–465.

UN Expert Slams Limits On Minorities’ Rights To Worship, Citing Russia, Iran, Among Others, <https://www.rferl.org/a/un-minority-religious-rights-russia-iran-tajikistan-moldova-afghanistan/30931424.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

Wątróbski L., *Centrum Kultury Polskiej „Jasna Góra” w Tyraspolu*, rozmowa z Markiem Pantułą, <https://polishexpress.com.au/centrum-kultury-polskiej-jasna-gora-w-tyraspolu/> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

Zabarah D.A., *The Role of the Orthodox Churches in Defining the Nation in Post-Soviet Moldova*, „Sudeuropa” 2011, t. 59, nr 2, s. 214–237.

Związek Polaków w Mołdawii, <http://www.akademiaperfecta.pl/organizacje-polonijne/zwiazek-polakow-w-moldawii.html> [dostęp: 25 kwietnia 2023].

STRESZCZENIE

W społeczeństwie mołdawskim i naddniestrzańskim Kościół prawosławny ma charakter większościowy, a Kościół katolicki należy do wyznań mniejszościowych. Pod względem prawnym Republika Mołdawii i Naddniestrzańska Republika Mołdawska (potocznie Naddniestrze) to państwa świeckie, gdzie państwo i Kościół są oficjalnie

oddzielone. Chociaż konstytucje obu podmiotów państwowych zapewniają wolność religijną, jednak w praktyce rząd nie zawsze przestrzega tego prawa. Pozycja prawosławia jest uprzywilejowana. Cerkiew prawosławna korzysta z uprzywilejowanego statusu kosztem innych wspólnot religijnych.

Słowa kluczowe: Mołdawia, Naddniestrze, państwo świeckie, Kościół katolicki, prawosławie

SUMMARY

STATE-CATHOLIC CHURCH RELATIONS IN CONTEMPORARY MOLDOVA AND TRANSNISTRIA VERSUS THE POSITION OF THE ORTHODOX CHURCH

In Moldovan and Transnistrian society, the Orthodox Church holds a majoritarian character and the Catholic Church there belongs to minority denominations. Legally speaking, the Republic of Moldova and the Transnistrian Moldavian Republic (commonly known as Transnistria) are secular bodies and the state and the Church are officially separated. While the constitutions of both state bodies provide religious freedom, in practice, however, the administration does not always respect this right. The position of the Orthodox Church is privileged. The Orthodox Church enjoys a privileged status at the expense of the other religious communities.

Key words: Moldova, Transnistria, secular state, Catholic Church, Orthodox Church

Beata Kozicka

ORCID 0000-0001-8329-1023

Uniwersytet Opolski

bkozicka@uni.opole.pl

PROBOSZCZ PARAFII KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO, A NIE PARAFIA, PODMIOTEM ZOBOWIĄZANYM DO UDZIELENIA INFORMACJI PUBLICZNEJ¹

„Gdy norma nakłada na obywateli jakiekolwiek obowiązki, ograniczenia [...] to należy ją tłumaczyć w sensie łagodniejszym, wychodząc z domniemania o miłosierdziu ustawodawcy, który nie ścieśnia wolności i samodzielności obywateli [...] bez rzeczywistej potrzeby”

E. Waśkowski, 1936²

WPROWADZENIE

Doniosłość problemu relacji pomiędzy prawem kanonicznym i świeckim pomimo zmian nomenklaturowych pozostaje, w różnych obszarach życia, wciąż aktualna. Znaczący przedmiot zasadnie przy tym podnoszą, że dokonany przez ustrojodawcę w Konstytucji RP³ rozdział między państwem a związkami wyznaniowymi uzasadnia niedopuszczalność ingerencji organów władzy publicznej w kwestie wewnętrznych relacji danego związku wyznaniowego z jego członkami lub osobami utrzymującymi z tym związkiem stałe kontakty⁴.

Konstytucja RP najważniejsze regulacje odnoszące się do prawa wyznaniowego grupuje w dwóch przepisach, tj. art. 25 i 53. Pierwszy z nich zawiera unormowania dotyczące sytuacji prawnej związków wyznaniowych oraz ich relacji

¹ Tekst odnosi się do Kościoła katolickiego, jego parafii i proboszczów tych parafii, stąd też użyte w nim pojęcie „Kościoła” występuje właśnie w odniesieniu do Kościoła katolickiego.

² E. Waśkowski, *Teoria wykładni prawa cywilnego*, Warszawa 1936, s. 116.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.

⁴ Zob. D. Walencik, *Przetwarzanie danych osobowych przez związki wyznaniowe a uprawnienia Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych*, „Forum Prawnicze” 2013, s. 22 oraz wskazane tam orzecznictwo i literatura, zwłaszcza: A. Mezglewski, *Działalność związków wyznaniowych a ochrona danych osobowych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2007, t. 10, s. 15–16 oraz M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2003, s. 224–226, 256–257; tenże, *Prawo kanoniczne w polskim systemie prawnym*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 8, s. 21–23 i P. Stanisławski, P. Sobczyk, *Opinia prawna dotycząca konsekwencji wejścia w życie Traktatu z Lizbony dla polskiego prawa wyznaniowego*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 3, s. 221. W niniejszym tekście – z uwagi na obszerność tematyki – relacji tych nie poddano szerszym rozważaniom, ograniczając je wyłącznie do sfery udzielenia informacji publicznej.

z państwem. Usytuowany został w rozdziale I, zatytułowanym *Rzeczpospolita*. Natomiast drugi, poświęcony głównie wolności sumienia i religii w wymiarze indywidualnym, umieszczony został w rozdziale II, zatytułowanym *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*.

Art. 25 Konstytucji RP, zawierający pięć ustępów, odgrywa znaczącą, o ile nie najważniejszą rolę w określeniu statusu Kościołów i związków wyznaniowych⁵. Zwolennicy takiego poglądu podnoszą także, że o ile w art. 8 Konstytucji ustanowiono, że „Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej”, o tyle należy pamiętać, iż, podobnie jak w całym systemie prawa polskiego, także na gruncie prawa wyznaniowego podstawową formą regulacji prawnej jest ustawa⁶.

W piśmiennictwie zasadnie zwraca się uwagę, że gwarancja ustanowiona w art. 25 ust. 3 Konstytucji RP nadaje równoprawność Kościołom i związkom wyznaniowym w „powszechnym obrocie prawnym”⁷. Zasada równości wobec prawa odnosi się nie tylko do obywateli RP, ale też do podlegających jurysdykcji RP osób fizycznych i osób prawnych. Trybunał Konstytucyjny określił zasadę równości polegającą na tym, że „wszystkie podmioty charakteryzujące się daną cechą istotną (relevantną) w równym stopniu, mają być traktowane równo, tzn. według jednakowej miary, bez zróżnicowań dyskryminujących, jak i faworyzujących”⁸.

Prezentując relacje państwo i stanowione przez nie prawo a Kościół należy mieć na uwadze, że władze publiczne to nie tylko władze państwowe, czyli administracja państwowa w sensie ścisłym, ale także wszystkie inne władze publiczne, wśród których w pierwszej kolejności należy wymienić władze samorządowe oraz inne organy tzw. administracji pośredniej (do których zalicza się m.in. władze spółdzielcze, szkolne)⁹. Przy czym, dostrzegając złożoność i obszerność podnoszonej problematyki, na potrzeby tematu rozważania zostaną ograniczone do relacji parafia–proboszcz, w aspekcie podmiotu zobowiązanego do udzielenia informacji publicznej.

Mając na względzie uregulowania państwo–Kościół, nasuwa się tym samym pytanie o korelację skonstruowanego w ustawie o dostępie do informacji

⁵ Zob. A. Tabak, *Fundamentalne zasady instytucjonalnych relacji państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w świetle art. 25 Konstytucji RP z 1997 r.*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2018, t. 65, s. 266 i nn.

⁶ Tamże, s. 266 i nn.

⁷ D. Walencik, *Cywilnoprawna ochrona kolektywnej wolności sumienia i wyznania. Stan de lege lata oraz postulaty de lege ferenda* [w:] P. Sobczyk (red.), *Prawna ochrona wolności sumienia i religii. Stan de lege lata oraz postulaty de lege ferenda*, Warszawa 2020, s. 152.

⁸ Wyrok TK z 28 listopada 1995 r., K 17/95, OTK ZU 1995, nr 3, poz. 18.

⁹ Zob. P. Sobczyk, *Kilka uwag o bezstronności władz publicznych na kanwie wniosku o usunięcie krzyża z sali posiedzeń Sejmu RP*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15, s. 139–140.

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązanym...

publicznej prawa jednostki do niej z jej innymi publicznymi prawami podmiotowymi i prawami innych podmiotów, jak – w szczególności – parafii i proboszcza parafii¹⁰.

Równocześnie, mając na uwadze odrębność systemów regulujących dostęp do informacji publicznej i podmiotowość kościelnych osób prawnych w aspekcie podmiotu zobowiązanego do wykonania ustawowego obowiązku, jawi się potrzeba odpowiedzi na pytanie odnośnie do pozycji prawnej parafii i jej proboszcza¹¹. Tym samym, w odniesieniu do regulacji prawnych przedmiotu oraz judykatury i piśmiennictwa, w pracy zostaną poruszone kwestie relacji państwo–Kościół na płaszczyźnie wykonywania czy też realizacji zadań publicznych w wybranym obszarze, jakim jest realizowanie przez parafie zadań publicznych i poddanie ich kontroli społecznej w trybie Ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej¹².

POZYCJA PRAWNA PARAFII I PROBOSZCZA

W literaturze¹³ wskazuje się na etymologiczne znaczenie pojęć: „parafia” i „proboszcz”, akcentując, że określenie parafii w języku łacińskim jako *communitas christifidelium* wskazuje, że nie ma to być wyłącznie społeczność (*societas*) osób żyjących obok siebie, ale postuluje taką relacyjność międzyosobową wiernych, aby na drodze „kościelnego uspołecznienia” miało miejsce ich permanentne przechodzenie od ewentualnego stanu osób żyjących obok siebie do stanu ludzi umotywowanego ukierunkowania ku wspólnocie.

Słowo „proboszcz” (łac. *parochus*) – jak wyjaśnia Mateusz Wójcik za Edwardem Szafrrowskim – pochodzi z języka greckiego i oznacza: „dostawcę”, „gospodarza”. Polskie wyrażenie „proboszcz” najprawdopodobniej pochodzi od łacińskiego *praepositus* oznaczającego „przełożonego”, „rządcę”. Możliwe również, że pochodzi od starogermańskiego *probost*, w którym końcówkę „st” zamieniono

¹⁰ Rozważania dotyczą wyłącznie parafii katolickich i jej organów (nie odnoszą się do parafii obrządków wschodnich).

¹¹ W związku z granicami tematu, dostrzegając jednocześnie jego obszerność, zwłaszcza z aspekcie reprezentacji parafii i możliwości dalszego umocowania do działania w jej imieniu, kwestia ta zostanie li tylko poruszona w zakresie niezbędnym, aczkolwiek wystarczającym do przedstawienia poruszanej problematyki; będzie ona stanowiła przedmiot dalszych rozważań.

¹² Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 902 ze zm. (dalej: udip).

¹³ M. Wójcik, *Zadania proboszcza parafii powierzonej instytucji zakonnemu*, „Kościół i Prawo” 2020, nr 2, s. 83–95, a także przytaczany przez niego: E. Szafrrowski, *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 2, Warszawa 1985, s. 55 i nn.

na „szcz”, lub od starofrancuskiego *provost*. W obu ostatnich przypadkach ma analogiczne znaczenie: „przełożonego”, „rządcę”¹⁴.

Ponadto w art. 519 Kodeksu Prawa Kanonicznego ustanowiono, że „Proboszcz jest własnym pasterzem zleconej sobie parafii, podejmującym pasterską troskę o powierzoną mu wspólnotę pod władzą biskupa diecezjalnego. Powołany jest do uczestnictwa w posłudze Chrystusa, ażeby dla tejże wspólnoty wykonywał zadania nauczania, uświęcania i kierowania, przy współpracy także z innymi prezbiterami i diakonami oraz udzielającymi pomocy wiernymi świeckimi, zgodnie z normami prawa”¹⁵.

Wskazując na pozycję i zadania proboszcza parafii, należy także zauważyć, że w piśmiennictwie dostrzega się, iż proboszcz, jako pasterz i rządcą parafii, dysponuje władzą trojakiego rodzaju:

1. jurysdykcją sakramentalną i pozasakramentalną;
2. ojcowską (*potestas domestica*), rozumianą jako obowiązek i prawo czuwania nad wiernymi i pouczania ich (napominania) oraz
3. administrowania parafią¹⁶.

Prezentując relacje państwo–Kościół, należy zwrócić uwagę, że mocą art. 2 Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej¹⁷ „Kościół rządzi się własnym prawem”, swobodnie wykonuje władzę duchowną i jurysdykcyjną oraz zarządza swoimi sprawami. Zaś na podstawie art. 7 ust. 1 pkt 5 tej ustawy parafie są terytorialną jednostką organizacyjną Kościoła, mającą osobowość prawną. Parafia jest przy tym, co wymaga podkreślenia, terytorialnie najmniejszą jednostką Kościoła katolickiego, wchodzącą w skład diecezji.

Z kolei w art. 1 Konkordatu¹⁸ ustanowiono, że „Rzeczpospolita Polska i Stolica Apostolska potwierdzają, że Państwo i Kościół Katolicki są – każde w swej dziedzinie – niezależne i autonomiczne oraz zobowiązują się do pełnego poszanowania tej zasady we wzajemnych stosunkach i we współdziałaniu dla rozwoju człowieka i dobra wspólnego”. Państwo uznaje osobowość cywilnoprawną wszystkich instytucji kościelnych. Nabycie osobowości prawnej parafii nie jest w żaden sposób uzależnione od uznania władzy państwowej, uzyskują

¹⁴ Tamże.

¹⁵ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983 r.), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski w: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, kan. 519.

¹⁶ T. Borutka, *Spółeczna rola proboszcza w parafii*, „Seminare. Poszukiwania Naukowe” 2004, t. 20, s. 344 i nn.

¹⁷ Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1347 ze zm. (dalej: uspkk).

¹⁸ Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w dniu 28 lipca 1993 r., tekst jedn. Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązany...

bowiem taką osobowość na podstawie przepisów prawa kanonicznego. Władza kościelna dokonuje stosownego powiadomienia kompetentnych organów państwowych¹⁹.

Art. 6 ust. 1 Konkordatu stanowi natomiast, że „tworzenie właściwych Kościołowi struktur należy do kompetentnej władzy kościelnej; dotyczy to w szczególności erygowania, zmieniania i znoszenia prowincji kościelnych, archidiecezji, diecezji, ordynariatu polowego, administratur apostolskich, prałatur personalnych i terytorialnych, opactw terytorialnych, parafii, instytutów życia konsekrowanego i stowarzyszeń życia apostolskiego oraz innych kościelnych osób prawnych”.

W art. 6 ust. 2 unormowano zaś, że „żadna część terytorium polskiego nie będzie włączona do diecezji lub prowincji kościelnej mającej swą stolicę poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej”, natomiast w ust. 3, że „żadna diecezja mająca swą stolicę w Rzeczypospolitej Polskiej nie będzie się rozciągała poza granice Państwa Polskiego”.

Tym samym państwo *ex lege* uznaje zatem osobowość prawną parafii, jeśli została ona utworzona w sposób zgodny z przepisami prawa kanonicznego i w trybie przez nie określonym²⁰.

Przy czym nie można tracić z pola widzenia, że ustawodawca w art. 14 uspkk zobowiązał władzę kościelną do powiadamiania właściwego organu administracji państwowej, o ile ratyfikowane umowy nie stanowią inaczej, o powołaniu i odwołaniu osoby sprawującej funkcję organu osoby prawnej. Powiadomienie obejmuje imię i nazwisko, obywatelstwo oraz miejsce zamieszkania danej osoby.

Zdaniem Dariusza Walencika za nieobowiązującą należy uznać normę zawartą w art. 13 ust. 1 uspkk, zgodnie z którą „kościelne jednostki organizacyjne, o których mowa w art. 7 i 8 oraz art. 9 ust. 1 pkt 7, nabywają osobowość prawną z chwilą powiadomienia właściwego organu administracji państwowej o ich utworzeniu przez władzę kościelną”, zwłaszcza że w tym przepisie przewidziano możliwość innego unormowania tej kwestii w umowie międzynarodowej. Norma ta winna obecnie być interpretowana w ten sposób, iż osobowość wszelkich

¹⁹ Art. 4 ust. 1–3 Konkordatu. Art. 4 ust. 2 zdanie drugie Konkordatu stanowi o obowiązku powiadomienia właściwych władz państwowych; art. 13 ust. 1 i 2 pkt 2 uspkk uszczegóławia tę kwestię, wskazując, iż nabycie osobowości prawnej następuje z chwilą powiadomienia właściwego organu administracji państwowej (wojewody). Tryb powiadomienia przewiduje *Instrukcja dotycząca sposobu powiadamiania organów państwowych o uzyskaniu osobowości prawnej przez terytorialne i personalne instytucje kościelne* (art. 4 ust. 2 Konkordatu) oraz *Instrukcja dotycząca sposobu powiadamiania o powoływaniu i odwoływaniu osoby sprawującej funkcję organu osoby prawnej*. Zdaniem M. Pietrzaka nadanie osobowości prawnej parafii odbywa się bez zgody właściwej władzy administracyjnej w systemie „informacyjno-deklaracyjnym”, zob. M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005, s. 260.

²⁰ Zob. szerzej R. Sobański, *Prawo kanoniczne a krajowy porządek prawny*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 6(640), s. 17; G. Radecki, *Organy osób prawnych Kościoła katolickiego w Polsce (na styku prawa kanonicznego i prawa cywilnego)*, „Rejent” 2003, nr 7–8(147–148), s. 132.

terytorialnych i personalnych kościelnych jednostek organizacyjnych zostaje uznana na forum państwowym z chwilą powiadomienia właściwego organu administracji państwowej o ich utworzeniu przez władzę kościelną²¹.

Równocześnie wskazania wymaga, że ustawodawca w art. 14 ust. 1 ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania unormował, że jeżeli odrębna ustawa lub ratyfikowana umowa międzynarodowa nie stanowią inaczej, Kościół lub inny związek wyznaniowy powiadamia ministra właściwego do spraw wyznań religijnych i wojewodę właściwego ze względu na siedzibę jednostki organizacyjnej Kościoła lub innego związku wyznaniowego o utworzeniu, zmianie nazwy, siedziby, granic lub połączeniu, podziale i zniesieniu diecezji (okręgów i porównywalnych jednostek organizacyjnych) oraz parafii (zborów, gmin i porównywalnych jednostek organizacyjnych)²².

Dostrzec przy tym należy, że w praktyce pojawił się problem związany z następstwem prawnym parafii po innych jednostkach organizacyjnych Kościoła katolickiego. Odnosząc się do tej kwestii, należy zwrócić uwagę na stanowisko wyrażone przez skład siedmiu sędziów SN w uchwale z 12 września 2018 r., sygn. akt III CZP 14/18, że „Parafiom Kościoła Rzymskokatolickiego położonym na terenie zaboru pruskiego, które po pierwszej wojnie światowej znalazły się w granicach Rzeczypospolitej Polskiej, przysługuje uprawnienie do wystąpienia z roszczeniami przewidzianymi w art. 61 w związku z art. 63 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn. Dz. U. z 2018 r., poz. 380), dotyczącymi nieruchomości będących wcześniej własnością katolickich gmin kościelnych”²³.

21 Szerzej na temat uzyskiwania osobowości prawnej: D. Walencik, *Opinia prawna w sprawie nabywania osobowości prawnej przez dom zakonny Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu z siedzibą w Żarkach*, sporządzona na podstawie umowy o dzieło nr 4 DWRMNIE MSWIA/2010 z dnia 28 grudnia 2010 r. pomiędzy wskazanym autorem a Departamentem Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji a Polskim Towarzystwem Prawa Wyznaniowego. W opinii tej autor wyraził pogląd, z którym w pełni się utożsamiam, że wymienione kościelne jednostki organizacyjne nabywają osobowość prawną z dniem ich utworzenia przez kompetentną władzę kościelną.

22 Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 265.

23 Uchwała SN z 12 września 2018 r., sygn. akt III CZP 14/18. W uchwale tej wskazano, czego nie można nie zaaprobować, że „w Kościele katolickim prawo zwyczajowe miało i nadal ma istotne znaczenie. Jeżeli zwyczajowo przyjmowano, że jakaś parafia istniała od «niepamiętnych czasów», to nie było wątpliwości, iż jej byt ma charakter prawny i korzysta ona z osobowości prawnej. Kodeks prawa kanonicznego z dnia 27 maja 1917 r. (Codex Iuris Canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus, Acta Apostolicae Sedis, Roma 9 (1917) pars II) wyróżniał kategorię «osób moralnych» na oznaczenie jednostek organizacyjnych Kościoła katolickiego. Pojęcie to jest odpowiednikiem «osoby prawnej» w prawie świeckim. Kanon 515 § 3 k.p.kan. z 1983 r. (Codex Iuris Canonici auctoritate Joannis Pauli PP II promulgatus, Acta Apostolicae Sedis, Roma 75 (1983) pars II) stanowi, że «parafia erygowana zgodnie z prawem posiada mocą samego prawa osobowość prawną». Sąd Najwyższy wyeksponował równocześnie, że przed 1989 r. ustawodawca

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązany...

Stanowisko to, co istotne dla tematu opracowania, zbieżne jest z tym wyrażonym w judykaturze, w którym zasadnie akcentowano, i do której odwołał się Sąd Najwyższy w przywołanej powyżej uchwale, że parafie są podmiotami prawa cywilnego w zakresie praw majątkowych byłych podstawowych, terytorialnych jednostek Kościoła katolickiego (katolickich gmin kościelnych, kościołów parafialnych, beneficjów proboszczowskich itp.) również co do zdarzeń prawnych, które miały miejsce po wygaśnięciu Konkordatu z 1925 r.²⁴

Z kolei w kan. 515 § 1 ustanowiono, że parafia jest określoną wspólnotą wiernych, utworzoną na sposób stały w Kościele partykularnym, nad którą pasterską pieczę, pod władzą biskupa diecezjalnego, powierza się proboszczowi jako jej własnemu pasterzowi. Zaś w § 2 kan. 515 wskazano, że erekcja parafii, zniesienie jej lub dokonywanie w niej zmian należy do wyłącznej kompetencji biskupa diecezjalnego. Nie powinien on erygować parafii albo ich znosić, ewentualnie dokonywać poważnych zmian, bez wysłuchania rady kapłańskiej. Natomiast w kan. 515 § 3 *explicite* określono, że parafia erygowana zgodnie z prawem, mocą samego prawa, ma osobowość prawną²⁵.

Pomimo upływu lat, przeobrażeń społecznych i kulturowych, ale także zmian w regulacjach prawnych nie zmieniło się, co do zasady, powszechne ujęcie parafii. Aktualny pozostaje opis, jakiego dokonał w listach z roku 1953 Giovanni Battista Montini (późniejszy papież Paweł VI), że „Parafia to mniejsza część jedynej i powszechnej owczarni [...]. Podporządkowana władzy duchowej proboszcza”²⁶. Należy przy tym wskazać również, że w doktrynie istnieje rozbieżność, z którą chwilą następuje nabycie osobowości prawnej przez parafię. Część przedstawicieli nauki uznaje, iż momentem tym jest jej erygowanie, inni przedstawiciele sądzą, że następuje z zawiadomieniem wojewody o jej utworzeniu²⁷.

Z dotychczas wskazanego wynika zatem, co wymaga powtórzenia, że to parafia ma osobowość prawną, a proboszcz tej parafii jest jej organem i ją reprezentuje.

.....
uznawał osobowość prawną w stosunku do takich jedynie kościelnych osób prawnych, jak parafie, diecezje oraz seminaria duchowne.

²⁴ P. Sobczyk, *Negocjacje i zawarcie umowy z art. 25 ust. 5 Konstytucji RP* [w:] P. Stanisławski, M. Ordon (red.), *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, Lublin 2013, s. 286.

²⁵ Zob. szerzej R. Sobański, *Prawo kościelne a prawo świeckie*, „Prawo Kanoniczne” 1987, nr 3–4, s. 63–74; K. Nitkiewicz, *Proboszcz terytorialny i proboszcz personalny* [w:] S.L. Głódź, J. Krukowski, M. Sitarz (red.), *Parafia w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, Lublin 2013, s. 57–78.

²⁶ JB Montini, *La parossie, cellule de l'ordre social*, „La Documentation Catholique” 1953, nr 1162, k. 1549–1552, przywołany przez M. Kołodzieja, *Erygowanie parafii w prawie kanonicznym i prawie polskim*, [b.m.] 2020, s. 22. Szerzej zob. M. Misztal, *Proboszcz jako organ parafii Kościoła katolickiego*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny, Review of law, Business & Economics” 2017, nr 39, s. 155 i nn.

²⁷ Zob. szerzej Z. Zarzycki, *Tryby nabywania osobowości prawnej przez kościelne osoby prawne* [w:] W. Uruszczyk, K. Krzysztofek, M. Mikula (red.), *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu*, Kraków 2014, s. 71–89.

Dariusz Walencik²⁸ zasadnie przy tym akcentuje, o czym także szerzej wyżej, że „osobowość prawna wszelkich terytorialnych i personalnych jednostek organizacyjnych Kościoła katolickiego, które zostały utworzone po dniu wejścia w życie konkordatu (a które przykładowo zostały wymienione rodzajowo w art. 7-9 ustawy) zostaje uznana na forum państwowym w drodze powiadomienia właściwego organu administracji państwowej. Wynika stąd, że wymienione kościelne jednostki organizacyjne nabywają osobowość prawną z dniem ich utworzenia przez kompetentną władzę kościelną”²⁹. Z powyższego wynika potrzeba, a wręcz prawna konieczność, wprowadzenia rejestru kościelnych osób prawnych. Taki zbiór danych niewątpliwie usprawniłby obrót prawny z udziałem tych podmiotów i przyczyniłby się do jawności ich bytu prawnego.

DOSTĘP DO INFORMACJI PUBLICZNEJ POZOSTAJĄCEJ W DYSPOZYCJI PARAFII – WYBRANE OBSZARY³⁰

Prawo do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne, mające umocowanie w art. 61 Konstytucji RP, jest – co wymaga podkreślenia – publicznym prawem podmiotowym. W literaturze fachowej zauważa się, że prawo do informacji publicznej jest przejawem upodmiotowienia jednostki, stanowi warunek *sine qua non* i jednocześnie daje gwarancję jej pozostałych publicznych praw podmiotowych³¹.

Ustrojodawca w art. 61 ust. 1 Konstytucji RP ustanowił gwarancję prawa obywatela do uzyskania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne, a także o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego oraz innych osób i jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.

Konkretyzacja prawa dostępu do informacji nastąpiła z chwilą wejścia w życie Ustawy z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej³². W ustawie tej, tj. w jej art. 1 ust. 1 i art. 6, ustawodawca określił pojęcie informacji publicznej.

²⁸ Zob. D. Walencik, *Opinia prawna...*, dz. cyt.

²⁹ Tamże.

³⁰ W publikacji wybrałam te obszary z życia publicznego stanowiące o wykonaniu dyspozycji obowiązku udzielenia informacji publicznej, które uznaję jako dające odpowiedź na postawione w niej pytanie.

³¹ Z. Niewiadomski, *Pojęcie administracji publicznej* [w:] Z. Niewiadomski i in. (red.), *Instytucje prawa administracyjnego. System Prawa Administracyjnego*, t. 1, Warszawa 2010, s. 33. Autor stwierdza także, z czym należy się zgodzić, iż „informacja jest bronią obosieczną. Niezależnie bowiem od wolnego dostępu do niej pojawia się problem ochrony danych osobowych. Zebrane przez administrację informacje mogą godzić w dobro osobiste człowieka”.

³² Udiop.

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązanym...

Zgodnie z nimi informacją publiczną jest każda informacja o sprawach publicznych, a w szczególności o sprawach wymienionych w jej art. 6, która podlega udostępnieniu na zasadach oraz w trybach określonych w tej ustawie. Innymi słowy: informacja publiczna to zbiór danych, które te organy i podmioty tworzą lub nimi dysponują w ramach wykonywanej działalności publicznej.

Ustawa o dostępie do informacji publicznej stanowi rozwinięcie i realizację konstytucyjnej oraz konwencyjnej zasady obywatelskiego dostępu do informacji publicznej, zgodnie z którą informacja publiczna jest jawna i dostępna poza sytuacjami ograniczenia jawności w drodze ustaw lub w związku z ochroną prywatności³³. Prawo do informacji, jako prawo konstytucyjne, nie jest i nie może być ograniczane pod względem podmiotowym, wobec czego dla realizacji wniosku nie ma znaczenia, kto jest żądającym informacji i jakie są jego intencje i potrzeby. Nie musi mieć on żadnego związku prawnego lub faktycznego z informacją, której udostępnienia wnioskujący żąda, ani z działalnością lub zakresem kompetencji organu, do którego się zwraca. Z tych względów dla udzielenia informacji publicznej nieprzetworzonej ustawa nie wymaga wykazania żadnego interesu prawnego czy interesu publicznego.

Artykuł 2 udip określa, że każdemu przysługuje, z zastrzeżeniem art. 5, prawo dostępu do informacji publicznej (art. 2 ust. 1), a od osoby wykonującej prawo do informacji publicznej nie wolno żądać wykazania interesu prawnego lub faktycznego w jej uzyskaniu. Jednak prawo do uzyskania tej informacji zgodnie z brzmieniem art. 3 ust. 1 pkt 1 udip, w przypadku ubiegania się o uzyskanie informacji publicznej przetworzonej, ulega ograniczeniu przez wykazanie, iż jej uzyskanie jest szczególnie istotne dla interesu publicznego³⁴.

Na podstawie przywołanych przepisów, uwzględniając konstytucyjną konstrukcję prawa do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne, zawartą w art. 61 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, w orzecznictwie sądowym przyjmuje się, że informacją publiczną jest każda informacja wytworzona przez władze publiczne oraz osoby pełniące funkcje publiczne i inne podmioty, które wykonują funkcje publiczne lub gospodarują mieniem publicznym, jak również informacje odnoszące się do wspomnianych władz, osób i innych podmiotów, niezależnie od tego, przez kogo zostały wytworzone.

Podkreślić należy, że informacja publiczna dotyczy sfery faktów. Jest nią treść dokumentów wytworzonych przez organy władzy publicznej i podmioty

³³ Zob. wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z 13 stycznia 2021 r., sygn. akt II SA/Go 254/20, oraz orzecznictwo tam przytoczone. Wszystkie przytaczane orzeczenia sądów administracyjnych dostępne są w Centralnej Bazie Orzeczeń Sądów Administracyjnych na stronie orzeczenia.nsa.gov.pl.

³⁴ Z uwagi na ramy tematu w publikacji nie poruszam kwestii odnoszącej się do informacji przetworzonej, pozostawiając to kolejnej z danego cyklu.

niebędące organami administracji publicznej, treść wystąpień, opinii i ocen przez nie dokonywanych, niezależnie do jakiego podmiotu są one kierowane i jakiej sprawy dotyczą. Informację publiczną stanowi więc treść wszelkiego rodzaju dokumentów odnoszących się do organu władzy publicznej, związanych z nim bądź w jakikolwiek sposób dotyczących go. Są nią, jak wskazano powyżej, zarówno treści dokumentów bezpośrednio przez organ wytworzonych, jak i tych, których używa się przy realizacji przewidzianych prawem zadań, nawet – co wymaga podkreślenia – gdy nie pochodzą wprost od niego³⁵.

W literaturze dostrzega się, że definicja ta stanowi przykład błędu logicznego *idem per idem*³⁶. Z uwagi na problem z jej interpretacją doprecyzowuje ją – jak wskazano powyżej – orzecznictwo sądowe, w którym przyjmuje się, że „informację publiczną stanowi każda wiadomość wytworzona przez szeroko rozumiane władze publiczne oraz osoby pełniące funkcje publiczne, a także inne podmioty, które tę władzę realizują bądź gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa w zakresie tych kompetencji³⁷. Taki charakter ma również wiadomość niewytworzona przez podmioty publiczne, lecz odnosząca się do tych podmiotów”³⁸.

Toteż podsumowując – na podstawie tych regulacji – przyjąć należy, że informacją publiczną jest każda informacja wytworzona przez władze publiczne oraz osoby pełniące funkcje publiczne i inne podmioty, które wykonują funkcje publiczne lub gospodarują mieniem publicznym, jak również informacje odnoszące się do wspomnianych władz, osób i innych podmiotów, niezależnie od tego, co ważne, przez kogo zostały wytworzone.

35 Zob. wyroki NSA z 22 listopada 2019 r., sygn. akt I OSK 1457/18; z 8 grudnia 2017 r., sygn. akt I OSK 253/16; z 21 lipca 2011 r., sygn. akt I OSK 678/11; z 27 marca 2012 r., sygn. akt I OSK 155/12; z 29 lutego 2012 r., sygn. akt I OSK 2215/11; wyrok WSA w Gliwicach z 8 września 2020 r., sygn. akt III SA/Gl 352/20, utrzymany w mocy wyrokiem NSA z 1 października 2021 r., sygn. akt III OSK 3989/21.

36 T.R. Aleksandrowicz, *Komentarz do ustawy o dostępie do informacji publicznej*, Warszawa 2008, s. 93–94.

37 W orzecznictwie sądów administracyjnych przyjmuje się szerokie rozumienie pojęcia informacji publicznej. Definiuje się ją jako każdą wiadomość wytworzoną przez władze publiczne oraz osoby pełniące funkcje publiczne, a także inne podmioty, które realizują zadania publiczne bądź gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa w zakresie swoich kompetencji. Podkreśla się, że taki charakter ma również wiadomość niewytworzona przez podmioty publiczne, lecz odnosząca się do tych podmiotów, o ile dotyczy faktów i danych o charakterze publicznym (zob. wyroki NSA z 12 grudnia 2006 r., sygn. akt I OSK 123/06, z 30 września 2015 r., sygn. akt I OSK 2093/14). Warto powtórzyć, że art. 6 ust. 1 udiop wymienia przykładowe kategorie informacji publicznej, które na mocy prawa podlegają udostępnieniu.

38 Zob. T. Górzyńska, *Prawo do informacji i zasada jawności administracyjnej*, Kraków 1999, s. 28; I. Kamińska, M. Rozbicka-Ostrowska, *Ustawa o dostępie do informacji publicznej. Komentarz praktyczny*, Warszawa 2015, s. 9; M. Jabłoński, *Realizacja konstytucyjnego prawa dostępu do informacji publicznej – uwagi na tle projektu ustawy o jawności życia publicznego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, t. 40, s. 207 i nn. Zob. też wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z 20 października 2021 r., sygn. akt II SAB/Go 156/21, oraz orzecznictwo tam przytoczone.

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązany...

Ustrojodawca, dostrzegając potrzebę ograniczenia konstytucyjnych wolności i praw obywatela, w tym dostępu do informacji publicznej, przedkłada jedno dobro konstytucyjne nad drugie, tworząc swoistą hierarchię dóbr. Dlatego w treści art. 61 ust. 3 Konstytucji RP wskazał, że ograniczenie prawa do informacji publicznej może nastąpić między innymi ze względu na określoną w ustawach ochronę wolności i praw innych osób i podmiotów gospodarczych. Należy mieć zatem na względzie, że na tej podstawie w art. 5 ust. 2 udip ustawodawca dokonał wyważenia pomiędzy interesem podmiotu żądającego dostępu do informacji publicznej, a prawem do zachowania w tajemnicy danych korzystających z ochrony prawnej przed jej ujawnieniem.

Mając na uwadze, że szersze wywody z tego zakresu wykraczają poza ramy opracowania, to li tylko zasygnalizować należy, że w orzecznictwie sądowo-administracyjnym ugruntowane jest stanowisko, że „ograniczenia wolności gospodarczej i kryteria ważenia kolidujących ze sobą wartości podlegają ocenie z punktu widzenia mechanizmu proporcjonalności (art. 31 ust. 3 Konstytucji RP). Określając bowiem konstytucyjne wolności i prawa obywatela, prawodawca dostrzega potrzebę wprowadzania ograniczeń tych dóbr. Przedkłada jedno dobro konstytucyjne nad drugie, wytyczając tym samym granice korzystania z wolności i praw, tworząc swoistą hierarchię dóbr, mieszczącą się w ich konstytucyjnych relacjach. Chodzi zatem o prawidłowe wyważenie proporcji, jakie muszą być zachowane, by przyjąć, że dane ograniczenie wolności obywatelskiej nie narusza konstytucyjnej hierarchii dóbr (zasada proporcjonalności)”³⁹.

W doktrynie, z czym należy się zgodzić, wskazuje się, że wkraczanie w tę sferę musi być dokonywane w sposób ostrożny i wyważony, z należyłą oceną racji, które przemawiają za taką ingerencją⁴⁰. O zakwalifikowaniu danej informacji jako podlegającej udostępnieniu na podstawie udip decyduje zatem treść i charakter żądanej informacji, a także, czy związane są one z zadaniami przynależnymi władzy publicznej.

Jak zaznaczono powyżej, w art. 6 ust. 1 udip, ustawodawca wymienił jedynie przykładowe sfery działalności, o których informacja podlega udostępnieniu jako informacja publiczna. Przy czym, stosownie do art. 6 ust. 1 pkt 5 lit. d udip, informacją publiczną są bezspornie wszelkie informacje dotyczące majątku podmiotu reprezentującego osoby lub jednostki organizacyjne, które wykonują zadania publiczne lub dysponują majątkiem publicznym, pochodzącym z zadosponowania majątkiem stanowiącym majątek Skarbu Państwa i państwowych osób prawnych, inne prawa majątkowe przysługujące państwu i jego długi,

³⁹ Zob. wyroki NSA z 12 lutego 2015 r., sygn. akt I OSK 759/14, oraz z 1 października 2021 r., sygn. akt III OSK 3989/21.

⁴⁰ M. Jaśkowska, *Dostęp do informacji publicznej w orzecznictwie sądów administracyjnych (wybrane problemy)*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Akademickiego” 2014, nr 1, s. 23

majątek jednostek samorządu terytorialnego oraz samorządów zawodowych i gospodarczych oraz majątek osób prawnych samorządu terytorialnego i pożytków z tego majątku i jego obciążeń.

Natomiast zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 3 lit. d udip udostępnieniu podlega informacja publiczna, w szczególności o zasadach funkcjonowania podmiotów zobowiązanych do udostępnienia informacji publicznej, w tym o sposobach przyjmowania i załatwiania spraw. Należy podkreślić, że ustawodawca nie precyzuje pojęcia „sprawy publicznej”. Niewątpliwie są to sprawy związane z istnieniem i funkcjonowaniem określonej wspólnoty publicznej. Określenie sprawy jako „publicznej” wskazuje, że jest to sprawa ogółu i w znacznym stopniu koresponduje z pojęciem dobra wspólnego (dobra ogółu) lub też jest ważna z punktu widzenia poprawności funkcjonowania organów państwa.

Ustawa o dostępie do informacji publicznej nie może być i nie jest środkiem, który można wykorzystać w celu występowania z wnioskiem o udzielenie każdej informacji. Zakres przedmiotowy tej ustawy obejmuje tylko dostęp do informacji publicznej, a nie publiczny dostęp do wszelkich informacji. Dostęp do informacji w sprawach publicznych ma na celu nie tylko zapewnienie szerokiego dostępu do informacji, ale także zapewnienie społecznej (powszechnej) kontroli nad sposobem i trybem załatwiania spraw w znaczeniu ogólnym oraz nad funkcjonowaniem organów (podmiotów) władzy publicznej w sferach często niepoddanych ustawowo zinstytucjonalizowanym formom kontroli podejmowanej przez inne organy państwa.

Inaczej jest już jednak w sprawach indywidualnych (karnych, cywilnych, administracyjnych, egzekucyjnych), tam bowiem prawo przewiduje odpowiednie zwyczajne i nadzwyczajne środki zaskarżenia, środki nadzoru oraz odwołalność, które służą tej kontroli. Często więc sprawy indywidualne są ze swej natury pozbawione elementu publicznego w tym znaczeniu, że nie dotyczą spraw ogółu (spraw powszechnych). Chociaż może zdarzyć się, że sprawa indywidualna zawiera również element publiczny (np.: sprawa przekształcenia prawa użytkowania wieczystego nieruchomości w prawo własności, sprawa komunalizacji majątku państwowego, sprawa udzielenia pomocy publicznej przedsiębiorcy itp.). Natomiast art. 6 ust. 1 pkt 4 lit. a tiret drugi udip zawiera sformułowanie, że informacją publiczną jest dokumentacja przebiegu i efektów kontroli.

W wyroku z 9 kwietnia 2015 r., sygn. akt K 14/13, Trybunał Konstytucyjny doszedł do przekonania, że niektóre dokumenty wytwarzane przez audytora, inne niż tylko plan audytu oraz sprawozdanie z wykonania planu audytu, mogą stanowić informację publiczną i być objęte zakresem prawa do informacji publicznej jako dokumenty, o których mowa w art. 61 ust. 2 Konstytucji RP. Dokumenty te, zdaniem TK, zawierają rezultaty przeprowadzonego audytu, wyrażają

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązanym...

końcowe stanowisko audytora w drodze ocen i zaleceń skierowanych do określonych komórek jednostki, w których przeprowadzane były zadania audytowe.

Trybunał zauważył przy tym, że część dokumentów wytwarzanych przez audytora nie zawiera informacji publicznej w rozumieniu art. 61 Konstytucji RP. Są to bowiem różnego rodzaju dokumenty o charakterze roboczym: zapiski czy notatki sporządzane w stadium zbierania informacji i przygotowania końcowego stanowiska, które stanowią jedynie etap na drodze do wytworzenia informacji publicznej, jednak informacji tej jeszcze nie stanowią⁴¹.

W innym z orzeczeń Trybunał Konstytucyjny stwierdził wprost, że „analiza art. 61 ust. 1 oraz ust. 2 Konstytucji wskazuje, iż zakres określonego w nim prawa do informacji zdeterminowany jest w znacznej mierze przez samą Konstytucję. Przepisy te określają bowiem, jakie uprawnienia wiążą się z obowiązkiowaniem tego prawa oraz wskazują, na jakie podmioty nałożony jest obowiązek podjęcia takich działań, aby to prawo obywatelskie mogło być zrealizowane”. Jednocześnie Trybunał wskazał, że „W świetle art. 61 Konstytucji zagadnienia zakresu materialnego i granic prawa do informacji z jednej strony, zaś trybu udzielania informacji z drugiej nie są tożsame. Prawo do informacji oraz jego zakres wyznaczają bowiem bezpośrednio same przepisy art. 61 ust. 1 i ust. 2 Konstytucji oraz ustawy zwykle doprecyzowujące te treści, a także ustawy, o których mowa jest w art. 61 ust. 3 Konstytucji, a które wprowadzić mogą ograniczenia prawa do informacji w zakresie tam określonym. Skoro zatem ustawy zwykle mogą nawet, w zakresie wskazanym w art. 61 ust. 3 Konstytucji, zawęzić zakres określonego bezpośrednio w Konstytucji prawa do informacji publicznej, to oznacza to, że współwyznaczają one zakres tego prawa”⁴².

Tym samym każdorazowo podmiot zobowiązany do załatwienia wniosku na żądanie kierowane do niego w trybie dostępu do informacji publicznej w przedmiocie udostępnienia objętych nim informacji zobowiązany jest do odniesienia się do treści dokumentu i danych w nim zawartych w aspekcie tego, czy je udostępnia, czy uznaje ich ochronę w zakresie tajemnicy chronionej prawnie, a jeżeli tak, to w jakim zakresie i dlaczego tak uznaje.

Przechodząc do stanowiącego o obowiązku udzielenia informacji publicznej pojęcia „zadań publicznych”, zaznaczenia wymaga także, że brak jest jego definicji legalnej, jest ono pojęciem prawniczym, znajdującym dookreślenie w judykaturze i literaturze fachowej. W doktrynie prawa trafnie przyjmuje się, że zadania publiczne rozumiane jako zadania kierowane przez prawodawcę do organów administrujących to normatywne określenie zachowań aparatu administracji koniecznych do urzeczywistniania określonego celu państwa,

⁴¹ Dz. U. z 2015 r., poz. 532.

⁴² Wyrok TK z 16 września 2002 r., K 38/01, Dz. U. z 2002 r. Nr 156, poz. 1306.

przy pomocy wyznaczonych środków i form działania, jako normatywne zobowiązanie administracji do realizacji wytyczonego celu państwa przez określone stosowanie wyznaczonych środków⁴³.

Zadania publiczne wynikają ze specjalnych norm, tzw. zadaniowych, co oznacza, że dla stwierdzenia istnienia i ustalenia zakresu zadania publicznego niezbędnym jest odnalezienie skierowanej w przepisach prawa adresowanych do organu administrującego odpowiedniej normy zadaniowej, czyli takiej, która jednoznacznie określa zachowania organu administrującego wymagane do urzeczywistnienia określonego celu wyznaczonego przez państwo. Określenie zadania i celu działania podmiotu administracji publicznej jest jednoznaczne z nałożeniem na ten podmiot obowiązku albo wykonania tego zadania, albo osiągnięcia wyznaczonego celu⁴⁴. Stanowi to wynik założenia, że określony stan rzeczy, którego osiągnięcie nakazuje norma zadaniowa, ma być osiągnięty bez względu na panujące okoliczności.

W przypadku tego rodzaju norm najczęściej też nie określa się okoliczności, w jakich działanie ma być realizowane. Jako cechę charakterystyczną norm zadaniowych, zarówno w judykaturze, jak i doktrynie, wskazuje się, że wyznaczony w nich obowiązek nie może być zrealizowany przez pojedynczą czynność, ale jego realizacja musi polegać na wykonaniu szeregu czynności jednorodzących lub wielorodzących, prawnych lub faktycznych, a swoistą odmianą norm zadaniowych są te, które nie wyznaczają wprost samych zadań, ale określają „urządzenia lub przedsięwzięcia” potrzebne do spełnienia tych zadań⁴⁵.

Kategoria zadań pozostaje też w związku z sytuacją prawną obywateli. Przyjmuje się, że istnienie określonego zadania publicznego umożliwia obywatelowi domaganie się wykonania tego zadania⁴⁶. Znajomość tych cech norm zadaniowych ułatwia ich odkodowanie z przepisów prawnych, przy tym – co ważne – istnienia normy zadaniowej nie można domniemywać. Niemniej jednak ustalenie treści takiej normy w procesie stosowania prawa często wymaga przeprowadzenia szerszych procesów wykładni⁴⁷.

43 M. Górski, *Pojęcia: „funkcje administracji państwowej” i „zadania administracji państwowej”*, „Acta Universitatis Lodzensis, Folia Iuridica” 1992, t. 52, s. 170–172.

44 Zob. także J. Filipek, *Elementy strukturalne norm prawa administracyjnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1982, z. 99, s. 65.

45 J. Zimmermann, *Prawo administracyjne*, Kraków 2020, s. 65; J. Filipek, dz. cyt., s. 65, a także wyroki NSA z 29 stycznia 2013 r., sygn. akt I OSK 2747/12, z 6 marca 2013 r., sygn. akt II GSK 2327/11, z 21 października 2022 r., sygn. akt III OSK 4468/21, oraz wyrok WSA w Warszawie z 6 października 2021 r., sygn. akt II SAB/Wa 208/21, i przytoczona tam literatura i orzecznictwo.

46 Tamże.

47 Szerzej na ten temat: K. Defecińska, *Spory o właściwość organu administracji publicznej*, Warszawa 2000, s. 8; T. Rabska: *Prawny mechanizm kierowania gospodarką*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 110; W. Góralczyk, *Zasada kompetencyjności w prawie administracyjnym*, Warszawa 1986, s. 41.

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązanym...

Za takie zadania publiczne sądy administracyjne, zasadnie, uznają informacje dotyczące danych o liczbie osób pochowanych na cmentarzu parafialnym, rodzajów opłat cmentarnych pobranych (w tym m.in. opłat za oddanie miejsca pod grób, ustawienie ławki, wycięcie drzewa, opłat za czynności związane z pochowaniem zwłok czy wjazd pojazdów na teren cmentarza), ale także, czy istnieje dokument (cennik) ustalający ich wysokość.

Zdaniem WSA w Krakowie i NSA⁴⁸, które należy podzielić, parafia jest podmiotem, któremu powierzono wykonanie zadania publicznego mocą art. 8 ust. 2 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych⁴⁹, a tym samym jej proboszcz ma obowiązek udzielić informacji publicznej w tym zakresie. Motywując zdanie, sądy wskazały, że obowiązek umożliwienia realizacji prawa do godnego pochówku wchodzi w zakres zadań publicznych. O ile, jak akcentowały, zadaniem publicznym nie jest zakładanie, rozszerzanie i utrzymywanie cmentarzy wyznaniowych, o tyle do zadań publicznych ustawowo wskazanych podmiotów należy realizowanie na takich cmentarzach publicznego prawa podmiotowego do godnego pochówku.

Podzielając wyrażone w przytoczonych judykatach stanowisko, zasadnym jest odwołanie się do głównych motywów, które legły u podstaw tej oceny. Przede wszystkim należy odnieść się do regulacji prawnych i podkreślić, że treść art. 8 ust. 2 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych koresponduje z treścią art. 45 ust. 3 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z którym w miejscowościach, gdzie nie ma cmentarzy komunalnych, zarządy cmentarzy umożliwiają pochowanie na cmentarzach, o których mowa w ust. 1, na równych prawach także innych zmarłych.

Z użytego w nim sformułowania („umożliwiają” a nie „mogą umożliwić”) wynika prawny obowiązek realizowania prawa do godnego pochówku przez zarząd cmentarza. Tę wykładnię potwierdza treść art. 45 ust. 4 tej ustawy, który stanowi, że przepisy ust. 1–3 nie naruszają ogólnych przepisów o cmentarzach i chowaniu zmarłych, o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie gruntów rolnych i leśnych, co oznacza, że nie naruszają one również art. 8 ust. 2 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych.

Pojęcie „zarząd cmentarza”, na co zwraca się uwagę w doktrynie, zostało użyte w przytoczonej regulacji w znaczeniu podmiotu, który sprawuje czynności zarządzania cmentarzem. Inaczej rzecz ujmując: chodzi o podmiot, któremu

⁴⁸ Wyrok WSA w Krakowie z 6 września 2018 r., sygn. akt II SAB/Kr 113/18, a także wyrok NSA z 4 grudnia 2020 r., sygn. akt I OSK 125/19.

⁴⁹ Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 2705 ze zm.

powierzono zarządzanie cmentarzem, tj. o parafię⁵⁰. Podmiotem reprezentującym parafię jest – zgodnie z art. 7 ust. 3 pkt 5 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej – proboszcz lub administrator parafii. Oznacza to, że w zakresie ustawowego obowiązku realizowania prawa do godnego pochówku na cmentarzu wyznaniowym katolickim, w prawnie określonych sytuacjach, podmiotem zobowiązanym do wykonywania tego rodzaju zadania publicznego jest parafia.

Zgodnie z art. 4 ust. 1 pkt 5 udip⁵¹ obowiązane do udostępniania informacji publicznej są podmioty wykonujące zadania publiczne, w szczególności m.in. podmioty reprezentujące inne osoby lub jednostki organizacyjne, które wykonują zadania publiczne. W konsekwencji obowiązkiem proboszcza parafii jest zrealizowanie prawa podmiotowego do informacji publicznej poprzez udostępnianie informacji publicznej, tj. informacji o działalności parafii (zarządu cmentarza) w zakresie, w jakim wykonuje ona zadania, czyli w zakresie, w jakim obowiązana jest ona do umożliwienia realizowania na cmentarzu wyznaniowym prawa do godnego pochówku.

Zasadnie rozważania w tej kwestii podsumował Marek Bielecki, podnosząc, że obowiązek udostępniania informacji publicznej dotyczy jedynie tych sytuacji, w których – wobec braku cmentarza komunalnego – na cmentarzu katolickim pochowane są osoby, które nie identyfikowały się z Kościołem katolickim⁵². Zdaniem tego autora nie jest zadaniem publicznym, obciążającym parafię, prowadzenie cmentarza wyznaniowego, natomiast w kategorii tej mieści się obowiązek umożliwienia godnego pochówku niezależnie od tego, czy osoba zmarła należała do Kościoła katolickiego⁵³.

Zgodzić należy się z Markiem Bieleckim, że Kościół i państwo działają dla dobra jednostki i dobra wspólnego, co jednakże nie oznacza, że podczas wspólnych przedsięwzięć tracą swoją autonomię. Kościół katolicki jest podmiotem, który swoje relacje z państwem opiera na ściśle określonych zasadach, z której jedna ustanowiona jest w art. 25 ust. 3 Konstytucji RP, druga zaś w art. 1 Konkordatu z 1993 r. Tym samym Kościół zachowuje autonomię i niezależność w zakresie regulowania spraw wewnętrznych, co daje mu możliwość kierowania się ustanowionymi przez siebie normami wewnętrznymi, również tymi odnoszącymi się do cmentarzy.

⁵⁰ Zob. B. Rakoczy, *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polsce. Komentarz*, Łódź 2008, Komentarz do art. 45, teza 3.

⁵¹ Udip.

⁵² M. Bielecki, *Obowiązek udostępnienia informacji publicznej przez kościelne osoby prawne w związku z prowadzeniem cmentarzy wyznaniowych. Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 4 grudnia 2020 r. (IOSK 125/19)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, t. 24, s. 496 i nn.

⁵³ Tamże.

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązanym...

Konstatacja ta jest wynikiem rozróżnienia pochówku osób należących do Kościoła katolickiego od pogrzebu pozostałych. Kościół w odniesieniu do pierwszej grupy zachowuje autonomię rządzenia się własnym prawem i nie ma obowiązku udzielania informacji publicznej o szczegółach związanych z ich pogrzebem. Taki obowiązek powstaje zaś w przypadku podmiotów należących do drugiej grupy⁵⁴.

Uwzględniając przy tym wpływ orzeczeń na wykładnię i stosowanie prawa, warto wskazać, że zgodnie z art. 184 Konstytucji RP w związku z art. 1 ustawy Prawo o ustroju sądów administracyjnych⁵⁵ sądy administracyjne sprawują wymiar sprawiedliwości poprzez kontrolę działalności administracji publicznej, przy czym kontrola ta sprawowana jest pod względem zgodności z prawem. Innymi słowy kontrola aktów lub czynności z zakresu administracji publicznej dokonywana jest pod względem ich zgodności z prawem materialnym i przepisami procesowymi, nie zaś według kryteriów słuszności. Oznacza to, że kontrola ta sprowadza się do zbadania, czy organ administracji nie naruszył prawa.

Jednocześnie wyjaśnienia wymaga, że podstawowa zasada polskiego sądownictwa administracyjnego została określona w art. 1 pusa, zgodnie z którym sądy administracyjne sprawują wymiar sprawiedliwości przez kontrolę legalności działalności administracji publicznej oraz rozstrzyganie sporów kompetencyjnych i o właściwość między organami jednostek samorządu terytorialnego, samorządowymi kolegiami odwoławczymi i między tymi organami a organami administracji rządowej.

Zasada, że sądy administracyjne dokonują kontroli działalności administracji publicznej i stosują środki określone w ustawie, została również wyartykułowana w art. 3 § 1 ustawy Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi⁵⁶. Zgodnie z jej art. 134 § 1 sąd rozstrzyga w granicach danej sprawy, nie będąc jednak związany zarzutami i wnioskami skargi oraz powołaną podstawą prawną z zastrzeżeniem jej art. 57a. W świetle art. 134 § 1 ppsa sąd nie ma obowiązku do badania tych zarzutów i wniosków, które nie mają znaczenia dla oceny legalności zaskarżonego aktu⁵⁷. Orzekanie – na podstawie art. 135 ppsa – następuje w granicach sprawy będącej przedmiotem kontrolowanego postępowania, w której został wydany zaskarżony akt lub czynność i odbywa się z uwzględnieniem wówczas obowiązujących przepisów prawa. Z istoty kontroli wynika bowiem, że zasadność zaskarżonego rozstrzygnięcia podlega

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1259 ze zm. (dalej: pusa).

⁵⁶ Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 329 ze zm. (dalej: ppsa).

⁵⁷ Zob. wyrok NSA z 11 października 2005 r., sygn. akt FSK 2326/04.

ocenie przy uwzględnieniu stanu faktycznego i prawnego istniejącego w dacie jego podejmowania. Niezwiązanie zarzutami i wnioskami skargi oznacza, że sąd administracyjny bada w pełnym zakresie zgodność z prawem zaskarżonego aktu, czynności czy bezczynności organu administracji publicznej.

Powołane regulacje określają podstawową funkcję sądownictwa administracyjnego i toczącego się przed nim postępowania, którą jest sprawowanie wymiaru sprawiedliwości poprzez działalność kontrolną nad wykonywaniem administracji publicznej. W ramach tej kontroli sąd administracyjny nie bada celowości czy też słuszności zaskarżonej decyzji. Nie jest zatem władny oceniać takich okoliczności jak pokrzywdzenie strony decyzją, wówczas gdy wiąże się ona z negatywnymi skutkami dla niej, związany jest bowiem normą prawną odzwierciedlającą wolę ustawodawcy, wyrażoną w treści odpowiedniego przepisu prawa.

Prawo do rzetelnej i sprawiedliwej procedury, ze względu na jego istotne znaczenie w procesie urzeczywistniania praw i wolności obywatelskich, mieści się w treści zasady państwa prawnego (art. 7 Konstytucji RP). Obowiązkiem organów orzekających jest zatem kierowanie się w toku postępowania administracyjnego zasadami wynikającymi z przepisów prawa proceduralnego.

Tym samym zauważenia wymaga, że sądy administracyjne zgodne są także przy zakwalifikowaniu umów zawartych z wykonawcami w przedmiocie prac konserwatorskich finansowanych ze środków publicznych, jako zadania publiczne stanowiące informację publiczną⁵⁸. Zdaniem sądów administracyjnych nie budzi wątpliwości, że zawnioskowane dane w postaci treści umów zawartych z wykonawcami prac konserwatorskich miały publiczny charakter, gdyż odnosiły się do sposobu rozdysponowania kwoty 100 tys. złotych otrzymanej w formie dotacji od ministra kultury i dziedzictwa narodowego na realizację zadania związanego z konserwacją ołtarza. W ocenie sądów, którą należy zaaprobować, bez wątpienia mamy tu bowiem do czynienia z zadysponowaniem majątkiem Skarbu Państwa, czyli innym słowem z majątkiem publicznym, co wypełnia dyspozycję art. 6 ust. 1 pkt 5 lit. d udip.

W podobnym zarysie w aspekcie przypisania cech informacji publicznej sądy administracyjne uzasadniają przyjęcie, że informacją publiczną jest wynagrodzenie księdza-katechety uzyskiwane w związku z prowadzonymi zajęciami w placówce oświatowej finansowanej ze środków publicznych⁵⁹. Sądy administracyjne uznają, że o ile wykonywanie „funkcji publicznej” nie wyłącza

⁵⁸ Zob. wyrok WSA we Wrocławiu z 9 sierpnia 2017 r., sygn. akt IV SAB/Wr 72/17; wyrok WSA w Lublinie z 3 grudnia 2019 r., sygn. akt II SAB/Lu 74/19.

⁵⁹ Zob. wyrok WSA w Rzeszowie z 21 października 2021 r., sygn. akt II SAB/Rz 97/21; wyrok WSA w Gdańsku z 15 stycznia 2020 r., sygn. akt II SA/Gd 557/19; wyrok WSA w Gdańsku z 12 lutego 2020 r., sygn. akt II SA/Gd 555/19; wyrok WSA w Lublinie z 7 listopada 2019 r., sygn. akt II SAB/Lu 51/19.

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązany...

prawa do prywatności, to akcentują, iż granice dostępu do określonych danych wyznacza charakter zadań. Tak doktryna, jak sądy podnoszą, że informacje, które mogą zostać ujawnione, muszą dotyczyć kwestii związanych bezpośrednio z wykonywaną funkcją⁶⁰.

Sądy administracyjne analogicznie uznają wynagrodzenie czy obsługę księdza kapelana w placówkach penitencjarnych, medycznych bądź też w strukturach służb mundurowych⁶¹. Argumentując, podnoszą, że w art. 6 ust. 1 udiop zawarto tylko przykładowy katalog spraw i dlatego dla prawidłowego ustalenia znaczenia tego pojęcia uwzględnić należy także regulacje Konstytucji RP, która w art. 61 ust. 1 ustala prawo obywatela do uzyskiwania informacji o działalności organów władzy publicznej oraz osób pełniących funkcje publiczne, a także o działalności organów samorządu gospodarczego i zawodowego oraz innych osób i jednostek organizacyjnych w zakresie, w jakim wykonują one zadania władzy publicznej i gospodarują mieniem komunalnym lub majątkiem Skarbu Państwa.

Takie unormowanie prawa dostępu do informacji publicznej – jak wskazano także powyżej – uzasadnia stanowisko, że informacją publiczną jest każda informacja wytworzona przez władze publiczne oraz osoby pełniące funkcje publiczne czy inne podmioty, które wykonują funkcje publiczne lub gospodarują mieniem publicznym, jak również informacje odnoszące się do wspomnianych władz, osób i innych podmiotów, niezależnie od tego, przez kogo zostały wytworzone.

W motywach orzeczeń sądy administracyjne odwołują się do analizy prawnej pojęcia „osoby pełniącej funkcję publiczną” zaprezentowanej przez Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 20 marca 2006 r., sygn. akt K 17/05⁶², w którym stwierdzono, że pojęcie osoby pełniącej funkcje publiczne jest ściśle związane z konstytucyjnym ujęciem prawa dostępu do informacji publicznej. W ocenie sądów administracyjnych i Trybunału nie może budzić wątpliwości, iż chodzi o osoby, które związane są formalnymi więzami z instytucją publiczną, czyli organem władzy publicznej. Sprawowanie funkcji publicznej – jak akcentują – wiąże się z realizacją określonych zadań w urzędzie, w ramach struktur władzy publicznej lub na innym stanowisku decyzyjnym w strukturze administracji publicznej, a także w innych instytucjach publicznych.

Równocześnie sądy administracyjne akcentują za Trybunałem, że wskazanie, czy mamy do czynienia z funkcją publiczną, powinno zatem odnosić się do

⁶⁰ Zob. K. Żaczekwicz-Zborska, *Wynagrodzenie księdza katechety nie jest jego prywatną sprawą*, <https://www.prawo.pl/oswiata/wynagrodzenie-ksiedza-katechety-jest-jawne,514344.html> [dostęp: 6 września 2022]. Autorka, odwołując się do orzeczeń sądów administracyjnych, przytoczonych w publikacji, akcentuje, że sądy uznają, że charakter uprawnień nauczyciela jako członka rady pedagogicznej powoduje, iż jest on „osobą wykonującą funkcje publiczne”.

⁶¹ Zob. wyroki WSA w Opolu z 30 grudnia 2021 r., sygn. akt II SAB/Op 97/21, i z 23 marca 2021 r., sygn. akt II SAB/Op 9/21, a także wyrok WSA w Warszawie z 8 maja 2018 r., sygn. akt II SAB/Wa 36/18.

⁶² OTK-A 2006/3/3U.

badania, czy określona osoba w ramach instytucji publicznej realizuje w pewnym zakresie nałożone na tę instytucję zadanie publiczne⁶³. Podnoszą także, że osobą pełniącą funkcję publiczną w rozumieniu przywołanego przepisu jest nie tylko osoba działająca w sferze imperium, ale również osoba, która wywiera wpływ na podejmowanie rozstrzygnięć o charakterze władczym, a zatem pełniąc takie stanowiska i funkcje, których sprawowanie jest równoznaczne z podejmowaniem działań wpływających bezpośrednio na sytuację prawną innych osób lub łączy się co najmniej z przygotowaniem szeroko rozumianych rozstrzygnięć dotyczących innych podmiotów.

Nadto sądy administracyjne, odwołując się do stanowiska Trybunału Konstytucyjnego, zauważają także, że chodzi o podmioty, którym przysługuje co najmniej wąski zakres kompetencji decyzyjnej w ramach instytucji publicznej. Zatem nie każdy pracownik takiej instytucji będzie tym funkcjonariuszem, którego sfera chronionej prywatności może być zawężona z perspektywy uzasadnionego interesu osób trzecich, realizującego się w ramach prawa do informacji. W ocenie Trybunału, podejmując próbę wskazania ogólnych cech, jakie będą przesądzały o tym, że określony podmiot sprawuje funkcję publiczną, należy uznać, iż chodzi o takie stanowiska i funkcje, których sprawowanie jest równoznaczne z podejmowaniem działań wpływających bezpośrednio na sytuację prawną innych osób lub łączy się co najmniej z przygotowaniem decyzji dotyczących innych podmiotów. Zatem zdaniem Trybunału Konstytucyjnego spod zakresu funkcji publicznej wykluczone są takie stanowiska, które mają charakter usługowy lub techniczny, choćby były pełnione w ramach organów władzy publicznej⁶⁴.

Oznacza to, że każdorazowo podmioty zobowiązane do udzielenia informacji publicznej muszą ocenić, czy określone informacje o osobie pełniącej funkcję publiczną, które można ujawnić, odnoszą się tak do zadań, które jej powierzono, jak i na ile pozostaje to w związku z celem instytucji dostępu do informacji publicznej jako narzędzia prawnego kontroli społecznej nad instytucjami publicznymi, a także gospodarowania lub zarządzania majątkiem pochodzącym ze źródeł publicznych bądź administrowania przedmiotem użyteczności publicznej.

63 Zob. wyrok WSA w Warszawie z 8 maja 2018 r., sygn. akt II SAB/Wa 36/18, oraz wyrok TK z 20 marca 2006 r., sygn. akt K 17/05. Należy także zauważyć, iż odmienne w części stanowisko wyraził WSA we Wrocławiu w (nieprawomocnym w czasie odwołania się do niego) wyroku z 22 czerwca 2021 r., stwierdzając, że sam fakt wypłacania ze środków publicznych kwot wynagrodzeń konkretnemu pracownikowi podmiotu zobowiązanego do udzielenia informacji publicznej nie jest wystarczający do uznania, że podmiot ten będzie zobligowany do ujawnienia kwoty wynagrodzenia lub innych danych osobowych pracownika, jeśli pracownik taki nie wykonuje funkcji publicznych mających związek z pełnieniem tych funkcji, w tym o warunkach powierzenia i wykonywania funkcji w rozumieniu generalnie akceptowanym w doktrynie i orzecznictwie.

64 Tamże.

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązany...

Sądy administracyjne podkreślają, z czym nie sposób się nie zgodzić, że dostęp do informacji publicznej nie może służyć załatwianiu prywatnych interesów ani tym bardziej zaspokojeniu zwykłej ciekawości. Dotyczy to szczególnie wynagrodzenia, które pokrywane jest ze środków publicznych, a zarządzanie nimi i ich wydatkowanie poddane odpowiedniej kontroli – tak państwowej, jak i społecznej. Ustawa o dostępie do informacji publicznej ma służyć uniwersalnemu dobru powszechnemu związanemu z funkcjonowaniem publicznych instytucji. Zarówno w doktrynie, jak i w orzecznictwie sądów administracyjnych utrwalili się wobec tego poglądy, iż wnioski o udostępnienie informacji publicznej składane przez podmioty, których interesów dotyczą, nie są wnioskami o udzielenie informacji publicznej, nie odnoszą się bowiem do „sprawy publicznej”⁶⁵.

Analogicznie sądy administracyjne uznają obowiązki szkół katolickich w zakresie udzielenia informacji publicznej, podnosząc, że jak każda uczelnia publiczna – są osobami prawnymi wykonującymi zadania publiczne oraz dysponując majątkiem publicznym. Wobec tego organ reprezentujący taką placówkę jest zobowiązany do udostępniania informacji publicznych z mocy art. 4 ust. 1 pkt 5 udip⁶⁶.

Podsumowując, warto zaznaczyć, że przepisy udip determinują sposób i formę załatwienia wniosku (sprawy) o udostępnienie informacji publicznej. Jest to: czynność udostępnienia informacji publicznej, decyzja o odmowie jej udostępnienia, decyzja o umorzeniu postępowania.

Zgodnie z art. 16 ust. 1 udip odmowa, podobnie jak i umorzenie postępowania, w przypadku określonym w art. 14 ust. 2 ww. ustawy następuje w drodze

⁶⁵ Zob. wyroki NSA z 11 marca 2015 r., sygn. akt I OSK 918/14; z 4 lutego 2015 r., sygn. akt I OSK 430/14; z 30 stycznia 2015 r., sygn. akt I OSK 617/14. Zob. też P. Szustakiewicz, *Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 4 sierpnia 2015 r., sygn. akt I OSK 1638/14*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2016, nr 4, s. 171 i nn.; M. Jabłoński, *Udostępnianie informacji publicznej w trybie wnioskowym*, Wrocław 2009, s. 151.

⁶⁶ Zob. wyrok NSA z 8 czerwca 2011 r., sygn. akt I OSK 391/11; postanowienie NSA z 20 czerwca 2012 r., sygn. akt I OSK 1381/12; wyrok WSA w Opolu z 10 stycznia 2019 r., sygn. akt II SAB/Op 125/18; wyrok WSA w Lublinie z 12 września 2018 r., sygn. akt II SAB/Lu 87/18. Z uwagi na ramy tematu w publikacji nie zostanie szerzej przedstawiona, li tylko zasygnalizowana, problematyka obowiązków niepublicznych placówek oświatowych wykonujących zadania publiczne. Uwaga ta jawi się jako istotna, albowiem zgodnie z art. 70 Konstytucji RP oświatę oraz kształcenie należy uznać za zadania publiczne, nawet w przypadku gdy są one realizowane przez szkoły niepubliczne. Nadto zadania te mogą być realizowane w dwóch równoważnych, choć zarazem nieetożsamych formach, organizowanych przez (1) organy państwa bądź też (2) inne osoby fizyczne i prawne. Tym samym szkoła niepubliczna, jako że realizuje zadania publiczne, a właściwie jej dyrektor, ma obowiązek udostępniania informacji publicznej, zwłaszcza wynikających z udostępnienia danych w BIP. Zatem potrzebne wyróżnienia form kształcenia oraz zakres prowadzonych zajęć znacznie wykroczyłyby poza ramy opracowania, stanowiąc przyczynek do podjęcia tej problematyki w kolejnych rozważaniach; zob. też A. Maj, *Szkoła Katolicka w polskim systemie szkolnictwa*, „Pedagogia Christiana” 2007, t. 19, nr 1, s. 126 i nn.

decyzji, przy czym zgodnie z art. 16 ust. 2 udip do decyzji odmownej, z wyjątkami, o których mowa w tym przepisie, stosuje się przepisy Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego⁶⁷. Podstawą do wydania decyzji odmownej jest z kolei ograniczenie prawa dostępu do żądanych informacji publicznych zgodnie z art. 5 udip.

Tym samym powtórzenia wymaga, że każdorazowo, rozpoznając wniosek, jego adresat zobowiązany jest ustalić, czy nie zachodzą przesłanki ograniczające dostępność informacji, o których mowa w art. 5 ust. 1 i 2 udip, i wydać wówczas decyzję odmowną, w razie ich zaistnienia, bądź też udzielić informacji publicznej w braku ograniczenia do niej dostępu lub umorzyć postępowanie. Wniosek o udostępnienie informacji nie powoduje bowiem automatycznego jej udostępnienia, a głównym celem postępowania o udostępnienie informacji publicznej jest wyjaśnienie, czy nie zachodzą przesłanki z art. 5 ust. 1 i 2 udip.

ZAKOŃCZENIE

Jak wskazano powyżej, art. 25 ust. 1–5 Konstytucji RP jednoznacznie określa, że stosunki państwo–Kościół oparte są na dwóch zasadach: pierwszej – autonomii – i drugiej – wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie⁶⁸.

Parafia, mając zdolność prawną i zdolność do czynności prawnej, uczestniczy w obrocie cywilnoprawnym, ale to jej proboszcz działa, jako organ, w zakresie kompetencji wynikającej z pozycji ustrojowej osoby prawnej, którą reprezentuje. Na podstawie przytoczonych aktów normatywnych oraz odwołując się do doktryny, wykazano w pracy, że w prawie polskim jest zasadą, że osobowość prawną ma każdy Kościół i związek wyznaniowy jako całość oraz poszczególne jego jednostki organizacyjne⁶⁹. Ustrój parafii to sprawa wewnętrzna Kościoła. Publicznoprawne zaś, zadaniowe „uwikłanie” kościelnej osoby prawnej wyznacza jej pozycję prawną w obrocie prawnym.

Trafne, ugruntowane i znajdujące w normach konstytucyjnych i stanowiących o pozycji i roli Kościoła w Polsce (ale nie tylko) jest stanowisko, zgodnie z którym wszelka aktywność kościelnej osoby prawnej w ramach realizacji zadań publicznych poddana jest m.in. kontroli społecznej, której przejawem jest dostęp do informacji publicznej, a w następstwie tego także dokonywanej przez sądy

⁶⁷ Tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 2000, 2185 ze zm.

⁶⁸ Zob. M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013, s. 271.

⁶⁹ W przytoczonych aktach prawnych regulujących związki wyznaniowe określono również, kto pełni funkcję organów poszczególnych osób prawnych; zob. H. Misztal, *Osobowość cywilnoprawna kościołów i innych związków wyznaniowych* [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, s. 142; J. Matwiejuk, *Pozycja prawna organizacji i stowarzyszeń religijnych w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2003, t. 6, s. 7 i nn.

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązany...

administracyjne. Wyłączona z niej jest każda inna przez Kościół wykonywana, a nieodnosząca się do zadań publicznych. Oznacza to, że istnieją różne sfery działalności kościelnych osób prawnych poddane tym samym różnym reżimom prawnym. Nie każda bowiem aktywność Kościoła czy kościelnej osoby prawnej determinowana jest kategorią zadań publicznych, wręcz jest ona marginalna w obszarze jego działalności.

Mając na uwadze dotychczas podniesione argumenty, pojawia się konstatacja, że o ile parafia, tak jak jej proboszcz, jest podmiotem mającym w obrocie prawnym zdolność bycia podmiotem praw i obowiązków, o tyle w obszarze ustanowionym przez ustawodawcę związanym z realizacją zadania publicznego to proboszcz tej parafii staje się podmiotem, którego wszelkie prawa i obowiązki zdeterminowane są podstawowym „metaobowiązkiem” wynikającym z tych zadań.

Konkludując, należy podkreślić, że w relacji państwo–Kościół jawią się dwa ściśle ze sobą powiązane, dające się wyodrębnić aspekty samodzielności Kościoła. Pierwszy – negatywny, oznaczający wolność od arbitralnej ingerencji władzy publicznej i innych osób niepowiązanych strukturalnie z Kościołem, stanowiący o możliwości swobodnego wyboru podejmowanych działań niebędących działaniami publicznymi. Drugi – pozytywny, oznaczający prawną możliwość ingerencji władzy publicznej, niestanowiący możliwości swobodnego wyboru podejmowanych działań będących działaniami publicznymi.

W konsekwencji uzasadnione jest twierdzenie, że jeżeli parafia rzymskokatolicka wykonuje zadania publiczne, to proboszcz tej parafii, jako jej organ, zobowiązany jest do udzielenia informacji publicznej z tego zakresu⁷⁰.

BIBLIOGRAFIA

- Aleksandrowicz T.R., *Komentarz do ustawy o dostępie do informacji publicznej*, Warszawa 2008.
- Bielecki M., *Obowiązek udostępnienia informacji publicznej przez kościelne osoby prawne w związku z prowadzeniem komentarzy wyznaniowych. Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 4 grudnia 2020 r. (IOSK 125/19)*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2021, t. 24, s. 495–508.
- Borutka T., *Spółeczna rola proboszcza w parafii*, „*Seminare. Poszukiwania Naukowe*” 2004, t. 20, s. 343–356.
- Defecińska K., *Spory o właściwość organu administracji publicznej*, Warszawa 2000.

⁷⁰ W pracy, w związku z zakresem tematyki, nie poruszano kwestii dotyczących odmowy udzielania informacji publicznej, trybu i przesłanek, z uwagi np. na ochronę prawa do prywatności czy tajemnicy chronionej prawem, pozostawiając to kolejnym publikacjom.

- Filipek J., *Elementy strukturalne norm prawa administracyjnego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1982, z. 99, s. 83–101.
- Góralczyk W., *Zasada kompetencyjności w prawie administracyjnym*, Warszawa 1986.
- Górski M., Pojęcia: „funkcje administracji państwowej” i „zadania administracji państwowej”, „Acta Universitatis Lodzensis, Folia Iuridica” 1992, t. 52, s. 170–177.
- Górzyńska T., *Prawo do informacji i zasada jawności administracyjnej*, Kraków 1999.
- Jabłoński M., *Realizacja konstytucyjnego prawa dostępu do informacji publicznej – uwagi na tle projektu ustawy o jawności życia publicznego*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, t. 40, s. 207–224.
- Jabłoński M., *Udostępnianie informacji publicznej w trybie wnioskowym*, Wrocław 2009.
- Jaśkowska M., *Dostęp do informacji publicznej w orzecznictwie sądów administracyjnych (wybrane problemy)*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2014, nr 1, s. 9–14.
- Kamińska I., Rozbicka-Ostrowska M., *Ustawa o dostępie do informacji publicznej. Komentarz praktyczny*, Warszawa 2008.
- Kołodziej M., *Erygowanie parafii w prawie kanonicznym i prawie polskim*, [b.m.] 2020.
- Maj A., *Szkoła Katolicka w polskim systemie szkolnictwa*, „Pedagogia Christiana” 2007, t. 19, nr 1, s. 125–136.
- Matwiejuk J., *Pozycja prawna organizacji i stowarzyszeń religijnych w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2003, t. 6, s. 7–29.
- Mezglewski A., *Działalność związków wyznaniowych a ochrona danych osobowych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2007, t. 10, s. 5–21.
- Misztal H., *Osobowość cywilnoprawna kościołów i innych związków wyznaniowych* [w:] A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisławski, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2011, s. 141–157.
- Misztal M., *Proboszcz jako organ parafii Kościoła katolickiego*, „Przegląd Prawno-Ekonomiczny, Review of law, Business & Economics” 2017, nr 39, s. 155–165.
- Montini JB, *La parossie, cellule de l'ordre social*, „La Documentation Catholique” 1953, nr 1162, s. 1549–1552.
- Niewiadomski Z., *Pojęcie administracji publicznej* [w:] Z. Niewiadomski i in. (red.), *Instytucje prawa administracyjnego. System Prawa Administracyjnego*, t. 1, Warszawa 2010, s. 1–55.
- Nitkiewicz K., *Proboszcz terytorialny i proboszcz personalny* [w:] S.L. Głódź, J. Krukowski, M. Sitarz (red.), *Parafia w prawie kanonicznym i w prawie polskim*, Lublin 2013, s. 58–76.
- Pietrzak M., *Prawo kanoniczne w polskim systemie prawnym*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 8, s. 21–22.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2003.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005.

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązany...

- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013.
- Rabska T., *Prawny mechanizm kierowania gospodarką*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990.
- Radecki G., *Organy osób prawnych Kościoła katolickiego w Polsce (na styku prawa kanonicznego i prawa cywilnego)*, „Rejent” 2003, nr 7–8(147–148), s. 127–155.
- Rakoczy B., *Ustawa o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Polsce. Komentarz*, Łódź 2008.
- Sobański R., *Prawo kanoniczne a krajowy porządek prawny*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 6(640), s. 3–17.
- Sobański R., *Prawo kościelne a prawo świeckie*, „Prawo Kanoniczne” 1987, nr 3–4, s. 63–74.
- Sobczyk P., *Kilka uwag o bezstronności władz publicznych na kanwie wniosku o usunięcie krzyża z sali posiedzeń Sejmu RP*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15, s. 137–153.
- Sobczyk P., *Negocjacje i zawarcie umowy z art. 25 ust. 5 Konstytucji RP [w:] P. Stanisław, M. Ordon (red.), Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, Lublin 2013, s. 277–288.
- Stanisław P., Sobczyk P., *Opinia prawna dotycząca konsekwencji wejścia w życie Traktatu z Lizbony dla polskiego prawa wyznaniowego*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 3, s. 211–250.
- Sztafrowski E., *Podręcznik prawa kanonicznego*, t. 2. Warszawa 1985.
- Szustakiewicz P., *Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 4 sierpnia 2015 r., sygn. akt I OSK 1638/14*, „Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego” 2016, nr 4, s. 171–180.
- Tabak A., *Fundamentalne zasady instytucjonalnych relacji państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w świetle art. 25 Konstytucji RP z 1997 r.*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin – Polonia” 2018, z. 2, s. 265–281.
- Walencik D., *Cywilnoprawna ochrona kolektywnej wolności sumienia i wyznania. Stan de lege lata oraz postulaty de lege ferenda [w:] P. Sobczyk (red.), Prawna ochrona wolności sumienia i religii. Stan de lege lata oraz postulaty de lege ferenda*, Warszawa 2020, s. 91–154.
- Walencik D., *Opinia prawna w sprawie nabycia osobowości prawnej przez dom zakonny Zgromadzenia Sióstr Najświętszej Rodziny z Nazaretu z siedzibą w Żarkach, sporządzona na podstawie umowy o dzieło nr 4 DWRMNIE MSWIA/2010 z dnia 28 grudnia 2010 r. pomiędzy wskazanym Autorem a Departamentem Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych i Administracji a Polskim Towarzystwem Prawa Wyznaniowego*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 3, s. 259–268.

- Walencik D., *Przetwarzanie danych osobowych przez związki wyznaniowe a uprawnienia Generalnego Inspektora Ochrony Danych Osobowych*, „Forum Prawnicze” 2013, s. 8–22.
- Waśkowski E., *Teoria wykładni prawa cywilnego*, Warszawa 1936.
- Wójcik M., *Zadania proboszcza parafii powierzonej instytutowi zakonnemu*, „Kościół i Prawo” 2020, nr 2, s. 83–95.
- Zarzycki Z., *Tryby nabywania osobowości prawnej przez kościelne osoby prawne* [w:] W. Uruszczyk, K. Krzysztofek, M. Mikuła (red.), *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu*, Kraków 2014, s. 71–89.
- Zimmermann J., *Prawo administracyjne*, Kraków 2020.
- Żaczekiewicz-Zborska K., *Wynagrodzenie księdza katechety nie jest jego prywatną sprawą*, <https://www.prawo.pl/oswiata/wynagrodzenie-ksiedza-katechety-jest-jawne,514344.html> [dostęp: 6 września 2022].

ORZECZNICTWO

- Postanowienie NSA z 20 czerwca 2012 r., sygn. akt I OSK 1381/12.
- Uchwała SN z 12 września 2018 r., sygn. akt III CZP 14/18.
- Wyrok NSA z 1 października 2021 r., sygn. akt III OSK 3989/21.
- Wyrok NSA z 11 marca 2015 r., sygn. akt I OSK 918/14.
- Wyrok NSA z 11 października 2005 r., sygn. akt FSK 2326/04.
- Wyrok NSA z 12 lutego 2015 r., sygn. akt I OSK 759/14.
- Wyrok NSA z 21 lipca 2011 r., sygn. akt I OSK 678/11.
- Wyrok NSA z 21 października 2022 r., sygn. akt III OSK 4468/21.
- Wyrok NSA z 22 listopada 2019 r., sygn. akt I OSK 1457/18.
- Wyrok NSA z 27 marca 2012 r., sygn. akt I OSK 155/12.
- Wyrok NSA z 29 lutego 2012 r., sygn. akt I OSK 2215/11.
- Wyrok NSA z 29 stycznia 2013 r., sygn. akt I OSK 2747/12.
- Wyrok NSA z 30 stycznia 2015 r., sygn. akt I OSK 617/14.
- Wyrok NSA z 4 grudnia 2020 r., sygn. akt I OSK 125/19.
- Wyrok NSA z 4 lutego 2015 r., sygn. akt I OSK 430/14.
- Wyrok NSA z 6 marca 2013 r., sygn. akt II GSK 2327/11.
- Wyrok NSA z 8 czerwca 2011 r., sygn. akt I OSK 391/11.
- Wyrok NSA z 8 grudnia 2017 r., sygn. akt I OSK 253/16.
- Wyrok TK z 16 września 2002 r., K 38/01, Dz. U. z 2002 r. Nr 156, poz. 1306.
- Wyrok TK z 20 marca 2006 r., sygn. akt K 17/05, OTK-A 2006/3/3U.
- Wyrok TK z 28 listopada 1995 r., K 17/95, OTK ZU 1995, nr 3, poz. 18.
- Wyrok TK z 9 kwietnia 2015 r., sygn. akt K 14/13, Dz. U. z 2015 r., poz. 532.
- Wyrok WSA w Gdańsku z 12 lutego 2020 r., sygn. akt II SA/Gd 555/19.
- Wyrok WSA w Gdańsku z 15 stycznia 2020 r., sygn. akt II SA/Gd 557/19

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązanym...

- Wyrok WSA w Gliwicach z 8 września 2020 r., sygn. akt III SA/Gl 352/20.
 Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z 13 stycznia 2021 r., sygn. akt II SA/Go 254/20.
 Wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z 20 października 2021 r., sygn. akt II SAB/Go 156/21.
 Wyrok WSA w Krakowie z 6 września 2018 r., sygn. akt II SAB/Kr 113/18.
 Wyrok WSA w Lublinie z 12 września 2018 r., sygn. akt II SAB/Lu 87/18.
 Wyrok WSA w Lublinie z 3 grudnia 2019 r., sygn. akt II SAB/Lu 74/19,
 Wyrok WSA w Lublinie z 7 listopada 2019 r., sygn. akt II SAB/Lu 51/19.
 Wyrok WSA w Opolu z 10 stycznia 2019 r., sygn. akt II SAB/Op 125/18.
 Wyrok WSA w Opolu z 23 marca 2021 r., sygn. akt II SAB/Op 9/21.
 Wyrok WSA w Opolu z 30 grudnia 2021 r., sygn. akt II SAB/Op 97/21.
 Wyrok WSA w Rzeszowie z 21 października 2021 r., sygn. akt II SAB/Rz 97/21.
 Wyrok WSA w Warszawie z 6 października 2021 r., sygn. akt II SAB/Wa 208/21.
 Wyrok WSA w Warszawie z 8 maja 2018 r., sygn. akt II SAB/Wa 36/18.
 Wyrok WSA we Wrocławiu z 22 czerwca 2021 r., sygn. akt IV SA/Wr 150/21.
 Wyrok WSA we Wrocławiu z 9 sierpnia 2017 r., sygn. akt IV SAB/Wr 72/17.

PODSTAWOWE AKTY PRAWNE

- Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983 r.), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski w: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, kan. 519.
 Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisany w dniu 28 lipca 1993 r., tekst jedn. Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318.
 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.
 Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 265.
 Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1347 ze zm.
 Ustawa z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów administracyjnych, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1259 ze zm.
 Ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 329 ze zm.
 Ustawa z dnia 6 września 2001 r. o dostępie do informacji publicznej, Dz. U. z 2022 r., poz. 902 ze zm.

STRESZCZENIE

W pracy przedstawiono zagadnienia charakteru i roli parafii oraz proboszcza parafii jako podmiotów wykonujących zadania publiczne, w tym relacje Kościół–państwo i stanowione przez nie prawo. Zaprezentowano pozycję prawną parafii oraz jej proboszcza, którą mają w związku z realizacją zadania publicznego, a także związane z tym uprawnienia kontrolne osób trzecich i sądów administracyjnych w Polsce. Na wybranych przykładach przedstawiono zadania publiczne realizowane przez parafie i jej proboszcza, a także wynikający z tego obowiązek udzielenia informacji publicznej.

Słowa kluczowe: informacja publiczna, źródła prawa, orzecznictwo sądowe, wykładnia prawa, współczesne przemiany w stosowaniu prawa, Kościół, parafia, proboszcz, Konkordat, dostęp do informacji publicznej, cmentarze wyznaniowe, cmentarze komunalne

SUMMARY

THE PARISH PRIEST, AND NOT THE PARISH, OF THE CATHOLIC CHURCH LIKE THE ENTITY PROVIDING PUBLIC ACCESS TO INFORMATION

The work presents character issues and the role of parish and parish priest as entities performing public tasks including Church–State relations and the law established by them. The legal position of the parish and its parish priest was presented, they have in connection with the performance of public task, as well as related ones including control powers of third parties and administrative courts in Poland. Public tasks are presented on selected examples carried out by the parish and its parish priest, as well as the resulting obligation to provide public information.

Keywords: public information, sources of law, interpretation of the law, modern transformations in the use of law, Church, parish, parish priest, Concordat, access to public information, religious cemeteries, municipal cemeteries

Dobrochna Ossowska-Salamonowicz

ORCID 0000-0002-6617-9096

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
dobrochna.ossowska@uwm.edu.pl

Monika Giżyńska

ORCID 0000-0002-5483-9878

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
monika.gizynska@uwm.edu.pl

POJĘCIE WOLNOŚCI RELIGIJNEJ W REPUBLICE ŁOTEWSKIEJ¹

WPROWADZENIE

Celem, jaki postawili sobie autorki w poniższym tekście, jest analiza orzecznictwa łotewskiego Sądu Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego w kwestii zagadnień dotyczących wolności sumienia i wyznania. Szczególna uwaga poświęcona została problemom związanym z funkcjonowaniem Kościołów (tj. zakazu rejestracji Kościoła ze względu na wprowadzającą w błąd nazwę) czy ograniczeniami wolności wyznania więźniów. Autorki poddają analizie także normy konstytucyjne oraz ustawowe odnoszące się do wolności religijnej w Republice Łotewskiej.

NORMY PRAWNE REGULUJĄCE WOLNOŚĆ RELIGIJNĄ W REPUBLICE ŁOTEWSKIEJ

Materia wyznaniowa w przypadku Łotwy znalazła swoje unormowania prawne zarówno w przepisach rangi konstytucyjnej², jak również w ustawodawstwie

- 1 Publikacja została napisana w wyniku odbywania przez autorki stażu w Rydze na Wydziale Prawa Uniwersytetu Łotewskiego, współfinansowanego przez Unię Europejską w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego (Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój), zrealizowanego w projekcie Program Rozwojowy Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, POWR.03.05.00-00-Z310/17.
- 2 Unormowania prawne traktujące o indywidualnych gwarancjach wolności myśli, sumienia i przekonań religijnych zostały umieszczone w zdaniu pierwszym art. 99 w rozdziale VIII Konstytucji zatytułowanym *Podstawowe prawa człowieka*, zawierającym katalog praw i wolności człowieka i obywatela. Zaś przepisy dotyczące zasad instytucjonalnych relacji między państwem a Kościołem zamieszczone zostały w zdaniu drugim przywoływanego art. 99 Konstytucji; Latvijas Republikas Satversmes, Latvijas Vēstnesis, 1.07.1993 Nr 43. Tekst w języku angielskim dostępny na stronie internetowej: www.satv.tiesa.gov.lv; tekst polski: Konstytucja Republiki Łotewskiej uchwalona na

zwykłym – w ustawie o organizacjach religijnych³. Z art. 2 u.o.r. wynika, iż przyjęcie przez ustawodawcę takich rozwiązań ma zapewnić mieszkańcom Łotwy korzystanie z prawa do wolności religijnej, która obejmuje prawo do swobodnego wyrażania swoich myśli i przekonań religijnych, indywidualnie lub wspólnie z innymi. Ponadto z prawa do wolności religijnej wynika, że nikt nie może zmuszać ani być zmuszanym do wybierania ani wyznawania jakiegokolwiek religii albo wiary.

W u.o.r. sformułowane zostały także postanowienia odnoszące się do wychowania religijnego dzieci. Zgodnie z nimi rodzice i opiekunowie troszczą się o zgodne ze swymi przekonaniami religijne i etyczne wychowanie swych dzieci⁴. Zgodnie z art. 5 u.o.r. wyznania chrześcijańskie mogą być nauczane w szkołach państwowych i samorządowych. Nauczanie odbywa się na wniosek zainteresowanych. W przypadku osób małoletnich w ich imieniu wnioski składają rodzice lub opiekunowie. Katechezy chrześcijańskie są organizowane zgodnie z programem akceptowanym przez Ministerstwo Szkolnictwa i Nauki. Mogą być prowadzone przez nauczycieli Kościołów: luterańskiego, rzymskokatolickiego, prawosławnego, starowierców i baptystów, jeśli w uczestniczeniu w katechezach zgłosi udział grupa 10 osób. Katecheza i zajęcia z etyki finansowane są z budżetu państwa⁵.

W świetle powyższych uregulowań istotne wydają się również przepisy zawarte w ustawie o obowiązkowej służbie wojskowej, a odnoszące się do odbywania zasadniczej służby wojskowej. Zgodnie z nimi nikt nie może być zmuszony do jej odbywania, jeżeli jest to sprzeczne z jego sumieniem lub wyznaniem religijnym. W takim przypadku w zamian trzeba odbyć służbę zastępczą⁶.

Poprzez normy zwarte w zdaniu drugim art. 99 Konstytucji ustrojodawca przyjął odłączenie Kościoła od państwa. Opowiedzenie się za świeckością Republiki Łotewskiej rodzi określone konsekwencje w życiu publicznym, funkcjonowaniu państwa, systemie edukacji, równouprawnieniu obywateli w zakresie praw politycznych i cywilnych. Świeckość oznacza neutralność państwa w sprawach religii i przekonań. Uznanie autonomii i niezależności Kościołów

Zgromadzeniu Ustawodawczym 15 lutego 1922 r. i wprowadzona w życie 7 listopada 1922 r., tłum. L. Gołubiec, Warszawa 2001 (dalej: Konstytucja lub Konstytucja Republiki Łotewskiej); zob. też R. Balodis, *On the Situation in Latvia in Respect of Observing the European Convention on Human Rights Connection with Realisation of the Rights Included in Article 9*, http://home.lu.lv/~rbalodis/Publikācijas/Church_Law/ECHR_Article_9_Cyprus_Balodis_o8.pdf [dostęp: 14 lutego 2022].

3 Religisko organizaciju Likus z dnia 7 września 1995 r., *Latvijas Vestnesis*, 26.09.1995 Nr 146 ze zm.; tekst ustawy w języku angielskim dostępny na stronie internetowej: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/36874-law-on-religious-organisations> [dostęp: 13 lutego 2022] (dalej: u.o.r.).

4 Art. 5 ust. 3 u.o.r.

5 R. Balodis, *Państwo i kościół w Łotwie* [w:] G. Robbers (red.), *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, tłum. J. Łopatowska-Rynkowska, M. Rynkowski, Wrocław 2007, s. 252–253.

6 Tamże, s. 257–258.

Pojęcie wolności religijnej w Republice Łotewskiej

i państwa we właściwych dla nich dziedzinach prowadzi do rozgraniczenia ich kompetencji oraz do suwerenności każdego z nich⁷.

Zgodnie z art. 5 ust. 2 u.o.r. państwo nie opowiada się za żadnym wyznaniem czy wspólnotą wyznaniową. O poszanowaniu przez państwo suwerenności Kościołów i organizacji religijnych świadczą także przepisy dające im autonomię i swobodę wykonywania kultu religijnego⁸. Autonomia sprowadza się do sfery wewnętrznego działania, która nie może być kwestionowana ani ograniczana przez państwo⁹. Stanowisko to znalazło odzwierciedlenie w przepisach u.o.r. mówiących o tym, iż organizacje religijne bez przeszkód korzystają z prawa do używania nazw i symboli religijnych organizacji¹⁰, odpowiadają obrzędy¹¹, są właścicielami domów modlitwy¹², prowadzą instytucje dobroczynne¹³ i szkoły przygotowujące duchownych¹⁴. Z przyznanej autonomii wynika prawo Kościołów i organizacji religijnych do kształtowania struktur organizacyjnych ich wewnętrznych organów oraz zasad obsadzania stanowisk¹⁵.

W Republice Łotewskiej państwo traktuje na równi wszystkie organizacje religijne. Atrybut niezależności przysługuje zaś państwu i poszczególnym związkom wyznaniowym w ich stosunkach zewnętrznych. W aspekcie negatywnym niezależność to odrzucenie ścisłego powiązania państwa i Kościoła, w aspekcie pozytywnym zaś to uznanie istnienia dwóch odmiennych typów społeczności, tj. państwa jako społeczności politycznej i związków wyznaniowych jako

7 Więcej na temat relacji państwo–Kościół na Łotwie zob. M. Giżyńska, *Model relacji państwo–kościół w Republice Łotewskiej*, „Studia Politologiczne” 2012, t. 23, s. 289–299. Valdis Ziemelis pisze, że „w 2004 roku podpisano porozumienie między państwem a siedmioma tradycyjnymi kościołami – Łotewskim Kościołem Ewangelicko-Luterańskim, Łotewskim Kościołem Prawosławnym, Związkiem Kongregacji Baptystycznych, Centralną Radą Staroobrzędowców Kościoła Pomor, Związkiem Adwentystów Dnia Siódmego Kongregacji Łotewskich, Zjednoczonym Kościołem Metodystycznym i Żydowskim Kościołem Religijnym w Rydze. Umowy te uznają zatem szczególną rolę wyżej wymienionych tradycyjnych Kościołów chrześcijańskich w istnieniu łotewskiego systemu prawnego i systemu wartości społecznych, a także ich wkład w proces moralności i socjalizacji społeczeństwa, nawiązaną współpracę między państwem a Kościołami Łotwy w dziedzinie edukacji, opieki społecznej i psychicznej”; V. Ziemelis, *Baznīca un valsts – šķirti vai kopā? [Kościół i państwo – rozdzieleni czy razem?]*, <https://www.delfi.lv/news/versijas/valdis-ziemelis-baznica-un-valsts-skirti-vai-kopa.d?id=16907653> [dostęp: 17 lutego 2022].

8 Treść art. 5 ust. 2 u.o.r. brzmi: „Państwo chroni prawa organizacji religijnych przewidzianych w ustawie. Organom państwowym i samorządu lokalnego a także innym instytucjom publicznym nie przysługuje prawo do interwencji w religijną działalność organizacji religijnych”.

9 W nauce przyjmuje się jednak, iż w przypadku kolizji norm pierwszeństwo mają normy prawa państwowego. Zob. R. Sobański, *Prawo kanoniczne a krajowy porządek prawny*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 6, s. 3–17.

10 Art. 13 u.o.r.

11 Art. 14 u.o.r.

12 Art. 16 u.o.r.

13 Art. 7 u.o.r.

14 Art. 13 u.o.r.

15 Art. 14 u.o.r. stanowi, iż wspólnoty i związki religijne mają wolność organizacji własnych hierarchii i struktur. Wewnętrzna organizacja tworzona jest na podstawie statutu i innych aktów samych wspólnot i związków wyznaniowych.

społeczności religijnych. Stwierdzić więc trzeba, że miejsce Kościoła w porządku ustrojowym opiera się na gwarancjach prawnych jego integralności w sferze religijnej i strukturalno-organizacyjnej¹⁶.

ORZECZNICTWO W SPRAWACH WOLNOŚCI RELIGII

W kontekście swobody sumienia i wyznania istotne jest orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z 26 kwietnia 2018 r.¹⁷ Sąd Konstytucyjny orzekł w sprawie „zgodności § 7 ust. 2 i § 8 ust. 4 u.o.r. z art. 99 i art. 102 Konstytucji Republiki Łotewskiej (Konstytucji) oraz o zgodności § 7 ust. 3 u.o.r. z art. 91, 99 i art. 102 Konstytucji Republiki Łotewskiej”. Sprawa została wszczęta na podstawie wniosku Sądu Najwyższego. Sąd Najwyższy rozpatrywał sprawę dotyczącą prawa Łotewskiego Autonomicznego Kościoła Prawosławnego (Latvijas Pareizticīgā Autonomā Baznīca) do założenia Kościoła. Zaskarżone normy ustawy zabraniały tej wspólnocie to uczynić.

Sąd Najwyższy orzekł, że zaskarżone normy w zakresie, w jakim odmawiają 10 (lub więcej) nowo powstałym kongregacjom prawa do założenia Kościoła, ustanawiając dla nich dziesięcioletni okres ponownego zarejestrowania oraz przewidując, że w ramach jednego wyznania może powstać tylko jeden związek wyznaniowy (Kościół), bezpodstawnie ograniczają prawa organizacji religijnych do wolności wyznania i zrzeszania się, zagwarantowane w Konstytucji. Ponadto ustanowione w ustawie ograniczenie, które pozwala na założenie tylko jednego Kościoła w ramach jednego wyznania, jest sprzeczne z zasadą równości. Zaskarżone normy stawiają w nierównej sytuacji różne wspólnoty religijne w ramach jednego wyznania, ponieważ zezwalają tylko jednej z tych wspólnot na utworzenie związku wyznaniowego (Kościoła). Co więcej, z tego prawa skorzystać może tylko ta, która uczyni to pierwsza.

Ustawodawca łotewski, wprowadzając ograniczenia swobody rejestracji związków wyznaniowych, wychodził z założenia, że każdy kraj ma prawo do wypracowania takiego modelu stosunków między państwem a organizacjami religijnymi, który jest zgodny z jego systemem prawnym, doświadczeniami historycznymi i wartościami kulturowymi. Związek religijny (Kościół) jest odrębnym rodzajem organizacji religijnej – najwyższą formą organizacji. Każdy ma prawo do korzystania z prawa do wolności wyznania poprzez tworzenie

¹⁶ L. Geikina, *Apziņas brīvība un reliģisko organizāciju likums: Latvijas un Krievijas gadījumi* (Freedom of Conscience and the Law on Religious Organisations: Cases of Latvia and Russia), „Cels / Way” 2018, nr 69, s. 45–60.

¹⁷ <https://www.vestnesis.lv/url/298702> [dostęp: 17 lutego 2022].

Pojęcie wolności religijnej w Republice Łotewskiej

organizacji religijnych – zgromadzeń. Nikt jednak nie ma prawa do żądania utworzenia organizacji religijnej o określonej formie.

Celem obowiązku ponownej rejestracji (czyli kwestionowanej regulacji art. 8 ust. 4 ustawy w wersji do 26 kwietnia 2018) było przede wszystkim zapobieganie nadużywaniu statusu związku wyznaniowego (Kościoła) oraz działaniom niezgodnym z prawem, zagrażającym bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu. Zatem takie ograniczenie służy celowi zgodnemu z prawem, tj. ochronie praw innych osób i bezpieczeństwa publicznego.

Państwo bowiem ma prawo przewidzieć warunki wstępne rejestracji osób prawnych oraz ustanowić różne warunki w odniesieniu do organizacji religijnych ze względu na ochronę osób przed potencjalnie negatywnymi lub szkodliwymi skutkami działania pseudokościołów (związków wyznaniowych), a także w celu zapobiegania nielegalnej działalności nowo utworzonych organizacji religijnych. Weryfikacja lojalności nowo powstałych organizacji religijnych wobec podstawowych wartości państwa i zgodności działań z aktami prawnymi jest bowiem w pełni uzasadniona¹⁸.

Sąd Konstytucyjny, odnosząc się do orzeczenia Sądu Najwyższego, stwierdził, że z zakwestionowanych norm wynikały dwa trwałe ograniczenia, i zbadał każde z tych ograniczeń oddzielnie. Po pierwsze, Sąd Konstytucyjny zbadał, czy ograniczenie ustanowione w § 7 ust. 2 i § 8 ust. 4 u.o.r., które przewidywały dla nowo powstałych kongregacji dziesięcioletni okres ponownej rejestracji, podczas którego nie mogły one zakładać związków wyznaniowych (Kościołów), było zgodne z Konstytucją. Następnie Sąd Konstytucyjny zbadał konstytucyjność ograniczenia ustanowionego w § 7 ust. 3 u.o.r., który zezwalał na założenie tylko jednego związku wyznaniowego (Kościoła) w ramach jednego wyznania.

Sąd Konstytucyjny, analizując zgodność u.o.r. z art. 99 Konstytucji, zauważył, że przekonania religijne w rozumieniu art. 99 mogą być interpretowane szeroko.

¹⁸ Do orzeczenia Sądu Konstytucyjnego z dnia 26 kwietnia 2018 r., sygn. akt 2017-18-01, odwołał się Sąd Najwyższy w sprawie z dnia 30 czerwca 2020 r., sygn. akt SKA-233/2020. Potwierdził, że autonomia wspólnot religijnych jest nieodzowną częścią pluralizmu niezbędnego w demokratycznym społeczeństwie, a zatem leży u podstaw gwarancji zawartej w art. 9 Konwencji (zob. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15 września 2009 r. w sprawie Miroļubovs przeciwko Łotwie, skarga nr 798/05, pkt 80). Z kolei norma podobna do art. 102 Konstytucji zawarta jest w art. 11 Konwencji. Europejski Trybunał Praw Człowieka uznał, że sprawy dotyczące organizacji wspólnot religijnych należy rozpatrywać w kontekście art. 11 Konwencji, który chroni związki wyznaniowe przed nieuzasadnioną ingerencją państwa. Gdyby wolność wyznania nie chroniła życia organizacyjnego wspólnot religijnych, wszystkie inne aspekty wolności religijnej również zostałyby osłabione (zob. wyrok Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 kwietnia 2016 r. w sprawie Izzettin Dogan i inni przeciwko Turcji, skarga nr 62649/10, pkt 93). W przedmiotowej sprawie Sąd Najwyższy musiał rozpoznać kwestię autonomii Kościoła w kwestii nazwy Kościoła i dopuszczalności zmiany jego władz; zob. <https://www.at.gov.lv/en/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs/administrativo-lietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/cilvektiesibas domu-apzinas-un-religijas-briviba?lawfilter=o&year=o> [dostęp: 15 lutego 2022].

Wolność wyznania jest przede wszystkim kwestią indywidualnej wiary, ale obejmuje również wolność „okazywania religii” indywidualnie i prywatnie lub razem z innymi, publicznie i z tymi, którzy podzielają tę samą wiarę. Prawo wierzących do wolności wyznania, które obejmuje prawo do wspólnego okazywania swojej religii, zapewnia, że wierzący mogą się zjednoczyć i że państwo nie może nadmiernie ingerować w te prawa.

Wolność wyznania ustanowiona w art. 99 Konstytucji obejmuje różne typy poglądów religijnych, niereligijnych i ateistycznych, a także prawo do przyjęcia lub nieprzynależności do żadnej religii. Wymiar wolności zawarty w art. 99 Konstytucji jest ważnym elementem kształtującym tożsamość i poglądy życiowe wierzących. Rozpatrując ten artykuł w powiązaniu z art. 116 Konstytucji, można stwierdzić, że wewnętrzny aspekt wiary (łac. *forum internum*) jest oddzielony od prawa do praktykowania religii lub od wyrażania przekonań religijnych jako zewnętrznego wyrazu prawa do wolności wyznania (łac. *forum externum*). Chociaż wolność wyznania jest przede wszystkim kwestią wewnętrznej świadomości człowieka, dotyczy ona również prawa do praktykowania swojej religii lub przekonań. Wyrażanie wierzeń religijnych obejmuje praktykowanie kultów, odprawianie ceremonii religijnych i rytualnych oraz głoszenie nauk. Tylko zewnętrzne wyrażanie przekonań religijnych jest ograniczone.

Art. 102 Konstytucji chroni różne formy, w których przejawia się wolność zrzeszania się. Gdyby wolność wyznania nie chroniła życia organizacyjnego wspólnot religijnych, wówczas również wszystkie inne aspekty wolności religijnej zostałyby podważone. Stąd Sąd Konstytucyjny uznał, że prawo organizacji religijnej do wolności zrzeszania się o charakterze działalności religijnej mieści się w zakresie zarówno art. 99, jak i art. 102 Konstytucji.

Ponadto Sąd Konstytucyjny uznał, że na ograniczenie prawa do zrzeszania się w celu wykonywania wolności religii składa się nie tylko odmowa przyznania statusu osoby prawnej. Stanowi je także regulacja utrudniająca wspólnotom religijnym korzystanie z innych form organizacyjnych w celu realizacji prawa do zrzeszania się dla realizacji prawa do wolności religii. Zgodnie z § 13 ust. 1 u.o.r. wspólnota religijna uzyskuje status osoby prawnej już w momencie zarejestrowania jako zgromadzenie, jednakże ten status przyznawany jest tylko przejściowo.

Odpowiednie zaskarżone normy ograniczają również prawo organizacji religijnych – zgromadzeń – do zrzeszania się w związku wyznaniowym (Kościele), a tym samym do uzyskiwania wspólnej reprezentacji. Dlatego Sąd Konstytucyjny stwierdził, że zaskarżone normy ograniczają prawo wspólnoty religijnej do zrzeszania się w celu wykonywania prawa do wolności wyznania, tzn. ograniczają prawa podstawowe nowo powstałych zgromadzeń określone w art. 99 i art. 102 Konstytucji.

Pojęcie wolności religijnej w Republice Łotewskiej

Sąd Konstytucyjny stwierdził także, że środek wybrany przez ustawodawcę był odpowiedni dla osiągnięcia uzasadnionych celów. Uznał jednak również, że uzasadnione cele ograniczenia zawartego w zaskarżonych normach mogłyby zostać osiągnięte, przynajmniej w tej samej jakości, za pomocą środków mniej ograniczających prawa jednostki.

Inne normy (przepisy) u.o.r. ustanawiają obowiązek nadzoru, czy organizacje religijne nie naruszają wymogów ustaw regulacyjnych i swoją działalnością nie zagrażają demokratycznemu porządkowi państwowemu, spokojowi publicznemu, zdrowiu i moralności innych osób. Taki środek zapobiegania zagrożeniom dla praw innych osób i bezpieczeństwa publicznego jest alternatywą dla obowiązku corocznej rejestracji; ponadto jest on skutecznie zindywidualizowany i ma zastosowanie wyłącznie do tych organizacji religijnych, które stanowią zagrożenie dla praw innych osób i bezpieczeństwa publicznego.

Ponadto Sąd Konstytucyjny uznał, że § 7 ust. 2 u.o.r. w zakresie, w jakim nie przewidywał prawa nowo powstałych kongregacji do założenia związku wyznaniowego (Kościoła) przed upływem dziesięcioletniego okresu ponownej rejestracji, oraz § 8 ust. 4 u.o.r., który określał wymogi, okres i procedurę tej ponownej rejestracji, był niezgodny z zasadą proporcjonalności, a tym samym niezgodny również z art. 99 i art. 102 Konstytucji.

Celem ustawowej regulacji, która zabraniała kongregacjom rejestrowania w ramach jednego wyznania więcej niż jednego Kościoła, było zmniejszenie rozłamu w organizacjach religijnych, a tym samym, ewentualnie, promowania ochrony członków społeczeństwa przed oszustwem dotyczącym przynależności nowej organizacji do już istniejącego związku wyznaniowego (Kościoła).

Jednak, jak zauważył Sąd Konstytucyjny, państwo nie miało prawa odmówić rejestracji związku wyznaniowego (Kościoła) wspólnocie religijnej, która utożsamia się z wyznaniem, w którego ramach osoba prawna prawa prywatnego – związek wyznaniowy (Kościół) – została już zarejestrowana w państwie¹⁹. Ustawodawca już w innych normach u.o.r. zapewnił, że organizacja religijna, dokonując rejestracji, nie może wprowadzać w błąd społeczeństwa co do swojej przynależności do innej organizacji religijnej, m.in. związku wyznaniowego (Kościoła)²⁰.

¹⁹ W najnowszym orzeczeniu z dnia 6 października 2022 r., sprawa nr SKA-335/2022, Sąd Najwyższy orzekł, że „wolność wyznania ma zastosowanie jednakowo do wszystkich związków wyznaniowych i nie ma powodu, aby zakładać, że jakakolwiek organizacja religijna, która uznaje za swoje wyznanie to samo wyznanie co inna organizacja religijna, ma większe prawo do słów oznaczających to wyznanie. W związku z tym Łotewski Kościół Ewangelicko-Luterański nie ma wyłącznego prawa do używania słowa «ewangelicko-luterański»»; ECLI:LV:AT:2022:1006.A420307816.17.S.

²⁰ Zob. L. Dārziņa, *Ierobežojumi draudzēm izveidot baznīcu neatbilst Satversmei* [Ograniczenia dotyczące zakładania kościoła przez kongregacje są niezgodne z Konstytucją], <https://lvportals.lv/tiesas/295198-ierobezojumi-draudzem-izveidot-baznicu-neatbilst-Konstytucijai-2018> [dostęp: 16 lutego 2022].

Sąd Konstytucyjny zauważył również, że państwo ma prawo przekazywać poszczególnym organizacjom religijnym niektóre zadania władzy państwowej. Fakt, że zakwestionowane normy zostały uznane za nieważne, nie zakazuje ustawodawcy dokonania w przyszłości kontroli procedury takiego delegowania oraz kręgu tych organizacji religijnych, którym państwo przekazało prawo do zawierania małżeństw, nauczania wiary lub świadczenia usług kapelańskich.

W innym orzeczeniu, z 10 listopada 2009 r., Sąd Konstytucyjny orzekł o zgodności trzeciego zdania art. 10 ust. 3 u.o.r. z art. 99 Konstytucji Republiki Łotewskiej i art. 9 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. W art. 10 u.o.r. określono informacje, które należy zawrzeć w statucie lub równoważnym dokumencie (konstytucji lub regulaminie) organizacji religijnej. Ustęp trzeci tego artykułu przewidywał między innymi, że jeśli kongregacja nie chce przystąpić do jednego z istniejących związków wyznaniowych (Kościołów), należy to zaznaczyć w statucie (konstytucji, regulaminie) z dodaniem, że kongregacja jest autonomiczna. Trzecie zdanie trzeciego akapitu wspomnianego artykułu określało, że przepis o autonomicznym funkcjonowaniu kongregacji nie ma zastosowania do tych wyznań, których reguły kanoniczne nie pozwalają na autonomiczne funkcjonowanie kongregacji.

Na tej podstawie Urząd do Spraw Wyznań (RRA) odmówił rejestracji Łotewskiego Autonomicznego Kościoła Prawosławnego Arcybiskupa Rygi ze względu na fakt, że Łotewski Kościół Prawosławny już istnieje na Łotwie, a jego przepisy kanoniczne nie pozwalają na istnienie autonomicznych kongregacji²¹.

Sąd Konstytucyjny stwierdził, że brak rejestracji organizacji religijnej może prowadzić do naruszenia prawa do wolności wyznania, tj. w państwie mającym system rejestracji organizacji religijnych tylko organizacje religijne zarejestrowane zgodnie z procedurą ustanowioną przez prawo uzyskują status pełnoprawnego podmiotu prawa i mogą korzystać z przywilejów i korzyści związanych z tym statusem, w tym prawa do używania symboli religijnych i wykonywania obrzędów religijnych bez przeszkód, nabywania własności, ochrony swoich praw majątkowych przed sądem itp.

Ponadto uważa, że ograniczenie działalności autonomicznych kongregacji przewidziane w zaskarżonej normie (art. 10 ust. 3 u.o.r.) zostało nałożone w szczególności na korzyść już zarejestrowanych związków wyznaniowych, w celu ochrony ich przed rozpadem. Taka ingerencja w wolność wyznania nie jest jednak uzasadniona ani konieczna w społeczeństwie demokratycznym.

²¹ Od 10 września 2022 r. weszły w życie poprawki do ustawy o Łotewskim Kościele Prawosławnym, stanowiące, że Łotewski Kościół Prawosławny, wraz ze wszystkimi diecezjami, kongregacjami i instytucjami, jest całkowicie niezależny od jakiejkolwiek władzy kościelnej poza Łotwą; zob. E. Brikmane, *O statusie Łotewskiego Kościoła Prawosławnego*, LV portal, <https://lvportals.lv/skaidrojumi/344895-par-latvijas-pareizticigas-baznicas-statusu-2022> [dostęp 23 września 2022].

Pojęcie wolności religijnej w Republice Łotewskiej

Również w orzeczeniu z 18 marca 2011 r. Sąd Konstytucyjny wyraził pogląd, że wolność myśli, sumienia i religii to jedna z najważniejszych wartości w społeczeństwie demokratycznym. Wolność ta obejmuje wszelkiego rodzaju poglądy religijne, niereligijne oraz ateistyczne. Przy dokonywaniu wykładni treści art. 99 Konstytucji Sąd Konstytucyjny musi wziąć pod uwagę także międzynarodowe instrumenty ochrony praw człowieka oraz praktykę ich stosowania. Przepis podobny do art. 99 Konstytucji zawarty jest w art. 9 Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz w art. 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Europejski Trybunał Praw Człowieka (ETPC) orzekł, że prawo do wolności myśli, sumienia i religii jest jednym z fundamentów społeczeństw demokratycznych²². Religijny wymiar tego prawa jest ważnym elementem w kształtowaniu tożsamości i poglądów na życie osoby wierzącej, ale jest też wartością dla ateistów, agnostyków, sceptyków i osób nieprzekonanych (zob. np. wyrok z dnia 13 grudnia w sprawie Metropolitan Church of Bessarabia i in. v. Mołdawia, skarga nr 45701/99, pkt 114²³ i z dnia 5 października 2006 r. Moskiewski Oddział Armii Zbawienia przeciwko Rosji, skarga nr 72881/01, pkt 57²⁴).

W przedmiotowej sprawie Sąd Konstytucyjny wydał orzeczenie dotyczące zgodności załącznika nr 1 do Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 30 maja 2006 r. nr 423 „Regulamin wewnętrzny więzienia”, w zakresie, w jakim nie przewiduje on

- 22 Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 10 listopada 2009, sygn. akt nr 2009-13-0106, <https://www.vestnesis.lv/ta/id/200558-par-tiesvedibas-izbeigšanu-lieta-nr-2009-13-0106> [dostęp: 22 lutego 2022].
- 23 Trybunał powołuje się na swoje utrwalone orzecznictwo, zgodnie z którym zapisana w art. 9 wolność myśli, sumienia i wyznania jest jednym z fundamentów „społeczeństwa demokratycznego” w rozumieniu Konwencji. W swoim wymiarze religijnym jest ona jednym z najistotniejszych elementów składających się na tożsamość osób wierzących i ich koncepcję życia, ale jest również cennym dobrem dla ateistów, agnostyków, sceptyków i osób niezainteresowanych. Od niej zależy pluralizm nierozzerwalnie związany ze społeczeństwem demokratycznym, który został drogo wywalczony na przestrzeni wieków. O ile wolność religijna jest przede wszystkim sprawą indywidualnego sumienia, o tyle zakłada ona również między innymi wolność „manifestowania swojej religii” w pojedynkę i prywatnie lub we wspólnocie z innymi, publicznie i w kręgu tych, których wiarę się podziela. Wolność ta pociąga za sobą, między innymi, wolność posiadania lub nieposiadania przekonań religijnych oraz praktykowania lub niepraktykowania religii (zob. także wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 maja 1993 r. w sprawie Kokkinakis przeciwko Grecji, skarga nr 14307/88, § 31 oraz wyrok Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 18 lutego 1999 r. w sprawie Buscarini i inni przeciwko San Marino, skarga nr 24645/94, § 34). Art. 9 wymienia szereg form, jakie może przybierać uzewnętrznianie religii lub przekonań, takie jak kult, nauczanie, praktykowanie i przestrzeganie. Niemniej jednak art. 9 nie chroni każdego czynu motywowanego lub inspirowanego religią lub przekonaniami (zob. wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 1 lipca 1997 r. w sprawie Kalac przeciwko Turcji, skarga nr 20704/92, § 27); wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 grudnia 2001 r. w sprawie Kościół Metropolitalny Besarabii i inni przeciwko Mołdawii, skarga nr 45701/99 [dostęp: 14 lutego 2022]; M.A. Nowicki, *Kościół Metropolitalny Besarabii i inni przeciwko Mołdawii – wyrok ETPC z dnia 13 grudnia 2001 r., skarga nr 45701/99* [w:] *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999-2004*, oprac. M.A. Nowicki, Kraków 2005, s. 942.
- 24 Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 5 października 2006 r. w sprawie Moskiewski Oddział Armii Zbawienia przeciwko Rosji, skarga nr 72881/01.

przechowywania przedmiotów religijnych, z art. 99 Konstytucji Republiki Łotewskiej. Załącznik nr 1 do ww. Regulaminu Rady Ministrów reguluje przedmioty i produkty spożywcze, które osoby skazane mogą przechowywać. Przedmioty religijne nie są włączone do niniejszego załącznika i dlatego ich przechowywanie jest niedozwolone.

Skarżący Nauris Rakuzovs wskazał, że kwestionowana norma narusza jego wolność wyznania²⁵. Sąd Konstytucyjny zauważył, że norma ta rzeczywiście ogranicza wolność wyznania, ponieważ ani Rada Ministrów, ani Administracja Więzienna nie wykazały, że przedmioty religijne stanowiłyby większe zagrożenie dla bezpieczeństwa publicznego niż te, których przechowywanie jest dozwolone.

Dalej Sąd Konstytucyjny uznał sporną normę za niezgodną z art. 99 Konstytucji. Wskazał, że Rada Ministrów ma obowiązek ustanowienia jednolitych zasad, tak aby administracja miejsca pozbawienia wolności miała możliwość decydowania o zezwoleniu lub zakazie przechowywania przedmiotów religijnych przez osoby skazane, biorąc pod uwagę indywidualne okoliczności danej sprawy. Zważywszy na fakt, że wdrożenie nowego rozporządzenia wymaga czasu, Sąd Konstytucyjny stwierdził nieważność spornej normy od 1 października 2011 r.²⁶

²⁵ Sąd Najwyższy w orzeczeniu z 6 maja 2010 r. potwierdził również, że wolność wyznania składa się z dwóch części – wiary wewnętrznej, która odnosi się do *forum internum* osoby i jest prawem absolutnym, ponieważ każdy ma prawo wierzyć lub nie wierzyć, komu chce, oraz ujawniania przekonań religijnych, co nie jest prawem absolutnym. W tej sprawie osadzony w zakładzie karnym skarżył się, że nie ma możliwości zdobycia podstawowego wykształcenia i dlatego jest zdegradowany. Ponadto ponieważ wnioskodawca Nauris Rakuzovs jest muzułmaninem (w związku z tym nie je mięsa, ryb ani jajek), zmuszony jest odmówić przyjęcia oferowanego jedzenia i głodować. Skarżącemu bezprawnie odmówiono również dostępu do produktów higienicznych – szczoteczki do zębów, pasty do zębów, papieru toaletowego i mydła – w wyniku czego cztery zęby zostały uszkodzone, pojawiła się wysypka, został zmuszony do chodzenia brudnym i był poniżany. Wreszcie wnioskodawcy odmawiano możliwości pracy, w związku z czym nie miał możliwości utrzymać swojej rodziny materialnie, wynająć prawnika, wypłacić odszkodowania ofierze czy w końcu kupić żywności zgodnie z jego przekonaniami religijnymi. Sąd Najwyższy uznał, że wolność wyznania obejmuje szeroki zakres działań. Dotyczy to również przejawów, które są integralną częścią działalności religijnej, w tym budowy domów modlitwy, stosowania rytuałów, posługiwania się symbolami oraz przestrzegania świąt i dni odpoczynku. Przejawy wolności religijnej mogą również obejmować zwyczaje, takie jak przestrzeganie zasad jedzenia, noszenie innego ubrania lub nakrycia głowy oraz używanie określonego języka. Stosowanie żywienia zgodnego z przekonaniami religijnymi jako ważnego składnika niektórych religii, zdaniem Sądu Najwyższego, niewątpliwie mieści się w zakresie wolności religijnej. Ponadto nie ma znaczenia, czy dana osoba przebywa w więzieniu. To, czy państwo w uzasadniony sposób ogranicza wolność wyznania więźnia bez względu na chęć spożywania posiłków zgodnie z jego przekonaniami religijnymi, należy ocenić, uwzględniając treść art. 116 Konstytucji, art. 9 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz art. 18 Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych. Ponadto ograniczenie, np. wolności religii, musi być przewidziane przez prawo, uzasadnione ważnym celem oraz konieczne w demokratycznym społeczeństwie; zob. https://www.at.gov.lv/lv/tiesu-prakse/judikaturas-nolemumu-arhivs?nr=SKA-160%2F2010&date_from=&date_to=&case_nr=&cli_nr=&dep=&ruling=&name= [dostęp: 14 lutego 2022].

²⁶ Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 18 marca 2011, sygn. akt nr 2010-50-03, *The Constitutional Court of the Republic of Latvia, Selected Case-law of The Constitutional Court of The Republic of Latvia: 1996–2017*, Riga 2018, <https://www.satv.tiesa.gov.lv/other/2018-ST-Zelta-gala%20versija.pdf> [dostęp: 14 lutego 2022], s. 272–276.

PODSUMOWANIE

Mimo iż dorobek Sądu Konstytucyjnego w zakresie wolności religii nie jest rozbudowany, to jednak w sposób znaczący wpłynął na nowelizacje ustawy o organizacjach religijnych²⁷. Nie bez znaczenia są też, dla sposobu rozumienia tego prawa, doświadczenia poprzedniego ustroju. Ideologia radziecka miała na celu ograniczenie wolności jednostki na rzecz wartości i interesów kolektywu. Życie społeczeństwa i jednostki regulowane było we wszystkich szczegółach. Dlatego jednostka miała ograniczoną wolność wyboru, ograniczone prawo do samostanowienia. Sąd Konstytucyjny ocenił szereg ograniczeń praw podstawowych osoby, kreowanych przez ustawodawcę, które były „zakazami bezwzględnymi”, czyli tymi, które nie mają ostatecznego terminu, nie są przejrzyste, nawet gdy zmieniają się okoliczności.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA

- Balodis R., *On the Situation in Latvia in Respect of Observing the European Convention on Human Rights Connection with Realisation of the Rights Included in Article 9*, http://home.lu.lv/~rbalodis/Publikacijas/Church_Law/ECHR_Article_9_Cyprus_Balodis_o8.pdf [dostęp: 14 lutego 2022].
- Balodis R., *Państwo i kościół w Łotwie* [w:] G. Robbers (red.), *Państwo i kościół w krajach Unii Europejskiej*, tłum. J. Łopatowska-Rynkowska, M. Rynkowski, Wrocław 2007.
- Brikmane E., *O statusie Łotewskiego Kościoła Prawosławnego*, LV portal, <https://lvportals.lv/skaidrojum/344895-par-latvijas-pareizticigas-baznicas-statusu-2022> [dostęp: 23 września 2022].
- Dārziņa L., *Ierobežojumi draudzēm izveidot baznīcu neatbilst Satversmei* [Ograniczenia dotyczące zakładania kościoła przez kongregacje są niezgodne z Konstytucją], <https://lvportals.lv/tiesas/295198-ierobežojumi-draudzem-izveidot-baznicu-neatbilst-Konstytucijai-2018> [dostęp: 16 lutego 2022].
- Geikina L., *Apziņas brīvība un reliģisko organizāciju likums: Latvijas un Krievijas gadījumi* (*Freedom of Conscience and the Law on Religious Organisations: Cases of Latvia and Russia*), „Cels / Way” 2018, nr 69, s. 45–60.

²⁷ Aktualnie ustawa była nowelizowana dziewięć razy. Ostatnia nowelizacja (na skutek orzeczenia Sądu Konstytucyjnego) weszła w życie 27 kwietnia 2018 r.; zob. <https://likumi.lv/doc.php?id=36874> [dostęp: 15 lutego 2022].

- Giżyńska M., *Model relacji państwo-kościół w Republice Łotewskiej*, „Studia Politolologiczne” 2012, t. 23, s. 289–299.
- Nowicki M.A., *Kościół Metropolitalny Besarabii i inni przeciwko Mołdawii – wyrok ETPC z dnia 13 grudnia 2001 r., skarga nr 45701/99* [w:] *Nowy Europejski Trybunał Praw Człowieka. Wybór orzeczeń 1999–2004*, oprac. M.A. Nowicki, Kraków 2005.
- Sobański R., *Prawo kanoniczne a krajowy porządek prawny*, „Państwo i Prawo” 1999, z. 6, s. 3–17.
- The Constitutional Court of the Republic of Latvia, *Selected Case-law of The Constitutional Court of The Republic of Latvia: 1996–2017*, Riga 2018.
- Ziemelis V., *Baznīca un valsts – šķirti vai kopā ?* [Kościół i państwo – rozdzieleni czy razem?], <https://www.delfi.lv/news/versijas/valdis-ziemelis-baznica-un-valsts-skirti-vai-kopa.d?id=16907653> [dostęp: 17 lutego 2022].

AKTY NORMATYWNE

- Latvijas Republikas Satversmes, Latvijas Vēstnesis, 01.07.1993 Nr 43. Tekst w języku angielskim dostępny na stronie internetowej: www.satv.tiesa.gov.lv; tekst polski: Konstytucja Republiki Łotewskiej uchwalona na Zgromadzeniu Ustawodawczym 15 lutego 1922 r. i wprowadzona w życie 7 listopada 1922 r., tłum. L. Gołubiec, Warszawa 2001.
- Religisko organizaciju Likus z dnia 7 września 1995 r., Latvijas Vestnesis, 26.09.1995 Nr 146 ze zm.; tekst ustawy w języku angielskim dostępny na stronie internetowej: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/36874-law-on-religious-organisations> [dostęp: 13 lutego 2022].

ORZECZNICTWO

- Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 10 listopada 2009 r., sygn. akt nr 2009-13-0106.
- Orzeczenie Sądu Konstytucyjnego z dnia 26 kwietnia 2018 r., sygn. akt nr 2017-18-01.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 2020 r., sygn. akt nr SKA-233/2020.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 6 maja 2010 r., sygn. akt nr SKA-160/2010.
- Orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 6 października 2022 r., sygn. akt nr SKA-335/2022.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 1 lipca 1997 r. w sprawie Kalać przeciwko Turcji, skarga nr 20704/92.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 13 grudnia 2001 r. w sprawie Kościół Metropolitalny Besarabii i inni przeciwko Mołdawii, skarga nr 45701/99.
- Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 15 września 2009 r. w sprawie Miroļubovs przeciwko Łotwie, skarga nr 798/05.

Pojęcie wolności religijnej w Republice Łotewskiej

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 25 maja 1993 r. w sprawie Kokkinakis przeciwko Grecji, skarga nr 14307/88.

Wyrok Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 5 października 2006 r. w sprawie Moskiewski Oddział Armii Zbawienia przeciwko Rosji, skarga nr 72881/01.

Wyrok Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 18 lutego 1999 r. w sprawie Buscarini i inni przeciwko San Marino, skarga nr 24645/94.

Wyrok Wielkiej Izby Europejskiego Trybunału Praw Człowieka z dnia 26 kwietnia 2016 r. w sprawie Izzettin Dogan i inni przeciwko Turcji, skarga nr 62649/10.

STRESZCZENIE

Celem, jaki postawiły sobie autorki w poniższym tekście, jest analiza orzecznictwa łotewskiego Sądu Konstytucyjnego i Sądu Najwyższego w kwestii zagadnień dotyczących wolności sumienia i wyznania. Szczególna uwaga poświęcona została problemom związanym z funkcjonowaniem Kościołów (tj. zakazu rejestracji Kościoła ze względu na wprowadzającą w błąd nazwę) czy ograniczeniami wolności wyznania więźniów. Autorki poddają analizie także normy konstytucyjne oraz ustawowe odnoszące się do wolności religijnej w Republice Łotewskiej.

Słowa kluczowe: wolność sumienia, wolność wyznania, Republika Łotewska, orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego

SUMMARY

CONCEPT OF FREEDOM OF RELIGION IN THE REPUBLIC OF LATVIA

The authors' aim to analyze the jurisprudence of the Latvian Constitutional Court and the Supreme Court on issues concerning freedom of conscience and religion. Particular attention has been given to problems related to the functioning of churches (i.e., prohibition of church registration due to a misleading name) or restrictions on prisoners' freedom of religion. The authors also analyze the constitutional and statutory norms relating to religious freedom in the Republic of Latvia.

Keywords: freedom of conscience, freedom of religion, Republic of Latvia, Constitutional Court case law

Piotr Rygula

ORCID 0000-0003-1716-2789

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

p.rygula@uksw.edu.pl

DOPUSZCZONE PRAWEM FORMY ZAWARCIA MAŁŻEŃSTWA WYZNANIOWEGO W HISZPANII. NOWELIZACJA PRAWA W TRYBIE USTAWY Z DNIA 2 LIPCA 2015 R. O JURYSDYKCJI W POSTĘPOWANIU NIEPROCESOWYM

Wprowadzając zmiany w hiszpańskim prawie cywilnym Ustawą z dnia 2 lipca 2015 r. o jurysdykcji w postępowaniu nieprocesowym (*Ley de la Jurisdicción Voluntaria – LJV*)¹ prawodawca hiszpański znowelizował m.in. dotychczasowy stan prawny dotyczący zawierania małżeństwa wyznaniowego. Ustawa ta, opublikowana w *Boletín Oficial del Estado* 3 lipca, weszła w życie 20 dni po jej publikacji (23 lipca 2015 r.). Niektóre przepisy dotyczące zawarcia małżeństwa w formie wyznaniowej, przewidzianej w umowach między państwem hiszpańskim a Komisją Islamską w Hiszpanii, Federacją Wspólnot Izraelskich w Hiszpanii i Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych, wprowadzono jednak w życie dopiero 30 czerwca 2017 r., zgodnie z treścią 21 dyspozycji końcowej rzeczony ustawy².

Do momentu wejścia w życie LJV prawodawca hiszpański uznawał wyłącznie skutki cywilne małżeństwa zawieranego w formie religijnej właściwej Kościołowi rzymskokatolickiemu, Kościołom ewangelickim oraz religijnym wspólnotom judaizmu i islamu, tj. tych Kościołów i związków wyznaniowych, które zawarły umowy o współpracy z państwem. Po wejściu w życie wspomnianego aktu prawnego uznaje on także skutki cywilne małżeństw zawieranych w formie religijnej właściwej tym związkom wyznaniowym, które, wpisane do hiszpańskiego Rejestru Związków Wyznaniowych, uzyskały status „zakorzenionych w rzeczywistości społecznej” Hiszpanii. W ten sposób małżeństwo w formie religijnej ze skutkami cywilnymi zawrzeć mogą w tym kraju osoby należące do Kościołów prawosławnych, buddyści, mormoni czy Świadkowie Jehowy.

¹ Ley 15/2015, de 2 de julio, de la Jurisdicción Voluntaria, BOE 2015 n. 158 (de 3 de julio), s. 54068–54201.

² Tamże, s. 54201.

W związku z LJV w trybie rozporządzenia ministra sprawiedliwości znowelizowano również przepisy dotyczące wpisu małżeństw zawieranych zgodnie z formą wyznaniową do rejestru cywilnego, a także formularze poświadczające zdolność do zawarcia małżeństwa i samo jego zawarcie³.

Niniejsze opracowanie ma na celu zaznajomienie polskiego czytelnika ze wspomnianą nowelizacją hiszpańskiego prawa małżeńskiego, stanowiąc dopełnienie wcześniejszych publikacji autora niniejszego artykułu na temat zawierania małżeństwa religijnego w Hiszpanii⁴.

I. FORMY ZAWIERANIA MAŁŻEŃSTWA W HISPANII

Początków reformy prawa małżeńskiego we współczesnej nam, demokratycznej rzeczywistości Hiszpanii szukać należy w obowiązującej od 1978 r. hiszpańskiej ustawie zasadniczej, w której to art. 32 ust. 1 uznaje prawo do zawarcia małżeństwa mężczyzny i kobiety z zachowaniem równości prawnej obu stron. W tym samym artykule prawodawca dodaje: „Ustawa określi formy małżeństwa, wiek i zdolności do jego zawarcia, prawa i obowiązki małżonków, przyczyny separacji i rozwiązania oraz ich skutki” (art. 32 ust. 2)⁵.

Mając na uwadze temat niniejszego opracowania oraz terminologię zastosowaną przez prawodawcę hiszpańskiego w cytowanym przepisie konstytucyjnym, należy zauważyć, że wyrażenie *formas de matrimonio* w prawodawstwie i doktrynie prawa hiszpańskiego używane było nie tylko w odniesieniu do form zawierania związku małżeńskiego, ale także w odniesieniu do różnorodności form samej instytucji małżeństwa⁶. W tym drugim znaczeniu rzeczonoego wyrażenia używano powszechnie w okresie współistnienia w ramach hiszpańskiego prawa

3 Orden JUS/577/2016, de 19 de abril, sobre inscripción en el Registro Civil de determinados matrimonios celebrados en forma religiosa y aprobación del modelo de certificado de capacidad matrimonial y de celebración de matrimonio religioso, BOE 2016 n. 97 (de 22 de abril), s. 27182–27185.

4 P. Rygula, *Zawarcie małżeństwa kanonicznego i cywilnego w prawie hiszpańskim. Zarys perspektywy historycznej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, t. 24, s. 185–210; tenże, *Skutki cywilne zawarcia małżeństwa kanonicznego w hiszpańskim systemie prawnym* [w:] *Zawieranie małżeństwa w różnych systemach prawnych, religiach i kulturach*, R. Sztymmler (red.), Olsztyn 2009, s. 139–157. Zob. także: tenże, *Wolność religijna w Hiszpanii na tle przemian społeczno-politycznych w latach 1931–1992*, Katowice 2009.

5 Constitución española, BOE 1978 n. 311.1 (de 29 de diciembre), s. 29315–29339.

6 O powyższym, dwójakim znaczeniu terminu „forma” zob. m.in. E. Lalaguna Domínguez, *Competencia del Estado sobre relaciones jurídico-civiles relativas a las formas de matrimonio*, „Boletín del Ministerio de Justicia” 2000, nr 1883, s. 3995–4007. Pisze on: „En la tradición legislativa española, la expresión «formas de matrimonio» se ha venido utilizando para designar la diversidad normativa del matrimonio civil, regulado por el Estado, y el matrimonio canónico, regulado por la legislación de la Iglesia Católica y reconocido por nuestro ordenamiento con efectos civiles. La expresión «formas» no se refiere a las formas de celebración, sino a distintas regulaciones del matrimonio” (s. 3998).

Dopuszczone prawem formy zawarcia małżeństwa wyznaniowego w Hiszpanii...

małżeńskiego dwóch form małżeństwa: cywilnej i kanonicznej⁷. Pozostający w mocy do 1981 r. art. 42 k.c. mówił wprost o „dwóch kategoriach małżeństwa: kanonicznej i cywilnej” (*clases del matrimonio: el canónico y el civil*)⁸.

W demokratycznej rzeczywistości społeczno-politycznej Hiszpanii wyrażenie *formas de matrimonio* częściej odnosi się do cywilnej i wyznaniowej formy zawarcia małżeństwa. W znowelizowanej ustawą z 7 lipca 1981 r. przepisie Kodeksu cywilnego (art. 42), już jako art. 49, mowa jest o dwóch formach zawarcia małżeństwa: cywilnej i religijnej⁹. Istnieją jednak autorzy, którzy nadal, zgodnie z długą tradycją stanowienia i interpretacji prawa w Hiszpanii, zastosowane w art. 32 konstytucji wyrażenie (*formas de matrimonio*) interpretują zarówno w odniesieniu do różnorodności form zawierania związku małżeńskiego, jak i do sytuacji współistnienia obok siebie różnych form małżeństwa¹⁰.

Wspomniany wyżej art. 49 k.c. kolejny raz poddany został nowelizacji w trybie ustawy 15/2015. W obowiązującej obecnie formie artykuł ten stanowi: „Każdy Hiszpan może zawrzeć małżeństwo w Hiszpanii i poza nią: 1. Zgodnie z formą regulowaną tym kodeksem. 2. Zgodnie z formą religijną przewidzianą prawem”¹¹. Doprecyzowując cytowany przepis (art. 49 ust. 2 k.c.), w art. 59 k.c. – nienowelizowanego ustawą 15/2015 – prawodawca hiszpański dodaje, iż „zgodę na małżeństwo można będzie wyrazić w formie właściwej wyznaniu wpisanemu do rejestru” związków wyznaniowych, zgodnie z wcześniejszymi uzgodnieniami tego wyznania z państwem, a w wypadku braku takich

⁷ Instytucję małżeństwa cywilnego po raz pierwszy do hiszpańskiego systemu prawnego wprowadzono w okresie I Republiki, ustawą z dnia 18 czerwca 1870 r.; *Ley provisional de matrimonio civil*, Gaceta de Madrid 1870, n. 172 (de 21 de junio), s. 1–2.

⁸ *Ley de 24 de abril de 1958 por la que se modifican determinados artículos del Código civil*, BOE 1958 n. 99 (de 25 de abril), s. 730–738.

⁹ *Ley 30/1981, de 7 de julio, por la que se modifica la regulación del matrimonio en el Código Civil y se determina el procedimiento a seguir en las causas de nulidad, separación y divorcio*, BOE 1981 n. 172 (de 20 de julio), s. 16457 (art. 49).

¹⁰ „Dentro de la norma constitucional la expresión que comentamos adquiere un significado más amplio que antes, y, con ello, pierde su original significado. Con ella ya no se alude sólo a la diversa regulación del matrimonio civil y del matrimonio canónico, que son las *tradicionales* «formas de matrimonio», sino también a otras *nuevas* «formas» de carácter religioso. De esto resulta que en el artículo 32 de la Constitución, la expresión comentada adquiere distintos significados, en cuanto que con ella se postulan *exigencias* muy diversas sobre lo que cada una de las confesiones reconocidas puede pretender al demandar del Estado el reconocimiento de su respectiva «forma de matrimonio». Las confesiones distintas de la Católica pretenden del Estado que se admita la forma propia como válida para la celebración del matrimonio. La Iglesia Católica no circunscribe su pretensión a una exigencia tan limitada. Así parece demostrarlo, como dato evidente, el Acuerdo sobre Asuntos Jurídicos entre el Estado Español y la Santa Sede de 3 de enero de 1979”; E. Lalaguna Domínguez, dz. cyt., s. 3998.

¹¹ „Artículo 49. Cualquier español podrá contraer matrimonio dentro o fuera de España: 1. En la forma regulada en este Código. 2. En la forma religiosa legalmente prevista”. Treść znowelizowanego wspomnianej ustawą art. 49 k.c. zawarta jest w *Ley de Jurisdicción Voluntaria* (disposición final 1.3).

uzgodnień zgodnie z formą dopuszczoną obowiązującym prawem¹². Oznacza to, iż państwo hiszpańskie uznaje skutki cywilne zarówno małżeństw zawartych w formie konfesyjnej, przewidzianej w umowach bilateralnych między stroną państwową i kościelną, jak i w ramach przepisów stanowiących unilateralnie przez prawodawcę państwowego.

Analizując temat określony w tytule niniejszego opracowania, należy zaznaczyć, że do momentu wejścia w życie ustawy 15/2015 skutki cywilne przypisywane były tylko tym małżeństwom, których konfesyjna forma zawarcia uzgodniona została z państwem w ramach umów o współpracy (czy to z Kościołem katolickim, czy to z innymi wyznaniem). Pomimo istnienia – stanowiącej w art. 59 k.c. – możliwości unilateralnego uznania skutków cywilnych związków małżeńskich zawieranych w formie wyznaniowej prawodawca hiszpański do 2015 r. z możliwości tej nie korzystał.

Nową praktykę, stosowaną po wejściu w życie LJ V, doprecyzowano i oparto na art. 60 k.c., także znowelizowanym w trybie ustawy 15/2015. W artykule tym stwierdza się: „1. Małżeństwo zawierane zgodnie z normami prawa kanonicznego albo w którejś z form religijnych przewidzianych w umowach o współpracy między państwem a wyznaniem religijnym powoduje zaistnienie skutków cywilnych. 2. Tak samo uznaje się skutki cywilne w odniesieniu do małżeństw zawieranych w formie religijnej właściwej tym Kościołom, wyznaniom, wspólnotom religijnym czy ich federacjom, które, wpisane do rejestru związków wyznaniowych, uznane zostały za zakorzenione w Hiszpanii”¹³.

Powyższą „dwutorowość” uznawania skutków cywilnych małżeństw, których dotyczy art. 60 k.c., prawodawca hiszpański tłumaczy w preambule LJ V, wskazując na istniejący w Hiszpanii pluralizm religijny i nieodpowiadający tej rzeczywistości dotychczasowy sposób uznawania skutków cywilnych małżeństw zawieranych w formie religijnej¹⁴.

12 „Artículo 59. El consentimiento matrimonial podrá prestarse en la forma prevista por una confesión religiosa inscrita, en los términos acordados con el Estado o, en su defecto, autorizados por la legislación de éste”. Ley 30/1981.

13 „1. El matrimonio celebrado según las normas del Derecho canónico o en cualquiera de otras formas religiosas previstas en los acuerdos de cooperación entre el Estado y las confesiones religiosas produce efectos civiles. 2. Igualmente, se reconocen efectos civiles al matrimonio celebrado en la forma religiosa prevista por las iglesias, confesiones, comunidades religiosas o federaciones de las mismas que, inscritas en el Registro de Entidades Religiosas, hayan obtenido el reconocimiento de notorio arraigo en España”. Cytowana treść znowelizowanego art. 60 k.c. prawodawca zawarł w Ley de Jurisdicción Voluntaria (disposición final 1.12).

14 Prawodawca nie tłumaczy jednak, dlaczego ogranicza zakres uznania rzeczonych skutków prawnych do wyznań cieszących się statusem zakorzenionych w rzeczywistości społecznej Hiszpanii, nie uznając zaistnienia tych skutków w wypadku zawarcia związku małżeńskiego zgodnie z formą konfesyjną każdego związku wpisanego do Rejestru Związków Wyznaniowych. Wątpliwość taką wysuwa María Cristina Berenguer Albaldejo w artykule *Los matrimonios en forma religiosa no canónica: celebración*

II. UMOWY Z KOŚCIOŁEM KATOLICKIM I POZOSTAŁYMI WYZNANIAMI

Zgodnie z art. 16 ust. 3 konstytucji hiszpańskiej z 1978 r. „Władze publiczne będą uwzględniać przekonania religijne społeczeństwa hiszpańskiego i utrzymywać wynikające z tego stosunki współpracy z Kościołem katolickim i pozostałymi wyznaniem”. W nawiązaniu do cytowanego zapisu ustawy zasadniczej w ustawie organicznej o wolności religijnej z 5 lipca 1980 r.¹⁵ mowa jest o dwóch podstawowych „instrumentach”, za pomocą których realizowana ma być wspomniana w art. 16 ust. 3 konstytucji współpraca.

Pierwszy instrument o charakterze normatywnym stanowią konwencje lub umowy między wpisanymi do rejestru Kościołami, wyznaniem, wspólnotami religijnymi a państwem hiszpańskim¹⁶; drugim, o charakterze instytucjonalnym, Komisja Doradcza ds. Wolności Religijnej, działająca w ramach Ministerstwa Sprawiedliwości¹⁷. Do zadań tej właśnie komisji należy uznawanie związków wyznaniowych wpisanych do właściwego rejestru za „zakorzenione w rzeczywistości społecznej” Hiszpanii.

Istniejący obecnie system umów regulujących współpracę między państwem hiszpańskim a Kościołami i związkami wyznaniowymi współtworzą umowy konkordatowe oraz umowy z Komisją Islamską w Hiszpanii (Comisión Islámica de España – CIE)¹⁸, z Federacją Wspólnot Izraelskich w Hiszpanii (Federación de Comunidades Israelitas de España – FCIE)¹⁹ i z Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych (Federación de Entidades Religiosas Evangélicas de España – FEREDE)²⁰. Trzy ostatnie umowy, które weszły w życie na mocy odrębnych ustaw z 10 listopada 1992 r., wykazują bardzo wyraźną paralelność treściową, świadczącą o woli równego traktowania na forum prawa państwowego wszystkich wyznań mających podlegać rzeczonym umowom.

e inscripción en el Registro civil de acuerdo con las reformas operadas por la ley 15/2015, de 2 de julio, de la jurisdicción voluntaria, „Derecho privado y Constitución” 2015, nr 29, s. 89–90.

¹⁵ Ley orgánica 7/1980, de 5 de julio, de Libertad Religiosa, BOE 1980 n. 177 (de 24 de junio), s. 16804–16805. Na temat tej ustawy zob. P. Rygula, *Hiszpańska ustawa organiczna o wolności religijnej z 5 lipca 1980 r.*, „Folia Iuridica” 2017, t. 80, s. 91–106.

¹⁶ „El Estado, teniendo en cuenta las creencias religiosas existentes en la sociedad española, establecerá, en su caso, Acuerdos o Convenios de cooperación con las Iglesias, Confesiones y Comunidades religiosas inscritas en el Registro que por su ámbito y número de creyentes hayan alcanzado notorio arraigo en España. En todo caso, estos Acuerdos se aprobarán por Ley de las Cortes Generales”; Ley orgánica 7/1980, art. 7.1.

¹⁷ Ley orgánica 7/1980, art. 8.

¹⁸ Ley 26/1992, de 10 de noviembre, por la que se aprueba el Acuerdo de Cooperación del Estado con la Comisión Islámica de España, BOE 1992 n. 272 (de 12 de noviembre), s. 38214–38217.

¹⁹ Ley 25/1992, de 10 de noviembre, por la que se aprueba el Acuerdo de Cooperación del Estado con la Federación de Comunidades Israelitas de España, BOE 1992 n. 272 (de 12 de noviembre), s. 38211–38214.

²⁰ Ley 24/1992, de 10 de noviembre, por la que se aprueba el Acuerdo de Cooperación del Estado con la Federación de Entidades Religiosas Evangélicas de España, BOE 1992 n. 272 (de 12 de noviembre), s. 38209–38211.

Wcześniej, bo w latach 1976–1979, w Hiszpanii wszedł w życie system pięciu oddzielnych, wzajemnie niezależnych umów międzynarodowych zawartych między Hiszpanią i Stolicą Apostolską. Pomimo że regulują one różne zakresy relacji państwo–Kościół, stanowią jeden *corpus iuris*, określane w doktrynie hiszpańskiego prawa wyznaniowego mianem systemu konkordatowego²¹. Rzeczone *corpus iuris* współtworzą: Umowa konkordatowa z dnia 28 lipca 1976 r., określana mianem „umowy podstawowej” (*acuerdo básico*)²², oraz podpisane dnia 3 stycznia 1979 r. cztery kolejne umowy regulujące: kwestie prawne²³, ekonomiczne²⁴, zagadnienia związane z nauczaniem i kulturą²⁵ oraz kwestie dotyczące opieki duszpasterskiej w siłach zbrojnych oraz służby wojskowej osób duchownych²⁶.

Niektórzy autorzy wyrażają pogląd, iż doświadczenie, jakie hiszpański prawodawca wyniósł z wielowiekowej tradycji układania stosunków państwo–Kościół na fundamencie bilateralnych umów z Kościołem katolickim, w rzeczywistości demokratycznej Hiszpanii przeniósł na płaszczyznę relacji między państwem a Kościołami i związkami wyznaniowymi niekatolickimi. W ten sposób pragnął on poszerzyć krąg kolektywnych podmiotów prawa do wolności religijnej, które to korzystać będą z możliwości uzgadniania z władzami państwowymi przepisów regulujących prawo do wolności religijnej w Hiszpanii²⁷.

Przyjęcie takiej perspektywy legislacyjnej zaowocowało dostrzegalnymi podobieństwami co do treści przepisów konkordatu i umów z wyznaniami niekatolickimi, m.in. w tym, co dotyczy zawierania małżeństwa w formie religijnej.

III. STATUS „ZAKORZENIENIA W RZECZYWISTOŚCI SPOŁECZNEJ”

Kategoria „zakorzenia” związku wyznaniowego w rzeczywistości społecznej Hiszpanii wprowadzona została w ustawie organicznej o wolności religijnej z 5 lipca 1980 r.²⁸ W art. 7 stwierdza się: „Państwo, mając na uwadze przekonania

21 J. Fornés, *El nuevo sistema concordatario español. (Los Acuerdos de 1976 y 1979)*, Pamplona 1980, s. 22; P. Rygula, *Wolność religijna w Hiszpanii...*, dz. cyt., s. 356.

22 Acuerdo entre la Santa Sede y el Estado español, BOE 1976 n. 230 (de 24 de septiembre), s. 18664–18665.

23 Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre asuntos jurídicos, BOE 1979 n. 300 (de 15 de diciembre), s. 28781–28782.

24 Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre asuntos económicos, BOE 1979 n. 300 (de 15 de diciembre), s. 28782–28783.

25 Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre enseñanza y asuntos culturales, BOE 1979 n. 300 (de 15 de diciembre), s. 28784–28785.

26 Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre la asistencia religiosa a las fuerzas armadas y servicio militar de clérigos y religiosos, BOE 1979 n. 300 (de 15 de diciembre), s. 28785–28787.

27 J. Martínez Torrón, *Separatismo y cooperación en los acuerdos con las minorías religiosas*, Granada 1994, s. 181–184.

28 Kategorie „zakorzenia”, na wzór rozwiązań hiszpańskich, wprowadzono także w ustawach regulujących prawo do wolności religijnej w Portugalii i Peru; R. García García, *Novedades legislativas de inscripción del matrimonio religioso en el Registro Civil. El notorio arraigo*, „Estudios Eclesiásticos” 2015, t. 90, nr 355, s. 793.

Dopuszczone prawem formy zawarcia małżeństwa wyznaniowego w Hiszpanii...

religijne istniejące w społeczeństwie hiszpańskim, zawierać będzie umowy lub konwencje o współpracy z Kościołami, wyznaniem i wspólnotami religijnymi wpisanymi do Rejestru, które ze względu na swój zakres i liczbę wiernych osiągnęły stałe zakorzenienie [*notorio arraigo*] w Hiszpanii”²⁹.

Opierając się na treści przytoczonego przepisu, Komisja Doradcza ds. Wolności Religijnej uznała protestantyzm (1984 r.), judaizm (1984 r.) i islam (1989 r.) jako „zakorzenione” w hiszpańskiej rzeczywistości społecznej, umożliwiając w ten sposób podpisanie w 1992 r. Kościołom, wyznaniom i wspólnotom religijnym wpisującym się we wspomniane trzy tradycje religijne umów o współpracy z państwem.

Od momentu wejścia w życie przepisów ustawy 15/2015 uznanie wpisanego do rejestru związku wyznaniowego³⁰ za „zakorzeniony” umożliwia jednak nie tylko zawarcie umowy o współpracy z państwem i w ten sposób zagwarantowanie możliwości zawierania małżeństwa w formie konfesyjnej. Umożliwia także zawieranie małżeństwa we wspomnianej formie bez konieczności zawierania umowy o współpracy³¹. Między innymi z tego też powodu, jeszcze przed wejściem w życie LJV, zarówno Komisja Doradcza ds. Wolności Religijnej, jak i same związki wyznaniowe dostrzegły zalety uzyskania statusu „stałego zakorzenienia”. W wyniku działań zmierzających do uzyskania rzeczonoego statusu w 2003 r. za „zakorzeniony” uznany został Kościół Jezusa Chrystusa Świątych w Dniach Ostatnich (mormoni), w 2006 r. – Świadkowie Jehowy³², w 2007 r. – Hiszpańska Federacja Buddyjskich Związków Wyznaniowych (Federación de Entidades Budistas de España)³³ i w 2010 r. – Kościół prawosławny³⁴.

²⁹ Ley orgánica 7/1980, de 5 de julio, de Libertad Religiosa, BOE 1980 n. 177 (de 24 de junio), s. 16804–16805.

³⁰ Funkcjonowanie rejestru reguluje Real Decreto 594/2015, de 3 de julio, por el que se regula el Registro de Entidades Religiosas, BOE 2015 n. 183 (de 1 d agosto), s. 66721–66737.

³¹ Do momentu wejścia w życie LJV status „zakorzenionego” związku wyznaniowego nie stwarzał zbyt wielu możliwości. Oprócz tego, że stanowił wymóg do zawarcia umowy o współpracy z państwem. Umożliwiał jedynie przedstawicielom rzeczonych związków wejście w skład Komisji Doradczej ds. Wolności Religijnej oraz możliwość ubiegania się o środki finansowe z *Fundación Pluralismo y Convivencia* (fundacji istniejącej przy Ministerstwie Sprawiedliwości); C. Pons-Estel Tugores, *Novedades legislativas en torno a la eficacia civil del matrimonio religioso en España*, „Revista de Derecho Civil” 2016, t. 3, nr 2, s. 182–183.

³² A. Motilla de la Calle, *Reconocimiento administrativo del notorio arraigo y de la capacidad de pactar acuerdos de cooperación a la confesión de testigos cristianos de Jehová* [w:] *Acuerdos del Estado español con confesiones religiosas minoritarias* Actas del VII Congreso Internacional de Derecho Eclesiástico del Estado, V. Reina Bernaldez, M.A. Félix Ballesta (red.), Barcelona 1994, s. 545–577.

³³ J.A. Santos Arnaiz, *El impacto de la confesión budista en el ordenamiento jurídico español*, „Revista General de Derecho canónico y Derecho Eclesiástico de Estado” 2009, nr 19, s. 1–11.

³⁴ Zgodnie z analizą hiszpańskiego Ministerstwa Sprawiedliwości (*La Memoria del Análisis de Impacto Normativo del Anteproyecto de Ley de la Jurisdicción Voluntaria*) z 25 lipca 2014 r. nowelizacja prawa w zakresie zawierania małżeństwa religijnego dotyczy około 100–120 tys. świadków Jehowy, 50–60 tys. mormonów, 80 tys. wyznawców buddyzmu i 800 tys. prawosławnych; M.C. Berenguer Albaladejo, dz. cyt., s. 89.

Wspomnianą wyżej Komisję Doradczą ds. Wolności Religijnej, utworzoną na mocy dekretu królewskiego z 19 czerwca 1981 r., współtworzą reprezentanci administracji państwowej, przedstawiciele Kościołów, wyznań i wspólnot religijnych oraz „osób kompetentnych” w kwestiach regulowanych ustawą o wolności religijnej z 1980 r.³⁵ Obecnie działanie komisji reguluje dekret królewski z 26 października 2001 r.³⁶, samą zaś procedurę uznania statusu zakorzenienia oraz wymogi stawiane związkom wyznaniowym aspirującym do uzyskania tego statusu – dekret królewski z 3 lipca 2015 r.³⁷

Dekret ten (Real Decreto 593/2015) redukuje możliwość dyskrecjonalnej oceny ze strony podmiotów władzy administracyjnej w ocenie wspomnianego „zakorzenienia”, ograniczając kryteria rzeczowej oceny do pięciu wymogów. Zgodnie z art. 3 dekretu królewskiego 593/2015 o uznanie wspomnianego wyżej statusu mogą ubiegać się „Kościoły, wyznania czy wspólnoty religijne”, które wpisane zostały do Rejestru Związków Wyznaniowych co najmniej 30 lat wcześniej (15 lat – jeśli potrafią udokumentować wpis do rejestru istniejącego poza granicami Hiszpanii przez ponad 60 lat). Ponadto powinny one: a) wykazać swoją obecność w co najmniej 10 prowincjach autonomicznych Hiszpanii (wliczając miasta Ceutę i Melillę); b) wykazać 100 pozycji w rejestrze powiązanych z daną wspólnotą religijną (mniej, jeśli wpisy te, dotyczące np. miejsc kultu, odgrywają specjalne znaczenie społeczne); c) mieć właściwą strukturę organizacyjną, wystarczającą do uznania statusu „zakorzenienia”; d) wykazać swoją obecność i aktywny udział w życiu społecznym Hiszpanii.

Ostateczną decyzję we wspomnianym wyżej postępowaniu administracyjnym podejmuje minister sprawiedliwości, który – zgodnie z art. 5 rzeczowego dekretu – w trybie rozporządzenia zgadza się lub nie z opinią zawartą w raporcie opracowanym przez Komisję Doradczą ds. Wolności Religijnej. W wypadku uznania statusu „zakorzenienia” konkretnego wyznania w rzeczywistości społecznej Hiszpanii rozporządzenie ministerialne publikowane jest w Boletín Oficial del Estado; w każdym zaś przypadku o wyniku postępowania administracyjnego informowany jest podmiot będący jego przedmiotem³⁸.

Biorąc pod uwagę wymogi konieczne do uzyskania statusu „zakorzenienia” – w wypadku niespełniania jednego lub więcej z czterech wymogów wymienionych powyżej (punkty a, b, c, d) już po uzyskaniu rzeczowego statusu – art. 7 dekretu królewskiego przewiduje możliwość utraty tegoż. Ostateczną decyzję – podobnie

35 Real decreto 1890/1981, de 19 de junio, sobre constitución de la Comisión Asesora de Libertad Religiosa en el Ministerio de Justicia, BOE 1981 n. 213 (de 5 de septiembre), s. 20450–20451.

36 Real Decreto 1159/2001, de 26 de octubre, por el que se regula la Comisión Asesora de Libertad Religiosa, BOE 2001 n. 258 (de 27 de octubre), s. 39461–39462.

37 Real Decreto 593/2015, de 3 de julio, por el que se regula la declaración de notorio arraigo de las confesiones religiosas en España, BOE 2015 n. 183 (de 1 de agosto), s. 66716–66720.

38 R. García García, *Novedades legislativas...*, dz. cyt., s. 799–800.

Dopuszczone prawem formy zawarcia małżeństwa wyznaniowego w Hiszpanii...

jak w postępowaniu o nadanie statusu „zakorzenia” – podejmuje minister sprawiedliwości, po wcześniejszym zapoznaniu się z opinią komisji doradczej, wydanej w sporządzonym przez nią raporcie³⁹.

Decyzja ta, w trybie rozporządzenia ministerialnego, jeśli deklaruje utratę rzeczoności statusu, publikowana jest w Boletín Oficial del Estado; w jednym i drugim przypadku o wyniku postępowania administracyjnego informowany jest podmiot będący przedmiotem rzeczoności postępowania⁴⁰.

IV. DWUSTOPNIOWY PROCES UZNAWANIA SKUTKÓW CYWILNYCH MAŁŻEŃSTW ZAWIERANYCH W FORMIE RELIGIJNEJ

Poddając analizie hiszpańskie ustawodawstwo małżeńskie, Ferrer Ortiz wskazuje na trzy odrębne „momenty” determinujące status małżeństwa kanonicznego. Jako „moment konstytutywny” (*momento constitutivo*) z perspektywy ustawodawstwa państwowego wskazuje on na zawarcie związku zgodnie z przepisami prawa kanonicznego. Akt zawarcia skutkuje bowiem nie tylko zaistnieniem małżeństwa na forum kanonicznym, ale także zaistnieniem skutków cywilnoprawnych, regulowanych prawem hiszpańskim.

Jako „moment rejestracyjny” (*momento registral*) małżeństwa wskazuje akt wpisania konkretnego związku do rejestru cywilnego, w którym to państwo uznaje związek zawarty zgodnie z przepisami prawa kanonicznego za zgodny z obowiązującymi przepisami prawa państwowego.

W końcu wyróżnia także „moment procesowy” (*momento procesal*), w którym to małżonkowie wybierają procedurę postępowania sądowego (cywilną lub kanoniczną) celem uzyskania wyroku sądowego orzekającego rozwiązanie lub stwierdzenie nieważności małżeństwa⁴¹. Ze względu jednak na temat niniej-

³⁹ Real Decreto 1159/2001, art. 9 ust. 1.

⁴⁰ Real Decreto 1159/2001, art. 9 ust. 2. W celu dokładniejszej analizy przepisów dekrety królewskiego 593/2015 zob. A. López-Sidro, *El notorio arraigo de las confesiones religiosas en España a partir del Real Decreto que regula su declaración*, „Ius Canonicum” 2015, t. 55, nr 110, s. 821–833; R. García García, *Real Decreto 593/2015, de 3 de julio, por el que se regula la declaración de notorio arraigo de las confesiones religiosas en España* [BOE n.º 183, de 1-VIII-2015], „Ars Iuris Salanticiensis” 2016, t. 4, nr 1, s. 256–260; M. Pons Portella, *La declaración del notorio arraigo de las confesiones religiosas en España tras el Real Decreto 593/2015, de 3 de julio*, „Revista General de Derecho Canónico y Derecho Eclesiástico del Estado”, 2016, nr 41, e-ISSN 1696–9669.

⁴¹ Acuerdo sobre asuntos jurídicos z 1979 r. w art. 6 ust. 2 gwarantuje małżonkom, którzy zawarli związek zgodnie z prawem kanonicznym, prawo zwrócenia się do trybunałów Kościoła katolickiego w celu stwierdzenia nieważności małżeństwa lub rozwiązania małżeństwa niedopełnionego. Na prośbę którejkolwiek ze stron stwierdza się we wskazanym artkule rzeczoności umowy konkordatowej, że orzeczenia trybunałów kościelnych „będą ważne w porządku prawa cywilnego, jeśli orzeczona zostanie ich zgodność z prawem państwowym na drodze postanowienia kompetentnego sądu cywilnego”. Na temat skuteczności wyroków kanonicznych o nieważności małżeństwa w hiszpańskim

szego opracowania oraz możliwość odniesienia wyłącznie dwóch pierwszych „momentów” do wyznań niekatolickich, przedmiotem zainteresowania będą moment konstytutywny i rejestracyjny.

IV.1. KOŚCIOŁY I INNE ZWIĄZKI WYZNANIOWE, KTÓRE ZAWARŁY UMOWY Z PAŃSTWEM

Zarówno o „momencie konstytutywnym”, jak i „rejestracyjnym” mowa jest w art. 6 ust. 1 umowy konkordatowej regulującej zagadnienia prawne, w którym to stwierdza się: „Państwo uznaje [*reconoce*] cywilne skutki małżeństwa zawartego według norm prawa kanonicznego od momentu jego zawarcia. W celu pełnego ich uznania wymagany jest wpis do Rejestru Cywilnego, dokonanego na podstawie kościelnego dokumentu potwierdzającego zaistnienie związku”⁴².

W umowach z Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych, Federacją Wspólnot Izraelskich w Hiszpanii i Komisją Islamską w Hiszpanii kwestia zawarcia małżeństwa w formie religijnej i wpisu zawartego związku do właściwego rejestru cywilnego regulowana jest w art. 7. Ze względu na różnorodność form zawierania małżeństwa religijnego we wspólnotach religijnych wywodzących się z tradycji protestanckiej, wyznania mojżeszowego i islamu treść przepisów zawartych w art. 7 odpowiada konkretnej tradycji religijnej. Biorąc pod uwagę, że przepisy te przed ich promulgacją zostały uzgodnione z wyznaniami, których dotyczą, należy przyjąć, że mają one na celu z jednej strony zagwarantowanie zgodności tychże z przepisami hiszpańskiego prawa małżeńskiego, z drugiej – zachowanie tożsamości religijnej małżeństwa właściwej konkretnemu wyznaniu⁴³.

Regulując moment konstytutywny i rejestracyjny w art. 7 ust. 1 umowy z Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych, stwierdza się: „Uznaje się [*se reconoce*] cywilne skutki małżeństw zawartych wobec ministrów kultu Kościołów należących do Federacji Ewangelickich Związków Wyznaniowych w Hiszpani. W celu pełnego uznania wspomnianych skutków wymaga się wpisu małżeństwa do Rejestru Cywilnego”.

Podobnie w art. 7 ust. 1 umowy z Federacją Wspólnot Izraelskich: „Uznaje się skutki cywilne małżeństwa zawartego zgodnie z przepisami własnego, żydowskiego prawa formalnego wobec ministrów kultu wspólnot należących

obrocie cywilnoprawnym zob. P. Ryguła, *La eficacia civil de las resoluciones canónicas de nulidad y disolución del matrimonio en el sistema jurídico español*, „Silesian Journal of Legal Studies” 2011, t. 3, s. 70–81; S. Pérez Álvarez, *Las sentencias matrimoniales de los tribunales eclesiásticos en el derecho español*, Valencia 2006.

⁴² O „momencie procesowym” mowa jest w art. 6 ust. 2 Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre asuntos jurídicos, BOE 1979 n. 300 (de 15 de diciembre), s. 28781–28782.

⁴³ Z kolei mając na uwadze temat niniejszego opracowania, należy podkreślić, iż ustawa o jurysdykcji w postępowaniu nieprocesowym z 2015 r. znówelizowała art. 7 ust. 5 wszystkich trzech umów.

Dopuszczone prawem formy zawarcia małżeństwa wyznaniowego w Hiszpanii...

do Federacji Wspólnot Izraelskich w Hiszpanii. W celu pełnego uznania wspomnianych skutków wymaga się wpisu małżeństwa do Rejestru Cywilnego”.

Ze względu na specyfikę organizacji wspólnot islamskich, a także specyfikę obrzędów zawierania małżeństwa oraz rozumienia instytucji małżeństwa w prawie islamu, treść art. 7 ust. 1 umowy z Komisją Islamską w Hiszpanii różni się od wcześniej cytowanych. Czytamy w nim: „Małżeństwom zawartym w formie religijnej stanowiącej prawem islamskim przypisuje się [*se atribuye*] skutki cywilne od momentu jego zawarcia, jeśli osoby je zawierające spełniają wymogi Kodeksu cywilnego co do zdolności [prawnej do jego zawarcia – przyp. tłum.]. Zgoda na małżeństwo wyrażona zostanie wobec jednej z osób wskazanych w art. 3 ust. 1⁴⁴ [rzeczonej umowy – przyp. tłum.] i co najmniej dwóch pełnoletnich świadków. W celu pełnego uznania wspomnianych skutków wymaga się wpisu małżeństwa do Rejestru Cywilnego”.

Wymóg zawarcia małżeństwa wobec osoby przewidzianej prawem konkretnego wyznania i to wyznanie reprezentującej jako minister kultu oraz w obecności co najmniej dwóch świadków zawierają także umowy z Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych i z Federacją Wspólnot Izraelskich, tylko że w art. 7 ust. 4.

Zasadnicza różnica w podejściu prawodawcy do momentu konstytutywnego i rejestracyjnego między umowami z Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych i Federacją Wspólnot Izraelskich a umową z Komisją Islamską w Hiszpanii zawarta została jednak w art. 7 ust. 2–3 wspomnianych umów.

W art. 7 ust. 2 dwóch pierwszych umów – w których tekst przepisu jest identyczny – czytamy bowiem: „Osoby, które zamierzają zawrzeć małżeństwo w formie przewidzianej w poprzednim ustępie” zwrócą się przed jego zawarciem do „urzędnika właściwego Rejestru Cywilnego” w celu uzyskania dokumentu poświadczającego zdolność prawną stron do zawarcia związku małżeńskiego.

Z kolei w art. 7 ust. 3 rzeczonych umów prawodawca dodaje: „urzędnik Rejestru Cywilnego wyda, w dwóch egzemplarzach, dokument poświadczający zdolność kontrahentów do zawarcia małżeństwa, który ci winni przekazać ministrowi kultu asystującemu przy zawieraniu małżeństwa”. W cytowanym art. 7 ust. 2–3 obu umów trudno nie dostrzec założenia, że osoby zawierające

⁴⁴ Wspomniany wyżej art. 3 ust. 1 brzmi następująco: „A los efectos legales, son dirigentes religiosos islámicos e Imames de las Comunidades Islámicas las personas físicas dedicadas, con carácter estable, a la dirección de las Comunidades a que se refiere el Artículo 1 del presente Acuerdo, a la dirección de la oración, formación y asistencia religiosa islámica y acrediten el cumplimiento de estos requisitos mediante certificación expedida por la Comunidad a que pertenezcan, con la conformidad de la Comisión Islámica de España”; Ley 26/1992, art. 3.1.

małżeństwa wyznaniowe w tradycji protestanckiej i mojżeszowej będą dążyły do ich rejestracji na forum cywilnoprawnym⁴⁵.

Trudno natomiast takiego założenia doszukać się w art. 7 ust. 2 umowy z Komisją Islamską w Hiszpanii, w którym stwierdza się: „Osoby, które zamierzają dokonać wpisu małżeństwa zawartego zgodnie z formą przewidzianą w poprzednim ustępie”, powinny wcześniej uwierzytelnić zdolność do jego zawarcia, za pomocą „zaświadczenia wydanego przez właściwy rejestr cywilny”. Przytoczony art. 7 ust. 2 uniemożliwia równocześnie dokonanie wpisu, „jeśli małżeństwo zawarte zostało po upływie sześciu miesięcy od wydania rzeczonych zaświadczenia”; oczywiście w wypadku, jeśli takowe zaświadczenie zostało wydane.

Z tak sformułowanego zapisu wynika, że muzułmanie, zawierając małżeństwo w formie przewidzianej przez własne prawo religijne, nie są zobligowani do przedstawienia właściwemu ministrowi kultu dokumentu poświadczającego zdolność cywilnoprawną stron do zawarcia związku małżeńskiego. Taki obowiązek mają dopiero wobec urzędnika państwowego w momencie dokonywania wpisu o zawartym już małżeństwie do właściwego rejestru cywilnego.

Niektórzy autorzy zwracają uwagę, że tak sformułowany przepis dopuszcza nie tylko sytuację, w której wspomniana zdolność cywilnoprawna weryfikowana jest dopiero po zawarciu wyznaniowego związku małżeńskiego. Dopuszcza także możliwość nierejestrowania małżeństwa religijnego, gdyby np. jedna z osób nie miała zdolności do zawarcia małżeństwa zgodnie z przepisami hiszpańskiego Kodeksu cywilnego albo nie chciała zaciągać przeszkody węzła małżeńskiego na

45 W literaturze mowa jest wręcz o obowiązku uzyskania przez osoby mające zawrzeć związek małżeński dokumentu poświadczającego zdolność cywilnoprawną do jego zawarcia w protestanckiej i mojżeszowej formie wyznaniowej. Twierdzenie takie oparte jest m.in. na stanowisku, które wyrażano wewnątrz komisji opracowującej treść umów z Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych i z Federacją Wspólnot Izraelskich; A. Fernández Coronado, *Matrimonio islámico, orden público y función promocional de los derechos fundamentales*, „Revista Española de Derecho Constitucional” 2009, nr 85, s. 139–140. Natomiast w odniesieniu do sytuacji, w której osoby zamierzające zawrzeć małżeństwo zgodnie z protestancką czy mojżeszową formą wyznaniową nie zwróciły się do właściwego urzędu państwowego w celu uzyskania dokumentu poświadczającego zdolność cywilnoprawną stron do zawarcia związku małżeńskiego lub też zawarły związek po upływie sześciu miesięcy od wydania takiego dokumentu, doktryna hiszpańskiego prawa wyznaniowego wypracowała dwie zasadnicze postawy. Autorzy podzielający pierwszą z nich uważają, że w powyższym wypadku należy zachować literalną wykładnię (*interpretatio declarativa*) przepisu art. 7 ust. 4 umów z Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych i z Federacją Wspólnot Izraelskich i uznać takie małżeństwa za niewywierające skutków cywilnoprawnych, bez możliwości sanacji rzeczonych umów *ex post*, zob. S. Carrión Olmos, *Sistema matrimonial y acuerdos con otras confesiones*, „Actualidad Civil” 1993, nr 1, s. 103. Autorzy niepodzielający tej opinii uważają, że możliwość sanacji *ex post* istnieje, pod warunkiem że osoby zawierające takie małżeństwo w momencie jego zawierania miały zdolność do jego zawarcia z perspektywy prawa hiszpańskiego, zob. R.M. Ramírez Navalón, *Los matrimonios religiosos acatólicos: relevancia del expediente previo de capacidad e inscripción en el Registro Civil* [w:] *Estudios jurídicos en homenaje al profesor Enrique Lalaguna Domínguez*, J. Alventosa del Río, R.M. Moliner Navarro (red.), Valencia 2008, s. 908; R. Durán Rivacoba, *El expediente civil previo a la celebración del matrimonio en la reforma del Reglamento del Registro Civil*, „Actualidad Civil” 1989, nr 3, s. 3142.

Dopuszczone prawem formy zawarcia małżeństwa wyznaniowego w Hiszpanii...

plaszczyźnie cywilnoprawnej⁴⁶. Dodatkowo przed wejściem w życie LJV sytuację komplikował brak przepisu – we wszystkich trzech umowach z 1992 r. – który określałby termin, w którym należy dokonać rzeczzonego wpisu we właściwym rejestrze cywilnym⁴⁷, a także brak sankcji cywilnych i karnych w stosunku do kontrahentów i ministra kultu w sytuacji braku rejestracji małżeństwa zawartego w formie religijnej⁴⁸.

Interpretując zapis art. 7 umowy z Komisją Islamską, część autorów twierdzi, że samo zawarcie małżeństwa zgodnie z prawem islamskim nie powoduje zaistnienia skutków cywilnych, a jedynie zaistnienie związku małżeńskiego w jego wymiarze religijnym⁴⁹. Istnieje jednak wielu, którzy nie zgadzają się z taką interpretacją przepisów zawartych w rzeczonym artykule. Przywołują oni tekst art. 7 ust. 1: „Małżeństwom zawartym w formie religijnej stanowiącej prawem islamskim przypisuje się skutki cywilne od momentu jego zawarcia, jeśli osoby je zawierające spełniają wymogi Kodeksu cywilnego co do zdolności” prawnej do jego zawarcia. Utrzymują oni, że niezależnie od uzyskania przez te osoby wcześniejszego zaświadczenia o zdolności cywilnoprawnej do zawarcia związku małżeńskiego i niezależnie od dokonania lub niedokonania wpisu do właściwego rejestru cywilnego, jeśli tylko konkretne osoby spełniają wymogi prawa hiszpańskiego do zawarcia związku małżeńskiego, małżeństwo przez nich zawarte jest związkiem ważnym także w wymiarze cywilnoprawnym (jeśli

⁴⁶ M.C. Berenguer Albaldejo, dz. cyt., s. 101–102.

⁴⁷ W art. 7 ust. 4 umowy z Komisją Islamską stwierdza się: „[...] la inscripción podrá ser promovida en cualquier tiempo, mediante presentación de la certificación diligenciada a que se refiere el número anterior”; Ley 26/1992, art. 7.4. Z kolei w art. 7 ust. 6 umów z Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych i Federacją Wspólnot Izraelskich stwierdza się: „[...] la inscripción podrá ser promovida en cualquier tiempo, mediante presentación de la certificación diligenciada a que se refiere el número anterior”; Ley 25/1992, art. 7.6.

⁴⁸ C. Pons-Estel Tugores, dz. cyt., s. 181.

⁴⁹ Brak rejestracji może wynikać z woli kontrahentów, którzy, wyrażając wolę na zawarcie związku małżeńskiego w formie wyznaniowej, pragną, aby związek ten istniał wyłącznie w wymiarze religijnym. Jeśli jednak w momencie zawierania związku małżeńskiego obie strony cieszyły się zdolnością cywilnoprawną do zawarcia małżeństwa, a dokumentacja o zawarciu małżeństwa spełniać będzie wymogi przepisane obowiązującym prawem hiszpańskim, mogą oni – pisze Ricardo Rodríguez Chacón – w dowolnym momencie zarejestrować zawarty związek, który ze skutkiem retroaktywnym do momentu konstytutywnego małżeństwa cieszyć się będzie skutkami cywilnymi właściwymi dla małżeństwa w Hiszpanii; R. Rodríguez Chacón, *Autonomía de la voluntad eficacia civil del matrimonio celebrado según los acuerdos españoles con las confesiones religiosas minoritarias* [w:] *Acuerdos del Estado español con confesiones religiosas minoritarias*, V. Reina Bemáldez, M.A. Félix Ballesta (red.), Barcelona 1996, s. 720. Z kolei María Dolores Cebria García twierdzi, że nierejestrowane małżeństwa islamskie traktowane są w Hiszpanii w kategorii *uniones de hecho*; M.D. Cebria García, *La inscripción de los matrimonios religiosos no católicos en el Registro Civil*, „Familia: Revista de ciencias y orientación familiar” 1999, nr 19, s. 92.

nie w stosunku do osób trzecich działających w dobrej wierze, to z pewnością *inter partes*)⁵⁰.

Rozbieżności doktrynalne do pewnego stopnia odzwierciedlają rozbieżności istniejące w świadomości prawnej społeczeństwa hiszpańskiego w powyższej kwestii; szczególnie tej jego części, która identyfikuje się z islamem i rozumieniem małżeństwa właściwemu tej religii. Przykładem niech będzie wyrok hiszpańskiego Trybunału Konstytucyjnego z 1 grudnia 2014 r.⁵¹, który to wydano w odpowiedzi na skargę nr 6654-2012 skierowaną do tegoż trybunału (*recurso de amparo constitucional*)⁵².

Skarga dotyczyła małżeństwa zawartego w lipcu 1999 r. zgodnie z islamską formą religijną, bez wcześniejszego procedowania administracyjnego w celu stwierdzenia zdolności cywilnoprawnej do zawarcia związku małżeńskiego i bez późniejszej rejestracji tego związku. Rok po śmierci żony, tj. w grudniu 2008 r., przedstawiając we właściwym urzędzie państwowym kościelny dokument poświadczający zawarcie małżeństwa zgodnie z islamską formą religijną, wdowiec usiłował dokonać wpisu do rejestru cywilnego. Czynił to w celu nabycia uprawnienia do pobierania emerytury po zmarłej żonie. Oczekiwał, że skoro prawo nie zmusza stron wyznania islamskiego zamierzających zawrzeć związek małżeński do uzyskania dokumentów potwierdzających zdolność cywilnoprawną do zawarcia takiego związku i nie określa terminu wpisu do rejestru po jego zawarciu w formie wyznaniowej, urząd cywilny dookreśli, korzystając z dostępnych mu środków administracyjnych, zdolność stron do zawarcia małżeństwa i dokona właściwego wpisu. Spotkał się jednak z odmową ze strony urzędu (maj 2009 r.), ponieważ – zgodnie z interpretacją urzędnika rejestru cywilnego – przedstawiona dokumentacja nie zawierała wszystkich danych koniecznych do ustalenia, czy wspomniany związek zawarty został w sposób zgodny z obowiązującym prawem.

⁵⁰ M.C. Berenguer Albaladejo, dz. cyt., s. 101. Zdając sobie sprawę z konsekwencji tak różnych interpretacji przytoczonych przepisów, państwowa Dyrekcja Generalna Rejestrów i Notariatu 10 lutego 1993 r. wydała instrukcję, w której zaleca się, aby zaświadczenie o zdolności prawnej do zawarcia małżeństwa wydawane było przed ceremonią zaślubin. Instrukcja ta została uchylona przez zarządzenie JUS/577/2016, a więc już pod rygorem ustawy 15/2015.

⁵¹ Sentencia 194/2014, de 1 de diciembre de 2014, Recurso de amparo 6654-2012, BOE 2015 n. 11 (de 13 de enero), s. 1–15.

⁵² W przypadku naruszenia prawa do wolności religijnej hiszpańska konstytucja zapewnia ochronę sądową, w której ramach przewiduje możliwość postępowania, mającego na celu zabezpieczenie realnej możliwości korzystania z tej oraz innych wolności i praw zawartych w art. 14 ustawy zasadniczej. Zgodnie z art. 53 ust. 2 rzeczonej ustawy ochrona ta realizowana jest „przed sądami powszechnymi w postępowaniu mającym pierwszeństwo i uproszczonym, a także na drodze skargi [*recurso de amparo*] do Trybunału Konstytucyjnego”. Szerzej na temat *recurso de amparo* zob. P. Ryguła, *Wolność religijna w Hiszpanii...*, dz. cyt., s. 339–341.

Dopuszczone prawem formy zawarcia małżeństwa wyznaniowego w Hiszpanii...

Ostatecznie postępowanie sądowe w rzeczonyj sprawie zakończyło się wyrokiem drugiej izby Trybunału Konstytucyjnego, w którym uznano za prawidłowe postępowanie urzędnika rejestru cywilnego, odmawiającego dokonania wpisu z powodu braku w przedstawionej dokumentacji kościelnej danych koniecznych do stwierdzenia, czy małżeństwo zawarte zostało w sposób legalny. Wskazywano m.in., że dokumentacja nie zawiera świadectwa zdolności cywilnoprawnej kontrahentów do zawarcia małżeństwa.

W celu uniknięcia podobnych do wyżej opisanej sytuacji prawodawca hiszpański w dyspozycji przejściowej nr 5 ust. 1–3 ustawy 15/2015 wprowadził nowe brzmienie art. 7 ust. 5 umów o współpracy państwa z Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych, z Federacją Wspólnot Izraelskich oraz art. 7 ust. 2–3 umowy z Komisją Islamską w Hiszpanii⁵³.

We wprowadzonych w ten sposób przepisach prawodawca nałożył na ministrów kultu, o których mowa w umowach z 1992 r., obowiązek identyczny do tego, który istniał już wcześniej w stosunku do proboszcza parafii katolickiej, na której terenie zawierano małżeństwo kanoniczne. Zgodnie bowiem z przepisem zamieszczonym w protokole końcowym umowy konkordatowej z 3 stycznia 1979 r. regulującej zagadnienia prawne, a odnoszącym się do art. 6 ust. 1 tejże umowy, proboszcz parafii katolickiej zobowiązany jest w terminie pięciu dni od zawarcia małżeństwa przekazać urzędnikowi właściwego rejestru cywilnego „akta małżeństwa kanonicznego w celu dokonania odpowiedniego wpisu, zakładając, że do tej pory nie uczyniono tego na prośbę zainteresowanych stron”⁵⁴.

Wspomniana wyżej dyspozycja przejściowa ustawy 15/2015, nowelizując treść art. 7 umów z Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych, Federacją Wspólnot Izraelskich i z Komisją Islamską w Hiszpanii, zobowiązuje ministra kultu wspólnoty protestanckiej i żydowskiej oraz przedstawiciela wspólnoty islamskiej asystującego przy zawarciu związku małżeńskiego do przekazania

⁵³ Nowe brzmienie art. 7 ust. 3 umowy z Komisją Islamską w Hiszpanii: „Una vez celebrado el matrimonio, el representante de la Comunidad Islámica en que se hubiera contraído aquel extenderá certificación expresiva de la celebración del mismo, con los requisitos necesarios para su inscripción y las menciones de las circunstancias del expediente que necesariamente incluirán el nombre y apellidos del Encargado del Registro Civil o funcionario diplomático o consular que la hubiera extendido. Esta certificación se remitirá por medios electrónicos, en la forma que reglamentariamente se determine, junto con la certificación acreditativa de la capacidad del representante de la Comunidad Islámica para celebrar matrimonios, de conformidad con lo previsto en el apartado 1 del artículo 3, dentro del plazo de cinco días al Encargado del Registro Civil competente para su inscripción. Igualmente extenderá en las dos copias de la resolución previa de capacidad matrimonial diligencia expresiva de la celebración del matrimonio, entregando una a los contrayentes y conservará la otra como acta de la celebración en el archivo de la Comunidad”; Ley de Jurisdicción Voluntaria (disposición transitoria 5.3).

⁵⁴ W dniu zawierania małżeństwa strony otrzymują bowiem „kościelne zaświadczenie”, które umożliwia dokonanie wpisu do rejestru na żądanie stron; Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre asuntos jurídicos, BOE 1979 n. 300 (de 15 de diciembre), s. 28781–28782 (art. 6 i Protocolo final).

właściwemu urzędnikowi rejestru cywilnego w terminie do pięciu dni świadectwa zawarcia małżeństwa. Dyspozycja przejściowa precyzuje ponadto zakres danych, jakie powinien zawierać dokument będący podstawą dokonania rzeczowego wpisu, włączając w nie dane dotyczące zdolności cywilnoprawnej do zawarcia małżeństwa oraz dokumentu tę zdolność potwierdzającego.

Jednym z celów powyższej nowelizacji art. 7 wspomnianych umów – pisze María Cristina Berenguer Albaladejo – jest wymuszenie na osobach pragnących zawrzeć małżeństwo w islamskiej formie wyznaniowej zwracania się przed ceremonią zaślubin do właściwego urzędu państwowego w celu stwierdzenia zdolności cywilnoprawnej stron do zawarcia małżeństwa w Hiszpanii⁵⁵. W mocy – zauważa wspomniana autorka – pozostawiono jednak zapis art. 7 ust. 2 umowy z Komisją Islamską w Hiszpanii, w którym wymóg uwierzytelnienia rzeczowej zdolności prawnej pozostał skierowany tylko do osób, „które zamierzają dokonać wpisu małżeństwa” zawartego zgodnie ze wspomnianą formą⁵⁶.

IV.2. KOŚCIOŁY I ZWIĄZKI WYZNANIOWE „ZAKORZENIONE” W RZECZYWISTOŚCI SPOŁECZNEJ HISPANII

Uznanie w trybie ustawy 15/2015 skutków cywilnych małżeństw zawieranych w formie religijnej przez osoby należące do Kościołów, wyznań i wspólnot religijnych cieszących się statusem „zakorzenionych” w Hiszpanii pociągnęło za sobą konieczność dostosowania obowiązującego prawa do wprowadzonej nowelizacji. W konsekwencji już następnego dnia po wydaniu LJV (tj. 3 lipca 2015 r.) prawodawca hiszpański wydał dwa dekrety: dekret królewski 593/2015 regulujący tryb orzekania rzeczowego „zakorzenienia” i dekret królewski 594/2015 regulujący funkcjonowanie Rejestru Związków Wyznaniowych⁵⁷.

Podstawową zmianę dotychczasowej regulacji w omawianym zakresie prawodawca hiszpański zawarł w art. 60 ust. 2 k.c., w którym uznaje „skutki cywilne [...] małżeństw zawieranych w formie religijnej właściwej tym Kościołom, wyznaniam, wspólnotom religijnym czy ich federacjom, które, wpisane do

⁵⁵ Z tą opinią nie zgadzają się wszyscy autorzy. Biorąc pod uwagę konieczność zachowania wspomnianego wyżej terminu pięciu dni, formalnie – zauważa Camina Sanciñena Asurmendi – teksty art. 7 ust. 2 umów zachowują wspomnianą już różnicę między umowami z Federacją Ewangelickich Związków Wyznaniowych i Federacją Wspólnot Izraelskich a umową z Komisją Islamską w Hiszpanii, nadal umożliwiając wyznawcom islamu, w okresie między zawarciem małżeństwa a jego wpisem do rejestru, zwrócenie się do właściwego urzędu w celu stwierdzenia zdolności cywilnoprawnej do zawarcia małżeństwa w dniu jego zawierania; C. Sanciñena Asurmendi, *Las recientes reformas en el sistema matrimonial español*, „Ius Canonicum” 2016, t. 56, s. 673.

⁵⁶ M.C. Berenguer Albaladejo, dz. cyt., s. 126–127.

⁵⁷ C. Sanciñena Asurmendi, dz. cyt., s. 676.

Dopuszczone prawem formy zawarcia małżeństwa wyznaniowego w Hiszpanii...

rejstru związków wyznaniowych, uznane zostały za zakorzenione w Hiszpanii”. Warunkiem uznania rzeczonych skutków cywilnych są:

a) uzyskanie przed zawarciem małżeństwa wyznaniowego dokumentów poświadczających zdolność prawną do zawarcia związku małżeńskiego, zgodnie z wymogami rejestru cywilnego,

b) wyrażenie zgody na małżeństwo w sposób wolny wobec właściwego ministra kultu i dwóch pełnoletnich świadków⁵⁸.

Z kolei w art. 63 k.c., także znowelizowanym w trybie LJIV, stwierdza się: „Wpis małżeństwa zawartego w Hiszpanii w formie religijnej dokonywany będzie na podstawie przedstawionego zaświadczenia Kościoła, wyznania czy wspólnoty religijnej albo właściwej federacji, która zawierać będzie dane wymagane regulacjami Rejestru Cywilnego”. Cytowany artykuł kodeksowy przewiduje także możliwość odmowy wpisu „kiedy z przedstawionych dokumentów [...] wynika, że małżeństwo nie spełnia wymogów, które są mu stawiane w niniejszym tytule” kodeksu⁵⁹.

Dopełnieniem nowelizacji na poziomie ustawowym było wprowadzenie przez prawodawcę do ustawy 20/2011 o Rejestrze Cywilnym⁶⁰ nowych przepisów zawartych w art. 58 bis⁶¹. W ust. 2 tego artykułu prawodawca obliguje właściwego urzędnika państwowego⁶² do wydania w dwóch egzemplarzach dokumentu poświadczającego zdolność cywilnoprawną stron do zawarcia małżeństwa, który to dokument strony winny przedstawić ministrowi kultu przed ceremonią zaślubin. Wspomniany artykuł określa także – na wzór przepisów dotyczących małżeństw religijnych tych wyznań, które zawarły umowy o współpracy z państwem w 1992 r. – ważność rzeczonych dokumentów na okres sześciu miesięcy od daty jego wydania⁶³.

Doprecyzowując istniejącą regulację dotyczącą instytucji ministra kultu, w art. 18 dekrety królewskiego 594/2015, regulującego funkcjonowanie Rejestru Związków Wyznaniowych, prawodawca hiszpański stwierdza, że zarejestrowane podmioty wyznaniowe, które uzyskały status „zakorzenionych” w Hiszpanii,

⁵⁸ Właściwość ministra kultu asystującego przy zawieraniu związku potwierdzać ma – zgodnie z art. 60 ust. 2 k.c. – świadectwo wydane przez Kościół, wyznanie czy wspólnotę religijną mającą status stałego zakorzenienia w Hiszpanii. Treść znowelizowanego art. 60 ust. 2 k.c. prawodawca zawarł w pierwszej dyspozycji końcowej Ley de Jurisdicción Voluntaria (disposición final 1.12).

⁵⁹ W tekście cytowanego artykułu mowa jest o tytule IV *De matrimonio* hiszpańskiego Kodeksu cywilnego. Treść znowelizowanego art. 63 k.c. prawodawca zawarł w pierwszej dyspozycji końcowej Ley de Jurisdicción Voluntaria (disposición final 1.14).

⁶⁰ Ley 20/2011, de 21 de julio, del Registro Civil, BOE 2011 n. 175 (de 22 de julio), s. 81468–81502.

⁶¹ Treść nowego art. 58 bis ustawy 20/2011 prawodawca zawarł w czwartej dyspozycji końcowej LJIV.

⁶² W zależności od okoliczności urzędnikiem tym może być „el Secretario judicial, Notario, Encargado del Registro Civil o funcionario diplomático o consular Encargado del Registro Civil”, Ley 20/2011, art. 58bis, ust. 2.

⁶³ W wypadku niezawarcia związku w tym czasie strony pragnące zawrzeć małżeństwo zobligowane są do ponownego zwrócenia się do właściwego urzędu z prośbą o ponowienie procedury stwierdzającej wspomnianą zdolność cywilnoprawną.

„będą mogli” (*podrán*) dokonać wpisu własnych ministrów kultu rezydujących legalnie w Hiszpanii. Biorąc pod uwagę taką możliwość, „w każdym przypadku powinny” (*deberán*) one wpisać „tych ministrów kultu, którzy uprawnieni są do czynności religijnych wywołujących skutki” w hiszpańskim obrocie cywilnoprawnym (art. 18 ust. 1). Wpis ten dokonywany będzie na podstawie zaświadczenia wydanego przez „Kościół, wyznanie lub wspólnotę religijną, do których należą” ich prawni reprezentanci i w których realizują wspomniane wyżej czynności religijne (art. 18 ust. 2)⁶⁴.

W końcu, w trybie rozporządzenia ministra sprawiedliwości z 19 kwietnia 2016 r.⁶⁵, regulującego procedurę wpisu do rejestru cywilnego małżeństw wyznaniowych, wprowadzono przepisy dotyczące rzeczonyj procedury, jednolite zarówno dla małżeństw zawieranych w formie konfesyjnej, zgodnie z przepisami umów o współpracy z państwem z 1992 r., jak i dla tych zawieranych zgodnie z nowelizacją prawa małżeńskiego, wprowadzoną w trybie ustawy 15/2015. Wspomnianym rozporządzeniem ujednolicono także wzór zaświadczenia o zdolności cywilnoprawnej osób zamierzających zawrzeć małżeństwo wyznaniowe oraz zaświadczenie zawarcia takiego związku.

V. ZAMIAST ZAKOŃCZENIA

Zgodnie z art. 16 ust. 3 konstytucji hiszpańskiej z 1978 r. władze publiczne w swoim działaniu zobowiązane są łączyć zasadę neutralności religijnej z zasadą współpracy z Kościołami i związkami wyznaniowymi istniejącymi legalnie w Hiszpanii. We wskazanym artykule ustrojodawca, deklarując bowiem, iż „żadne wyznanie nie będzie miało charakteru wyznania narodowego”, zobowiązuje równocześnie wspomniane władze, aby uwzględniały „przekonania religijne społeczeństwa hiszpańskiego i utrzymywały wynikające z tego stosunki współpracy z Kościołem katolickim i pozostałymi wyznaniem”⁶⁶. Biorąc pod uwagę liczbę wyznawców chrześcijaństwa, islamu, judaizmu i innych religii, łatwo dostrzec, że osoby wierzące stanowią w Hiszpanii zdecydowaną większość społeczeństwa.

⁶⁴ Real Decreto 594/2015, de 3 de julio, por el que se regula el Registro de Entidades Religiosas, BOE 2015 n. 183 (de 1 d agosto), s. 66730–66731 (art. 18). Jednak w razie braku wpisu, o którym mowa w art. 18 dekretu – twierdzi Catalina Pons-Estel – małżeństwo będzie ważne, jako że o konieczności takiego wpisu do ważności nie wspomina ani Kodeks cywilny, ani ustawa o rejestrze cywilnym; C. Pons-Estel Tugores, dz. cyt., s. 183. Z opinią tą wydaje się nie zgadzać Camina Sanciñena Asurmendi, pisząc wprost o obowiązku dokonania wpisu do rejestru tych ministrów kultu, których działania skutkują zaistnieniem skutków cywilnoprawnych; C. Sanciñena Asurmendi, dz. cyt., s. 677.

⁶⁵ Orden JUS/577/2016, de 19 de abril, sobre inscripción en el Registro Civil de determinados matrimonios celebrados en forma religiosa y aprobación del modelo de certificado de capacidad matrimonial y de celebración de matrimonio religioso, BOE 2016 n. 97 (de 22 de abril), s. 27182–27185.

⁶⁶ Constitución española, BOE 1978 n. 311.1 (de 29 de diciembre), s. 29317 (art. 16 ust. 3).

Dopuszczone prawem formy zawarcia małżeństwa wyznaniowego w Hiszpanii...

Tych to właśnie osób – w różnym stopniu, w zależności od przynależności wyznaniowej – dotyczy nowelizacja prawa w zakresie zawierania małżeństwa w formie konfesyjnej, wprowadzona w życie w trybie LJV.

Pomimo że nowelizacja ta dokonała się w trybie ustawy, a więc na drodze jednostronnego stanowienia prawa przez ustawodawcę państwowego, to jednak stanowienie to poprzedzone zostało konsultacjami z podmiotami wyznaniowymi, których ta nowelizacja dotyczy, w duchu zakorzenionego w historii prawa w Hiszpanii układowego modelu stanowienia prawa w zakresie relacji państwo-Kościół.

O powyższym świadczy chociażby fragment preambuły do cytowanego wyżej rozporządzenia ministra sprawiedliwości z 19 kwietnia 2016 r., w którym to (w akapicie bezpośrednio poprzedzającym ciąg przepisów wpisanych w kolejne artykuły rzeczonego aktu prawnego) stwierdza się: „(...) z wyniku wspólnej inicjatywy dyrektorów generalnych ds. rejestrów i notariatu oraz ds. współpracy międzynarodowej i relacji z wyznaniami, po wysłuchaniu [przedstawicieli – przyp. tłum.] Federacji Ewangelickich Związków Wyznaniowych, Federacji Wspólnot Żydowskich, Komisji Islamskiej w Hiszpanii, Kościoła Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatecznych, Kościoła Świadków Jehowy, Hiszpańskiej Federacji Buddyjskich Związków Wyznaniowych i Kościoła prawosławnego stanowi się”⁶⁷, co następuje.

Taka perspektywa stanowienia prawa jest fundamentem nie tylko „rzeczywistej i skutecznej” możliwości korzystania z wolności gwarantowanych w hiszpańskiej ustawie zasadniczej (zob. art. 9). Umożliwia także zachowanie tożsamości religijnej przez zakorzenione w społeczeństwie Kościoły i związki wyznaniowe, zgodnie z duchem preambuły tej ustawy, w której gwarantuje się „ochronę wszystkich Hiszpanów w zakresie realizacji praw człowieka oraz pielęgnowania ich kultur i tradycji”.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA

Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre asuntos económicos.

BOE 1979 n. 300 (de 15 de diciembre), s. 28782–28783.

Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre asuntos jurídicos, BOE

1979 n. 300 (de 15 de diciembre), s. 28781–28782.

⁶⁷ Orden JUS/577/2016, de 19 de abril, sobre inscripción en el Registro Civil de determinados matrimonios celebrados en forma religiosa y aprobación del modelo de certificado de capacidad matrimonial y de celebración de matrimonio religioso, BOE 2016 n. 97 (de 22 de abril), s. 27182.

- Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre enseñanza y asuntos culturales, BOE 1979 n. 300 (de 15 de diciembre), s. 28784–28785.
- Acuerdo entre el Estado español y la Santa Sede sobre la asistencia religiosa a las fuerzas armadas y servicio militar de clérigos y religiosos, BOE 1979 n. 300 (de 15 de diciembre), s. 28785–28787.
- Acuerdo entre la Santa Sede y el Estado español, BOE 1976 n. 230 (de 24 de septiembre), s. 18664–18665.
- Constitución española, BOE 1978 n. 311.1 (de 29 de diciembre), s. 29315–29339.
- Ley de 24 de abril de 1958 por la que se modifican determinados artículos del Código civil, BOE 1958 n. 99 (de 25 de abril), s. 730–738.
- Ley 30/1981, de 7 de julio, por la que se modifica la regulación del matrimonio en el Código Civil y se determina el procedimiento a seguir en las causas de nulidad, separación y divorcio, BOE 1981 n. 172 (de 20 de julio), s. 16457–16462.
- Ley 24/1992, de 10 de noviembre, por la que se aprueba el Acuerdo de Cooperación del Estado con la Federación de Entidades Religiosas Evangélicas de España, BOE 1992 n. 272 (de 12 de noviembre), s. 38209–38211.
- Ley 25/1992, de 10 de noviembre, por la que se aprueba el Acuerdo de Cooperación del Estado con la Federación de Comunidades Israelitas de España, BOE 1992 n. 272 (de 12 de noviembre), s. 38211–38214.
- Ley 26/1992, de 10 de noviembre, por la que se aprueba el Acuerdo de Cooperación del Estado con la Comisión Islámica de España, BOE 1992 n. 272 (de 12 de noviembre), s. 38214–38217.
- Ley 15/2015, de 2 de julio, de la Jurisdicción Voluntaria, BOE 2015 n. 158 (de 3 de julio), s. 54068–54201.
- Ley 20/2011, de 21 de julio, del Registro Civil, BOE 2011 n. 175 (de 22 de julio), s. 81468–81502.
- Ley orgánica 7/1980, de 5 de julio, de Libertad Religiosa, BOE 1980 n. 177 (de 24 de junio), s. 16804–16805.
- Ley provisional de matrimonio civil, Gaceta de Madrid 1870, n. 172 (de 21 de junio), s. 1–2.
- Orden JUS/577/2016, de 19 de abril, sobre inscripción en el Registro Civil de determinados matrimonios celebrados en forma religiosa y aprobación del modelo de certificado de capacidad matrimonial y de celebración de matrimonio religioso, BOE 2016 n. 97 (de 22 de abril), s. 27182–27185.
- Real Decreto 593/2015, de 3 de julio, por el que se regula la declaración de notorio arraigo de las confesiones religiosas en España, BOE 2015 n. 183 (de 1 de agosto), s. 66716–66720.
- Real Decreto 594/2015, de 3 de julio, por el que se regula el Registro de Entidades Religiosas, BOE 2015 n. 183 (de 1 d agosto), s. 66721–66737.

Dopuszczone prawem formy zawarcia małżeństwa wyznaniowego w Hiszpanii...

- Real Decreto 1159/2001, de 26 de octubre, por el que se regula la Comisión Asesora de Libertad Religiosa, BOE 2001 n. 258 (de 27 de octubre), s. 39461–39462
- Real decreto 1890/1981, de 19 de junio, sobre constitución de la Comisión Asesora de Libertad Religiosa en el Ministerio de Justicia, BOE 1981, n. 213 (de 5 de septiembre), s. 20450–20451.
- Sentencia 194/2014, de 1 de diciembre de 2014, Recurso de amparo 6654-2012, BOE 2015 n. 11 (de 13 de enero), s. 1–15.

OPRACOWANIA

- Berenguer Albaldejo M.C., *Los matrimonios en forma religiosa no canónica: celebración e inscripción en el Registro civil de acuerdo con las reformas operadas por la ley 15/2015, de 2 de julio, de la jurisdicción voluntaria*, „Derecho privado y Constitución” 2015, nr 29, s. 83–131.
- Carrión Olmos S., *Sistema matrimonial y acuerdos con otras confesiones*, „Actualidad Civil” 1993, nr 1, s. 93–106.
- Cebriá García M.D., *La inscripción de los matrimonios religiosos no católicos en el Registro Civil*, „Familia: Revista de ciencias y orientación familiar” 1999, nr 19, s. 79–92.
- Durán Rivacoba R., *El expediente civil previo a la celebración del matrimonio en la reforma del Reglamento del Registro Civil*, „Actualidad Civil” 1989, nr 3, s. 3125–3144.
- Fernández Coronado A., *Matrimonio islámico, orden público y función promocional de los derechos fundamentales*, „Revista Española de Derecho Constitucional” 2009, nr 85, s. 125–156.
- Fornés J., *El nuevo sistema concordatario español. (Los Acuerdos de 1976 y 1979)*, Pamplona 1980.
- García García R., *Novedades legislativas de inscripción del matrimonio religioso en el Registro Civil. El notorio arraigo*, „Estudios Eclesiásticos” 2015, t. 90, nr 355, s. 791–819.
- García García R., *Real Decreto 593/2015, de 3 de julio, por el que se regula la declaración de notorio arraigo de las confesiones religiosas en España* [BOE n.º 183, de 1-VIII- 2015], „Ars Iuris Salanticiensis” 2016, t. 4, nr 1, s. 256–260.
- García Presas I., *La disposición final primera de la Ley 15/2015 de jurisdicción voluntaria*, „Revista Internacional Consinter de Dereito” 2016, t. 3, nr 2, s. 423–447.
- Lalaguna Domínguez E., *Competencia del Estado sobre relaciones jurídico-civiles relativas a las formas de matrimonio*, „Boletín del Ministerio de Justicia” 2000, nr 1883, s. 3995–4007.
- López-Sidro A., *El notorio arraigo de las confesiones religiosas en España a partir del Real Decreto que regula su declaración*, „Ius Canonicum” 2015, t. 55, nr 110, s. 821–833.

- Martínez Torrón J., *Separatismo y cooperación en los acuerdos con las minorías religiosas*, Granada 1994.
- Motilla de la Calle A., *Reconocimiento administrativo del notorio arraigo y de la capacidad de pactar acuerdos de cooperación a la confesión de testigos cristianos de Jehová* [w:] *Acuerdos del Estado español con confesiones religiosas minoritarias Actas del VII Congreso Internacional de Derecho Eclesiástico del Estado*, V. Reina Bernáldez, M.A. Félix Ballesta (red.), Barcelona 1994, s. 545–577.
- Pérez Álvarez S., *Las sentencias matrimoniales de los tribunales eclesiásticos en el derecho español*, Valencia 2006.
- Pons-Estel Tugores C., *Novedades legislativas en torno a la eficacia civil del matrimonio religioso en España*, „Revista de Derecho Civil” 2016, t. 3, nr 2, s. 171–186.
- Pons Portella M., *La declaración del notorio arraigo de las confesiones religiosas en España tras el Real Decreto 593/2015, de 3 de julio*, „Revista General de Derecho Canónico y Derecho Eclesiástico del Estado” 2016, e-ISSN 1696-9669.
- Ramírez Navalón R.M., *Los matrimonios religiosos acatólicos: relevancia del expediente previo de capacidad e inscripción en el Registro Civil* [w:] *Estudios jurídicos en homenaje al profesor Enrique Lalaguna Domínguez*, J. Alventosa del Río, R.M. Moliner Navarro (red.), Valencia 2008, s. 897–916.
- Rodríguez Chacón R., *Autonomía de la voluntad eficacia civil del matrimonio celebrado según los acuerdos españoles con las confesiones religiosas minoritarias* [w:] *Acuerdos del Estado español con confesiones religiosas minoritarias*, V. Reina Bernáldez, M.A. Félix Ballesta (red.), Barcelona 1996, s. 707–721.
- Rygula P., *Hiszpańska ustawa organiczna o wolności religijnej z 5 lipca 1980 r.*, „Folia Iuridica” 2017, t. 80, s. 91–106.
- Rygula P., *La eficacia civil de las resoluciones canónicas de nulidad y disolución del matrimonio en el sistema jurídico español*, „Silesian Journal of Legal Studies” 2011, t. 3, s. 70–81.
- Rygula P., *Skutki cywilne zawarcia małżeństwa kanonicznego w hiszpańskim systemie prawnym* [w:] *Zawieranie małżeństwa w różnych systemach prawnych, religiach i kulturach*, R. Sztymmler (red.), Olsztyn 2009, s. 139–157.
- Rygula P., *Wolność religijna w Hiszpanii na tle przemian społeczno-politycznych w latach 1931–1992*, Katowice 2009.
- Rygula P., *Zawarcie małżeństwa kanonicznego i cywilnego w prawie hiszpańskim. Zarys perspektywy historycznej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, t. 24, s. 185–210.
- Sanciñena Asurmendi C., *Las recientes reformas en el sistema matrimonial español*, „Ius Canonicum” 2016, t. 56, s. 663–694.
- Santos Arnaiz J.A., *El impacto de la confesión budista en el ordenamiento jurídico español*, „Revista General de Derecho canónico y Derecho Eclesiástico de Estado” 2009, nr 19, s. 1–11.

Dopuszczone prawem formy zawarcia małżeństwa wyznaniowego w Hiszpanii...

STRESZCZENIE

Artykuł analizuje zmiany w prawie hiszpańskim, jakie wprowadzone zostały Ustawą o jurysdykcji w postępowaniu nieprocesowym z dnia 2 lipca 2015 r. w zakresie zawierania małżeństw w formie wyznaniowej. Do momentu wejścia w życie wspomnianej ustawy prawodawca hiszpański uznawał skutki cywilne małżeństw zawieranych w formie religijnej wiernych tych Kościołów i związków wyznaniowych, które podpisały umowy o współpracy z państwem. Były to małżeństwa osób należących do: Kościoła rzymskokatolickiego (umowy konkordatowe zawarte w latach 1976–1979) oraz do wspólnot wyznaniowych skupionych w ramach Federacji Ewangelickich Związków Wyznaniowych, Federacji Wspólnot Izraelskich w Hiszpanii i Komisji Islamskiej w Hiszpanii (umowy o współpracy z państwem z 1992 r.). W trybie wspomnianej ustawy prawodawca hiszpański poszerzył zakres wiernych, którzy mogą zawrzeć małżeństwo w formie religijnej właściwej wyznaniu, do którego należą, o te osoby, które współtworzą zarejestrowane związki wyznaniowe, cieszące się statusem „trwale zakorzenionych” (*notorio arraigo*) w rzeczywistości społecznej Hiszpanii. Są to osoby należące do Kościołów prawosławnych, buddyści, mormoni i świadkowie Jehowy.

Słowa kluczowe: zawarcie małżeństwa, małżeństwo wyznaniowe, konkordat w Hiszpanii, hiszpańskie prawo kanoniczne, religijna forma zawarcia małżeństwa

SUMMARY

LEGALLY RECOGNIZED FORMS OF CONTRACTING A RELIGIOUS MARRIAGE IN SPAIN.
AMENDING OF REGULATIONS PURSUANT TO THE ACT OF 2 JULY 2015
CONCERNING JURISDICTION IN NON-CONTENTIOUS PROCEEDINGS

The article analyzes changes in the Law of Spain which were introduced by the Act of jurisdiction in non-contentious proceedings of 2 July 2015 in the area of contracting a marriage in the religious form. Until the implementation of the above-mentioned act, the Spanish legislator had accepted the civil consequences of marriages contracted in the religious form by the faithful from those churches and religious organizations that had signed agreements concerning cooperation with the state. Those had been marriages of people belonging to the Roman Catholic Church (concordat agreements from the years 1976-1979), as well as the religious organizations gathered in the Federation of Evangelical Religious Entities of Spain, the Federation of Jewish Communities in Spain, and the Islamic Commission of Spain (agreements concerning cooperation with the state of 1992). Pursuant to the Act of 2 July 2015, the Spanish legislator extended the list of the faithful who could contract a marriage in the religious form typical of their faith, including in it those people who belonged to registered religious organizations with the status of being “permanently entrenched” (*notorio arraigo*) in the social reality

Piotr Rygula

of Spain. They were people belonging to Orthodox Churches, Buddhists, Mormons, and Witnesses of Jehovah.

Keywords: marriage contraction, religious marriage, concordat in Spain, Spanish canon law, religious form of marriage contraction

Marek Woźnicki

ORCID 0000-0001-7010-134X

Uniwersytet Marii-Curie Skłodowskiej w Lublinie

marek.kamil.woznicki@gmail.com

OGRANICZENIA WOLNOŚCI UZEWNĘTRZNIANIA RELIGII W TRAKCIE STANÓW NADZWYCZAJNYCH I STANU EPIDEMII – UWAGI *DE LEGE LATA* I *DE LEGE FERENDA*

WPROWADZENIE

W rozdziale II Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r.¹ zamieszczony został katalog podstawowych wolności i praw człowieka i obywatela, pogrupowany przez ustrojodawcę na trzy części: wolności i prawa osobiste, polityczne oraz ekonomiczne, socjalne i kulturalne. W ramach wolności i praw osobistych istotne miejsce zajmuje wolność sumienia i religii, uregulowana w art. 53 Konstytucji RP. Ustrojodawca nie tylko deklaruje respektowanie przez państwo samego rdzenia tej wolności, jakim jest możliwość wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru, ale także wolność uzewnętrzniania religii². Dodatkowo bowiem art. 53 Konstytucji gwarantuje prawo rodziców do wychowania dzieci zgodnie z ich przekonaniami religijnymi³, prawo do nauczania religii w szkole⁴, a także wolność od obowiązku ujawniania swojego światopoglądu⁵

- 1 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.
- 2 Art. 53 ust. 2 Konstytucji RP: „Wolność religii obejmuje wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru oraz uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo osób do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują”.
- 3 Art. 53 ust. 3 Konstytucji RP: „Rodzice mają prawo do zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego zgodnie ze swoimi przekonaniami”.
- 4 Art. 53 ust. 4 Konstytucji RP: „Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób”.
- 5 Art. 53 ust. 6 Konstytucji RP: „Nikt nie może być zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych”.

oraz od zmuszania do uczestniczenia albo do nieuczestniczenia w uroczystościach religijnych⁶.

Jednakże Konstytucja RP zastrzega, że wolność sumienia i religii może podlegać pewnym ograniczeniom, przede wszystkim w zakresie wolności uzewnętrzniania religii. Niniejszy artykuł jest poświęcony ustaleniu, jaki jest zakres możliwych ograniczeń tej wolności w trakcie trwania stanów nadzwyczajnych oraz stanu epidemii. Jako hipotezę badawczą przyjęto założenie, że zakres ograniczeń tej wolności powinien być adekwatny do stopnia zagrożeń i charakteru każdego ze wspomnianych stanów. W tym kontekście należało sformułować pytanie badawcze: czy aktualnie obowiązujące przepisy ustawowe i praktyka ustrojowa są zgodne z przyjętym wyżej założeniem?

I.

Konstytucyjna regulacja dotycząca stanów nadzwyczajnych zawarta jest w rozdziale XI Konstytucji RP. Polska ustawa zasadnicza przewiduje możliwość zarządzenia jednego z trzech stanów nadzwyczajnych: stanu wojennego⁷, stanu wyjątkowego⁸ oraz stanu klęski żywiołowej⁹. Każdy ze wspomnianych stanów może zostać zarządzony przez uprawniony organ wtedy, gdy wystąpiła sytuacja szczególnego zagrożenia i jeżeli zwykle środki konstytucyjne są niewystarczające¹⁰. Przesłanki te winny być spełnione łącznie¹¹.

Ponadto przepisy Konstytucji i odpowiednich ustaw precyzują pojęcie „sytuacji szczególnego zagrożenia”, określając w art. 229–230 i 232 Konstytucji RP katalog przesłanek szczególnych do wprowadzenia każdego z tych stanów. W odniesieniu do stanu wojennego tymi przesłankami są: zewnętrzne zagrożenia państwa, zbrojna napaść na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub sytuacja, gdy z umowy międzynarodowej wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji (art. 229). W przypadku stanu wyjątkowego Konstytucja mówi

⁶ Art. 53 ust. 7 Konstytucji RP: „Nikt nie może być obowiązany przez organy władzy publicznej do ujawnienia swojego światopoglądu, przekonań religijnych lub wyznania”.

⁷ Art. 229 Konstytucji RP oraz Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 2002 r. Nr 156, poz. 1301, cytowana dalej jako ustawa o stanie wojennym.

⁸ Art. 230 Konstytucji RP oraz Ustawa z dnia 21 czerwca 2002 r. o stanie wyjątkowym, Dz. U. z 2002 r. Nr 113, poz. 985, cytowana dalej jako ustawa o stanie wyjątkowym.

⁹ Art. 232 Konstytucji RP oraz Ustawa z dnia 18 kwietnia 2002 r. o stanie klęski żywiołowej, Dz. U. z 2002 r. Nr 62, poz. 558, cytowana dalej jako ustawa o stanie klęski żywiołowej.

¹⁰ Art. 228 ust. 1 Konstytucji RP.

¹¹ S. Steinborn, *Komentarz do art. 228 Konstytucji* [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87-243*, Warszawa 2016, nb. 5.

Ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii w trakcie stanów nadzwyczajnych...

o zagrożeniu konstytucyjnego ustroju państwa, bezpieczeństwa obywateli lub porządku publicznego (art. 230). Z kolei przesłankami wprowadzenia stanu klęski żywiołowej są: chęć zapobieżenia skutkom katastrof naturalnych lub awarii technicznych noszących znamiona klęski żywiołowej oraz chęć usunięcia tych skutków (art. 232).

Zatem ogólnie rzecz biorąc, za sytuację szczególnego zagrożenia należy uznać poważne i bezpośrednie zagrożenie dla podstawowych interesów społeczeństwa oraz normalnego funkcjonowania instytucji publicznych¹². Konieczne jest przy tym podkreślenie, że do wprowadzenia każdego ze stanów nadzwyczajnych wystarczające jest spełnienie tylko jednej z opisanych wyżej przesłanek szczególnych. Nadto przesłanki te mogą być doprecyzowane we właściwych ustawach¹³. Stąd np. ustawa o stanie klęski żywiołowej definiuje terminy „klęska żywiołowa”, „awaria techniczna” oraz „katastrofa naturalna”¹⁴.

Dodatkowo wskazać należy, iż art. 228 Konstytucji oprócz opisanej wyżej zasady wyjątkowości (art. 228 ust. 1) wprowadza także inne zasady ogłaszania stanów nadzwyczajnych¹⁵. Szczególnie podkreślić należy zasadę wyłączności ustawy jako aktu normatywnego, która ma określać podstawę, tryb i konsekwencje wprowadzenia danego stanu nadzwyczajnego, w tym zwłaszcza określać zasady działania organów władzy publicznej i sytuację prawną obywateli¹⁶. Nadto zgodnie z zasadą legalizmu stan nadzwyczajny może być wprowadzony tylko na podstawie ustawy, w drodze rozporządzenia, które podlega dodatkowo podaniu do publicznej wiadomości¹⁷.

Stan wojenny oraz stan wyjątkowy są wprowadzane rozporządzeniem Prezydenta RP wydawanym na wniosek Rady Ministrów, zaś stan klęski żywiołowej – rozporządzeniem Rady Ministrów, wydawanym z własnej inicjatywy lub na wniosek wojewody¹⁸. Rozporządzenia Prezydenta RP o wprowadzeniu stanu wojennego albo stanu wyjątkowego podlegają dodatkowej kontroli ze strony Sejmu RP, który może je uchylić bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów¹⁹.

Ponadto wspomnieć należy o zasadzie proporcjonalności i celowości, zgodnie z którymi działania podjęte w wyniku wprowadzenia stanu nadzwyczajnego

¹² K. Wojtyczek, *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Warszawa 1999, s. 250.

¹³ S. Steinborn, *Komentarz do art. 228...*, dz. cyt., nb. 18.

¹⁴ Art. 3 ust. 1 ustawy o stanie klęski żywiołowej.

¹⁵ M. Granat, *Prawo konstytucyjne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2018, s. 520–522; E. Kurzępa, *Stany nadzwyczajne w polskim porządku prawnym*, Warszawa 2017, s. 74–75; K. Prokop, *Stany nadzwyczajne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Białystok 2005, s. 17–18.

¹⁶ Art. 228 ust. 3 Konstytucji RP.

¹⁷ Art. 228 ust. 2 Konstytucji RP.

¹⁸ Art. 5 ust. 1 ustawy o stanie klęski żywiołowej.

¹⁹ Art. 231 Konstytucji RP.

muszą odpowiadać stopniowi zagrożenia i powinny zmierzać do jak najszybszego przywrócenia normalnego funkcjonowania państwa²⁰.

Poza wskazanymi wyżej trzema stanami nadzwyczajnymi w polskim porządku prawnym istnieją podobne instytucje w postaci stanu zagrożenia epidemicznego oraz stanu epidemii, które są wprowadzane na podstawie Ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. o zapobieganiu i zwalczaniu chorób zakaźnych wśród ludzi²¹. Stany te można zdefiniować jako szczególne sytuacje prawne, które są stosowane w przypadku zaistnienia zagrożenia wystąpieniem epidemii chorób zakaźnych u ludzi na danym obszarze albo w przypadku, gdy epidemia już wystąpiła, w celu podjęcia określonych działań zapobiegawczych²², polegających głównie na wprowadzeniu różnego rodzaju ograniczeń w korzystaniu przez mieszkańców danego terenu z konstytucyjnych wolności i praw jednostki oraz wprowadzeniu zmian w funkcjonowaniu władz publicznych. Stan zagrożenia epidemicznego oraz stan epidemii są wprowadzane na podstawie rozporządzenia ministra zdrowia²³, natomiast jeżeli zagrożenie epidemiczne albo stan epidemii dotyczy obszaru jednego województwa, to taki stan może być wprowadzony rozporządzeniem wojewody²⁴.

Należy przy tym zauważyć, że w celu przeciwdziałania epidemii możliwe jest także wprowadzenie stanu klęski żywiołowej (epidemia bowiem może być traktowana jako „katastrofa naturalna”²⁵) albo stanu wyjątkowego (ze względu na zagrożenie bezpieczeństwa państwa i porządku publicznego)²⁶. Dlatego można uznać, że w razie wystąpienia epidemii chorób zakaźnych u ludzi organy władzy wykonawczej powinny wprowadzić najpierw stan epidemii, jako „zwykły środek konstytucyjny”, o którym mowa w art. 228 ust. 1 Konstytucji RP. Dopiero gdy ten środek okaże się niewystarczający, to wówczas konieczne będzie wprowadzenie jednego ze wspomnianych stanów nadzwyczajnych (w pierwszej kolejności – stanu klęski żywiołowej)²⁷.

Stąd należy stwierdzić, że stany wskazane w ustawie epidemicznej stoją niżej w hierarchii od stanów nadzwyczajnych, jako „zwykłe środki konstytucyjne”.

²⁰ Art. 228 ust. 5 Konstytucji RP.

²¹ Dz. U. z 2008 r. Nr 234, poz. 1570, cytowana dalej jako ustawa epidemiczna.

²² Zob. art. 2 pkt 22 i 23 ustawy epidemicznej.

²³ Zob. Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego, Dz. U. z 2020 r., poz. 433; Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii, Dz. U. z 2020 r., poz. 491.

²⁴ Art. 46 ust. 1 i 2 ustawy epidemicznej.

²⁵ Zob. art. 3 ust. 1 pkt 2 ustawy o stanie klęski żywiołowej.

²⁶ M. Woźnicki, *Konstytucyjna regulacja stanów nadzwyczajnych a stan epidemii – wybrane problemy* [w:] P. Szustakiewicz, M. Wieczorek (red.), *Transformacja prawa polskiego w dobie epidemii COVID-19*, Radom 2021, s. 17.

²⁷ Tamże, s. 17–18.

Ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii w trakcie stanów nadzwyczajnych...

W konsekwencji wydaje się, że zakres możliwych ograniczeń w korzystaniu z konstytucyjnych wolności i praw jednostki powinien być mniejszy w trakcie stanu epidemii niż w trakcie wspomnianych stanów nadzwyczajnych.

II.

Konstytucyjne i ustawowe regulacje dotyczące możliwej ingerencji w podstawowe wolności i prawa jednostki nabierają szczególnego charakteru w przypadku wolności sumienia i religii. Wolność ta jest jedną z podstawowych wolności człowieka, a w doktrynie podkreśla się jej fundamentalny charakter dla urzeczywistnienia innych praw i wolności jednostki²⁸. Stąd też możliwość jej ograniczenia jest limitowana przez przepisy konstytucyjne, które odnoszą się do możliwości ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii²⁹. Ten fundamentalny charakter wolności sumienia i religii jest szczególnie widoczny, gdy weźmie się pod uwagę regulacje konstytucyjne dotyczące możliwości jej ograniczenia.

Art. 31 ust. 3 Konstytucji RP określa ogólne warunki ograniczania konstytucyjnych wolności i praw jednostki. Przepis ten ustanawia zarówno przesłankę formalną wprowadzania ograniczeń („mogą być ustanawiane tylko w ustawie”), jak i sześć przesłanek materialnych (bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny, ochrona środowiska, ochrona zdrowia publicznego, ochrona moralności publicznej, ochrona wolności i praw innych osób), które mogą być podstawą do zastosowania takich ograniczeń. Ponadto przepis ten ustanawia zasadę proporcjonalności ograniczeń (ograniczenia muszą być konieczne w demokratycznym państwie i nie mogą naruszać istoty wolności i praw).

Natomiast art. 53 ust. 5 Konstytucji RP modyfikuje te warunki, rezygnując z przesłanki ochrony środowiska jako podstawy do ograniczenia tej wolności³⁰. Nadto w tym przepisie posłużono się sformulowaniem o ustanawianiu ograniczeń „jedynie w ustawie” zamiast „tylko w ustawie”, jednak w ocenie doktryny wspomniana zmiana nie powoduje odmiennej interpretacji przepisu³¹.

²⁸ M. Olszówka, *Komentarz do art. 53 Konstytucji RP* [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016, nb. 3-4.

²⁹ A. Korzeniowska-Lasota, *Zakres wolności sumienia i wyznania*, „Studia Warmińskie” 2011, t. 48, s. 217-218.

³⁰ Warto zauważyć, że taki katalog jest też akceptowany w prawie międzynarodowym, przy czym przesłanka „bezpieczeństwa państwa” jest ujmowana jako „bezpieczeństwo publiczne”; zob. P. Sobczyk, *Wolność sumienia i religii w art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, „Prawo Kanoniczne” 2001, z. 3-4(44), s. 216-217.

³¹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 10 grudnia 2014 r., sygn. akt K 52/13; M. Bielecki, *Ograniczenie wolności religijnej w okresie pandemii* [w:] P. Szustakiewicz, M. Wieczorek (red.), *Transformacje prawa polskiego w dobie epidemii COVID-19*, Radom 2021, s. 46-50; J. Sobczak, M. Gołda-Sobczak, *Wolność*

Dodatkowo należy zauważyć, że w art. 53 ust. 5 nie ma nawiązania do zasady proporcjonalności oraz zakazu naruszania istoty wolności i praw, niemniej w doktrynie nie budzi wątpliwości stwierdzenie, iż zasada ta znajduje również zastosowanie w przypadku ograniczania wolności uzewnętrzniania religii³².

Warto wskazać, że ze swej istoty stany nadzwyczajne charakteryzują się możliwością większej ingerencji w wolności i prawa jednostki niż w trakcie normalnego funkcjonowania państwa³³. Konstytucja RP przewiduje dwa reżimy ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela w stanach nadzwyczajnych.

Pierwsza dotyczy stanu wojennego oraz stanu wyjątkowego i została przez ustrojodawcę sformułowana w formie tzw. klauzuli negatywnej. Art. 233 ust. 1 Konstytucji RP zawiera katalog wolności i praw człowieka, które nie mogą być ograniczone nawet po ogłoszeniu wspomnianych stanów nadzwyczajnych. Wśród nich jest także wolność sumienia i religii.

Z kolei w odniesieniu do stanu klęski żywiołowej ustrojodawca zastosował tzw. klauzulę pozytywną, polegającą na enumeratywnym wyliczeniu w art. 233 ust. 3 Konstytucji RP katalogu wolności i praw jednostki, które mogą być ograniczone w związku z wprowadzeniem tego stanu. *A contrario* należy uznać, że w trakcie obowiązywania stanu klęski żywiołowej nie jest możliwe wprowadzenie ograniczeń w korzystaniu z wolności i praw jednostki niewymienionych w tym przepisie. Do takich wolności należy również wolność sumienia i religii. Zatem niezależnie od tego, który ze stanów nadzwyczajnych został wprowadzony, sam fakt jego wprowadzenia nie może być podstawą do ograniczenia wolności sumienia i religii, w tym także publicznego uzewnętrzniania przekonań religijnych.

Oczywiście nie oznacza to, że wspomniane wolności mają charakter absolutny. W doktrynie wskazuje się, że nadal możliwe jest stosowanie „zwyczajnych” reguł ograniczania wolności sumienia i religii oraz wolności uzewnętrzniania religii przewidziane w art. 31 ust. 3 oraz art. 53 ust. 5 Konstytucji RP, przy czym niedopuszczalne jest wówczas naruszanie istoty tych wolności³⁴.

sumienia i wyznania jako prawo człowieka, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” 2012, t. 19, nr 1, s. 62.

32 Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 16 lutego 1999 r., sygn. akt 11/98; B. Banaszak, *Konstytucja RP. Komentarz*, Warszawa 2012, s. 270; A. Korzeniowska-Lasota, dz. cyt., s. 217; M. Olszówka, *Granice ingerencji w wolność religijną w czasie epidemii w świetle Konstytucji RP z 1997 r.* [w:] P. Szustakiewicz, M. Wiczorek (red.), *Transformacja prawa polskiego w dobie epidemii COVID-19*, Radom 2021, s. 59–60; V. Serzhanova, E. Tuora-Schwierskott, *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, t. 40, s. 314.

33 Możliwe jest bowiem nie tylko ograniczanie tych praw, ale także ich czasowe zawieszenie; zob. K. Działocha, *Komentarz do art. 228 Konstytucji* [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja RP. Komentarz*, t. 4, Warszawa 2005, s. 8.

34 S. Steinborn, *Komentarz do art. 233 Konstytucji* [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87–243*, Warszawa 2016, nb. 8.

Ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii w trakcie stanów nadzwyczajnych...

Wskazany wyżej wniosek znajduje swoje potwierdzenie także w analizie ustaw szczegółowych regulujących stany nadzwyczajne. Ustawy dotyczące stanu wojennego³⁵ oraz stanu wyjątkowego³⁶ zawierają wyraźne przepisy wykluczające możliwość wprowadzenia ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii w zakresie publicznego sprawowania kultu. Zatem ewentualne ustanowienie zakazu organizowania wszelkiego rodzaju zgromadzeń nie rozciąga się na zgromadzenia organizowane przez Kościoły i inne związki wyznaniowe oraz organizacje religijne działające w obrębie świątyń, budynków kościelnych, w innych pomieszczeniach służących organizowaniu i publicznemu sprawowaniu kultu³⁷.

Natomiast w ustawie o stanie klęski żywiołowej nie zamieszczono takiego przepisu, co można uznać za konsekwencję nieistnienia w ustawie przepisu pozwalającego na wprowadzenie ogólnego zakazu organizowania zgromadzeń w trakcie obowiązywania tego stanu nadzwyczajnego, co zresztą wynika z art. 233 ust. 3 Konstytucji RP³⁸. Zatem tym bardziej nie jest możliwe wprowadzanie ograniczeń wolności uzewnętrzniania religii w trakcie stanu klęski żywiołowej.

Powyższe stwierdzenia znalazły swoje odzwierciedlenie w praktyce ustrojowej, która w tej dziedzinie jest niewielka. Pod rządami obecnej Konstytucji RP tylko raz skorzystano z możliwości wprowadzenia stanu nadzwyczajnego: rozporządzeniem Prezydenta RP z 2 września 2021 r.³⁹ został ogłoszony stan wyjątkowy w wybranych miejscowościach województw podlaskiego i lubelskiego, leżących przy granicy z Republiką Białorusi (przy czym stan ten został następnie przedłużony rozporządzeniem Prezydenta RP z 1 października 2021 r.⁴⁰). We wspomnianych rozporządzeniach zamieszczono przepisy dotyczące ograniczenia wolności organizowania zgromadzeń ludności w rozumieniu przepisów Ustawy z dnia 24 lipca 2015 r. – Prawo o zgromadzeniach⁴¹, a także prawa do organizowania i przeprowadzania, na obszarze objętym stanem wyjątkowym imprez masowych w rozumieniu przepisów Ustawy z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych⁴² oraz prowadzonych w ramach

³⁵ Art. 22 ust. 2 ustawy o stanie wojennym.

³⁶ Art. 16 ust. 2 ustawy o stanie wyjątkowym.

³⁷ Art. 22 ust. 2 ustawy o stanie wojennym w zw. z art. 22 ust. 1 pkt 1 tejże ustawy; art. 16 ust. 2 ustawy o stanie wyjątkowym w zw. z art. 16 ust. 1 pkt 1 tejże ustawy.

³⁸ Ustawodawca przewidział jedynie możliwość ustanowienia nakazu lub zakazu przebywania w określonych miejscach i obiektach oraz na określonych obszarach oraz zakazu organizowania lub przeprowadzania imprez masowych; zob. art. 21 ust. 1 pkt 13 i 14 ustawy o stanie klęski żywiołowej.

³⁹ Rozporządzenie Prezydenta RP z 2 września 2021 r. w sprawie wprowadzenia stanu wyjątkowego na obszarze części województwa podlaskiego oraz części województwa lubelskiego, Dz. U. z 2021 r., poz. 1612, cytowane dalej jako rozporządzenia Prezydenta RP z 2 września 2021 r.

⁴⁰ Rozporządzenie Prezydenta RP z 1 października 2021 r. w sprawie przedłużenia stanu wyjątkowego na obszarze części województwa podlaskiego oraz części województwa lubelskiego, Dz. U. z 2021 r., poz. 1788.

⁴¹ Dz. U. z 2019 r., poz. 631.

⁴² Dz. U. z 2019 r., poz. 2171.

działalności kulturalnej imprez artystycznych i rozrywkowych, niebędących imprezami masowymi⁴³.

Należy zauważyć, że zgodnie z art. 2 pkt 2 ustawy – Prawo o zgromadzeniach jej przepisów nie stosuje się do zgromadzeń odbywanych w ramach działalności Kościołów i innych związków wyznaniowych⁴⁴. Z kolei ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych dotyczy jedynie imprez masowych o charakterze artystyczno-rozrywkowym lub sportowym, zatem nie obejmuje takich imprez o charakterze religijnym⁴⁵.

Z kolei w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 2 września 2021 r. w sprawie ograniczeń wolności i praw w związku z wprowadzeniem stanu wyjątkowego⁴⁶ sprecyzowano, że wprowadzony cytowanym wyżej rozporządzeniem Prezydenta RP z 2 września 2021 r. zakaz przebywania na obszarze objętym stanem wyjątkowym, obowiązujący całą dobę, nie dotyczy osób, które wykażą, że przebywają na obszarze, na którym wprowadzono stan wyjątkowy, w celu sprawowania lub udziału w kulcie religijnym, chrzcinach, weselu lub pogrzebie⁴⁷. Nie ma wątpliwości, że omawiany wyjątek wynika w głównej mierze z potrzeby ochrony wolności sumienia i religii oraz jej uzewnętrzniania.

Zatem wydaje się, że w przypadku ogłoszenia stanów nadzwyczajnych wspomniana wolność nie podlega żadnym ograniczeniom, co wynika zarówno z treści Konstytucji RP i wskazanych wyżej ustaw, jak również z praktyki ustrojowej.

III.

Ustawowa regulacja stanu zagrożenia epidemicznego oraz stanu epidemii jest mniej precyzyjna niż w przypadku opisanych wyżej stanów nadzwyczajnych. Stany te zostały ukształtowane przez ustawodawcę w sposób zbliżony do stanu klęski żywiołowej, niemniej nie oznacza to, że przepisy dotyczące stanu klęski żywiołowej należy stosować odpowiednio do tych stanów. W istocie stan zagrożenia epidemicznego oraz stan epidemii należy traktować jako zwykłe środki konstytucyjne, o których mówi art. 228 ust. 1 Konstytucji RP. Stąd też regulacje ustawowe dotyczące konsekwencji wprowadzenia tych stanów dla wolności i praw jednostki należy oceniać zgodnie z ogólnymi zasadami określonymi w art. 31 ust. 3, ewentualnie zgodnie z innymi przepisami szczególnymi

43 § 2 pkt 1 i 2 rozporządzenia Prezydenta RP z 2 września 2021 r. oraz § 2 pkt 1 rozporządzenia Prezydenta RP z 1 października 2021 r.

44 L. Dyduch, *Imprezy masowe i zgromadzenia w sprawach publicznych – aspekty prawne i praktyczne*, „Kwartalnik Policyjny” 2016, nr 2, s. 3–4.

45 M. Drózd, *Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych. Komentarz*, Warszawa 2020, s. 11.

46 Dz. U. z 2021 r., poz. 1613.

47 § 2 pkt ust. 1 pkt 13 rozporządzenia Rady Ministrów z 2 września 2021 r.

Ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii w trakcie stanów nadzwyczajnych...

rozdziału II Konstytucji RP. Takim przepisem szczególnym, jak już wspomniano, jest art. 53 ust. 5 ustawy zasadniczej określający warunki ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii.

Mając powyższe na uwadze, można sformułować poważne zastrzeżenia co do zgodności z Konstytucją RP ograniczeń wolności uzewnętrzniania religii wprowadzonych wraz z ogłoszeniem na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii w związku z rozprzestrzenianiem się choroby COVID-19 wywoływanej wirusem SARS-CoV-2.

W pierwszej kolejności warto zwrócić uwagę na brak zachowania przesłanki formalnej wprowadzanych ograniczeń, czyli wymogu, by były one wprowadzone w ustawie. Zgodnie z ugruntowanym poglądem doktryny i orzecznictwem sformułowanie „tylko w ustawie”, obecne w art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, oznacza, że ustawy w sposób zupełny i wyczerpujący powinny regulować wszystkie sprawy o istotnym znaczeniu dla urzeczywistnienia wolności i praw człowieka i obywatela zagwarantowanych w Konstytucji. Do unormowania w drodze rozporządzenia mogą zatem zostać przekazane tylko takie sprawy, które nie mają istotnego znaczenia dla urzeczywistnienia wolności i praw jednostki, a które mają charakter techniczny i stanowią uszczegółowienie ogólnych przepisów ustawowych⁴⁸.

Równocześnie, zgodnie z orzecznictwem Trybunału Konstytucyjnego, niedopuszczalne jest przyjmowanie w ustawie uregulowań blankietowych, pozostawiających organom władzy wykonawczej czy organom samorządu lokalnego swobodę normowania ostatecznego kształtu owych ograniczeń, a w szczególności wyznaczania zakresu tych ograniczeń⁴⁹.

Tymczasem należy przypomnieć, że wspomniane ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii zostały wprowadzone najpierw w drodze rozporządzeń ministra zdrowia: z 13 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu zagrożenia epidemicznego⁵⁰ oraz z 20 marca 2020 r. w sprawie ogłoszenia na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej stanu epidemii⁵¹, wydanych na podstawie art. 46 ust. 1 i ust. 4 ustawy epidemicznej.

⁴⁸ B. Banaszak, dz. cyt., s. 219; L. Bosek, M. Szydło, *Komentarz do art. 31 Konstytucji RP* [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016, nb. 74–84; M. Chmaj, *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 30, 31, 32, 33*, Warszawa 2019, s. 76–77; L. Garlicki, K. Wojtyczek, *Komentarz do art. 31 Konstytucji RP* [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. T. II*, Warszawa 2016, s. 79–82; A. Łabno, *Ograniczenie wolności praw człowieka na podstawie art. 31 Konstytucji III RP* [w:] B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, s. 702–704.

⁴⁹ Wyrok Trybunału Konstytucyjnego z 12 stycznia 2000 r., sygn. akt P 11/98.

⁵⁰ Dz. U. z 2020 r., poz. 433.

⁵¹ Dz. U. z 2020 r., poz. 491.

Następnie rozporządzenie ministra zdrowia z 20 marca 2020 r. zostało częściowo zastąpione Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 31 marca 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii⁵², wydanym na podstawie art. 46a i 46b ustawy epidemicznej. Rozporządzenie Rady Ministrów z 31 marca 2020 r. było następnie wielokrotnie nowelizowane oraz zastępowane przez kolejne rozporządzenia Rady Ministrów⁵³.

Wspomniane wyżej przepisy ustawy epidemicznej zawierające upoważnienia do wydania omawianych rozporządzeń nie przewidują możliwości ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii. Stąd też zarówno w rozporządzeniach ministra zdrowia, jak i w kolejnych rozporządzeniach Rady Ministrów jako podstawę wprowadzenia tych ograniczeń wskazywano przepis ustawy epidemicznej odnoszący się do możliwości wprowadzenia „zakazu organizowania widowisk i innych zgromadzeń ludności”⁵⁴.

Warto przy tym zauważyć, że wspomniany przepis nie precyzuje, o jakie dokładnie rodzaje zgromadzeń chodzi, jest więc bez wątpienia przepisem blankietowym⁵⁵, zwłaszcza w porównaniu do wskazanych wyżej przepisów ustaw regulujących stany nadzwyczajne. Niemniej wydaje się, że intencją ustawodawcy w tym przypadku było umożliwienie wprowadzenia ograniczeń w zakresie korzystania z konstytucyjnej wolności zgromadzeń, określonej w art. 57 Konstytucji RP. Zatem negatywnie należy ocenić działanie Rady Ministrów, która dokonała rozszerzającej interpretacji art. 46 ust. 1 pkt 4 ustawy epidemicznej, zgodnie z którą przepis ten obejmuje także wolność określoną w art. 53 Konstytucji RP. Stąd też należy przyjąć, że wspomniane rozporządzenia zostały wydane bez prawidłowego upoważnienia ustawowego, co stanowi naruszenie art. 92 Konstytucji RP⁵⁶.

Nadto w doktrynie formułowane są zarzuty naruszenia art. 92 Konstytucji RP przez ustawodawcę ze względu na niewłaściwe sformułowania w art. 46a ustawy epidemicznej wytycznych dotyczących treści wspomnianych rozporządzeń⁵⁷,

⁵² Dz. U. z 2020 r., poz. 566.

⁵³ W rozporządzeniach tych początkowo wprowadzono ograniczenie liczby osób podczas uroczystości religijnych do 5 uczestników, z wyłączeniem osób sprawujących kult religijny lub osób dokonujących pochowania, lub osób zatrudnionych przez zakład lub dom pogrzebowy w przypadku pogrzebu. Tak znaczne ograniczenie możliwości uczestnictwa w uroczystościach religijnych obowiązywało do 19 kwietnia 2020 r. Następnie limit ten został podniesiony do 50 uczestników. W kolejnych rozporządzeniach wydanych w 2020 r. zastosowano ograniczenie dostosowane do powierzchni budynku użyteczności publicznej przeznaczonego na potrzeby kultu religijnego: początkowo 1 osoby na 15 m² tego budynku, potem 1 osoby na 10 m², szerzej zob. M. Olszówka, *Granice ingerencji...*, dz. cyt., s. 70–72.

⁵⁴ Art. 46 ust. 1 pkt 4 ustawy epidemicznej.

⁵⁵ M. Woźnicki, dz. cyt., s. 24.

⁵⁶ Tamże, s. 27; M. Olszówka, *Granice ingerencji...*, dz. cyt., s. 72; M. Bielecki, dz. cyt., s. 56–57.

⁵⁷ M. Woźnicki, dz. cyt., s. 24–25.

Ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii w trakcie stanów nadzwyczajnych...

jak i naruszenia art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, ze względu na nierespektowanie zasady proporcjonalności przy wprowadzaniu ograniczeń w korzystaniu z konstytucyjnych wolności i praw jednostki, w tym także wolności uzewnętrzniania religii⁵⁸. Ten ostatni zarzut jest szczególnie dobrze uzasadniony, jeżeli weźmie się pod uwagę zakres stosowanych ograniczeń wolności uzewnętrzniania religii w porównaniu do ograniczeń innych wolności i praw jednostki⁵⁹.

Ponadto oczywistym jest, że obowiązujący w marcu i kwietniu 2020 r. limit 5 uczestników uroczystości religijnych stanowił *de facto* naruszenie istoty wolności uzewnętrzniania religii, co jest niedopuszczalne z punktu widzenia art. 31 ust. 3 *in fine* Konstytucji RP.

IV.

Przedstawiona wyżej analiza prowadzi do kilku interesujących wniosków. W pierwszej kolejności można zauważyć istotną rozbieżność w zakresie ochrony wolności uzewnętrzniania religii w trakcie stanów nadzwyczajnych oraz w trakcie stanu epidemii. Wykładnia literalna przepisów Konstytucji RP oraz odpowiednich ustaw prowadzi do wniosku, że wprowadzenie stanów nadzwyczajnych nie stanowi samoistnej podstawy do ustanowienia ograniczeń w zakresie korzystania z wolności uzewnętrzniania religii w czasie obowiązywania tych stanów. Natomiast jest to możliwe w przypadku wystąpienia przesłanek określonych w art. 31 ust. 3 oraz art. 53 ust. 5 Konstytucji RP. Te same przepisy konstytucyjne mają zastosowanie do ewentualnego wprowadzenia wspomnianych ograniczeń w warunkach stanu epidemii.

Z kolei praktyka stosowania omawianych przepisów konstytucyjnych i ustaw szczegółowych regulujących kwestię ograniczeń wolności i praw człowieka w czasie stanu wyjątkowego oraz stanu epidemii wskazuje, że to właśnie w trakcie stanu epidemii stosowane są szersze ograniczenia wolności i praw człowieka, pomimo tego że ten stan jest „zwykłym” a nie „nadzwyczajnym” środkiem konstytucyjnym. Taki wniosek wydaje się sprzeczny z istotą stanów nadzwyczajnych jako szczególnych sytuacji, w których trakcie co do zasady możliwe są szersze ograniczenia wolności i praw jednostki niż w „zwykłej” sytuacji⁶⁰.

⁵⁸ M. Olszówka, *Granice ingerencji...*, dz. cyt., s. 73–74.

⁵⁹ Szczególnie można wskazać na wprowadzanie ostrzejszych restrykcji w zakresie możliwości uczestnictwa w uroczystościach religijnych niż w przypadku poruszania się transportem publicznym czy możliwości robienia zakupów w sklepach; zob. M. Olszówka, K. Dyda, *Analiza konstytucyjności ograniczeń w korzystaniu z wolności religii podczas pandemii koronawirusa w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2020, t. 23, s. 456–461.

⁶⁰ M. Olszówka, *Granice ingerencji...*, dz. cyt., s. 64.

Z drugiej strony konieczność przeciwdziałania rozprzestrzenianiu się epidemii chorób zakaźnych u ludzi wymaga niekiedy użycia dużo poważniejszych środków zapobiegawczych, polegających między innymi na ograniczeniu konstytucyjnych wolności i praw jednostki, niż jest to wskazane np. w przypadku stanu wyjątkowego wprowadzanego ze względu na zagrożenie porządku publicznego. Jest to wyraźnie widoczne, gdy porównamy zakres ograniczeń wolności i praw człowieka wprowadzonych w trakcie stanu wyjątkowego ogłoszonego 2 września 2021 r. z zakresem tych ograniczeń ustanowionych z powodu epidemii COVID-19⁶¹.

Zatem można uznać, że co do zasady potwierdzona została hipoteza badawcza, wskazująca na to, że zakres możliwych ograniczeń wolności uzewnętrzniania religii jest adekwatny do stopnia zagrożeń i charakteru każdego ze wspomnianych stanów nadzwyczajnych oraz stanu epidemii.

Jednakże zauważyć należy, że w aktualnym stanie prawnym warunki określone w art. 31 ust. 3 i art. 53 ust. 5 Konstytucji RP nie są spełnione w przypadku stanu epidemii przede wszystkim ze względu na brak właściwej podstawy ustawowej do ustanowienia ograniczeń w zakresie korzystania z wolności uzewnętrzniania religii. Skutkuje to negatywną oceną rozporządzeń Rady Ministrów w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii COVID-19, jako niezgodnych z Konstytucją RP.

Stąd też *de lege ferenda* należy postulować nowelizację ustawy o zapobieganiu i zwalczaniu chorób zakaźnych u ludzi poprzez wyraźne określenie ustawowej podstawy do ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii oraz szczegółowych przesłanek wprowadzania tych ograniczeń, w tym także zróżnicowania poziomu ograniczeń w odniesieniu do sytuacji epidemicznej na danym obszarze⁶².

Konieczne jest również skorygowanie art. 46a omawianej ustawy w zakresie prawidłowego określenia wytycznych do wydania rozporządzenia przez Radę

61 Ograniczenia wolności i praw jednostki w czasie wspomnianego stanu wyjątkowego dotyczą wolności działalności gospodarczej, zgromadzeń, przemieszczania się oraz działalności artystycznej, kulturalnej i naukowej. Tymczasem w związku z epidemią COVID-19 wprowadzono także ograniczenia w korzystaniu z wolności uzewnętrzniania religii, prawa do ochrony zdrowia, prawa do nauki, prawa własności czy też wprowadzono dodatkowe obowiązki, np. obowiązek poddania się kwarantannie czy też zasłaniania ust i nosa; zob. § 2 rozporządzenia Prezydenta RP z 2 września 2021 r. oraz § 2 rozporządzenia Prezydenta RP z 1 października 2021 r. z § 2–26 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 6 maja 2021 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, Dz. U. z 2021 r., poz. 861.

62 Warto zauważyć, że takie zróżnicowanie zostało wprowadzone w Rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 7 sierpnia 2020 r. w sprawie ustanowienia określonych ograniczeń, nakazów i zakazów w związku z wystąpieniem stanu epidemii, gdzie dokonano podziału terytorium państwa poprzez zaliczenie poszczególnych powiatów do jednej z trzech stref („zielonej”, „żółtej” i „czerwonej”) w zależności od poziomu zakażeń wirusem wśród ludności powiatu, przypisując każdej strefie inny poziom ograniczeń wolności i praw jednostki. Wydaje się, że takie regulacje mogłyby się znaleźć w ustawie epidemicznej, natomiast rolą rozporządzeniodawcy byłoby jedynie przypisywanie konkretnych powiatów do odpowiednich stref, a także precyzowanie czasu obowiązywania ograniczeń.

Ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii w trakcie stanów nadzwyczajnych...

Ministrów. Nadto należałoby rozważyć, czy szczególnie wysoka pozycja wolności sumienia i religii wśród innych konstytucyjnych wolności i praw jednostki nie przemawia za tym, by ustawodawca potraktował możliwość ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii jako *ultima ratio*, w sytuacji gdy ograniczenia innych wolności i praw jednostki nie przynoszą oczekiwanych skutków⁶³. Bez wątpienia natomiast wskazane jest doprecyzowanie przepisów ustawy poprzez umieszczenie reguły, iż ewentualne limity wiernych uczestniczących w uroczystościach religijnych powinny być ustalane zawsze na poziomie co najmniej równym, o ile nie wyższym, z odpowiednimi limitami ustanawianymi w sklepach, środkach transportu publicznego itp.

Wydaje się również, że przy dokonywaniu wspomnianej nowelizacji należałoby skonsultować projektowane zmiany ustawy z władzami największych związków wyznaniowych w Polsce. Takie konsultacje stanowiłyby realizację zasady współdziałania państwa z Kościołami i związkami wyznaniowymi dla dobra człowieka i dobra wspólnego, określonej w art. 25 ust. 3 Konstytucji RP. W kontekście przywołanej zasady za korzystne należałoby uznać również wprowadzenie do ustawy epidemicznej przepisów zobowiązujących Radę Ministrów do zasięgnięcia opinii władz związków wyznaniowych przed wydaniem rozporządzenia ustanawiającego ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii.

Kwestią dyskusyjną jest natomiast ustalenie kręgu związków wyznaniowych uprawnionych do wydawania wspomnianej opinii oraz trybu jej wyrażania⁶⁴. Niemniej wydaje się, że nałożenie na Radę Ministrów obowiązku konsultacji tych rozporządzeń nie będzie stanowiło istotnej przeszkody w sprawnym reagowaniu na zmieniający się poziom zagrożenia zakażeniem chorobą zakaźną, a z drugiej strony pozwoli na uniknięcie zarzutów o arbitralności stosowanych ograniczeń i braku uwzględnienia konstytucyjnej zasady proporcjonalności przy ich ustanawianiu.

BIBLIOGRAFIA

Banaszak B., *Konstytucja RP. Komentarz*, Warszawa 2012.

Bielecki M., *Ograniczenie wolności religijnej w okresie pandemii* [w:] P. Szustakiewicz, M. Wieczorek (red.), *Transformacje prawa polskiego w dobie epidemii COVID-19*, Radom 2021, s. 37–57.

⁶³ Mógłby to być przepis zawierający sformułowanie wzorowane w pewnym stopniu na art. 228 ust. 1 Konstytucji RP, czyli na przykład: „Jeżeli inne ograniczenia wolności i praw człowieka i obywatela są niewystarczające, możliwe jest ograniczenie wolności uzewnętrzniania religii poprzez...”.

⁶⁴ Być może należałoby w tym celu skorzystać z forum, jakim jest Komisja Wspólna Rządu i Episkopatu, oraz innych podobnych instytucji; zob. P. Stanisławski, *Instytucjonalne formy dialogu państwa ze związkami wyznaniowymi w Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] W. Uruszczak, K. Krzysztofek, M. Mikula (red.), *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu*, Kraków 2014, s. 33–51.

- Bosek L., Szydło M., *Komentarz do art. 31 Konstytucji RP* [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016.
- Chmaj M., *Komentarz do Konstytucji RP. Art. 30, 31, 32, 33*, Warszawa 2019.
- Dróżdż M., *Ustawa o bezpieczeństwie imprez masowych. Komentarz*, Warszawa 2020.
- Dyduch L., *Imprezy masowe i zgromadzenia w sprawach publicznych – aspekty prawne i praktyczne*, „Kwartalnik Policyjny” 2016, nr 2, s. 2–13.
- Działocha K., *Komentarz do art. 228 Konstytucji* [w:] L. Garlicki (red.), *Konstytucja RP. Komentarz*, t. 4, Warszawa 2005.
- Garlicki L., Wojtyczek K., *Komentarz do art. 31 Konstytucji RP* [w:] L. Garlicki, M. Zubik (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. T. II*, Warszawa 2016.
- Granat M., *Prawo konstytucyjne w pytaniach i odpowiedziach*, Warszawa 2018.
- Korzeniowska-Lasota A., *Zakres wolności sumienia i wyznania*, „Studia Warmińskie” 2011, t. 48, s. 211–226.
- Kurzępa E., *Stany nadzwyczajne w polskim porządku prawnym*, Warszawa 2017.
- Łabno A., *Ograniczenie wolności praw człowieka na podstawie art. 31 Konstytucji III RP* [w:] B. Banaszak, A. Preisner (red.), *Prawa i wolności obywatelskie w Konstytucji RP*, Warszawa 2002, s. 693–709.
- Olszówka M., Dyda K., *Analiza konstytucyjności ograniczeń w korzystaniu z wolności religii podczas pandemii koronawirusa w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2020, t. 23, s. 441–469.
- Olszówka M., *Granice ingerencji w wolność religijną w czasie epidemii w świetle Konstytucji RP z 1997 r.* [w:] P. Szustakiewicz, M. Wieczorek (red.), *Transformacja prawa polskiego w dobie epidemii COVID-19*, Radom 2021, s. 58–74.
- Olszówka M., *Komentarz do art. 53 Konstytucji RP* [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86*, Warszawa 2016.
- Prokop K., *Stany nadzwyczajne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku*, Białystok 2005.
- Serzhanova V., Tuora-Schwierskott E., *Wolność sumienia i wyznania w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, „Gdańskie Studia Prawnicze” 2018, t. 40, s. 303–314.
- Sobczak J., Gołda-Sobczak M., *Wolność sumienia i wyznania jako prawo człowieka*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska, sectio K – Politologia” 2012, t. 19, nr 1, s. 27–65.
- Sobczyk P., *Wolność sumienia i religii w art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, „Prawo Kanoniczne” 2001, z. 3–4(44), s. 207–223.
- Stanisz P., *Instytucjonalne formy dialogu państwa ze związkami wyznaniowymi w Rzeczypospolitej Polskiej* [w:] W. Uruszczak, K. Krzysztofek, M. Mięka (red.), *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu*, Kraków 2014, s. 33–53.

Ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii w trakcie stanów nadzwyczajnych...

- Steinborn S., *Komentarz do art. 228 Konstytucji* [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87-243*, Warszawa 2016.
- Steinborn S., *Komentarz do art. 233 Konstytucji* [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87-243*, Warszawa 2016.
- Wojtyczek K., *Granice ingerencji ustawodawczej w sferę praw człowieka w Konstytucji RP*, Warszawa 1999.
- Woźnicki M., *Konstytucyjna regulacja stanów nadzwyczajnych a stan epidemii – wybrane problemy* [w:] P. Szustakiewicz, M. Wieczorek (red.), *Transformacja prawa polskiego w dobie epidemii COVID-19*, Radom 2021, s. 13–30.

STRESZCZENIE

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie konstytucyjnych i ustawowych regulacji dotyczących ograniczeń wolności uzewnętrzniania religii na gruncie Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. Przeprowadzona analiza unormowań konstytucyjnych i ustawowych wskazuje, że ograniczenie tej wolności w stanach nadzwyczajnych – stanie wojennym, stanie wyjątkowym lub w stanie klęski żywiołowej – jest co do zasady zabronione. Ten wniosek potwierdzają przepisy rozporządzenia z 2 września 2021 r. o wprowadzeniu stanu wyjątkowego w wybranych miejscowościach województw podlaskiego i lubelskiego, przy granicy polsko-białoruskiej. Natomiast ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii są możliwe po spełnieniu warunków określonych w art. 31 ust. 3 i art. 53 ust. 5 Konstytucji RP. Dlatego możliwe było ograniczenie tej wolności w związku z ogłoszeniem stanu epidemii choroby COVID-19, jednak ograniczenia te zostały wprowadzone z naruszeniem wspomnianych konstytucyjnych zasad. We wnioskach końcowych zawarte zostały propozycje wprowadzenia koniecznych zmian prawnych w celu uniknięcia wątpliwości co do zgodności tych ograniczeń z Konstytucją RP.

Słowa kluczowe: wolność sumienia i religii, wolność uzewnętrzniania religii, stany nadzwyczajne, stan wyjątkowy, stan epidemii, COVID-19, ograniczenia wolności i praw człowieka i obywatela

SUMMARY

THE LIMITATIONS OF THE FREEDOM TO PUBLICLY EXPRESS RELIGION IN TIME OF EXTRAORDINARY MEASURES AND IN THE STATE OF EPIDEMIC – NOTES DE LEGE LATA AND DE LEGE FERENDA

The aim of this paper is to show the constitutional and statutory provisions about the limitations of the freedom to publicly express religion according to Constitution of

Poland of April 2nd, 1997. The conducted analysis shows that a limitation of this freedom in extraordinary measures: martial law, a state of emergency or a state of natural disaster is generally forbidden. This conclusion is confirmed in the regulations of a state of emergency, introduced on September 2nd, 2021 in some towns of Podlaskie and Lubelskie Voivodships at the Polish-Belarusian border. However, a limitation of the freedom to publicly express religion is possible in compliance with the requirements set out in art. 31 par. 3 and art. 53 par. 5 of Polish Constitution. Therefore there was possible to limit of this freedom in connection with declaration the state of epidemic due to COVID-19 pandemic, but these limitations was introduced with violation of aforementioned constitutional principles. In final proposals of this paper there are some suggestions to introduce some necessary legal changes in order to avoid doubts as to the compatibility of these limitations with the Constitution of Poland.

Keyword: freedom of conscience and religion, freedom to publicly express religion, extraordinary measures, state of emergency, state of epidemic, COVID-19, the limitations of freedoms and rights of persons and citizens

Zdzisław Zarzycki

ORCID 0000-0002-4013-886X

Uniwersytet Jagielloński

zdzislaw.zarzycki@uj.edu.pl

KOŚCIÓŁ NATURALNY PRZEJAWEM WOLNOŚCI I TOLERANCJI RELIGIJNEJ W POLSCE¹

WSTĘP

Kościół Naturalny w swojej doktrynie nawiązuje do tzw. religii naturalnych, które mają być pierwotnymi (prehistorycznymi) i zarazem dużo starszymi w stosunku do religii objawionych (np. religii mojżeszowej, buddyzmu, chrześcijaństwa, islamu)². Religie naturalne według swoich wyznawców istnieją od zawsze, chociaż niektórzy uważają, że istniały już około 500 tys. lat temu, bo pojawić się miały wraz z początkami rodzaju ludzkiego.

„Kościół Naturalny swój początek ma w chwili, gdy Stwórca dokonał dzieła stworzenia pierwszej istoty rozumnej. Człowiek jako dzieło Stwórcy posiada w sobie życiodajną część tej siły stwórczej. Wszystko wraz z czym zostaliśmy

- ¹ Wiktor Fernecki artykułem pt. *Tajemniczy nowy kościół* w dzienniku „Rzeczpospolita” nr 33, z 10 lutego 2022 r. (czwartek), (<https://archiwum.rp.pl/artukul/1467605-Tajemniczy-nowy-kosciol.html>; dostęp: 10 lutego 2022), był jednym z pierwszych, który zauważył fakt zarejestrowania w Polsce Kościoła Naturalnego i za nim pojawiło się szereg innych publikacji prasowych, internetowych oraz będą się pojawiać i naukowe. Niniejsza publikacja powstała na podstawie mojego referatu pt. *Kościół Naturalny – przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce*, który wygłosiłem 25 maja 2022 r. w Wi-grach na XIX Ogólnopolskim Sympozjum Prawa Wyznaniowego pt. *Dopuszczalne i niedopuszczalne ograniczanie wolności przekonań i kultu*. Na tym samym sympozjum referat pt. *Wolność publicznych zgromadzeń związków wyznaniowych na przykładzie Kościoła Naturalnego w Polsce* wygłosił dr Konrad Zamirski. Należy zauważyć, że całą procedurę rejestracyjną Kościoła Naturalnego przeprowadzili pracownicy Wydziału Rejestru Kościołów i Innych Związków Wyznaniowych w Departamencie Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji (dalej: MSWiA, organ rejestrowy) przy ul. Stefana Batorego 5 w Warszawie. Opierając się na dostępie do informacji publicznej, otrzymałem i w niniejszej publikacji wykorzystałem materiały (wprost lub po kompilacjach albo po przetworzeniu) Komitetu Założycielskiego Kościoła Naturalnego zdeponowane w organie rejestrowym (dalej: materiały z DWRMNiE). W miarę możliwości starałem się zachować oryginalną pisownię i treść tych dokumentów. Artykuł uwzględnił stan prawny na dzień 16 października 2022 r.
- ² O wpływie religii naturalnej i objawionej głośno w swoim czasie kazanie w Oxfordzie wygłosił późniejszy kardynał John H. Newman 13 kwietnia 1830 r., zob. J.H. Newman, *The Influence of Natural and Revealed Religion Respectively* [w:] tegoż, *Fifteen Sermons preached before the University of Oxford*, Londyn 1896, s. 28.

stworzeni na tej ziemi zostało również uformowane i stworzone dla nas i posiada te same elementy stworzenia – iskrę Stwórcy. Jako istoty rozumne dostrzegamy łączącą nas więź z każdym z elementów otaczającej nas natury. Stwórca kocha nas bezgranicznie, nie ocenia nas, nie sądzi i nie karze, a grzech, śmierć i strach to wymysł ludzkiego umysłu. Żyjąc w zgodzie z naturą, jej cyklami życia, szanując ją, pielęgnując i korzystając z jej dobrodziejstw doznajemy łączności ze Stwórcą i zbliżamy się do Niego. Im większe są nasze więzi z naturą tym bliżej Stwórcy się znajdujemy, a nasze życie staje się harmonijne i zgodne z uniwersalnymi, niepodważalnymi, niezbywalnymi prawami natury. Wypełnia się ono miłością, spokojem wewnętrznym i współczuciem do innych, a ponieważ co wewnątrz nas to i na zewnątrz nas, te zmiany prowadzą do poprawy i harmonii życia na całym świecie”³.

Jest rzeczą powszechnie znaną, że brakuje odpowiednich przekazów świadczących o dawnych sposobach uprawiania tego typu kultów religijnych. Wszystko oparte jest na zwyczajach, domysłach i przypuszczeniach oraz tradycji przekazywanej z pokolenia na pokolenie. Święte księgi nie istnieją, a jeżeli już, to raczej jako spisy (i opisy) owych tradycji kultów występujących w obrębie tych systemów. Niemniej religie naturalne różnie pojmują istotę boskości (*sacrum*)⁴. Konkretny kult religijny nie musi obejmować wszystkich zjawisk naturalnych występujących w przyrodzie, choć do najczęściej występujących możemy zaliczyć kult: sił przyrody, żywiołów (ognia, gromów, wody, wiatru i mgły), zwierząt, roślin, herosów, rzemiosł, Ziemi (kult agrarny, kult Gai), Słońca (solarny)⁵, Księżyca (lunarny) lub innych planet, Wielkiej Bogini (Pramatki), przodków, płodności itp. W religiach naturalnych spotyka się często występującą mieszankę różnych kultów.

I. HISTORIA KOŚCIOŁA NATURALNEGO W POLSCE

Historia Kościoła Naturalnego w Polsce sięga roku 1995. Wtedy to grupa 21 osób, którą łączyły więzy towarzysko-zawodowe, spotkała się na plaży w Gdańsku (w tzw. świętym kręgu) w drugiej połowie czerwca (w czasie przesilenia letniego)

- 3 Materiały z DWRMNiE, Informacja na temat etapów tworzenia organizacyjnego i metodach działania Kościoła Naturalnego na terytorium RP.
- 4 Zob. T. Doktor, *Nowe ruchy religijne i parareligijne w Polsce. Mały Słownik*, Warszawa 1999, s. 76 i 98–99; M. Libiszowska-Zółtkowska, *Nowe ruchy religijne w zwierciadle socjologii*, Lublin 2001. Autorzy ci nie wymieniają wprost osobnej religii naturalnej ani tym bardziej Kościołów naturalnych.
- 5 Przykładem może być związek wyznaniowy Wyznawców Słońca, zarejestrowany w Polsce 14 października 2013 r. pod nr 176 w dziale „A” Rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych. Przy okazji można przywołać pojawiające się w Internecie informacje na temat niektórych członków, także współzałożycieli Kościoła Naturalnego, jakoby mieli być wcześniej relegowani ze wspólnoty religijnej Wyznawców Słońca lub też że są rozłamowcami z tej wspólnoty; zob. W. Ferfecki, *Pytania o Kościół Naturalny*, <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art35688361-pytania-o-kosciol-naturalny> [dostęp: 15 maja 2022].

Kościół Naturalny przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce

na tygodniowe modlitwy, rozmowy i medytacje. Celem tego spotkania było duchowe połączenie się uczestników z siedmioma naturalnymi żywiołami ziemskimi. Spotkania czcicieli zjawisk i kultów naturalnych miały początkowo charakter spontaniczny i odbywały się w razie potrzeby, zwykle cztery–sześć razy do roku, w największe ich święta i przesilenia. Spotkania te z czasem przybrały charakter religijny⁶.

Z dokumentów rejestrowych możemy się dowiedzieć, jak wyglądała dotychczasowa praktyka szerzenia wiary.

„Wspólnota Kościoła Naturalnego w ostatnich latach szerzyła wiarę na spotkaniach, wiecach między innymi: Słowian⁷, sławian, ariów, Lechitów, konwentach wiedzy alternatywnej, zlotach religii etnicznych, które odbywają się w różnym czasie i różnych miejscach w Polsce oraz za granicą. Każde z tych spotkań było ważne, gdyż znajdowały się osoby, które przystąpiły do naszej wspólnoty albo ze względu na to, iż ich przekonania są tożsame z tymi wyznawanymi przez wspólnotę, albo dlatego, że są zagubieni i poszukują miejsca aby odnaleźć sens istnienia oraz wsparcie innych w tym dążeniu do prawdy. Celem Kościoła jest zbliżenie się do Stwórcy poprzez obcowanie i życie w zgodzie z naturą i według jej niezmiennych i niezbywalnych praw”.

II. PROCES REJESTRACYJNY KOŚCIOŁA NATURALNEGO (2018–2021)⁸

Zwykle w procesie rejestracyjnym Kościoła lub innego związku wyznaniowego wymaga się, żeby wspólnota religijna mogła wykazać się dłuższą tradycją istnienia i działania. Wydaje się, że w przypadku omawianej wspólnoty wymóg ten został spełniony. Okazało się, że po prawie 23 latach faktycznej działalności wśród jego wyznawców permanentnie dojrzewała decyzja o potrzebie sformalizowania wspólnoty religijnej zgodnie z prawem polskim (wyznaniowym).

Przełomem dla dalszego instytucjonalnego bytu tej wspólnoty religijnej było spotkanie wiernych na plaży w Gdańsku podczas przesilenia w czerwcu 2018 r. Zadania inicjującego procedurę rejestracyjną podjęła się Hanna Czubek. Pół roku później, na kolejnym spotkaniu, w dniach od 10 do 13 grudnia 2018 r.

⁶ Materiały z DWRMNiE, Informacja na temat etapów..., dz. cyt.

⁷ Ustalono, że na początku Słowianie wierzyli w siły otaczającej ich przyrody, ale także w Słońce, niebo, ogień. Zob. A. Gieysztor, *Mitologia Słowian*, Warszawa 1982, s. 94; A. Szyjewski, *Religia Słowian*, Kraków 2003, s. 95.

⁸ Procedura rejestracyjna została określona w Ustawie z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, tekst jedn. Dz. U. z 2022 r., poz. 1435, oraz Rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 1999 r. w sprawie rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych, Dz. U. Nr 38, poz. 374 przy zastosowaniu przepisów Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 735 ze zm.

przyjęto pierwszy ramowy projekt statutu Kościoła Naturalnego i spisano jego doktrynę. Dokumenty te były później wielokrotnie poprawiane z własnej inicjatywy przedstawicieli wspólnoty religijnej, jak i na żądanie organu rejestrowego.

28 grudnia 2018 r. do organu rejestrowego wpłynął pierwszy „wniosek” o rejestrację Kościoła Naturalnego, ale nie mógł być pozytywnie rozpatrzony, bo nie spełniał wymogów stawianych przez prawo polskie⁹.

Podczas kolejnego spotkania omawianej wspólnoty religijnej w dniach 25–27 kwietnia 2019 r. wybrano pięcioosobowy Komitet Założycielski w składzie: Hanna Czubek (przedstawiciel Kościoła Naturalnego), Magdalena Czubek, Radosław Czubek, Tomasz Huta i Wojciech Bartosik (art. 18 ust. 2 statutu Kościoła Naturalnego). Ustanowiono też pełnomocnika w osobie adwokat Agnieszki Żabickiej¹⁰, której powierzono obowiązek reprezentowania Komitetu i wszelkie sprawy formalno-prawne, łącznie z dopracowaniem wniosku, projektem statutu Kościoła i innych, a także złożenie dokumentów rejestracyjnych w MSWiA.

O wielu istotnych brakach w początkowo złożonej dokumentacji rejestracyjnej niech świadczy (wybiórczo) treść pisma organu rejestrowego z dnia 24 października 2019 r. skierowanego do adwokat A. Żabickiej, w którym domagano się uzupełnienia w terminie dwóch miesięcy (do 30 grudnia 2019 r.) prawie wszystkich dokumentów dotychczas przez nich złożonych.

Z redakcją treści zmodyfikowanego wniosku o wpis do Rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych¹¹ i innych dokumentów¹² pełnomocniczka

- 9 Materiały z DWRMNiE. Pierwszy wniosek o wpis Kościoła Naturalnego do Rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych wpłynął pocztą elektroniczną do organu rejestrowego i został podpisany (poprzez ePUAP) przez Tomasza Hutę, członka Komitetu Założycielskiego i późniejszego członka Rady Kościoła. Nie spełniał on jednak wymogów prawa, podobnie zresztą jak i kolejno wpływające pisma. Po wielokrotnej wymianie korespondencji pomiędzy członkami Komitetu Założycielskiego (i ich pełnomocnikami) a urzędnikami organu rejestrowego kolejny wniosek o wpis do Rejestru (datowany na 22 września 2019 r.) złożono 25 września 2019 r., ale i tenże nie spełnił wymogów formalnych. Należy przy tym zauważyć, że członkowie Komitetu Założycielskiego Kościoła Naturalnego na pewnym etapie procedowania zwrócili się o pomoc prawną do znanej warszawskiej kancelarii prawnej.
- 10 Wpisana do Okręgowej Rady Adwokackiej w Rzeszowie.
- 11 W piśmie przewodnim napisano tak: „My, niżej podpisani członkowie Komitetu Założycielskiego Kościoła Naturalnego, powołując się na zalegające w aktach sprawy, uprzednio złożone do Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji dokumenty, wnosimy o wpis Kościoła Naturalnego z siedzibą w Gdańsku (80-122), ul. Kartuska 191a do Rejestru Kościołów i Innych Związków Wyznaniowych”, zob. Materiały z DWRMNiE, Pismo Komitetu Założycielskiego Kościoła Naturalnego z dnia 26 listopada 2020 r., DWRMNiE-WROOA-65350-1/2019.
- 12 Wśród 5 załączników do wniosku znalazły się: 1) statut; 2) informacja o dotychczasowych formach życia religijnego i metodach działania Kościoła Naturalnego na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej; 3) doktryna; 4) oświadczenia osób, co do których stwierdzono braki lub rozbieżności w zakresie adresu zamieszkania lub dokumentu tożsamości i 5) oświadczenie Komitetu Założycielskiego w przedmiocie sprostowania protokołu z wyboru Komitetu Założycielskiego. Ponadto w piśmie przewodnim napisano: „b) w załączeniu przedkładamy podpisaną przez Komitet Założycielski informację o dotychczasowych formach życia religijnego i metodach działania Kościoła Naturalnego

Kościół Naturalny przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce

Komitetu poradziła sobie dość sprawnie, bo złożyła go ostatecznie 13 grudnia 2019 r.¹³ Znacznie trudniej było przedłożyć „oświadczenia co najmniej 100 członków Kościoła Naturalnego w przedmiocie prawidłowego brzmienia protokołu z wyboru Komitetu Założycielskiego”¹⁴. Adwokat Żabicka zaproponowała wówczas wydłużenie w tym celu terminu do 31 marca 2020 r. Niemniej organ rejestrowy nadal nie był usatysfakcjonowany treścią przedłożonych dokumentów, bo pismem z dnia 23 października 2020 r. wezwał pełnomocniczkę Komitetu Założycielskiego o uzupełnienie dokumentacji rejestrowej.

Po około miesiącu ponownego kompletowania dokumentacji, w odpowiedzi na powyższe wezwanie, 26 listopada 2020 r. pełnomocniczka Komitetu przedłożyła kolejny raz zmieniony statut i inne pisma¹⁵. Z ich treści wynika, że organ rejestrowy dość wnikliwie badał przesłanki konieczne do zarejestrowania wspólnoty religijnej, zaś przedstawiciele wspólnoty religijnej wykazywali się determinacją i kreatywnością. Otóż w piśmie przewodnim napisano wówczas tak¹⁶:

„My, niżej podpisani członkowie Komitetu Założycielskiego Kościoła Naturalnego, [...] przedkładamy zmieniony statut Kościoła Naturalnego, doktrynę oraz wyjaśnienia dotyczące etapów tworzenia organizacyjnego z punktu widzenia wyznawania i szerzenia wiary religijnej, metodach działania Kościoła na terytorium RP do momentu podjęcia decyzji o wystąpieniu z wnioskiem o uzyskanie przez Kościół osobowości prawnej. Jednocześnie w związku

na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, zawierająca genezę i specyfikę rejestrowanej wspólnoty religijnej na terenie RP, najważniejsze etapy jej tworzenia organizacyjnego z punktu widzenia wyznawania i szerzenia wiary religijnej, wskazującą czasokres i miejsca spotkań członków Kościoła Naturalnego, które przyczyniły się do ściślejszego formowania wspólnoty, dotychczasowe kroki mające na celu sformalizowania i legalizację wspólnoty, metody działania Kościoła na terytorium RP do momentu podjęcia decyzji o wystąpieniu z wnioskiem o uzyskanie przez Kościół osobowości prawnej; c) w załączeniu przedkładamy dokument opisujący cele, źródła i zasady doktrynalne oraz obrzędy religijne Kościoła Naturalnego (zawierający poglądy dotyczące natury i cechy charakterystyczne sfery *sacrum* oraz jej osobowych postaci, wykazujący stosunek do *sacrum*, określający system wierzeń i praktyk oraz określający relację pomiędzy sferą *sacrum* (świętością) i sferą boską a Kościołem (doktryna)”; zob. Materiały z DWRMNiE; Wniosek o wpis do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych z 13 grudnia 2019 r., DWRMNiE-WROOA-65350-172019.

¹³ Dokumentacja wnioskowa do organu rejestrowego wpłynęła 19 grudnia 2019 r.

¹⁴ Dalej napisano: „Informujemy, że podjęliśmy starania aby uzyskać przedmiotowe oświadczenia, jednak dotrzymanie wskazanej przez MSWiA daty 30 grudnia 2019 roku (data upływu wyznaczonego 2-miesięcznego terminu) nie będzie możliwe z uwagi na fakt, iż pozyskanie oświadczeń wymaga dużego zaangażowania zarówno ze strony Komitetu Założycielskiego jak i członków Kościoła Naturalnego. Mając na uwadze powyższe, wnosimy o wydłużenie terminu do dnia 31 marca 2020 roku”; zob. Materiały z DWRMNiE; Wniosek o wpis do rejestru..., dz. cyt.

¹⁵ W wykazie załączników znalazły się: 1) statut; 2) doktryna oraz informacja na temat etapów tworzenia organizacyjnego z punktu widzenia wyznawania szerzenia wiary religijnej, metodach działania Kościoła na terytorium RP do momentu podjęcia decyzji o wystąpieniu z wnioskiem o uzyskanie przez Kościół osobowości prawnej. Poprawione dokumenty wpłynęły do Kancelarii Głównej MSWiA 9 grudnia 2020 r.

¹⁶ Materiały z DWRMNiE, Pismo Komitetu Założycielskiego..., dz. cyt.

z wezwaniem MSWiA do przedłożenia zdjęć dokumentujących uroczystości oraz spotkania członków Kościoła Naturalnego, wskazujemy, że Kościół Naturalny nie dokumentuje fotograficznie tych wydarzeń. Kościół Naturalny informuje, że kolejne święto Kościoła Naturalnego – Wigilia – będzie miało miejsce w dniu 22 grudnia 2020 roku, godz. 11:45 w Gdańsku na plaży Brzeźno, wejście numer 55 (z zachowaniem obowiązującego reżimu sanitarnego). Komitet Założycielski Kościoła Naturalnego zaprasza przedstawicieli Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji na udział w Wigilii [...]”.

Z kolei na końcu pisma-odpowiedzi (s. 7)¹⁷ napisano:

„Wszelkie wyjaśnienia w aspekcie sacrum i profanum zostały przedstawione obszernie kilkakrotnie w korespondencji z Ministerstwem – i jest to już wszystko co jesteśmy w stanie słowami określić i opisać. Reszta jest składniową naszej wiary i jako takie nie jest możliwe do określenia – właśnie na tym polega [nasza – Z.Z.] wiara, że nie można do końca określić i sprecyzować tego co czujesz ani tym bardziej tego zmaterializować. Jeśli coś jest zmaterializowane, to nie jest już wiarą lecz wiedzą. Wszelkie kolejne ewentualne naciski ze strony MSWiA z koniecznością jeszcze dodatkowych wyjaśnień w tych aspektach będą wymuszeniami na nas do tworzenia fałszywej doktryny”.

Trwający bez mała trzy lata proces rejestracyjny omawianej wspólnoty ostatecznie zakończył się wydaniem przez ministra spraw wewnętrznych i administracji¹⁸ 3 grudnia 2021 r. decyzji (znak: DWRMNiE-WROOA-65350-1/2019) o rejestracji Kościoła Naturalnego¹⁹. W czasie procedury rejestracyjnej mieliśmy do czynienia z wielokrotnym przedłużaniem dwumiesięcznego terminu (procesu) rejestracyjnego i tzw. ucieraniem projektu statutu i wielu innych dokumentów wymaganych przez prawo polskie. Organ rejestrowy wielokrotnie żądał poprawy lub uzupełnienia dokumentów, jednak nie skorzystał z opinii biegłych, np. religioznawców, co do charakteru kultu religijnego, który miał być podstawą nowo tworzonego Kościoła Naturalnego²⁰.

Jak już nadmieniałem, procedura rejestracyjna została zakończona z chwilą wydania. Po uostatecznieniu się decyzji minister dokonał wpisu w dziale „A” Rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych pod numerem 190

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Ministrem był wówczas Mariusz Kamiński z Prawa i Sprawiedliwości.

¹⁹ Statut Kościoła Naturalnego zawiera preambułę i 35 artykułów (skumulowanych w 7 rozdziałach). Treść statutu uzyskałem od organu rejestrowego i zamieszczam go w bieżącym numerze „Przeglądu Prawa Wyznaniowego”.

²⁰ Wiemy, że takie opinie były potrzebne chociażby w procesie rejestracyjnym pastafarian (czcicieli Kościoła Latającego Potwora Spaghetti w Polsce) i ich konkluzje przeważały o wydaniu decyzji negatywnych; zob. P. Rączka, J. Zemla, *Procedura rejestracji kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce na przykładzie wspólnoty Kościoła Latającego Potwora Spaghetti – studium administracyjno-prawne*, „Studia Prawnicze” 2019, nr 3(219), s. 7–35.

Kościół Naturalny przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce

(i z liczbą porządkową 170). Wówczas był to najmłodszy związek wyznaniowy zarejestrowany w Polsce na 190 podmiotów tego typu²¹.

Przedstawiciele Kościoła Naturalnego tak napisali do organu rejestrowego w sprawie rejestracji ich wspólnoty religijnej:

„Kościół organizacyjnie nie jest celem samym w sobie, jednakże zajmuje ważne miejsce w hierarchii ważności dla człowieka. W sposób samoistny i niezauważalny, zgodnie z zasadą przyciągania się podobieństw, pojawiały się kolejne osoby w naszym gronie, które przedstawiały te same wartości. [...] Rozwój Kościoła Naturalnego następował i następuje w sposób samoistny, i jest to zasługa wszystkich wyznających wartości Kościoła Naturalnego. Wspólnota powiększa się o nowych członków poprzez spotkania, wiece, rozmowy z ludźmi, którzy również poszukują sensu istnienia i drogi do Stwórcy”²².

III. NAZWA KOŚCIOŁA

Kościół Naturalnego nie można mylić z ruchami religijnymi o charakterze rodzimowierczym czy neopogańskim w Polsce (np. Rodzimy Kościół Polski i Polskim Kościołem Słowiańskim – obydwie zarejestrowano w 1995 r. – Rodzimą Wiarą zarejestrowaną w 1996 r. i Zachodniosłowiańskim Związkiem Wyznaniowym „Słowiańska Wiara” zarejestrowanym w 2009 r.)²³.

Konfesyjność Kościoła Naturalnego, jak i sama nazwa, są oryginalne i niespotykane na tle wszystkich obecnie, jak i kiedyś działających w Polsce Kościołów i innych związków wyznaniowych. Do tej pory nie mieliśmy do czynienia w istocie z nowym ruchem religijnym, który w swojej doktrynie, kulcie i dogmatach odwoływałby się tak szeroko do religii naturalnych. Z drugiej strony mamy tu dostrzegalne zabarwienia konfesyjne z innych religii, tj. chrześcijaństwa, buddyzmu, a nawet hinduizmu.

Sama nazwa „Kościół Naturalny” też jest niespotykana w dotychczasowej praktyce polskiego prawa wyznaniowego. W tym miejscu muszę wspomnieć, że jest pewną zasadą w polskim porządku prawnym, że termin „Kościół”, pochodzący od łacińskiego *Ecclesia*²⁴, zarezerwowany jest dla tych wspólnot religijnych, które mają rodowód (konfesyjność) chrześcijański. Przykładów jest aż nadto i przytaczać ich nie trzeba, bo to jest wiedza notoryjna.

²¹ 17 maja 2022 r. pod pozycją nr 171 w Dziale „A” Rejestru wpisano Chrześcijańską Wspólnotę Braterską z siedzibą władz kościelnych we Wrocławiu i jest to 191 związek wyznaniowy w Polsce.

²² Materiały z DWRMNiE, Informacja na temat etapów..., dz. cyt.

²³ W okresie przedwojennym (i powojennym) w Polsce działał Neopogański Ruch Zadruga; zob. B. Grott, *Jan Stachniuk i neopogański ruch Zadruga. Dzieje okupacyjne i powojenne*, „Nomos” 1994, nr 5–6, s. 123–144.

²⁴ *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, oprac. J. Sondel, Kraków 1997, s. 317–318.

Dotychczas w polskim porządku prawnym od tej zasady wyłamały się bodajże dwie wspólnoty religijne, które mają konfesyjność niechrześcijańską, tj. rodzimowierczą lub neopogańską, a w ich nazwie indywidualnej widnieje „Kościół”. Są to: Rodzimy Kościół Polski i Polski Kościół Słowiański – zarejestrowane odpowiednio pod numerem 95 i 98 w dziale „A” Rejestru.

Zatem Kościół Naturalny byłby trzecim w tym wyjątkowym gronie, i zapewne nieostatnim²⁵. Znakomita większość wspólnot religijnych w Polsce o konfesyjności niechrześcijańskiej przybierała sobie nazwy indywidualne bez wyróżnika „Kościół”, jak²⁶: „szkoła”, „związek”, „ruch”, „stowarzyszenie”, „misja”, „wspólnota”, „wiara”, „zakon”, „zgromadzenie”, „instytut”, „towarzystwo”, „uniwersytet”, „instytut”, „gmina”, „liga”, „ośrodek”, „wyznawcy” itd.

IV. PODSTAWOWE INFORMACJE O KOŚCIELE NATURALNYM, JEGO DOKTRYNIE I SPOSOBACH SPRAWOWANIA KULTU RELIGIJNEGO²⁷

PODSTAWOWE INFORMACJE O KOŚCIELE NATURALNYM

Ze statutu Kościoła wiadomo, że obszarem jego działania jest terytorium Rzeczypospolitej Polskiej, ale i możliwe jest działanie poza jej granicami, jeżeli pozwalać będą na to normy prawa międzynarodowego lub umowy. Kościół i jego wierni uznają prawo naturalne za nadrzędne, ale z poszanowaniem prawa międzynarodowego i polskiego. Osobowość prawa polskiego (cywilnego) ma

- ²⁵ Do tego grona można by zaliczyć także Kościół Panteistyczny „Pneuma” pod nr 117, zarejestrowany w 1996 r.
- ²⁶ Przykładowo są to: Szkoła Zen Kwan Um w Polsce pod nr 12, zarejestrowana w 1990 r.; Związek Buddyjski Khordong w Polsce (nr 91, 1994 r.); Ruch Świadomości Babadzi Herakhandi Samadź (nr 37, 1990 r.); Medytacyjne Stowarzyszenie Najwyższej Mistrzyni Czing Hai w Polsce (nr 78, 1994 r.); Misja Buddyjska – Trzy Schronienia w Polsce (nr 97, 1995 r.); Międzynarodowa Wspólnota Dzogcennamdaglin (nr 92, 1994 r.); Wiara Bahá’í (nr 69, 1992 r.); Zachodni Zakon Sufi w Polsce (nr 59, 1991 r.) czy też Zakon Braci Zjednoczenia Energetycznego (nr 131, 1997 r.); Islamskie Zgromadzenie Ahl-ul-Bayt (nr 53, 1990 r.); Instytut Wiedzy o Tożsamości „Misja Czaitanii” (nr 49, 1990 r.); Międzynarodowe Towarzystwo Świadomości Kryszny (nr 37, 1990 r.); Światowy Uniwersytet Duchowy Brahma Kumaris w Polsce (nr 22, 1990 r.); Instytut Śardza Ling (nr 168, 2008 r.); Niezależna Gmina Wyznania Mojżeszowego (nr 150, 2000 r.); Liga Muzułmańska w Rzeczypospolitej Polskiej (nr 158, 2004 r.); Ośrodek Wietnamskiego Buddyzmu w Polsce (nr 181, 2015 r.); Wyznawcy Słońca (nr 176, 2013 r.).
- ²⁷ Cytaty i wątki w tym podpunkcie mojego artykułu pochodzą z niepublikowanych Materiałów z DWRMNiE oraz statutu Kościoła Naturalnego; zob. Materiały DWRMNiE, Doktryna oraz informacja o na temat etapów tworzenia organizacyjnego z punktu widzenia wyznawania szerzenia wiary religijnej, metodach działania Kościoła na terytorium RP do momentu podjęcia decyzji wystąpieniu z wnioskiem o uzyskanie przez Kościół osobowości prawnej, 26 listopada 2020 r. Statut Kościoła Naturalnego niczym szczególnym się nie wyróżnia co do formy. W treści jest zbliżony do innych statutów wielu nowych ruchów religijnych, chociaż uwzględnia specyficzne i oryginalne rozwiązania nawiązujące do religii naturalnej, prawa naturalnego, deklaracji, kultu wiary itd.

Kościół Naturalny przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce

Kościół Naturalny jako całość oraz poszczególne jego Gminy Wyznaniowe. Organami ww. osób prawnych dla Kościoła są: Naczelna Kościoła i Rada Kościoła, zaś dla Gminy Wyznaniowej jest to Przełożony/a Gminy Wyznaniowej.

Z preambuły do statutu dowiadujemy się, że „Kościół Naturalny powołany zostaje, aby głosić i szerzyć odwieczne, pierwotne, niezienne i przyrodzone prawa boskie, zawarte w naturze jako jedyną prawdę otrzymaną w darze jako dzieło Stwórcy Wszechświata. Wspólnota ta zrzesza ludzi suwerennych, którzy uznają nad sobą wyłącznie Stwórcę i jego sąd oraz jego prawa naturalne jako jedyną prawdę i drogę życia, przy czym Wspólnota Kościoła Naturalnego działa z poszanowaniem najwyższego normatywu międzynarodowego i państwowego prawa. Wierni Kościoła uznają równość tych praw wobec wszystkich członków wspólnoty ludzkiej. Uznają miłość, troskę, wiedzę i jej zrozumienie, wolność fizyczną, psychiczną (zgodnie z Powszechną Deklaracją Praw Człowieka) wolność sumienia, wrodzone poczucie sprawiedliwości, szacunku i godności, jako elementy konieczne i niezbędne do osiągnięcia i utrzymania porządku świata”.

SACRUM W KOŚCIELE NATURALNYM

Wierni Kościoła Naturalnego oddają cześć, modlą się i wierzą w monoteistycznego stwórcę świata (nazywanego w innych religiach „bogiem”)²⁸. Pomimo że jest dla nich najwyższym sacrum, to nie oczekuje od nich „bałwochwalstwa i idolactwa”, bo nie ocenia niczych uczynków i tym samym nie zsyła nikogo do piekła ani nie wysyła do nieba. Wierzą, że każdy człowiek został stworzony przez stwórcę i że ma duszę nieśmiertelną. Formą komunikowania się człowieka ze stwórcą jest codzienna modlitwa jako dowód „uczucia miłości, bezpieczeństwa i spokoju”. Kultywowanie miłości „do samego siebie i drugiej istoty” jest konieczne, bo „wiera i postrzeganie sacrum jest jak miłość matki do dziecka”.

Za „drugą istotę” wyznawcy uważają nie tylko ludzi, ale wszystko to, co stworzył stwórca, np. „las, ale i drzewo, dom, rośliny, zwierzęta, pole, łąki, łany zboża, ale i źdźbło trawy, niebo, całą planetę ziemię, ale i najmniejszy kamień”. Świat został stworzony dla człowieka po to, żeby „żył w symbiozie ze światem i szacunkiem do niego, jako przejawu Stwórczej miłości i woli. Każda istota żywa, bo ma duszę, bo jest cudem stworzenia Bożego i jest swego rodzaju świętością, zasługuje na pełen szacunek jako dzieło i element Stwórcy”.

²⁸ Zob. R. Szttychmiller, *Kult religijny* [w:] A. Mezglewski (red.), *Leksykon prawa wyznaniowego*. 100 podstawowych pojęć, Warszawa 2014, s. 193–204.

UNIWERSALNE PRAWA STWÓRCY

W Kościele Naturalnym stwórca jest „pierwotnym źródłem wszystkiego, przyczyną wszystkich przyczyn, która sama nie ma przyczyny”. Jest wieczną i bezkresną doskonałością, miłością, dobrocią i porządkiem.

„Istnieje pięć uniwersalnych Praw Stwórcy, które dotyczą każdego człowieka oraz każdej istoty żywej:

1. Prawo do życia i rozwoju
2. Prawo do własności
3. Prawo do wolności osobistej
4. Prawo do samoposiadania (wolność od niewoli)
5. Prawo do owoców swojej pracy”.

Uniwersalny charakter praw stwórcy decyduje o tym, że zostały one nadane przez niego w chwili stworzenia świata i są niezmieniane, jako prawa naturalne utrzymujące świat w harmonii. W dodatku „wszyscy ludzie wobec Stwórcy są równi dla tego prawa i dary Stwórcy są równe wobec każdej istoty stworzonej”. Zadaniem człowieka, jako istoty rozumnej, jest przestrzeganie zasad relacji międzyludzkich i moralności oraz indywidualna odpowiedzialność za własne czyny i myśli. Oczywiście człowiek ma „osobisty dostęp do wszelkich praw naturalnych Stwórcy i tym prawom podlega w sposób nadrzędny, bez prawa do ich ingerencji i modyfikacji”.

Według doktryny Kościoła Naturalnego każdy wierny powinien przestrzegać tzw. czterech „podpór dobroci” i 10 „dróg rozwoju dobroci”. Cztery „podpory dobroci” są podstawą ogólnoludzkiej moralności i prowadzą do oświecenia człowieka. Zaliczają się do nich: miłosierdzie (okazywane wszystkim), zasada czystości (zewnętrznej i wewnętrznej), kontrola zmysłów i prawdomówność. W celu osiągnięcia zrozumienia oraz wewnętrznej dobroci należy przestrzegać i żyć według 10 „dróg rozwoju dobroci:

1. Największym przewodnikiem dobroci jest czysta woda i czysty pokarm.
2. Miejsce zamieszkiwania: w czystych miejscach.
3. Pora dnia: w czasie 2 godziny przed świtem i 2 godziny po świcie daje siłę dobroci i sprzyja ochronie na cały dzień.
4. Krąg przyjaciół: Otaczanie się ludźmi pełnymi dobroci obdarza człowieka prawidłowym rozumieniem życia i inspiruje do rozwoju duchowego.
5. Działalność i praca: w dobroci [człowiek – Z.Z.] stawia sobie za cel wewnętrzne oczyszczenie, bezinteresowną pomoc ludziom, działalność charytatywną i duchowe oświecenie społeczeństwa, wyzbywając się zewnętrznych, materialnych sukcesów.
6. Świąta i rytuały: ceremonie święte w dobroci sprzyjają świadomości duchowej. Świąta związane są z duchowymi objawieniami, napełniają duchową radością i wznoszą świadomość.

Kościół Naturalny przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce

7. Pisma i książki: w dobroci przypominają o naszej duchowej naturze i najwyższym celu życia; takie źródła skłaniają nas do refleksji nad transformacją wewnętrzną i samodoskonaleniem.

8. [Głosić – Z.Z.] Mantry, modlitwy i pieśni, które bezinteresownie wysławiają Stwórcę i opisują rzeczywistość duchową. Pieśni które zawierają duchowy i filozoficzny pogląd na życie. Muzyka, która uspokaja i wznosi świadomość. To przewodnicy dobroci i energii duchowej.

9. Medytacja: to o czym myślimy i na czym się skupiamy. Myśli i plany o oczyszczeniu własnego istnienia, medytacja która pozwala zrozumieć różnicę między duszą, a ciałem. Wewnętrzne pragnienie poznania Stwórcy, a także pragnienie żeby mu służyć realizując jego plan.

10. Urodzenie: Ci którzy przestrzegali poczęcia dzieci dbając o duchowe i fizyczne zdrowie przyszłego pokolenia dają dzieciom urodzenie w dobroci. Dając im po urodzeniu niezbędną czystość duchową sprzyjającą wzrostowi wewnętrznemu”.

ŚCIEŻKA ROZWOJU CZŁOWIEKA/WIERNEGO KOŚCIOŁA NATURALNEGO

Człowiek powinien żyć w dobroci z dwóch powodów. Po pierwsze, daje ono człowiekowi najwyższą jakość życia, „kiedy odżywia się czystą żywnością, czystą literaturą duchową, otrzymuje tylko czystą wiedzę, widzi tylko czyste obrazy i słucha czystych dźwięków”. Istota żyjąca w takich warunkach „maksymalnie harmonizuje to ludzkie ciało z umysłem i z innymi istotami żywymi, całym światem ożywionym i nie ożywionym”. Po drugie, „dobroć stwarza idealne warunki dla duchowego rozwoju człowieka i jest ona najwyższą z energii materialnych”. Życie w takich warunkach sprawia, że „ciało staje się zdrowe, umysł jasny i stabilny, co jest niezwykle ważne dla rozwoju i wiedzy duchowej oraz praktyki medytacji” i w rezultacie daje ono człowiekowi „dostęp do lepszego z obu światów – materii i ducha”. W dość prostym ujęciu dobroć jest podstawą moralności, która z kolei jest podstawą duchowości.

Doktryna Kościoła Naturalnego neguje człowieka jako twórcę (lub stwórcę) fundamentalnych praw natury i praw człowieka, bo te „autentyczne prawa są zawsze prawidłowe wszędzie, w każdym czasie i dla wszystkich”. Człowiek może te prawa tylko odkrywać i badać dla dobra wspólnego. Im lepiej je zrozumiemy, „tym bardziej harmonijne staje się nasze życie”. Głównym osiągnięciem ludzi jest odkrycie źródła prawdy, czyli stwórcy. I tam, gdzie „są prawa tam jest i ich prawodawca – Stwórca”.

Kościół Naturalny nie zamyka się przed osobami z rodzin dysfunkcyjnych, czyli takich, które urodziły się „bez zachowania należytej duchowej i fizycznej czystości”, i oferuje takim osobom możliwość „poprawy defektów naszego

urodzenia poprzez ponownie narodzenie w drodze inicjacji przez nauczyciela duchowego”. Nauczyciel duchowy ma stać się w tym przypadku „naszym duchowym ojcem i przekazuje nam w procesie inicjacji wiedzę duchową”, po to żeby doprowadzić nas do „duchowego ponownego narodzenia”. A to już prosta droga do „rozwinęcia czystej, bezinteresownej miłości do Stwórcy”, czyli „powrotu do duchowej rzeczywistości, pełnej wieczności, wiedzy i błogości”.

STOSUNEK DO ŻYCIA POZAGROBOWEGO

Kościół Naturalny wierzy, że dusza ludzka jest nieśmiertelna. Wierni Kościoła dążą do samodoskonalenia się zgodnie z jego regułami i w ten sposób przygotowują swoje dusze na połączenie ze stwórcą po fizycznej śmierci.

DUCHOWNI I WŁADZE KOŚCIOŁA NATURALNEGO

Kościółowi Naturalnemu znany jest stan kapłański/duchowny i nie jest on zarezerwowany wyłącznie dla mężczyzn²⁹. Przedstawiciele Kościoła do organu rejestrowego napisali: „Odnosząc się do uprawnień duchownych Kościoła Naturalnego, wskazujemy że duchowni mogą używać wymiennie tytułów: kapłan/kapłanka, duchowny/duchowna lub misjonarz/misjonarka. Nie są to odrębne funkcje w Kościele Naturalnym”.

O wymogu celibatu i o życiu we wstrzemięźliwości płciowej przez kapłanów i kapłanki statut Kościoła milczy. Od kandydata na duchownego (duchowną) wymaga się spełnienia łącznie (art. 14) trzech warunków, tj.: ukończenia 18 lat, zdania egzaminu z doktryny Kościoła przed Radą Kościoła i wykazywanie się nieskazitelnym charakterem. O powołaniu osoby do pełnienia statusu duchownego lub pozbawienia tego statusu uprawniona/y jest wyłącznie Naczelnia lub Naczelny Kościół. Duchowni są ustanawiani na czas nieokreślony, ale mogą być pozbawiani swojego statusu z przyczyn enumeratywnie wymienionych w statucie (art. 15). Wśród tych przyczyn jest: postępowanie lub głoszone poglądów w oczywisty sposób niezgodnych z doktryną Kościoła, moralnością oraz dobrymi obyczajami lub rażące naruszenie postanowienia statutu Kościoła.

29 W Internecie można znaleźć błędne informację o wyższych duchownych tego Kościoła, nazywanych kardynałami, i to, że działa około setki duchownych oraz że zwierzchnicy władz kościelnych działają we wszystkich 16 województwach w Polsce, a samych wyznawców jest kilka tysięcy; zob. S. Klauziński, *Jak i po co zakładać własny Kościół? Wyjaśniamy na przykładzie Kościoła Naturalnego*, <https://oko.press/kosciol-naturalny-zarejestrowany-mswia-zwiazek-wyznaniowy/> [dostęp: 10 maja 2022]; I. Nestioruk, *Kościół Naturalny. Nowe tajemnicze wyznanie zarejestrowane w Polsce. Religioznawcy o nim nie słyszeli*, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28098885,polska-oficjalnie-uznala-nowa-religie-religioznawcy-nigdy-nie.html> [dostęp: 10 maja 2022]; forum portalu Racjonalista, <http://www.racjonalista.pl/forum.php/s,871839> [dostęp: 14 maja 2022].

Kościół Naturalny przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce

Wydaje się, że kolegialna Rada Kościoła jest najwyższą władzą w tym związku wyznaniowym, i nawet Naczelną Kościoła może pozbawić statusu duchownego. Prawa i obowiązki duchownych Kościoła zostały enumeratywnie wymienione w art. 16 statutu i należą do nich m.in. życie w zgodzie z doktryną Kościoła oraz głoszenie jej; organizowanie i przewodniczenie obrzędom religijnym oraz modlitwom; kierowanie Kościołem oraz jego Gminami Wyznaniowymi; organizowanie i prowadzenie działalności charytatywnej, charytatywno-opiekuńczej oraz imprez o celach edukacyjnych, moralnych i kulturalnych; udzielanie pociechy religijnej wiernym, gdziekolwiek się znajdują (czyli rodzaj duszpasterstwa specjalnego); sprawowanie posług religijnych; szkolenie i wspieranie wiernych w realizacji zadań i misji Kościoła i Gmin Wyznaniowych; podejmowanie działań mających na celu powstawanie nowych Gmin Wyznaniowych; udział w krajowych i międzynarodowych misjach kościelnych, społecznych, edukacyjnych, humanitarnych, pokojowych, medycznych i artystycznych; wspieranie innych duchownych w ich służbie; pełnienie funkcji katechetów.

NACZELNA KOŚCIOŁA NATURALNEGO

Dożywotnią funkcję Naczelnej Kościoła sprawuje Hanna Czubek z Gdańska (ul. Kartuska 191a)³⁰. Do jej kompetencji należy m.in. reprezentowanie Kościoła (w stosunkach wewnętrznych i zewnętrznych), zwierzchnictwo nad duchowieństwem i zarządzanie ruchomym i nieruchomym majątkiem Kościoła. Od kandydata/ki na Naczelną/ego wymaga się określonych kwalifikacji, m.in. ukończenia 30 roku życia, cieszenia się nieskazitelną postawą moralną i doskonałej znajomości doktryny Kościoła Naturalnego.

RADA KOŚCIOŁA

Jest najwyższym organem kolegialnym w Kościele Naturalnym, złożonym z duchownych tego Kościoła, liczącym od pięciu do 13 członków, wraz z Naczelną Kościoła. Pierwszy skład Rady Kościoła liczy pięć osób i jej członkami są założyciele Kościoła, czyli członkowie jego Komitetu Założycielskiego, a ich członkostwo w Radzie Kościoła jest niezbywalne i dożywotnie. Sam członek Rady może sobie skrócić czas sprawowania tej funkcji i zakończyć członkostwo na skutek rezygnacji złożonej do Naczelnej Kościoła. Później wybrani członkowie Rady mają mieć kadencję już tylko pięcioletnią.

Rada Kościoła na swoje posiedzenia zbierać się powinna nie rzadziej niż raz w roku, w każdą третią niedzielę listopada, o godzinie 12.00. W praktyce

³⁰ Kościół Naturalny prowadzi też własną stronę internetową pod adresem <https://kosciolnaturalny.pl>.

zbiera się częściej w celu administrowania sprawami Kościoła, rozwiązywania różnych spraw w skali całego kraju i organizujących się dopiero w terenie jednostek podstawowych, lokalnych, jakim są Gminy Wyznaniowe. Chodzi głównie o wymianę informacji pomiędzy gminami, informowanie świeżo powoływanych władz Gmin (przełożonych) o sytuacji wiernych na danym obszarze, ale i o sytuacji całego Kościoła.

Przejawem zachowania zasady demokracji wewnątrz struktur organizacyjnych Kościoła jest dwuinstancyjność decyzji, czyli możliwość odwołania się do organu kolegialnego, czyli do Rady Kościoła.

FORMY ŻYCIA RELIGIJNEGO

Od wiernych Kościoła Naturalnego nie wymaga się „tworzenia, rzeźbienia, lepienia posągów i postaci bożków”, ale dla wielbienia stwórcy wystarczy, że „patrzą na dziecko, osobę ukochaną, ale i wroga, rośliny i zwierzęta, ale i krople deszczu czy płatek śniegu”. Nawet podziwianie świata naturalnego, indywidualnie lub grupowo, jest „indywidualnym obrzędkiem, rytuałem i ceremonią – odbywającą się indywidualnie w sercu każdego”³¹.

Medytacje wiernych są „modlitwą i rozmową” ze stwórcą i są konieczne do wywołania w swoim sercu uczucia miłości i życia w niej. Dostrzegają tu pewną analogię do medytacji mnichów buddyjskich, „którzy łączą się ze Stwórcą i godzinami trwają w tym połączeniu, pielęgnując i wzmacniając w sobie to połączenie i uczucie jedności”.

Wierni mogą odprawiać „magiczne rytuały”, które mają w efekcie doprowadzić do „koherencji serca”. Przykładowo może to być „rytualne palenie ziół z intencją, rytualne palenie ognisk z intencją, uzdrawianie na odległość”. Wierni powinni mieć postawę proekologiczną i dbać o przyrodę, bo „energia roślin jest nam potrzebna jako pożywienie dla ciała i ukojeniem duszy”. Rytuałom tym powinny towarzyszyć „śpiew, muzyka, spotkania, wspólna praca i modlitwa oraz tworzenie czegoś”. Zresztą „Każda chwila dana nam w tym życiu jest celebracją i rytuałem samym w sobie. Życie to rytuał i życie jest najwyższą celebracją woli Stwórcy”.

Spotkania wiernych Kościoła Naturalnego mają być analogiczne do pierwszych chrześcijan (i Koptów). „Spotkania nie są wymuszeniem ani obowiązkiem tylko wynikiem chęci i potrzeby duchowej do spotkania”. Mogą odbywać się w różnym gronie, w poszczególnych gminach wyznaniowych lub w szerszej

³¹ Materiały z DWRMNiE, Informacja o podstawowych zasadach religijnych Kościoła Naturalnego, DWRMNiE-WROOA-65350-172019.

Kościół Naturalny przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce

społeczności. Ich częstotliwość jest determinowana fazami księżyca (pełnia, now) lub wschodem i zachodem słońca.

Obecnie, z uwagi na małą liczbę wiernych, spotkania takie odbywają się w prywatnych domostwach lub w plenerze, zaś w przyszłości mają się odbywać w siedzibie Gmin Wyznaniowych Kościoła. Celem mają być „medytacje, modlitwy, wspólne rozmowy, nauki, filozoficzne debaty; duchowni, ale i członkowie wspólnoty służą wsparciem dla potrzebujących pobratymców, wsparciem duchowym, wsparciem słownym, ale i materialnym”.

POZYSKIWANIE WIERNYCH W KOŚCIELE NATURALNYM

Pozyskiwanie wiernych jest dobrowolne i pozbawione przymusu. Każdy zainteresowany przystąpieniem może najpierw uczestniczyć na zasadzie niezobowiązującego obserwatora spotkań, zanim oficjalnie dołączy do wspólnoty wiernych Kościoła Naturalnego. Na takie spotkania może przychodzić sam lub z rodziną albo znajomymi. Członkiem Kościoła może zostać każda osoba (pełnoletnia i niepełnoletnia; mężczyzna i kobieta), która dobrowolnie zaakceptowała jego doktrynę i złożyła pisemną deklarację członkowską (zob. ryc. 2) Radzie Kościoła lub przełożonemu/ej Gminy Wyznaniowej. Zatem nie ma przeszkód żeby była to osoba małoletnia, ale zgodę na przystąpienie musi podpisać jego opiekun prawny (np. rodzic). Natomiast „po osiągnięciu głębokiego zrozumienia istnienia może stać się również duchownym Kościoła”.

Założyciele swoim życiem i czynami są wzorem dla kolejnych osób chętnych do wstępowania do grona wiernych Kościoła, a ci z kolei dla następnych potencjalnych członków. W ten sposób zorganizowało się obecne grono wiernych Kościoła, poczynając od 1995 r. Pod patronatem Kościoła Naturalnego tworzą się nieformalne grupy wiernych, które z czasem organizują się w formalne Gminy Wyznaniowe, wybierani są ich przełożeni, organizują spotkania, często jeszcze bez swojego duchownego. Wierni są rozsiani po całej Polsce, a nawet poza granicami naszego kraju.

Ze strony internetowej wynika, że Kościół tworzą obecnie 52 gminy i wspólnoty krajowe oraz dziewięć zagranicznych w siedmiu krajach (w Czechach, Irlandii, Norwegii, Szwajcarii, Ukrainie i Włoszech oraz w Kenii)³². W tym Kościele można należeć tylko do jednej gminy wyznaniowej.

³² Chociaż na innej stronie internetowej Kościoła Naturalnego wymienia się imiennie 25 gmin wyznaniowych w Polsce (Bartoszyce, Bielsko-Biała, Biskupiec, Bydgoszcz, Chwaszczyno, Dęba, Gdańsk, Gdynia, Górki Wielkie, Juszkowo, Kluczbork, Knyki, Kochanowo, Kościerzyna, Łeba, Łódź, Najdymowo, Podgórze, Przemilów, Skarlin, Sierakowice, Wejherowo, Wierciny i Wilkowice); zob. <https://kosciolnaturalny.pl/testowa-z-adresami/> [dostęp: 10 października 2022].

ŚWIĘTA KOŚCIELNE

Wierni powinni codziennie medytowanie wobec stwórcy, czyli dokonywać tzw. celebracji życia w dowód „wdzięczność za cud stworzenia”. Czynności te mają na celu m.in. „wyciszenie myśli, emocji, mentalne oczyszczenie ciała oraz wypełnienie się miłością i spokojem”. Wierni Kościoła powinni spotykać się na modlitwach przynajmniej trzy razy w roku celem przeżywania (celebrowania) najważniejszych (dużych) świąt liturgicznych. Święto obfitości, zwane też świętem witalności i płodności, celebrowane jest 22 czerwca. Z kolei wigilia, zwana też świętem triumfu światła nad ciemnością, odbywa się 22 grudnia. 25 grudnia obchodzone jest Święto Nowego Narodzenia.

Ponadto wierni Kościoła powinni spotykać się grupowo na mniejszych celebracjach, odbywanych co najmniej dwa razy w miesiącu w każdej gminie wyznaniowej. Przy czym część tych spotkań ma charakter „medytacji wznoszących i oczyszczających” i odbywa się podczas tzw. pełni³³, a część ma charakter „medytacji wzrastania i budowania” i odbywa się podczas tzw. nowiu³⁴.

Pierwsze z nich mają za zadanie „oczyścić umysł i ciało fizyczne od wszelkich naleciałości, programów, negatywnych i destrukcyjnych emocji i przekonań, które pojawiają się w każdym z nas, jako istot posiadających ułomny – poddający się programowaniu i kontroli otaczającego świata umysł”. Z kolei drugie pojawiają się, by „umocnić i budować silną i sztywną aurę, zbudować silny fundament wiary i miłości, miłości do siebie, Stwórcy i każdej istoty oraz pielęgnacja tych uczuć”.

MIEJSCA SPOTKAŃ WIERNYCH

Jest ich wiele. Ci wierni, którzy mieszkają blisko Morza Bałtyckiego, spotkania organizują sobie na plażach. Natomiast pozostali na łonie natury, w terenie, najczęściej w obszarach dzikiej przyrody (polany, łąki w sąsiedztwie lasów). Z kolei mieszkańcy południa Polski najczęściej u podnóża gór lub na ich wierzchołkach. Zwykle wybierane są miejsca oddalone od osiedli ludzkich i cywilizacji. Tam zgromadzeni wierni z duchownym na czele odprawiają rytuał palenia ognisk i ziół, medytacji, wspólnych rozmów i intencji, „obcując z naturą podnoszą swoje wibracje i świadomość jak robili to nasi praojcowie”. Są to spotkania zwykle kilkudniowe, ale ich długość zależy od indywidualnych potrzeb wiernych i ich rodzin oraz najbliższych.

33 Spotkania podczas pełni jesiennej w 2021 r. odbyły się: 2 września, 31 października, 30 listopada i 30 grudnia.

34 Spotkania podczas nowiu jesienno-wiosennego w 2021 r. odbyły się: 17 września, 16 października, 15 listopada i 14 grudnia.

Kościół Naturalny przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce

Spotkania religijne na łonie natury mają na celu zintegrowanie wiernych i ich rodzin, ale także mają oni „doznać połączenia z matką ziemią wyzbycie się dóbr doczesnych, odcięcie od cywilizacyjnych «udogodnień i rozpraszczy», podziwiać naturę, wyciszyć umysł i wypiełgnować na kolejne miesiące silne połączenie ze Stwórcą”. Zdarza się też, że wierni spotykają się i celebrują w swoich domach, w użyczanych lub najmowanych budynkach, w zależności od potrzeb. Intencją jest „budowanie wspólnej świetlistej energii do połączenia się ze Stwórcą”, a także „budowa silnej pełnej miłości wspólnoty Kościoła Naturalnego”.

STOSUNEK WIERNYCH KOŚCIOŁA DO NATURY

Doktryna Kościoła Naturalnego stoi na stanowisku, że „Człowiek jest z natury dobry i poprzez kontakt z naturą może rozwijać swoją wewnętrzną dobroć. Nie należy bez potrzeby (poza naturalnymi potrzebami żywymi, takimi jak jedzenie, mieszkanie), niszczyć żadnych innych bytów. Natura powinna być przedmiotem podziwu, ponieważ została ona stworzona przez Stwórcę i to w naturze dostrzegamy jego istnienie. Człowiek powinien swoim życiem dążyć do samodoskonalenia, aby przygotować swoją duszę na połączenie ze Stwórcą”.

STOSUNEK KOŚCIOŁA NATURALNEGO DO MAŁŻEŃSTWA

Jest ambiwalentny. Oznacza to, że na forum prawa wewnętrznego Kościoła nie przewiduje się udzielania ślubów ani innych form błogosławieństw religijnych małżeństwa zawartego na innym forum prawnym. Możliwość zawarcia małżeństwa na forum cywilnym (prawa polskiego lub obcego) pozostawia się samym wiernym w granicach „obowiązujących w polskich przepisach prawa, tj. Kodeksu Rodzinnego i Opiekuńczego”. Oznacza to możliwość zawarcia małżeństwa tylko monogamicznego i heteroseksualnego.

Wydaje się, że nie wyklucza się możliwości pozostawiania wiernych Kościoła Naturalnego w związku konkubenckim lub stanie bezzennym (panieńskim), ale już chyba nie w bigamicznym, a tym bardziej poligamicznym lub polian-drycznym, co wynika ze słów, że Kościół wierzy w „naturalny porządek rzeczy, a w konsekwencji w naturalny związek kobiety i mężczyzny”.

MISJA EDUKACYJNA KOŚCIOŁA

Kościół Naturalny przywiązuje dużą wagę nie tylko do samego wyznawania i szerzenia wiary, ale do pogłębiania nauk o funkcjonowaniu świata niematerialnego. Wierni mają dążyć do tego, „aby przepełniała ich miłość do Stwórcy,

do siebie i innych istot oraz i współczucie dla innych istot także nieprzyjaciół i oprawców. Kościół Naturalny organizuje różne spotkania, wykłady, wiece i seminaria z przewodnikami duchowymi, naukowcami, naturoterapeutami, zielarzami, specjalistami w swojej dziedzinie zarówno w sferze materialnej, jak i duchowej”.

KOŚCIÓŁ NATURALNY A CHRZEŚCIJAŃSTWO

W Kościele Naturalnym bardzo ważne są wzorce pożądanych zachowań. Skoro nie mają własnych, znanych publicznie osobistości, to posiłkują się wzorcami chrześcijańskimi (katolickimi). Jako przykład do naśladowania podają postać św. Matki Teresy, do której ludzie Ignęli, „gdyż była pełna miłości, była dla nich ostoją i opoką, ukojeniem i nadzieją”. Również właściwym przykładem do naśladowania może być św. Ojciec Pio.

Doktryna religijna Kościoła Naturalnego stoi na stanowisku, że „każdy człowiek, który się pogubił przez materializm, chęć zysku i posiadania – zrozumiał po co przyszedł na tę ziemię i jaki jest jego cel istnienia – do tego dążymy. Materializm zaspokaja nasze ciało, nasze ego, umysł nasz byt fizyczny – ale iskra życia w każdym z nas dąży do połączenia ze Źródłem – poprzez miłość, ale i współczucie i zrozumienie”.

ZAKOŃCZENIE

W mojej ocenie działalność Kościoła Naturalnego jest klasycznym przejawem wolności i tolerancji religijnej, jakie stwarza polski prawodawca. Dostrzec to można na różnych poziomach aktywności tego podmiotu religijnego. To, że czciciele religii naturalnej mogli przez ponad 20 lat swobodnie i bez przeszkód spotykać się i faktycznie uprawiać kult religijny, jeszcze bez formalnej rejestracji, mamy zagwarantowane w art. 53 ust. 1 Konstytucji RP z dnia 2 kwietnia 1997 r., gdzie napisano, że „Każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii”.

Również na etapie prawie trzyletniego okresu rejestracji Kościoła Naturalnego polski organ rejestrowy (w zasadzie od grudnia 2018 r. do 3 grudnia 2021 r.) wykazał się daleko idącym liberalizmem w stosowaniu prawa. Mianowicie pozwolono na swoiste „ucieranie” treści statutu i innych dokumentów niezbędnych do rejestracji, wzywając przedstawicieli Komitetu Założycielskiego Kościoła Naturalnego do ich poprawy. Organy państwa wykazały się daleko posuniętą wyrozumiałością w stosowaniu norm prawnych i procedur rejestracyjnych uregulowanych w ustawie o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz Kodeksie postępowania administracyjnego, a także w rozporządzeniach. Nie

Kościół Naturalny przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce

kontestowano nadmiernie doktryny wiary (religii naturalnej) i innych form dokumentujących aktywność religijną wiernych instytucjonalizowanego Kościoła Naturalnego. Wszak należy pamiętać, że w literaturze polskiego prawa wyznaniowego postuluje się już od dłuższego czasu zaostrezenie nazbyt jeszcze liberalnych przepisów rejestracyjnych podmiotów wyznaniowych³⁵.

Nowo utworzony podmiot religijny, tj. Kościół Naturalny, z chwilą wpisania go do Rejestru Kościołów i innych związków wyznaniowych w dniu 3 grudnia 2021 r., może się cieszyć wszystkimi prawami i przywilejami zagwarantowanymi podmiotom religijnym uznanym przez państwo polskie. Źródeł tych gwarancji (instytucjonalnej wolności sumienia i wyznania) możemy doszukać się chociażby w art. 25 Konstytucji RP³⁶. Kościół Naturalny może cieszyć się z zasady równouprawnienia z innymi podmiotami religijnymi, autonomii i niezależności od państwa, może się rozwijać i współdziałać w przestrzeni publicznej dla dobra wspólnego i dobra jednostki, a jego wierni korzystać z bezstronności w manifestowaniu swojej wiary oraz szeregu innych praw i wolności³⁷.

Szerzenie wiary w Kościele Naturalnym odbywa się bezinwazyjnie i dobrowolnie. Wierni powinni dążyć do samodoskonalenia się, a ich dusza jest nieśmiertelna. Wierzą w naturalny porządek rzeczy, w tym w naturalny związek kobiety i mężczyzny, i dopuszczają możliwość zawarcia ślubu cywilnego.

Wyznawcy Kościoła Naturalnego mają ambitne plany kultowe, chcą wybudować pierwszą swoją Świątynię Natury (w kształcie olbrzymiej kopuły) na własnej, około trzydziestohektarowej działce w pobliżu Słupska. Kościół włada także inną działką położoną w Sudetach. Kult religijny (spotkania i medytacje) póki co odbywa się w prywatnych domach wyznawców lub w terenie, zwykle w czwartki i niedziele. Spotkania są organizowane także przez Internet.

Wierni w szczególny sposób promują kult Polski i polskości, bo twierdzą, że „Polska jest sercem świata od tysięcy lat. Na tym terenie od tysięcy lat rozwija się bogata, demokratyczna kultura, której przedstawiciele, a zwłaszcza jej duchowa elita do dzisiaj doceniają wartość, szczodrość i świętość praw naturalnych”³⁸.

³⁵ Zob. *Warunki rejestracji związków wyznaniowych w wybranych państwach Unii Europejskiej – rekomendacje zmian w Polsce*, <https://ordoiuris.pl/wolnosci-obywatelskie/warunki-rejestracji-zwiazkow-wyznaniowych-w-wybranych-panstwach-unii> [dostęp: 24 kwietnia 2023].

³⁶ A. Mezglewski, H. Misztal, P. Stanisz, *Polskie Prawo Wyznaniowe*, Warszawa 2011, s. 63 i nn.; J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005, s. 53–77; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013, s. 21 i nn.

³⁷ Kolejnym ważnym przykładem jest np. ochrona prawna symbolu religijnego Kościoła Naturalnego (ryc. 1), prawo Kościoła i jego jednostek organizacyjnych do nabywania własności gruntów rolnych, swoboda prowadzenia działalności gospodarczej czy też korzystanie ze środków finansowych Funduszu Kościelnego itd.

³⁸ S. Klauziński, dz. cyt.

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA NIEPUBLIKOWANE DRUKIEM

- Materiały Komitetu Założycielskiego Kościoła Naturalnego zdeponowane do organu rejestrowego – Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w Warszawie (Departament Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych; Wydział Rejestru Kościołów i Innych Związków Wyznaniowych) w Warszawie przy ul. Stefana Batorego 5.
- Statut Kościoła Naturalnego, jako załącznik nr 1 do decyzji MSWiA z dnia 3 grudnia 2021 r. (DWRMNiE-WROOA-65350-1/2019) o rejestracji Kościoła Naturalnego w Polsce.
- Zamirski K., *Wolność publicznych zgromadzeń związków wyznaniowych na przykładzie Kościoła Naturalnego w Polsce*, referat wygłoszony 25 maja 2022 r. w Wigrach na XIX Ogólnopolskim Sympozjum Prawa Wyznaniowego pt. *Dopuszczalne i niedopuszczalne ograniczanie wolności przekonań i kultu*.

AKTY PRAWA POLSKIEGO

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.
- Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 1999 r. w sprawie rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych, Dz. U. Nr 38, poz. 374.
- Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 775.
- Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, tekst jedn. Dz. U. z 2023 r., poz. 265.

LITERATURA

- Doktor T., *Nowe ruchy religijne i parareligijne w Polsce. Mały Słownik*, Warszawa 1999.
- Gieysztor A., *Mitologia Słowian*, Warszawa 1982.
- Grott B., *Jan Stachniuk i neopogański ruch Zadruga. Dzieje okupacyjne i powojenne*, „Nomos” 1994, nr 5–6, s. 123–144.
- Krukowski J., *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005.
- Libiszowska-Żółtkowska M., *Nowe ruchy religijne w zwierciadle socjologii*, Lublin 2001.
- Mezglewski A., Misztal H., Stanisław P., *Polskie Prawo Wyznaniowe*, Warszawa 2011.

Kościół Naturalny przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce

- Newman J.H., *The Influence of Natural and Revealed Religion Respectively* [w:] tegoż, *Fifteen Sermons preached before the University of Oxford*, Londyn 1896, s. 28.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013.
- Rączka P., Zemła J., *Procedura rejestracji kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce na przykładzie wspólnoty Kościoła Latającego Potwora Spaghetti – studium administracyjnoprawne*, „*Studia Prawnicze*” 2019, nr 3(219), s. 7–35.
- Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków, oprac. J. Sondel, Kraków 1997.
- Sztymchmiller R., *Kult religijny* [w:] A. Mezglewski (red.), *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2014, s. 193–204.
- Szyjewski A., *Religia Słowian*, Kraków 2003.

NETOGRAFIA

- <https://kosciolnaturalny.pl> [dostęp: 15 maja 2022].
- <http://www.racjonalista.pl/forum.php/s,871839> [dostęp: 14 maja 2022].
- Perfecki W., *Pytania o Kościół Naturalny*, <https://www.rp.pl/spoleczenstwo/art35688361-pytania-o-kosciol-naturalny> [dostęp: 15 maja 2022].
- Perfecki W., *Tajemniczy nowy kościół*, „*Rzeczpospolita*” 2022, nr 33, 10 lutego, <https://archiwum.rp.pl/artykul/1467605-Tajemniczy-nowy-kosciol.html> [dostęp: 10 lutego 2022].
- Klauziński S., *Jak i po co zakładać własny Kościół? Wyjaśniamy na przykładzie Kościoła Naturalnego*, <https://oko.press/kosciol-naturalny-zarejestrowany-mswia-zwiazek-wyznaniowy/> [dostęp: 10 maja 2022].
- Nestoruk I., *Kościół Naturalny. Nowe tajemnicze wyznanie zarejestrowane w Polsce. Religioznawcy o nim nie słyszeli*, <https://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/7,114883,28098885,polska-oficjalnie-uznala-nowa-religie-religioznawcy-nigdy-nie.html> [dostęp: 10 maja 2022].
- Warunki rejestracji związków wyznaniowych w wybranych państwach Unii Europejskiej – rekomendacje zmian w Polsce*, <https://ordoiuris.pl/wolnoscio-bywatelskie/warunki-rejestracji-zwiazkow-wyznaniowych-w-wybranych-panstwach-unii> [dostęp: 24 kwietnia 2023].

STRESZCZENIE

Kościół Naturalny w swojej doktrynie nawiązuje do tzw. religii naturalnych, które mają być pierwotnymi (prehistorycznymi). Są to wierzenia dużo starsze niż religie objawione, jak np. religia możeszowa, buddyzm, chrześcijaństwo i islam. Religie

naturalne według swoich wyznawców istnieją od zawsze. Historia uprawiania kultu Kościoła Naturalnego w Polsce ma około 27 lat i sięga roku 1995. Jednak proces rejestracyjny (w formie administracyjnej) zakończył się 3 grudnia 2021 r. Kult i doktryna wiary Kościoła Naturalnego: wyznawcy wierzą w najwyższe sacrum, czyli stwórcę świata (boga). Spotykają się w grupach, w prywatnych domach lub w plenerze (najczęściej nad Bałtykiem), aby doznać połączenia z matką ziemią (Gaią). Modlą się, medytują i dyskutują na wzór pierwszych chrześcijan i Koptów. Częstotliwości spotkań są zgodne z fazami księżyca. Najważniejsze święta i spotkania modlitewne to: 21–22 czerwca (przesilenie letnie, święto vitalności i płodności), 22 grudnia (wigilia, święto triumfu światła nad ciemnością) i 25 grudnia (Święto Nowego Narodzenia). Szerzenie wiary odbywa się bezinwazyjnie i dobrowolnie. Wierni powinni dążyć do samodoskonalenia się. Wierzą, że dusza ludzka jest nieśmiertelna i w naturalny porządek rzeczy, w tym w związek kobiety i mężczyzny, jednak dopuszczają możliwość zawarcia ślubu cywilnego.

Słowa kluczowe: Kościół Naturalny, religia naturalna, nowy ruch religijny, związek wyznaniowy, polskie prawo wyznaniowe, prawa człowieka, wolność religijna

SUMMARY

NATURAL CHURCH – A MANIFESTATION OF RELIGIOUS FREEDOM AND TOLERANCE IN POLAND

The Natural Church in its doctrine refers to the so-called natural religions, which are supposed to be primordial (prehistoric). These are beliefs much older than revealed religions such as: the Mosaic religion, Buddhism, Christianity, Islam. Natural religions according to their followers have always existed. The history of worship of the Natural Church in Poland is about 27 years old and dates back to 1995. However, the registration process (in administrative form) of the Natural Church in Poland ended on December 3, 2021. Natural Church's worship and doctrine of faith: adherents believe in the supreme *Sacrum* or Creator of the world (God). They meet in groups, in private homes or in the open air (usually by the Baltic Sea) to experience a connection with mother earth (Gaia). They pray, meditate and discuss, following the example of the first Christians and the Copts. Meeting frequencies are in accordance with the phases of the moon. The most important holidays and prayer meetings, are: June 21–22 – the summer solstice (a festival of vitality and fertility), December 22 – Christmas Eve (a celebration of the triumph of light over darkness) and December 25 – New Year's Day. The spread of faith is carried out non-invasively and voluntarily. The faithful should strive for self-improvement. They believe that the human soul is immortal. They believe in the natural order of things, including the natural union of a man and a woman, but allow for civil marriage.

Keywords: Natural Church, natural religion, new religious movement, religious association, Polish religious law, human rights, religious freedom

Ryc. 1. Symbol religijny Kościoła Naturalnego (w Polsce)³⁹.

³⁹ Rycina ze strony internetowej Kościoła Naturalnego, <https://kosciolnaturalny.pl/> [dostęp: 10 października 2022].

KOŚCIÓŁ NATURALNY

DEKLARACJA CZŁONKOWSKA

Kościół Naturalny powołany został, aby głosić i szerzyć odwieczne, pierwotne, niezienne i przyrodzone prawa boskie, zawarte w naturze jako jedyną prawdę otrzymaną w darze, jako dzieło Stwórcy Wszechświata. Dla wyznawców Kościoła Naturalnego każda żywa istota jest cudem stworzenia bożego i swego rodzaju świętością, zasługując na pełen szacunek jako dzieło i element Stwórcy.

Uznając te wartości, proszę o przyjęcie mnie w poczet członków Kościoła Naturalnego – Gminy Wyznaniowej

.....

Oświadczam, że znane mi są postanowienia Statutu Kościoła Naturalnego, cele i zadania oraz zasady doktrynalne. Jednocześnie zobowiązuję się do ich przestrzegania i aktywnego uczestnictwa w działalności Kościoła Naturalnego/Gminy Wyznaniowej.

DANE OSOBOWE: (proszę wypełnić czytelnie drukowanymi literami)

Imiona i nazwisko:

Adres zamieszkania:

.....

Telefon kontaktowy:

Adres email:

Data: **Czytelny podpis:**

OŚWIADCZENIE PRAWNEGO OPIEKUNA OSOBY NIEPEŁNOLETNIEJ

Ja, niżej podpisany oświadczam, że jestem prawnym opiekunem wyżej wymienionego(i) kandydata(ka) na członka Kościoła Naturalnego i zezwalam na jego(jej) członkostwo w tym Kościele.

Data: **Czytelny podpis:**

Ryc. 2. Deklaracja członkowska Kościoła Naturalnego⁴⁰.

.....

⁴⁰ Tamże.

WYROK
WOJEWÓDZKIEGO SĄDU ADMINISTRACYJNEGO
W BYDGOSZCZY Z DNIA 18 GRUDNIA 2019 R.,
SYGN. AKT II SA/BD 772/19

Posiadaczem i właścicielem nieruchomości, na których znajdowały się drzewa, będące przedmiotem postępowania nie jest proboszcz parafii jako osoba fizyczna, lecz parafia – osoba prawna, reprezentowana przez proboszcza. Adresatem zawartego w decyzji administracyjnej obowiązku musi być strona postępowania administracyjnego, a nie jej organ czy przedstawiciel. Ci ostatni działają bowiem w imieniu strony w postępowaniu, natomiast prawa i obowiązki wynikające z decyzji dotyczą strony postępowania.

UZASADNIENIE

Decyzją z dnia [...] czerwca 2019 r. nr [...] Wójt Gminy O., działając na podstawie m.in. art. 88 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1614 z późn. zm., dalej powoływanej jako „uop”), wymierzył z urzędu Proboszczowi Parafii Rzymsko-Katolickiej [...] w O. (dalej powoływanej jako „Parafia Rzymsko-Katolicka”) Ks. P. K., ul. [...], [...] O., administracyjną karę pieniężną w wysokości [...] zł za usunięcie bez wymaganego zezwolenia: 3 sztuk drzew – tj. 2 szt. drzew gatunku klon zwyczajny i 1 szt. drzewa gatunku robinia akacjowa – z terenu nieruchomości o nr ew. [...] w miejscowości O., obręb O., gm. O. oraz 1 sztuki drzewa gatunku robinia akacjowa z terenu nieruchomości o nr ew. [...] w miejscowości O., obręb O., gmina O.

W uzasadnieniu decyzji organ I instancji wskazał, że po przeprowadzeniu w dniach [...] kwietnia 2019 r. oraz [...] maja 2019 r. oględzin terenowych – na nieruchomości o nr ew. [...] w O., stanowiącej teren cmentarza parafialnego oraz na nieruchomości o nr [...] w O., stanowiącej teren przy cmentarzu – stwierdzono usunięcie ww. drzew na podstawie występujących tam pniaków drzew oraz śladów po ich usunięciu. Z uwagi na to, że kłody drzew zostały usunięte, pracownicy Urzędu Gminy O. dokonali czynności pomiarowych zgodnie z art. 89 ust. 4 uop.

Organ ustalił, że usunięte drzewa wymagały uzyskania zezwolenia na usunięcie oraz, że wyjątki od obowiązku jego uzyskania wymienione w art. 83f ust. 1 uop nie mają zastosowania w sprawie. Jednocześnie podkreślił, że drzewa przed ich usunięciem były żywotne, nie stwarzały zagrożenia dla zdrowia lub życia człowieka i nie zostały usunięte w stanie wyższej konieczności. Organ wskazał, że Ks. Proboszcz w toku postępowania w sprawie wyjaśnił, że przedmiotowe drzewa usunięte zostały omyłkowo na jego zlecenie, że usunięto je z uwagi na to, iż nie ma miejsc grzebalnych na cmentarzu, a korzenie drzew unoszą pomniki i chodnik. Ponadto organ stwierdził, że pniaki drzew znajdują się na ww. nieruchomościach będących własnością Katolickiej Fary w O., i zaznaczył że zgodnie z art. 88 ust. 2 uop administracyjna kara pieniężna za usunięcie drzew bez wymaganego zezwolenia nakładana jest na posiadacza nieruchomości, albo właściciela urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 Kodeksu cywilnego, albo na inny podmiot, jeżeli działał bez zgody posiadacza nieruchomości. Podniósł również, że w sprawie nie zachodzą przypadki na podstawie których nie nalicza się opłat za usunięcie drzew, nie wymierza się administracyjnej kary pieniężnej, obniża się ją o 50%, a także nie wszczyna się lub umarza się postępowanie w sprawie wymierzenia administracyjnej kary pieniężnej. Wskazując na powyższe ustalenia i zgromadzony w sprawie materiał dowodowy, organ stwierdził, że w tych okolicznościach zobowiązany był do wymierzenia administracyjnej kary pieniężnej w wysokości dwukrotnej opłaty za usunięcie spornych drzew, opisując przy tym szczegółowo sposób jej wyliczenia.

Od powyższej decyzji odwołał się Proboszcz Parafii Rzymsko-Katolickiej, Ks. P. K., wskazując, iż jest z niej niezadowolony. Uzasadniając odwołanie wskazał, iż usunięcie przedmiotowych drzew było spowodowane ochroną pomników i chodników na cmentarzu parafialnym oraz brakiem miejsc pochówkowych. Podniósł również, że w związku z decyzją Wójta Gminy O. z dnia [...] lutego 2019 r. nr [...], która w punkcie VI zakazem wycinki obejmuje dwa drzewa: dąb szypułkowy i brzozę brodawkowatą – był przekonany, że tylko na te drzewa jest zakaz.

Po rozpatrzeniu powyższego odwołania, Samorządowe Kolegium Odwoławcze (SKO) w B. decyzją z dnia [...] lipca 2019 r. nr [...], orzekło o utrzymaniu w mocy zaskarżonej decyzji organu I instancji, stwierdzając iż w sprawie organ I instancji zgodnie z prawem nałożył administracyjną karę pieniężną za usunięcie 4 sztuk przedmiotowych drzew bez wymaganego zezwolenia. Organ odwoławczy wskazał przy tym, iż zezwolenie na usunięcie drzew z działek nr [...] i nr [...] w O., objęte decyzją Wójta Gminy O. z dnia [...] lutego 2019 r., dotyczyło innych drzew niż objęte niniejszym postępowaniem, o innych obwodach, w części rosnących na innej działce, w związku z tym trudno mówić o omyłkowej wycince, tym bardziej, że sam odwołujący w toku postępowania przyznał, że drzewa zostały usunięte bez zachowania wymaganej prawem

procedury (pismo z dnia [...] maja 2019 r.). Jednocześnie SKO podkreśliło, że nie ma żadnej relacji pomiędzy zaskarżoną decyzją, a decyzją z dnia [...] lutego 2019 r.

Na powyższą decyzję skargę do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy wniósł Proboszcz Parafii Rzymsko-Katolickiej, Ks. P. K., domagając się jej uchylenia, jak i uchylenia poprzedzającej ją decyzji organu I instancji oraz umorzenie postępowania, ewentualnie uchylenia zaskarżonej decyzji i przekazania sprawy organowi do ponownego rozpoznania. Zaskarżonemu rozstrzygnięciu skarżący zarzucił:

- uchybienia procesowe mogące mieć istotny wpływ na rozstrzygnięcie sprawy, poprzez naruszenie podstawowej zasady praworządności określonej w art. 6 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 2096 z późn. zm., dalej powoływanej jako „k.p.a.”) oraz art. 7 Konstytucji RP, poprzez wydanie decyzji bez poszanowania prawa, bez przeprowadzenia właściwego postępowania dowodowego oraz bez ustalenia właściwego podmiotu, który to byłby ewentualnie zobowiązany do uiszczenia kary;

- naruszenie przepisów art. 8 k.p.a. poprzez prowadzenie postępowania w sposób podważający zaufanie do organów administracji publicznej, poprzez kierowanie się wyłącznie interesem fiskalnym i rozstrzygnięciem wszelkich pojawiających się wątpliwości i niejasności na niekorzyść wnioskodawcy;

- naruszenie przepisu art. 7 w zw. z art. 77 § 1 k.p.a., poprzez nierozpatrzenie materiału dowodowego w sposób rzetelny i zgodny z zasadami prawidłowego rozumowania, a w konsekwencji niewyjaśnienie wszystkich okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy, w tym ustalenia właściwego podmiotu będącego wnioskodawcą, jak i ustalenia właściwego podmiotu na rzecz którego powinna zostać nałożona kara pieniężna;

- naruszenie przepisu art. 156 § 1 pkt 4 k.p.a., poprzez wydanie decyzji czyniącej ją nieważną z mocy prawa, gdyż została skierowana do osoby niebędącej stroną w sprawie;

- naruszenia przepisów określonych w art. 83 w zw. z art. 83a i 83b uop oraz naruszenie art. 89 ust. 1 i 2 uop, poprzez wszczęcie postępowania i wydanie decyzji wobec niewłaściwego podmiotu, niebędącego posiadaczem ani właścicielem nieruchomości, na których były posadowione drzewa.

W uzasadnieniu skargi skarżący wskazał w szczególności, że organy, zarówno I jak i II instancji, z urzędu w sposób niewłaściwy zbadały podmiotowość właściciela lub posiadacza działek, na terenie których były posadowione przedmiotowe drzewa, że błędnie skierowały decyzje do Ks. Proboszcza P. K., który nie jest ani właścicielem, ani posiadaczem tych działek, zamiast do Parafii Rzymsko-Katolickiej, która zgodnie z dekretem biskupa diecezji jest właścicielem nieruchomości wymienionych w zaskarżonej decyzji i, która zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego

w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1347; prawidłowo: t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 380 z późn. zm.; dalej powoływanej jako „ustawa z dnia 17 maja 1989 r.” lub „ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej”) posiada niezależną osobowość prawną, że wobec tego stroną w sprawie powinna być Parafia Rzymsko-Katolicka, a nie Ks. Proboszcz P. K., i do Parafii Rzymsko-Katolickiej powinny być skierowane decyzje w sprawie, tymczasem w sprawie decyzje zostały skierowane do Ks. Proboszcza P. K., a więc do osoby, która nie jest stroną w sprawie (art. 156 § 1 pkt 4 k.p.a.). Ponadto skarżący podniósł, iż na żadnym etapie postępowania organy nie żądały stosownej dokumentacji potwierdzającej, iż P. K. jest księdzem proboszczem właściwie umocowanym do reprezentowania i zarządzania Parafią Rzymsko-Katolicką. Zarzucił także, że organy nakładają administracyjną karę pieniężną nie uwzględniając ważnego interesu społecznego i słusznego interesu obywateli związanego z okolicznością uszkodzenia mienia należącego do wspólnoty Parafii oraz brakiem miejsc do pochówku, co implikuje zastosowanie art. 86 ust. 1 uop.

W odpowiedzi na skargę organ odwoławczy wniosł o jej oddalenie, podtrzymując argumentację wyrażoną w zaskarżonej decyzji i wskazując, iż organem osoby prawnej – jaką jest parafia – jest proboszcz, że umocowanie proboszcza do działania w imieniu parafii wynika wprost z przepisów prawa, wobec czego organy nie mają żadnej podstawy prawnej ani faktycznej, aby żądać dokumentów potwierdzających fakt bycia proboszczem parafii oraz że proboszcz jako organ parafii może podejmować skuteczne prawnie działania na gruncie prawa polskiego, w tym władny jest w jej imieniu realizować uprawnienia właścicielskie. Odnosnie konieczności zastosowania w sprawie art. 86 ust. 1 uop, organ wskazał, iż przepis ten mówi o wyłączeniu opłat za usunięcie drzew, nie zaś o administracyjnej karze pieniężnej naliczanej za ich usunięcie bez zezwolenia, co do kwestii zarzucanego braku rozważenia interesu publicznego, organ wyjaśnił, iż interes ten rozważany jest w sytuacji, gdy złożony zostanie wniosek o zezwolenie na usunięcie drzew, natomiast w niniejszej sprawie organ został postawiony przed faktem dokonany, gdyż drzewa objęte postępowaniem usunięte zostały bez wymaganego zezwolenia.

Na rozprawie sądowej w dniu [...] grudnia 2019 r. pełnomocnik skarżącego wniosł o stwierdzenie nieważności zaskarżonej decyzji i poprzedzającej ją decyzji organu I instancji. Wskazał również, że Ks. P. K. jest Proboszczem Parafii Rzymsko-Katolickiej.

UZASADNIENIE PRAWNE.

Wojewódzki Sąd Administracyjny w Bydgoszczy zważył, co następuje:

Dokonując kontroli legalności wydanych w sprawie rozstrzygnięć w zakresie wynikającym z treści art. 1 ustawy z dnia 25 lipca 2002 r. Prawo o ustroju sądów

administracyjnych (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 2167) w zw. z art. 3 ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. Prawo o postępowaniu przez sądami administracyjnymi (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 2325 z późn. zm., dalej powoływanej jako „p.p.s.a.”), Sąd stwierdził, iż zaskarżoną decyzję SKO, jak też poprzedzającą ją decyzję organu I instancji należy wyeliminować z obrotu prawnego, gdyż obarczone są one wadą nieważności.

Z decyzji organu I oraz II instancji wynika, że w niniejszej sprawie prowadzone było postępowanie w sprawie usunięcia drzew bez wymaganego zezwolenia i wymierzona została z tego tytułu administracyjna kara pieniężna wobec Proboszcza Parafii Rzymsko-Katolickiej Ks. P. K. Tymczasem z przepisów postępowania oraz prawa materialnego, mających zastosowanie w niniejszej sprawie jednoznacznie wynika, że stroną przedmiotowego postępowania i adresem decyzji w przedmiocie wymierzenia administracyjnej kary pieniężnej za usunięcie drzew bez wymaganego zezwolenia nie może być proboszcz parafii, lecz sama parafia.

Zgodnie z art. 28 k.p.a. stroną postępowania administracyjnego jest każdy, czyjego interesu prawnego lub obowiązku dotyczy postępowanie administracyjne, albo kto żąda czynności organu ze względu na swój interes prawny lub obowiązek. Interes prawny – jak wskazuje jego nazwa – musi wynikać z określonych przepisów prawa materialnego. Inaczej ujmując, stroną może być podmiot, który na podstawie prawa obowiązującego może lub powinien uzyskać konkretne korzyści czy też może lub powinien być obciążony określonymi obowiązkami. Może to się jednak stać dopiero po skonkretyzowaniu tych korzyści lub obowiązków właśnie w decyzji administracyjnej. Stroną w świetle art. 29 k.p.a. może być osoba fizyczna i osoba prawna, a jeśli chodzi o państwowe i samorządowe jednostki organizacyjne i organizacje społeczne – również jednostki nie posiadające osobowości prawnej.

Materialnoprawną podstawę kontrowanych w sprawie decyzji stanowi przepis art. 88 ust. 1 pkt 1 uop, który stanowi, że wójt, burmistrz albo prezydent miasta wymierza administracyjną karę pieniężną za usunięcie drzewa lub krzewu bez wymaganego zezwolenia. Przepis ten jest konsekwencją określonego w art. 83 ust. 1 uop obowiązku uzyskania przed usunięciem drzewa lub krzewu z terenu nieruchomości lub jej części zezwolenia na usunięcie drzewa lub krzewu przez: posiadacza nieruchomości – za zgodą właściciela tej nieruchomości; właściciela urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 Kodeksu cywilnego. Zgodnie z art. 88 ust. 2 uop, kara o której mowa w art. 88 ust. 1 – a więc m.in. administracyjna kara pieniężna za usunięcie drzewa lub krzewu bez wymaganego zezwolenia – jest nakładana na posiadacza nieruchomości, albo właściciela urządzeń, o których mowa w art. 49 § 1 Kodeksu cywilnego, albo na inny podmiot, jeżeli działał bez zgody posiadacza nieruchomości.

W przedmiotowej sprawie, okolicznością bezsporną, potwierdzoną przez obie strony postępowania, jest to, że właścicielem, a także posiadaczem nieruchomości na których znajdowały się drzewa, będące przedmiotem postępowania w niniejszej sprawie jest Parafia Rzymsko-Katolicka.

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 5 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej odpowiednią terytorialną jednostką Kościoła Katolickiego w Polsce posiadającą osobowość prawną jest parafia. Organem parafii, jako osoby prawnej jest proboszcz, który ją reprezentuje (art. 7 ust. 3 pkt 5 ustawy z dnia 17 maja 1989 r.). Procesowym odzwierciedleniem powyższej kwalifikacji jest art. 29 k.p.a., z którego wynika, że stroną postępowania administracyjnego są osoby prawne (jak też osoby fizyczne, a gdy chodzi o państwowe i samorządowe jednostki organizacyjne i organizacje społeczne – również jednostki nieposiadające osobowości prawnej). Skoro posiadaczem i właścicielem nieruchomości na których znajdowały się drzewa, będące przedmiotem postępowania jest Parafia Rzymsko-Katolicka, mająca zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. status osoby prawnej, to tym samym to Parafia Rzymsko-Katolicka, a nie jej organ i reprezentant, ma interes prawny w rozumieniu art. 28 k.p.a. oraz w konsekwencji status strony postępowania w stosunku do której skierowana może być decyzja w sprawie wymierzenia administracyjnej kary pieniężnej za usunięcie spornych drzew bez wymaganego zezwolenia, o której mowa w art. 88 ust. 1 pkt 1 uop. Wobec tego adresatem zaskarżonej decyzji SKO i poprzedzającej ją decyzji organu I instancji powinna być Parafia Rzymsko-Katolicka, a nie wskazany z imienia i nazwiska Proboszcz tej Parafii. To bowiem Parafia Rzymsko-Katolicka jest posiadaczem nieruchomości, w rozumieniu art. 88 ust. 2 uop i to ona ma interes prawny w rozumieniu art. 28 k.p.a., a nie Proboszcz Parafii Rzymsko-Katolickiej Ks. P. K., którego interesu prawnego nie dotyczy kontrolowane postępowanie administracyjne. W związku z tym, iż podmiotem praw i obowiązków jest Parafia Rzymsko-Katolicka mająca status osoby prawnej, a nie Proboszcz tej Parafii Ks. P. K., stąd też adresatem nakazów, zakazów, kar pieniężnych wraz z obowiązkiem ich wykonania może być osoba prawna, a nie jej organ.

Należy odróżniać stronę postępowania od osób czy organów, które ją w postępowaniu reprezentują. Decyzja powinna zawsze być adresowana do strony – w tym przypadku parafii, a nie do podmiotu, będącego jej organem i ją reprezentującego (proboszcza). Posiadaczem i właścicielem nieruchomości, na których znajdowały się drzewa, będące przedmiotem postępowania nie jest proboszcz parafii jako osoba fizyczna, lecz parafia – osoba prawna, reprezentowana przez proboszcza. Adresatem zawartego w decyzji administracyjnej obowiązku musi być strona postępowania administracyjnego, a nie jej organ czy przedstawiciel. Ci ostatni działają bowiem w imieniu strony w postępowaniu, natomiast prawa i obowiązki

wynikające z decyzji dotyczą strony postępowania. W sprawie natomiast skierowano decyzję administracyjną, zamiast do podmiotu praw bądź obowiązków jakim jest parafia będąca osobą prawną, do jego organu, który działał w jej imieniu, tj. wskazanego z imienia i nazwiska proboszcza parafii. W takiej sytuacji wskazanie jako adresata decyzji proboszcza parafii, jak również skierowanie do niego decyzji jest równoznaczne ze skierowaniem decyzji do osoby niebędącej stroną w sprawie i powoduje, że taka decyzja jest dotknięta wadą nieważności w rozumieniu art. 156 § 1 pkt 4 k.p.a. (por. wyrok NSA z dnia 30 września 1999 r., sygn. akt IV SA 1357/97 – publ. lex nr 47899; wyrok NSA z dnia 31 marca 1998 r., sygn. akt IV SA 884/96 – publ. lex nr 43325; wyrok NSA z dnia 18 czerwca 2019 r., sygn. akt I OSK 2215/17; wyrok WSA w Warszawie z dnia 16 września 2010 r., sygn. akt VII SA/Wa 764/10; wyrok WSA w Białymstoku z dnia 28 lutego 2006 r., sygn. akt II SA/Bk 882/05; wyrok WSA w Białymstoku z dnia 19 marca 2019 r., sygn. akt II SA/Bk 761/18 – dostępne na stronie <http://orzeczenia.nsa.gov.pl/cbo/query>). W przedmiotowej sprawie decyzją rozstrzygnięto o sytuacji prawnej jednostki – Proboszcza Parafii Rzymsko-Katolickiej Ks. P. K., który w świetle norm prawa materialnego nie ma interesu prawnego ani obowiązku w kontrolowanej sprawie administracyjnej. W stosunku do tego też podmiotu prowadzone było całe postępowanie administracyjne. W sprawie mamy zatem bez wątpienia do czynienia z sytuacją skierowania decyzji do osoby niebędącej stroną w sprawie (art. 156 § 1 pkt 4 k.p.a.), a nie z sytuacją nieprawidłowego doręczenia decyzji, mającej charakter wyłączenie procesowy (art. 109 § 1 i 2 k.p.a.). Skierowanie zaś decyzji do podmiotu niebędącego stroną w sprawie, a z taką sytuacją mamy do czynienia w przypadku decyzji orzekających w sprawie organów, stanowi w świetle art. 156 § 1 pkt 4 k.p.a. kwalifikowaną wadą decyzji stanowiącą podstawę do stwierdzenia ich nieważności.

Skoro w sprawie orzekające organy nieprawidłowo prowadziły postępowanie i wydały decyzję wobec Proboszcza Parafii Rzymsko-Katolickiej Ks. P. K., który przymiotu strony w sprawie nie posiada, to decyzje te jako dotknięte kwalifikowaną wadą prawną z art. 156 § 1 pkt 4 k.p.a., podlegały z tego powodu wyeliminowaniu o obrotu prawnego, bez oceny ich legalności z punktu widzenia merytorycznych przesłanek ich wydania.

Biorąc zatem pod uwagę powyższe Sąd, na podstawie art. 145 § 1 pkt 2 w zw. z art. 135 p.p.s.a., stwierdził w punkcie pierwszym wyroku nieważność zaskarżonej decyzji oraz poprzedzającej ją decyzji Wójt Gminy O. z dnia [...] czerwca 2019 r. O kosztach postępowania orzeczono w punkcie drugim wyroku na podstawie art. 200 i art. 205 § 2 p.p.s.a. w zw. z § 14 ust. 1 pkt 1 lit. a i § 2 pkt 5 rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 265).

Bartosz Rakoczy

ORCID 0000-0002-8790-2407

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

rakoczy_bukowski_kanc@wp.pl

GŁOSA DO WYROKU WOJEWÓDZKIEGO SĄDU ADMINISTRACYJNEGO W BYDGOSZCZY Z DNIA 18 GRUDNIA 2019 R., SYGN. AKT II SA/BD 772/19

„Posiadaczem i właścicielem nieruchomości, na których znajdowały się drzewa, będące przedmiotem postępowania nie jest proboszcz parafii jako osoba fizyczna, lecz parafia – osoba prawna, reprezentowana przez proboszcza. Adresatem zawartego w decyzji administracyjnej obowiązku musi być strona postępowania administracyjnego, a nie jej organ czy przedstawiciel. Ci ostatni działają bowiem w imieniu strony w postępowaniu, natomiast prawa i obowiązki wynikające z decyzji dotyczą strony postępowania”.

I.

Wyrok WSA w Bydgoszczy tylko pozornie dotyczy problematyki usuwania drzew i krzewów, choć i ta nie jest tu bez znaczenia. Jednak zasadniczy problem dotyczy adresata decyzji administracyjnej, a ściślej rzecz ujmując – kto jest adresatem decyzji administracyjnej, w sytuacji gdy posiadaczem i właścicielem nieruchomości była parafia.

W istocie zatem problem ma znacznie szerszy charakter i wykracza poza problematykę usuwania drzew i krzewów i dotyczy pozycji prawnej proboszcza jako organu parafii, będącej kościelną osobą prawną. Zatem zagadnienie dotyczące adresata decyzji daje pretekst do rozważenia dwóch innych problemów – teorii organu osoby prawnej i relacji pomiędzy osobą prawną i jej organem, a także odniesienie tychże do sytuacji kościelnej osoby prawnej, ze szczególnym uwypukleniem zagadnień administracyjnoprawnych. Te zatem zagadnienia będą rozważane w tej glosie. Samą tezę i pogląd WSA w Bydgoszczy należy przyjąć z aprobatą. Słusznie bowiem wskazano, kto winien być adresatem decyzji – czy sama osoba prawna, czy też jej organ.

II.

Komentowane orzeczenie zapadło na tle sporu, który zaistniał pomiędzy organami administracji publicznej a proboszczem parafii rzymskokatolickiej. „Decyzją z dnia [...] czerwca 2019 r. nr [...] wójt gminy O. wymierzył z urzędu proboszczowi parafii rzymskokatolickiej [...] w O. administracyjną karę pieniężną za usunięcie bez wymaganego zezwolenia: 3 sztuk drzew – tj. 2 szt. drzew gatunku klon zwyczajny i 1 szt. drzewa gatunku robinia akacjowa – z terenu nieruchomości o nr ew. [...] w miejscowości O., obręb O., gm. O. oraz 1 sztuki drzewa gatunku robinia akacjowa z terenu nieruchomości o nr ew. [...] w miejscowości O., obręb O., gmina O”.

Co więcej, „W uzasadnieniu decyzji organ I instancji wskazał, że po przeprowadzeniu w dniach [...] kwietnia 2019 r. oraz [...] maja 2019 r. oględzin terenowych – na nieruchomości o nr ew. [...] w O., stanowiącej teren cmentarza parafialnego oraz na nieruchomości o nr [...] w O., stanowiącej teren przy cmentarzu – stwierdzono usunięcie ww. drzew na podstawie występujących tam pniaków drzew oraz śladów po ich usunięciu [...] Organ wskazał, że Ks. Proboszcz w toku postępowania w sprawie wyjaśnił, że przedmiotowe drzewa usunięte zostały omyłkowo na jego zlecenie, że usunięto je z uwagi na to, iż nie ma miejsc grzebalnych na cmentarzu, a korzenie drzew unoszą pomniki i chodnik [...] Od powyższej decyzji odwołał się Proboszcz Parafii Rzymsko-Katolickiej, Ks. P. K., wskazując, iż jest z niej niezadowolony. Uzasadniając odwołanie wskazał, iż usunięcie przedmiotowych drzew było spowodowane ochroną pomników i chodników na cmentarzu parafialnym oraz brakiem miejsc pochówkowych. Podniósł również, że w związku z decyzją Wójta Gminy O. z dnia [...] lutego 2019 r. nr [...], która w punkcie VI zakazem wycinki obejmuje dwa drzewa: dąb szypułkowy i brzozę brodawkowatą – był przekonany, że tylko na te drzewa jest zakaz [...] Po rozpatrzeniu powyższego odwołania, Samorządowe Kolegium Odwoławcze (SKO) w B. decyzją z dnia [...] lipca 2019 r. nr [...], orzekło o utrzymaniu w mocy zaskarżonej decyzji organu I instancji, stwierdzając iż w sprawie organ I instancji zgodnie z prawem nałożył administracyjną karę pieniężną za usunięcie 4 sztuk przedmiotowych drzew bez wymaganego zezwolenia. [...] Na powyższą decyzję skargę do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy wniósł Proboszcz Parafii Rzymsko-Katolickiej, Ks. P. K., domagając się jej uchylenia, jak i uchylenia poprzedzającej ją decyzji organu I instancji oraz umorzenie postępowania, ewentualnie uchylenia zaskarżonej decyzji i przekazania sprawy organowi do ponownego rozpoznania. W uzasadnieniu skargi skarżący wskazał w szczególności, że organy, zarówno I jak i II instancji, z urzędu w sposób niewłaściwy zbadały podmiotowość właściciela lub posiadacza działek, na terenie których były posadowione przedmiotowe drzewa, że błędnie skierowały decyzje do Ks. Proboszcza P. K., który nie jest ani właścicielem, ani posiadaczem tych

działek, zamiast do Parafii Rzymsko-Katolickiej, która zgodnie z dekretem biskupa diecezji jest właścicielem nieruchomości wymienionych w zaskarżonej decyzji i, która zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 5 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 1347; prawidłowo: t.j. Dz. U. z 2018 r. poz. 380 z późn. zm.; dalej powoływanej jako „ustawa z dnia 17 maja 1989 r.” lub „ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej”) posiada niezależną osobowość prawną, że wobec tego stroną w sprawie powinna być Parafia Rzymsko-Katolicka, a nie Ks. Proboszcz P. K., i do Parafii Rzymsko-Katolickiej powinny być skierowane decyzje w sprawie, tymczasem w sprawie decyzje zostały skierowane do Ks. Proboszcza P. K., a więc do osoby, która nie jest stroną w sprawie (art. 156 § 1 pkt 4 k.p.a.). Ponadto skarżący podniósł, iż na żadnym etapie postępowania organy nie żądały stosownej dokumentacji potwierdzającej, iż P. K. jest księdzem proboszczem właściwie umocowanym do reprezentowania i zarządzania Parafią Rzymsko-Katolicką. Zarzucił także, że organy nakładają administracyjną karę pieniężną nie uwzględniając ważnego interesu społecznego i słusznego interesu obywateli związanego z okolicznością uszkodzenia mienia należącego do wspólnoty Parafii oraz brakiem miejsc do pochówku, co implikuje zastosowanie art. 86 ust. 1 uop.

W odpowiedzi na skargę organ odwoławczy wniosł o jej oddalenie”.

III.

Punktem wyjścia do dalszych rozważań winien być art. 83 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Przepis ten określa przesłanki podmiotowe i przedmiotowe zezwolenia na usunięcie drzew i krzewów. Prawodawca przyjmuje w prawie polskim konstrukcję ograniczonej reglamentacji w zakresie usuwania drzew i krzewów. Polega ona na tym, iż w określonych prawem sytuacjach usunięcie drzewa lub krzewu jest możliwe tylko po dokonaniu zgłoszenia, ewentualnie uzyskania pozytywnego aktu administracyjnego, jakim jest zezwolenie.

Określając przesłanki podmiotowe, prawodawca wskazuje, komu przysługuje legitymacja do wniesienia podania o wydanie zezwolenia na usunięcie drzewa lub krzewu¹. Jednocześnie zamiar usunięcia drzew prawodawca uzależnia właśnie od obowiązku uzyskania zezwolenia.

Tym samym decyzja w zakresie zezwolenia na usunięcie drzewa i krzewu z jednej strony kreuje uprawnienie do usunięcia drzewa lub krzewu, a z drugiej strony nakłada na adresata określone obowiązki, chociażby w zakresie uiszczenia opłaty.

¹ Zob. m.in. K. Gruszecki, *Zezwolenie na usunięcie drzew i krzewów*, Warszawa 2010, s. 46 i nn.; tenże, *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Warszawa 2021, s. 178 i nn.; B. Rakoczy, *Usuwanie drzew i krzewów*, Warszawa 2013; D. Danecka, W. Radecki, *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 56 i nn.

W przywoływanym art. 83 ustawy o ochronie przyrody prawodawca wskazuje, jakiemu podmiotowi przysługuje legitymacja procesowa do złożenia wniosku o wydanie zezwolenia na usunięcie krzewów. Regulując kwestie legitymacji procesowej, ustawodawca jednocześnie określa, jaki spoczywa obowiązek uzyskania takiego zezwolenia przed usunięciem drzewa lub krzewów. Można zauważyć, iż przyznanie legitymacji procesowej do złożenia wniosku o wydanie zezwolenia na usunięcie drzewa lub krzewów jest pochodną rozwiązania polegającego na powiązaniu dopuszczalności usunięcia drzewa lub krzewów z zezwoleniem na takie usunięcie.

Ustawodawca szeroko potraktował zagadnienie podmiotu legitymowanego procesowo. Jest nim bowiem posiadacz nieruchomości. Pojęcie posiadania należy rozumieć w identyczny sposób, jak wynika to z art. 336 k.c. Zgodnie z tym przepisem „Posiadaczem rzeczy jest zarówno ten, kto nią faktycznie włada jak właściciel (posiadacz samoistny), jak i ten, kto nią faktycznie włada jak użytkownik, zastawnik, najemca, dzierżawca lub mający inne prawo, z którym łączy się określone władztwo nad cudzą rzeczą (posiadacz zależny)”².

W zakresie podmiotowym art. 336 k.c. posługuje się sformułowaniem „kto”. Użycie tego sformułowania podmiotowego obejmuje szeroki zakres podmiotów, nie wskazując jednak, o jakie bardziej określone precyzyjnie podmioty chodzi. Mając na względzie art. 1 k.c., należy przyjąć, że chodzi zarówno o osoby fizyczne, jak i osoby prawne. Uwzględniając art. 33¹ k.c. przyznać należy, iż chodzi także o jednostki organizacyjne nieposiadające osobowości prawnej.

Z analizowanego punktu widzenia istotne jest to, że posiadaczem nieruchomości legitymowanym do złożenia wniosku o wydanie zezwolenia na usunięcia drzewa lub krzewów może być także i osoba prawna. Ta zaś zgodnie z art. 38 k.c. działa poprzez swoje organy. Zaznaczyć należy, iż uregulowana w tym przepisie teoria organów osoby prawnej odnosi się nie tylko do kwestii czynności prawnych, ale również i do czynności faktycznych³.

Zachowanie, które ustawodawca określa w art. 336 k.c. jako posiadanie, polega na władaniu rzeczą. Jak zauważa E. Gniewek, „Objawia się ono poprzez widoczne zachowanie posiadacza”⁴. Przy czym musi to być trwale władanie⁵.

² Na temat pojęcia „posiadanie” i „posiadacz” zob. m.in. A. Stelmachowski, *Istota i funkcje posiadania*, Warszawa 1958; J. Ignatowicz, *Ochrona posiadania*, Warszawa 1963.

³ K.A. Dadańska, *Działanie osoby prawnej*, Warszawa 2006, s. 45 i nn. Zob. także m.in. J. Wróblewski, *Teorie osób prawnych – zarys podejścia semiotycznego* [w:] A. Remblieliński (red.), *Studia z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa dla uczczenia 50-lecia pracy naukowej prof. Dr. Hab. Adama Szpunara*, Warszawa–Łódź 1983; A. Opalski, *Pojęcie organu osoby prawnej*, „Państwo i Prawo” 2009, z. 1, s. 19–31; M. Pazdan, *Niektóre konsekwencje teorii organów*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Śląskiego” 1969, z. 1, s. 204 i nn.

⁴ E. Gniewek, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 2018, s. 313.

⁵ Tamże.

Pojęcie „władania rzeczą” odnosi się do czynności faktycznych. Zamanifestowanie posiadania nieruchomości w przypadku osób prawnych następuje zatem poprzez działania faktyczne samego organu osoby prawnej. Tym samym można uznać osobę prawną za posiadacza, jeśli organ tej osoby zamanifestuje w sposób wystarczający władanie nieruchomością.

W analizowanej sprawie problem dotyczył błędnej oceny dokonanej przez organy administracji publicznej, kto był posiadaczem nieruchomości, z której usunięto drzewa bez wymagalnego zezwolenia, a w konsekwencji kto powinien był uzyskać zezwolenie na ich usunięcie.

Organy administracji publicznej błędnie przyjęły, iż posiadaczem nieruchomości był proboszcz parafii, a nie ta parafia. W konsekwencji niewłaściwie uznano, że to proboszcz był zobowiązany do uzyskania zezwolenia i to on powinien być penalizowany w związku z tym, że doszło do usunięcia drzew bez zezwolenia.

Dla komentowanego orzeczenia kluczową kwestią jest to, że proboszcz parafii przyznał, iż ze względu na bezpieczeństwo osób przebywających na cmentarzu parafialnym usunięcie drzew było konieczne, a także iż nie wiedział o obowiązku uzyskania zezwolenia. Z punktu widzenia reguł prawa represyjnego mamy do czynienia z klasycznym przyznaniem się do winy (*confessio est regina probationum*). Organy administracji publicznej uznały zatem, że skoro proboszcz przyznał się do winy w tym sensie, że to on wydał polecenie usunięcia drzew i nie dysponował zezwoleniem, tzn. że to on powinien być podmiotem penalizowanym.

Konstrukcja odpowiedzialności administracyjnej zbliża się bowiem w swojej istocie do modelu odpowiedzialności karnej ewidentnie spersonalizowanej, podczas gdy sam obowiązek uzyskania zezwolenia spoczywa na posiadaczu. W istocie trzeba zatem wziąć pod uwagę postępowanie jurysdykcyjne, w którym należało uzyskać pozwolenie na postępowanie represyjne, w którym wymierzono administracyjną karę pieniężną.

Organy prowadzące to drugie postępowanie uznały, że przyznanie się proboszcza stanowi wystarczającą przesłankę do wymierzenia mu administracyjnej kary pieniężnej. Tymczasem procesowym obowiązkiem organów orzekających w sprawie było ustalenie, kto w rzeczywistości był posiadaczem nieruchomości i komu przysługiwała legitymacja do złożenia wniosku o wydanie zezwolenia. Organy nie zbadały tej okoliczności w sposób wystarczający, błędnie utożsamiając osobę prawną z jej organem. Słusznie zatem wskazał sąd administracyjny, że takie utożsamianie jest wadliwe, i w konsekwencji przyjął, że posiadaczem była parafia, a nie jej proboszcz.

Uznanie parafii za posiadacza nie było w tym wypadku zagadnieniem szczególnie skomplikowanym. Ustalenie go mogło bowiem nastąpić już na podstawie samej treści ewidencji gruntów i budynków. Niezależnie jednak od treści

ewidencji ustalenie osoby posiadacza mogło nastąpić na podstawie przepisów Ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r., poz. 1947 ze zm.)⁶.

Z art. 1 tej ustawy wynika, iż w systemie prawa polskiego dopuszcza się tworzenie i zakładanie cmentarzy komunalnych lub wyznaniowych. W przypadku cmentarzy wyznaniowych i w odniesieniu do wyznawania religii Kościoła katolickiego podmiotem uprawnionym do zakładania i prowadzenia cmentarzy jest parafia. Wynika to z kan. 1241 KPK⁷, który stanowi, iż „§ 1. Parafie oraz instytuty zakonne mogą mieć własny cmentarz. § 2. Również inne osoby prawne albo rodziny mogą posiadać szczególny cmentarz lub grobowiec, który według uznania miejscowego ordynariusza należy pobyłogłosić”.

Wskazać też należy na art. 45 Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej⁸, który stanowi, że:

„1. Parafie mają prawo posiadania, zarządzania oraz zakładania i poszerzania cmentarzy grzebalnych.

2. Przepis ust. 1 ma również zastosowanie do zakonów lub ich domów w odniesieniu do wyodrębnionych cmentarzy zakonnych.

3. W miejscowościach, gdzie nie ma cmentarzy komunalnych, zarządy cmentarzy umożliwiają pochowanie na cmentarzach, o których mowa w ust. 1, na równych prawach także innych zmarłych.

4. Przepisy ust. 1-3 nie naruszają ogólnych przepisów o cmentarzach i chowaniu zmarłych, o planowaniu przestrzennym oraz o ochronie gruntów rolnych i leśnych”⁹.

W literaturze z zakresu prawa kanonicznego wskazuje się, iż „Przedmiotem zainteresowania Kościoła jest nie tyle własność miejsca, ile szacunek dla jego świętego charakteru”¹⁰. Nie chodzi więc tyle o kwestie tzw. tytułu prawnego do nieruchomości, ile o szacunek dla miejsca świętego.

Zatem w odniesieniu do nieruchomości wyznania rzymskokatolickiego już nawet sam ustawodawca przewiduje, iż jego posiadaczem jest parafia, a nie proboszcz. To właśnie bowiem parafia, a nie jej proboszcz, jest gwarantem

6 Na temat tego aktu prawnego zob. m.in. E. Darmorost, *Ustawa o cmentarzach i chowaniu zmarłych*, Warszawa 2014.

7 *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983 r.), AAS 75 (1983), pars II, s. 1–317; tekst polski w: *Kodeks prawa kanonicznego*, przekład zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.

8 Dz. U. z 2019 r., poz. 1347 ze zm.

9 Zob. B. Rakoczy, *Ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 123.

10 P. Majer (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Warszawa 2023, s. 744. Zob. też m.in. A. Benlloch Poveda (red.), *Código de Derecho Canónico*, Valencia 2002, s. 552; *Codice di Diritto Canonico*, Milano 2009, s. 979–980.

zachowania świętości cmentarza. Zatem przynajmniej te dwie okoliczności świadczące o tym, iż posiadaczem nieruchomości, z której usunięto drzewa, była parafia.

W przypadku innych nieruchomości można byłoby przyjąć, że posiadaczem mogła być osoba fizyczna będąca proboszczem parafii. Ustawodawca bowiem nie wyklucza posiadania nieruchomości przez osobę będącą proboszczem. W takiej sytuacji ustalanie, kto *de facto* jest posiadaczem, miałoby swoją uzasadnioną przyczynę. Jednak w przypadku jednoznacznej deklaracji ustawodawcy co do możliwości zakładania i prowadzenia cmentarza przez parafię nie można mieć wątpliwości, iż tylko parafia mogła być posiadaczem cmentarza. W tym zakresie należy w pełni poprzeć pogląd WSA w utożsamianiu posiadania przez osobę prawną z posiadaniem przez jej organ.

Analizowane orzeczenie, choć dotyczy kwestii związanych z usuwaniem drzew i krzewów, zasadza się w nieco szerszej problematyce, w której stanowi wyzinek, a która dotyczy funkcjonowania organu kościelnej osoby prawnej. Stąd też w głosie do tego wyroku konieczne jest poczynienie kilku uwag w tym zakresie.

W art. 7 i 8 Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Rzeczypospolitej Polskiej wymienione kościelne osoby prawne nabyły również osobowość prawną prawa polskiego¹¹. Jednocześnie prawodawca, wskazując na konkretną kościelną osobę prawną, wskazał jej organ. Miał bowiem świadomość, że gdy przyzna osobom prawnym prawa kanonicznego osobowość prawną prawa polskiego, osoby te będą działały poprzez swoje organy, zgodnie z przywoływanym już wyżej art. 38 k.c. Tym samym przy każdej osobie prawnej prawa kanonicznego wskazał na organ tejże osoby.

Co istotne, co do zasady organy kościelnych osób prawnych są organami monokratycznymi. Podobnie jest w odniesieniu do parafii, której organem jest proboszcz. Zasadniczo osobowość prawną kościelnych osób prawnych jest identyczna jak w przypadku pozostałych osób prawnych. Różnica dotyczy wyłącznie tego, że kościelne osoby prawne nie są wyliczone w żadnym rejestrze na wzór KRS-u, jak również w stosunku do nich nie funkcjonują żadne gwarancyjne rozwiązania z rejestru wynikające.

Jeżeli chodzi zaś o organy, w tym proboszcza, są one powoływane i wybierane, a także mianowane w trybie i na zasadach określonych w przepisach prawa kanonicznego. Tym samym proboszcz jest powoływany i odwoływany według niego. Ustawodawca Polski przyjmuje jedynie do wiadomości powołanie i odwołanie proboszcza.

Podobnie jak w przypadku identycznego traktowania osobowości prawnej kościelnych osób prawnych względem innych osób prawnych, tak w przypadku proboszcza jako organu kościelnej osoby prawnej prawodawca nie wprowadza jakichkolwiek

¹¹ Zob. m.in. G. Radecki, *Organy osób prawnych Kościoła katolickiego w Polsce*, „Rejent” 2003, z. 7–8, s. 127–155; B. Rakoczy, *Ustawa o stosunku państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej z komentarzem*, Warszawa 2008; M. Plisiecki, *Wyznaniowa osoba prawna w prawie polskim*, Warszawa 2013.

ograniczeń lub rozszerzeń umocowania takiego organu. Nie ogranicza też ewentualnej odpowiedzialności proboszcza jako organu, wykonuje on te same obowiązki, przysługują mu te same uprawnienia, które nabywa organ innej osoby prawnej. Pewną specyficzną domeną funkcjonowania kościelnych osób prawnych jest ich równoległe funkcjonowanie w reżimie prawa polskiego i w reżimie prawa kanonicznego.

Będąc organem parafii, proboszcz również manifestuje posiadanie za kościelną osobę prawną. Należy zaznaczyć, iż proboszcz jako organ parafii ponosi odpowiedzialność, i to zarówno w reżimie prawa polskiego, jak i na podstawie prawa kanonicznego. Ustawodawca Polski używa pojęcia „proboszcz” na oznaczenie organu kościelnej osoby prawnej; pojęcie to jest pojęciem prawa kanonicznego¹². Jednocześnie prawodawca penalizuje usunięcie drzewa lub krzewu bez wymaganego prawem zezwolenia. Taka sytuacja zaistniała w przedmiotowej sprawie.

Kształtując w powoływanym wyżej przepisie zakres podmiotowy obowiązku uzyskania zezwolenia na usunięcie drzewa lub krzewu, prawodawca wskazuje na posiadacza nieruchomości, względnie właściciela urządzeń przesyłowych¹³. W tym przypadku owym posiadaczem z całą pewnością nie był proboszcz jako organ kościelnej osoby prawnej, ale sama parafia.

IV.

Reasumując: orzeczenie, jak i jego uzasadnienie, należy przyjąć z aprobatą. Słusznie bowiem i jednoznacznie należało odróżnić parafię – jako osobę prawną – od jej proboszcza – będącego jedynie jej organem. Błędnie organy administracji publicznej utożsamiają organ kościelnej osoby prawnej z samą osobą prawną. W świetle prawa kanonicznego nie budzi wątpliwości, iż to parafia zakłada i utrzymuje cmentarz, a nie jej proboszcz. Oczywistym jest, że parafia, jako osoba prawna, działa przez swój organ, a tym organem jest właśnie proboszcz.

Tym właśnie kierunkiem podążył WSA w Bydgoszczy, orzekając o tym, że organ parafii nie ponosi odpowiedzialności, jeśli doszło do usunięcia drzew bez uzyskania stosownej decyzji, nawet jeśli o usunięciu drzew zdecydował ten właśnie organ, do czego zresztą się przyznał.

¹² Zob. m.in. J. Dudziak, *Kanoniczna rola proboszcza. Realizacja podstawowych zadań kościelnych: nauczania, uświęcania, rządzenia*, Tarnów 2001.

¹³ Z uwagi na to, że w grę nie wchodziła kwestia własności urządzeń przesyłowych, w dalszej części zostanie ona pominięta.

Bartosz Rakoczy

ORCID 0000-0002-8790-2407

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

rakoczy_bukowski_kanc@wp.pl

GŁOSA DO WYROKU NSA Z DNIA 4 GRUDNIA 2020 ROKU O SYGNATURZE I OSK 125/19

I. Komentowane orzeczenie Naczelnego Sądu Administracyjnego, choć zostało wydane w sprawie, w której rozstrzygano kwestię dostępu do informacji publicznej, odnosi się do znacznie szerszego kontekstu. Rozstrzygnięcie kwestii udostępnienia informacji publicznej wymagało bowiem uprzedniego ustalenia, czy proboszcz jest podmiotem zobowiązanym do udzielenia takiej informacji, a wcześniej ustalenia, czy chowanie zmarłych na cmentarzu wyznaniowym (cmentarzu parafialnym), w sytuacji, kiedy w danej gminie nie założono cmentarza komunalnego, należy do sfery zadań publicznych¹.

W istocie zatem odpowiedź na pytanie dotyczące udostępniania informacji publicznej wymagało rozważenia szeregu innych okoliczności. Dopiero rozstrzygnięcie pewnych zagadnień wstępnych pozwalało na odpowiedź odnośnie dostępu do informacji publicznej.

Nie bez znaczenia w komentowanej sprawie był również zakres żądanej informacji publicznej, albowiem to on wyznaczał kierunki, w których powinny podążać rozważania Naczelnego Sądu Administracyjnego.

Złożoność zagadnień, które składają się na przedmiot postępowania sprawiają, iż wyrok NSA wymaga komentarza, tym bardziej, że błędne założenia, jakie NSA przyjął, doprowadziły go do wadliwych konkluzji. Ponadto poszczególne zagadnienia, nad którymi pochylał się Sąd, mogą być przedmiotem autonomicznych dociekań naukowych niezależnie od kontekstu dostępu do informacji publicznej. Krytycznie należy ocenić stanowisko Naczelnego Sądu Administracyjnego, z którego wynika, że proboszcz parafii, która założyła cmentarz wyznaniowy (cmentarz parafialny), na którym to cmentarzu chowa się

¹ Wyrok ten był już przedmiotem interesującej glosy do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 4 grudnia 2020 r. (I OSK 125/19) autorstwa M. Bieleckiego w Tomie 24 „Studiów z Prawa Wyznaniowego”. Choć nie podzielam aprobującego stanowiska wyrażonego przez tego Autora, to jednak podniesione w głosie argumenty są interesujące naukowo i inspirujące

wszystkie osoby niezależnie od wyznania, albowiem w gminie nie funkcjonuje cmentarz komunalny, jest błędne.

II. Wojewódzki Sąd Administracyjny w Krakowie po rozpoznaniu sprawy ze skargi Stowarzyszenia (...) z siedzibą w W. na bezczynność Proboszcza Rzymskokatolickiej Parafii (...) w (...) w przedmiocie udostępnienia informacji publicznej, w punkcie pierwszym zobowiązał Proboszcza Rzymskokatolickiej Parafii (...) w (...) w terminie 14 dni do wydania aktu lub dokonania czynności w załatwieniu wniosku Stowarzyszenia, w punkcie drugim stwierdził, że Proboszcz dopuścił się bezczynności, a bezczynność ta nie miała miejsca z rażącym naruszeniem prawa, w punkcie trzecim zasądził zwrot kosztów postępowania.

Stowarzyszenie (...) z siedzibą w W. w dniu 15 maja 2018 r. zwróciło się do Proboszcza Rzymskokatolickiej Parafii (...) w (...) o udostępnienie informacji publicznej:

1) w zakresie liczby osób pochowanych na cmentarzu w 2017 r.

2) jakie rodzaje opłat cmentarnych pobrano w 2017 r. (w tym m.in. opłata za oddanie miejsca pod grób, opłata za ustawienie ławki, opłata za wycięcie drzewa, opłata za czynności związane z pochowaniem zwłok, opłata za wjazd pojazdów na teren cmentarza)

3) czy istnieje dokument/cennik ustalający wysokość ww. opłat, a jeżeli tak, to wniesiono o jego udostępnienie,

4) o kwocie uzyskanych środków z opłat cmentarnych za rok 2017.

Z uwagi na brak odpowiedzi, po wezwaniu w dniu 18 czerwca 2018 r. do wykonania wniosku, Stowarzyszenie wniosło w dniu 2 lipca 2018 r. skargę do Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Krakowie. Podnosząc, że Proboszcz Parafii jest podmiotem zobowiązanym do udostępnienia objętych wnioskiem informacji publicznych, z uwagi na treść art. 8 ust. 2 ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych, Stowarzyszenie wniosło o zobowiązanie Proboszcza do rozpoznania wniosku w terminie 14 dni oraz o zasądzenie zwrotu kosztów postępowania.

Proboszcz Rzymskokatolickiej Parafii (...) w (...) wniósł o oddalenie skargi oraz o zasądzenie od skarżącego kosztów postępowania podnosząc, że wysłany pocztą elektroniczną wniosek, jak i wezwanie do jego wykonania zostały przekierowane przez pocztę elektroniczną do „wiadomości-śmiec”. W ocenie Proboszcza przesłanie przez skarżącego wniosku o udzielenie informacji publicznej w drodze mailowej nie można uznać za skuteczne doręczenie korespondencji. Poczta ta została znaleziona w archiwum poczty elektronicznej dopiero w dniu 3 lipca 2018 r., przy okazji zapoznania się ze skargą nadesłaną przez skarżącego pocztą poleconą i dopiero w tym dniu Proboszcz miał możliwość zapoznania się z treścią żądania wniosku. Wniosek z żądaniem udzielenia informacji nie dotarł

jednak alternatywnie w formie pisemnej do Proboszcza jako organu Parafii, stąd też brak było jakiegokolwiek odpowiedzi z jego strony. Należało zatem przyjąć, że wniosek z dnia 15 maja 2018 r. nie wpłynął do Proboszcza jako organu Parafii i tym samym nie został on skutecznie mu doręczony. Ubocznie wskazano, że proboszcz Parafii (...) w świetle obowiązujących przepisów prawa nie był zobowiązany do udostępniania żądanych dokumentów i danych. Jakkolwiek bowiem cmentarze wyznaniowe realizują obowiązek chowania na cmentarzu osób zmarłych innego wyznania lub niewierzących w razie nieistnienia cmentarza komunalnego, to sytuacja taka nie przerzuca na właściwą władzę kościelną realizacji zadania publicznego, polegającego na prowadzeniu cmentarzy. Wciąż pozostaje to w gestii gminy, a Parafia niejako „udostępnia” miejsca pochówkowe na cmentarzu dla osób innego wyznania. Zadanie publiczne polegające na prowadzeniu cmentarza nie przechodzi jednak do kompetencji właściwej władzy kościelnej, gdyż nadal stanowi to zadanie własne gmin (a nie zadanie powierzone zarządcy cmentarza wyznaniowego). Parafia prowadząc cmentarz wyznaniowy nie wykonuje żadnego zadania publicznego, ani nie dysponuje w tym zakresie majątkiem publicznym. Gmina nie finansuje cmentarza wyznaniowego w (...) ze swojego budżetu.

Wojewódzki Sąd Administracyjny w Krakowie stwierdził, że bezsporne jest, że wniosek o udostępnienie informacji publicznej wysłany na adres e-mail Parafii nie spowodował jakiegokolwiek reakcji adresata. Proboszcz zajął stanowisko w przedmiocie wniosku dopiero w odpowiedzi na skargę. Podkreślając, że powszechnie przyjmuje się, że składanie wniosków o udostępnienie informacji publicznej za pośrednictwem poczty elektronicznej jest dopuszczalne, a wnioski takie podlegają załatwieniu, Sąd uznał, że nie budzi wątpliwości, że w świetle ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych cmentarze mogą być komunalne bądź wyznaniowe. Z przepisów ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych wynika, że rozdzielenie funkcji cmentarzy komunalnych i wyznaniowych jest zasadą. W ocenie Sądu sytuacja taka oznacza przeniesienie zadania publicznego, jakim jest prowadzenie cmentarza, na jednostkę prowadzącą cmentarz wyznaniowy. Ponieważ w (...) nie funkcjonuje cmentarz komunalny, prowadzenie cmentarza staje się w tej sytuacji zadaniem publicznym, a w konsekwencji informacje zawarte we wniosku z dnia 15 maja 2018 r., a dotyczące liczby osób pochowanych w 2017 r. na cmentarzu wyznaniowym oraz wysokości opłat związanych z pochówkiem noszą cechy informacji publicznej.

W oparciu o powyższe Sąd uznał, że Proboszcz pozostaje w beczynności, co spowodowało konieczność zobowiązania go do załatwienia wniosku. Oceniając zaistniałą beczynność Sąd doszedł do przekonania, że nie miała ona charakteru rażącego naruszenia prawa.

Skargę kasacyjną od powyższego wyroku wywiódł Proboszcz Rzymskokatolickiej Parafii (...) w (...)

III. Z uzasadnienia wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego wynika, iż kluczową kwestią była odpowiedź na pytanie, czy obowiązek umożliwienia realizacji prawa do godnego pochówku godzi w zakres zadań publicznych. Postawienie tej kluczowej kwestii poprzedzone jest szerokimi wywodami NSA dotyczącymi istnienia podmiotowego prawa do godnego pochówku i charakteru tego prawa. NSA nie miał wątpliwości, iż takie prawo jak najbardziej istnieje i wchodzi w zakres sfery zadań publicznych.

Wywiedziono, iż w miejscowościach, w których nie ma cmentarzy komunalnych, cmentarz wyznaniowy pełni funkcje publiczne, a w konsekwencji zarządzająca tym cmentarzem parafia włączona jest w sferę *ius publicum* także w kontekście udostępniania informacji publicznej. Wprawdzie Sąd nie przesądził o obowiązku proboszcza udzielenia takiej informacji, niemniej jednak rozstrzygnął o tym, że proboszcz jest zobowiązany do rozpatrzenia wniosku o udostępnienie takiej informacji.

Podkreślić należy, iż formułując owo kluczowe pytanie, NSA konsekwentnie dalsze wywody odnosił tylko do tego pytania,

Zaznaczyć jednak należy, iż w realiach procedowanej sprawy pytanie o to, czy obowiązek umożliwienia realizacji prawa do godnego pochówku wchodzi w zakres zadań publicznych było pytaniem z gruntu błędnie postawionym.

Oczywiście z punktu widzenia teoretycznego pytanie to jest jak najbardziej zasadne i warte odpowiedzi na nie, niemniej jednak wyrok NSA nie ma być generalną i abstrakcyjną naukową odpowiedzią na nawet interesujące zagadnienie badawcze, ale ma być odniesieniem się do realiów danej konkretnej sprawy. Jedynie przy okazji zajmowania się przedmiotem postępowania, Sąd ma możliwość wypowiedzenia się w nieco szerszym zakresie. Zastrzeżenia te są o tyle istotne, iż wnioskodawca żądający udzielenia informacji publicznej w żadnym z punktów swojego wniosku, choćby nawet pośrednio, nie odnosił się do kwestii pochówku. Wnioskodawca pytał jedynie o liczbę osób pochowaną na cmentarzu w 2017 roku. Ponadto pytał, jakie rodzaje opłat cmentarnych pobrano w 2017 roku, czy istnieje dokument/cennik ustalający wysokość takich opłat i w konsekwencji jeżeli istnieje, żądał jego udostępnienia. Wreszcie pytał o wysokość kwoty uzyskanych środków z opłat cmentarnych za 2017 roku.

Przypatrując się generalnie żądaniom wnioskodawcy, koncentrowały się one na opłatach cmentarnych, sposobie ich naliczania i ustalenia oraz ich wysokości za 2017 roku. Wnioskodawca zatem koncentrował się wyłącznie na kwestiach finansowych. Natomiast żadne z jego pytań, czy też żądań nie wiązało się w jakikolwiek sposób z prawem do godnego pochówku. Nie stawiał on pytań na przykładu ilu osobom niewierzącym odmówiono pochówku, czy ile osób niewierzących lub innego wyznania niż rzymskokatolickie zostało pochowanych na cmentarzu, czy zwłoki tych osób były potraktowane w taki sam sposób jak zwłoki osób wyznania rzymskokatolickiego, itd.

Gdyby pytania o zakres informacji publicznej były podobne, jak wskazano wcześniej, to jak najbardziej dywagacje Sądu mogłyby koncentrować się wokół problemu prawa do godnego pochówku. Tymczasem żądania wnioskodawcy koncentrowały się na kwestiach wyłącznie finansowych, które w żaden sposób nie wiążą się z problemem prawa do godnego pochówku. Kwestia podstaw prawnych do pobierania tzw. opłat cmentarnych nie ma związku z samym prawem do godnego pochówku. Co więcej, wnioskodawca nie pytał się o jakiegoś konkretnego zmarłego, czy nawet jakąś grupę zmarłych pochowaną na cmentarzu, ale pytał się jedynie o mechanizmy ustalania opłat i ich wysokość.

W tej sytuacji kluczowe pytanie postawione przez NSA zostało wadliwie sformułowane i w konsekwencji udzielane na to pytanie odpowiedzi też ujmują zagadnienie wadliwie. Prawidłowo sformułowane pytanie powinno dotyczyć tego, czy w przypadku pochówku osób niewierzących lub innego wyznania niż rzymskokatolickie na cmentarzu wyznaniowym (cmentarzu parafialnym) uprawnione jest pobieranie opłat, które ustala zarządca tego cmentarza, a którym jest parafia, która ten cmentarz założyła. Inaczej rzecz ujmując, czy cennik ustalony przez parafię dotyczy tylko osób wyznania rzymskokatolickiego, czy także osób niewierzących lub innego wyznania²? Zupełnie inne ujęcie procedowanego zagadnienia prowadzi też do zupełnie innych wniosków.

Już na wstępie należy zaznaczyć, iż NSA w żadnym miejscu swojego uzasadnienia nie podjął jakichkolwiek rozważań odnośnie charakteru prawnego opłaty, chociażby w kontekście finansów publicznych. Skupił się natomiast na nieistotnym w kontekście tego wniosku o udostępnienie informacji publicznej zagadnieniu, jakim jest prawo do godnego pochówku. Rozstrzygnięcie tej konkretnej sprawy sądowoadministracyjnej nie polegało na ustaleniu, czy prawo do godnego pochówku wchodzi w zakres zadań publicznych, czy proboszcz parafii prowadzącej cmentarz wyznaniowy (cmentarz parafialny), na którym chowane są również osoby niewierzące lub innego wyznania, z uwagi na brak cmentarza komunalnego, zobowiązany jest udzielić informacji o liczbie osób chowanych oraz o wysokości, trybie i zasadach ustalania opłaty cmentarnej.

Jak słusznie zauważył Naczelny Sąd Administracyjny, ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. cmentarzach i chowaniu zmarłych³ dopuszcza funkcjonowanie jedynie dwóch rodzajów cmentarzy – cmentarza komunalnego i cmentarza wyznaniowego. Jak trafnie wywodzi E. Darmorost „Zawarte w art. 1 [ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych – przyp. B. R.] regulacje stanowią, że na terenie Rzeczypospolitej Polskiej mogą istnieć – być zakładane i rozszerzane dwa podstawowe rodzaje cmentarzy: cmentarze komunalne oraz cmentarze

² Oczywiście dotyczy to osób zmarłych pochowanych na tym cmentarzu, a nie osób żywych zobowiązanych do uiszczania takiej opłaty.

³ Dz. U. z 2020, poz. 1947 ze zm.

wyznaniowe”⁴. Zasadą jest, iż w każdej gminie powinien funkcjonować co najmniej jeden cmentarz komunalny⁵. Jednak choć zakładanie cmentarzy komunalnych jest zadaniem własnym gminy, nie jest to zadanie obligatoryjne⁶.

W doktrynie pojęcie zadań publicznych jest różnie definiowane. Zadanie publiczne określa się jako normatywnie określony obowiązek, będący również uprawnieniem państwa do zaspokajania zbiorowych i indywidualnych potrzeb człowieka, realizowany przez kompetentny organ administrujący za pomocą prawnych form działania⁷.

Można też napotkać stanowisko utożsamiające zadanie publiczne z pojęciem „zadania administracji publicznej”, który stanowi część zadań państwa, czyli zadań organów wszystkich władz publicznych funkcjonujących w państwie⁸.

Niektórzy autorzy przyjmują szerszy zakres pojęcia zadania publicznego, mieszczący działania, które zaspokajają nie tylko potrzeby obywateli, ale również wszystkich ludzi w zakresie, w jakim potrzeby te wynikają ze współżycia w społeczeństwie⁹.

W przedmiotowym sporze rozstrzygano kwestię dotyczącą cmentarza wyznaniowego. Ustawodawca w ustawie o cmentarzach i chowaniu zmarłych jest niezwykle powściągliwy, jeśli chodzi o zagadnienia dotyczące cmentarzy wyznaniowych. Poza samym umożliwieniem zakładania i prowadzenia takich cmentarzy, ustawa o cmentarzach i chowaniu zmarłych nie zawiera żadnych regulacji. Tymczasem w przedmiotowej sprawie konieczne było rozważenie statusu prawnego takiego cmentarza z punktu widzenia norm prawa kanonicznego po to, aby w konkluzji ustalić, czy cmentarz taki objęty jest również sferą prawa publicznego w kontekście wykonywania zadań publicznych.

Należy podkreślić, iż Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983¹⁰ roku reguluje sytuacje prawne parafii w związku z zakładaniem i utrzymywaniem cmentarza.

4 E. Darmorost, *Ustawa o cmentarzach i chowaniu zmarłych. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 14

5 B. Rakoczy, *Zakładanie, rozszerzanie, utrzymywanie cmentarzy i zarządzanie nimi jako zadanie własne gminy* [w:] Z. Bukowski (red.), S. Kamosiński (red.), *25 lat samorządu terytorialnego w Polsce. Doświadczenia przeszłości, wnioski na przyszłość*, Bydgoszcz 2016, s. 241 – 253

6 Na temat zadań własnych jednostki samorządu terytorialnego zob. m.in. H. Izdebski, *Samorząd terytorialny. Podstawy ustroju i działalności*, wyd. 3, Warszawa 2014, s. 34 i n; Z. Leoński, *Samorząd terytorialny w RP*, wyd. 5, Warszawa 2006, s. 45.

7 11 A. Szadok-Bratuń, *Instytucja zawarcia małżeństwa „konkordatowego” przykładem nietypowej prywatyzacji zadań publicznych* [w:] J. Blicharz (red.), *Prawne aspekty prywatyzacji*, Wrocław 2012, s. 2007.

8 M. Brzeski, *Zadanie publiczne* [w:] E. Bojanowski, K. Żukowski (red.), *Leksykon prawa administracyjnego*, Warszawa 2009, s. 525.

9 S. Fundowicz, *Dynamiczne rozumienie zadania publicznego* [w:] J. Supernat (red.), *Między tradycją a przyszłością w nauce prawa administracyjnego. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Janowi Bociowi*, Wrocław 2009, s. 155 i 158. 14 R. Stasikowski, *Funkcja regulacyjna administracji*.

10 *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli II PP promulgatus* – Kodeks Prawa Kanonicznego, tekst polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu Polski, Pallottinum 1984, dalej jako KPK.

Zgodnie z kan. 1240 „§ 1. Tam, gdzie to możliwe, Kościół powinien mieć własne cmentarze lub przynajmniej kwatery na cmentarzach świeckich, przeznaczone na grzebanie wiernych zmarłych, należycie pobłogosławione”.

§ 2. Jeżeli jednak jest to niemożliwe, należy każdorazowo błogosławić poszczególne groby”.

Natomiast w myśl kan. 1241 „§ 1. Parafie oraz instytuty zakonne mogą mieć własny cmentarz”.

W odróżnieniu od prawodawcy świeckiego, prawodawca kościelny jest tutaj dużo bardziej zdecydowany, a jego determinacja ma głębokie uzasadnienie teologiczne, a przede wszystkich eschatologiczne. Cmentarz wyznaniowy (cmentarz parafialny) z punktu widzenia prawa kanonicznego nie pełni tylko zwykłej roli porządkowej, ale kwalifikowany jest przez prawodawcę kościelnego jako miejsce święte.

Wskazać należy na kan. 1205 KPK, w myśl którego „Miejscami świętymi są te, które przez poświęcenie lub błogosławieństwo przepisane na tę okoliczność w księgach liturgicznych zostały przeznaczone do kultu Bożego albo na grzebanie wiernych”.

Natomiast kan. 1208 KPK stanowi, iż „Należy sporządzić dokument stwierdzający dokonanie poświęcenia lub błogosławieństwa kościoła, jak również błogosławieństwa cmentarza; jeden egzemplarz dokumentu ma być przechowywany w kurii diecezjalnej, drugi zaś w archiwum kościoła”.

Przywołać też należy kan. 1210 KPK, w myśl którego „W miejscu świętym dopuszcza się tylko to, co służy sprawowaniu lub szerzeniu kultu, pobożności i religii, a zabrania się tego, co jest obce świętości miejsca. Ordynariusz miejsca może jednak w poszczególnych przypadkach zezwolić na użycie go do innych celów, jednakże niesprzecznych ze świętością miejsca”.

Wreszcie zgodnie z kan. 1213 KPK „Władza kościelna w miejscach świętych swobodnie wykonuje swoje uprawnienia i zadania”¹¹.

Jak podnosi się w piśmiennictwie z zakresu prawa kanonicznego, traktowanie cmentarza jako miejsca świętego wynika z głębokiej wiary w ciała zmartwychwstanie.

Z punktu widzenia prawa polskiego, cmentarz wyznaniowy należy zatem traktować przede wszystkim w kategoriach gwarancji ochrony wolności sumienia i wyznania. Cmentarz wyznaniowy pełni bowiem przede wszystkim funkcję religijną, jako miejsce święte, służy on grzebaniu ciał osób zmarłych – członków danego związku wyznaniowego (wiernych). Cmentarz wyznaniowy

¹¹ Zob. bliżej m.in. A. B. Poveda (red.), *Código de Derecho Canónico*, Valencia 2002, s. 545 i n.; H. M. Huels [w:] J. B. Beal (red.), J. A. Coriden (red.), T. J. Green, *New Commentary on The Code of Canon Law*, New York/Mahwah 2000, s. 1475 i n.; Codice di Diritto Canonico Commentato, WYD. 3, Milano 2009, s. 968 i n.; P. Majer (red.), *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, Kraków 2011, s.

pełni zatem przede wszystkim funkcję religijną i dla takich celów jest zakładany. Ustawodawca ze względu na konieczność ochrony wolności sumienia i wyznania nie tyle zgadza się na zakładanie cmentarzy wyznaniowych, ile dopuszcza ich istnienie. Istnienie cmentarzy wyznaniowych jest zatem wyrazem troski państwa o ochronę wolności sumienia i wyznania. Ten sposób ustawodawca okazuje szacunek religijnej funkcji jaką w pierwszej kolejności pełni cmentarz wyznaniowy.

Mając na względzie okoliczność iż cmentarz wyznaniowy jest przede wszystkim miejscem świętym służącym grzebaniu ciał zmarłych wiernych, nie jest prawnie irrelewantne, kto na takim cmentarzu będzie pochowany. Skoro cmentarz jest miejscem świętym, związanym z eschatologiczną prawdą „ciała zmartwychwstanie”, to jest to miejsce w którym powinny być złożone szczątki osób wierzących w tą prawdę¹². Ich bowiem szczątki są pochowane w miejscu świętym. Dopuszczając możliwość zakładania cmentarzy wyznaniowych prawodawca jednocześnie wskazuje na to, iż w przypadku braku cmentarza komunalnego na cmentarzu wyznaniowym mogą być pochowane osoby niebędące członkiem danego związku wyznaniowego lub kościoła.

Kwestia ta wymagała nieco szerszego rozważenia, w tym jednak zastrzeżeniem, że należało oderwać się od zagadnień związanych z prawem do grobu. Z punktu widzenia ustawy o cmentarzach i chowaniu zmarłych, w przypadku chowania osoby zmarłej na cmentarzu komunalnym jej przynależność religijna, wyznawany światopogląd, czy też wyznawana wiara nie mają żadnego znaczenia. Mogą one mieć znaczenie jedynie w przypadku odprawienia pogrzebu takiej osoby. Natomiast samo pochowanie ciała osoby zmarłej na cmentarzu komunalnym jest całkowicie oderwane od aspektów religijnych.

Ustawodawca jednocześnie ma świadomość, iż nie w każdej gminie funkcjonuje cmentarz komunalny albowiem chociaż każda gmina powinna taki cmentarz założyć, to jednak to zadanie nie jest wykonywane przez wszystkie jednostki samorządu terytorialnego, o czym będzie jeszcze mowa niżej¹³. Ma również świadomość iż cmentarz wyznaniowy pełni w pierwszej kolejności funkcje religijne. Daje temu też wyraz wprost w art. 19a ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, który stanowi, iż „Kościoły i inne związki wyznaniowe mają prawo posiadania, zarządzania oraz zakładania i poszerzania cmentarzy grzebalnych.

2. Przepis ust. 1 nie narusza przepisów dotyczących cmentarzy i chowania zmarłych”.

12 Por. m.in. B. Nadolski, *Liturgika, t. III- Sakramenty, sakramentalia, błogosławieństwa*, Poznań 2012, s. 385 i n.

13 B. Rakoczy, *Działalność gospodarcza w zakresie usług pogrzebowych* [w:] J. Gręźlikowski (red.), *Prawo pogrzebowe. Artykuły problemowe i przepisy prawne*, Kutno 2005, s. 9–18.

Dlatego też wyłącznie w drodze wyjątku należy traktować sytuację polegającą na tym, że na cmentarzu wyznaniowym zostanie pochowane ciało innej osoby, niż członek danego związków wyznaniowego lub kościoła. Ustawodawca nie tyle nakazuje chowanie ciał takich osób na cmentarzu wyznaniowym, o ile taka możliwość dopuszcza w drodze wyjątku. Przy czym ów wyjątek zdeterminowany jest warunkiem braku cmentarza komunalnego w danej gminie.

W tej sytuacji, problem zadania publicznego należy ująć zupełnie inaczej, niż uczynił to NSA. Problem ten bowiem polega na tym, że w sytuacji, kiedy na cmentarzu wyznaniowym chowana jest osoba niebędąca członkiem danego związku wyznaniowego lub kościoła, mamy do czynienia z sytuacją, która należy zakwalifikować jako zadanie publiczne. Uszło uwadze NSA, iż dopuszczenie przez ustawodawcę możliwości pochowania na cmentarzu wyznaniowym osoby niebędącej członkiem danego związku wyznaniowego lub kościoła, zakłada z punktu widzenia podmiotu wyznaniowego (w tym wypadku parafii) określoną postawę pasywną. Polega ona na tym iż zarządca cmentarza wyznaniowego, nie może sprzeciwić się pochowaniu na takim cmentarzu osoby niebędącej członkiem danego związku wyznaniowego lub kościoła.

Natomiast wbrew temu co legło u podstaw rozumowania NSA ustawa nie wymaga od zarządcy takiego cmentarza jakiś zachowań aktywnych. Wykonaniem normy ustawowej będzie zatem dopuszczenie do pochowania zwłok takiej osoby, ale nie można oczekiwać, że zarządca cmentarza wyznaniowego jest zobowiązany do wykonywania jakiś zadań w związku z pochówkiem takiej osoby.

Tymczasem w doktrynie prawa administracyjnego, jednoznacznie przyjmuje się, że wykonywanie zadań publicznych, polega na określonym rodzaju aktywności. Nie można wykonywać zadań pasywnie.

Podążając zatem tokiem rozumowania NSA, należałoby powiedzieć, że zarządca cmentarza wyznaniowego wykonuje zadanie publiczne polegające na niesprzeciwianiu się pochowaniu na zarządzanym przez niego cmentarzu, zwłok osoby niebędącej członkiem tego związku wyznaniowego lub kościoła. Trudno jednak w tej pewnej postawie doszukiwać się cech zadania publicznego.

Podkreślić należy, iż organ zarządcy cmentarza w tym wypadku proboszcz z parafii, nie wykonuje jakichkolwiek zadań publicznych. Jedynie na marginesie należy wskazać, iż NSA nie dostrzegł również, różnicy między parafią będącą zarządcą cmentarza a proboszczem będącym jej organem. W konsekwencji, nie ustalono które zadania spoczywają na proboszczu a które na parafii, będącej zarządcą cmentarza. NSA przyjął *a priori* założenie, że proboszcz dysponuje informacją publiczną.

Powrócić należy do kwestii żądania wnioskodawcy. Wnioskodawca bowiem oczekiwał informacji dotyczących opłat funkcjonujących na dany cmentarzu, a nie jakichkolwiek informacji związanych z pochówkiem osób nie będących członkami danego związku wyznaniowego lub kościoła.

Rozważania wymagała zatem kwestia, czy cennik obowiązujący na cmentarzu wyznaniowym, na którym dopuszcza się również możliwość chowania osób nie będących członkami tego związku wyznaniowego lub kościoła, jest informacją publiczną.

Odpowiedz na to pytanie, nie dotyczy jednak kwestii statusu prawnego osoby zmarłej. Problem wiąże się bowiem z podstawą prawną ustalania takich opłat, ustalania ich wysokości i sposobu dochodzenia ewentualnych zobowiązań.

Ustawa o cmentarzach i chowaniu zmarłych, jest w tym zakresie lakoniczna. Nie przesądza bowiem w żaden sposób o charakterze prawnym takiej opłaty, jak również o innych kwestiach jej dotyczących. W piśmiennictwie wyrażono interesujący pogląd, który należy zaaprobować. D. Dąbek wskazuje bowiem, iż „Powszechnie obowiązujący charakter mają [...] uchwały lub zarządzenia organów gmin o ustaleniu wysokości opłat za cmentarze komunalne. Jeżeli ich treścią jest ustalenie opłat za korzystanie z cmentarzy komunalnych i urządzeń cmentarnych oraz za usługi pogrzebowe i ekshumacyjne, które miałyby być ponoszone przez podmioty korzystające z cmentarzy komunalnych, to uwzględniając skutki wywoływane przez takie akty, przyznać im trzeba charakter źródeł prawa powszechnie obowiązującego - aktów prawa miejscowego. Na ich podstawie dochodzi bowiem do wiążącego obciążenia podmiotów zewnętrznych wobec administracji obowiązkiem ponoszenia opłat za korzystanie z cmentarzy komunalnych, wykonanie zadań przez organ gminy jest zatem uzależniane od poniesienia stosownej opłaty”¹⁴.

Autorka ta trafnie zwraca uwagę na charakter prawny uchwały rady gminy, ustalającej wysokość opłat, kwalifikując ją jako akt prawa miejscowego.

Natomiast a contrario waloru takiego i przymiotu nie mają ustalenia takich opłat czynione przez zarządców cmentarzy wyznaniowych. Niezależnie od tego, czy mamy do czynienia z zadaniem publicznym i same opłaty, ich wysokość i rodzaj nie są informacją publiczną.

IV. Reasumując teza wyroku NSA jest błędna. Jest ona jednak wynikiem błędnie postawionego problemu prawnego. W sporze nie należało pytać o charakter prawny prawa do grobu, bo nie to było przedmiotem żądania, a o charakter opłaty, a uprzednio o wykonywanie zadania publicznego.

Wychodząc z założenia, iż spór idzie o prawo do grobu wywieziono błędnie, iż mamy do czynienia z zadaniem publicznym. Jednocześnie NSA pominął całkowicie przepisy prawa kanonicznego, regulującego kwestie prowadzenia i zakładania cmentarzy. Pominięcie to zaowocowało przyjęciem błędnego stanowiska co do tego, że w grę wchodzi wykonywanie zadania publicznego.

¹⁴ D. Dąbek, *Sądowa kontrola aktów prawa miejscowego – aspekt materialnoprawny*, Zeszyty NSA z 2003, s. 76–103.

Postawa parafii jest wobec chowania osób innego wyznania i osób niewierzących, postawą pasywną. Poza udostępnieniem terenu cmentarza prawodawca niczego więcej nie wymaga od parafii. Zadanie publiczne nie może jednak polegać na postawie pasywnej, tylko na postawie aktywnej.

W grę nie wchodzi zatem wykonywanie zadania publicznego, a opłata nie ma charakteru informacji publicznej, a jedynie cennika usług o charakterze prywatnoprawnym.

Paweł Borecki

ORCID 0000-0002-1921-8291

Uniwersytet Warszawski

pawelborecki@op.pl

OPINIA PRAWNA W SPRAWIE NIEKTÓRYCH ASPEKTÓW POŁOŻENIA PRAWNEGO KLASZTORU SIÓSTR KANONICZEK REGULARNYCH ZAKONU PREMONSTRATENSÓW (NORBERTANEK), ZNAJDUJĄCEGO SIĘ W KRAKOWIE PRZY UL. KOŚCIUSZKI 88, ORAZ JEGO WŁADZ.

I. STATUS PRAWNO-KANONICZNY

Dla poprawnej oceny zaistniałego stanu rzeczy kluczowe znaczenie mają ustalenia dotyczące uprawnień Stolicy Apostolskiej w stosunku do zgromadzeń zakonnych na prawie papieskim. Wynik owych ustaleń w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. (KPK) oraz konstytucji apostolskiej *Pastor Bonus* jest całkiem jednoznaczny i przemawia na korzyść prerogatyw papieskich.

1. Zgodnie z kan. 331 KPK Biskup Kościoła Rzymskiego (papież) posiada najwyższą, pełną, bezpośrednią i powszechną władzę zwyczajną w Kościele, którą może sprawować zawsze w sposób nieskrępowany. Wobec tej władzy wszyscy pasterze i wierni (kler i laikat), bez względu na obrządek i miejsce w hierarchii, tak osobiście jak i wraz z innymi, zobowiązani są okazywać podporządkowanie jurysdykcyjne oraz posłuszeństwo, zarówno w tym co dotyczy wiary i obyczajów, ale także w tym co odnosi się do dyscypliny i prawa Kościoła na ziemi¹. Należy zwrócić uwagę na atrybuty władzy papieskiej w Kościele. Jest to zwłaszcza władza najwyższa w hierarchii kościelnej. Papież nie podlega żadnej innej władzy ludzkiej i jego władza ograniczona jest tylko przez prawo Boże. Z powyższej zasady wynika konsekwencja, że papież nie może być przez nikogo sądzony (kan. 1404); nie można wnosić apelacji lub rekursu od wyroku lub dekretu Biskupa Rzymu (kan. 331 § 1). Na mocy swego urzędu papież ma władzę nad całym Kościołem i nad poszczególnymi Kościołami partykularnymi i ich zespołami (kan. 333 § 1)².

¹ Zob. *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. nauk. P. Majer, Kraków 2011, s. 303.

² Zob. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Tom II/1. Księga II. Lud Boży*, red. nauk J. Krukowski, Poznań 2005, s. 159–160.

2. Innym atrybutem władzy Biskupa Rzymu jest jej bezpośredniość. Papież może swoją władzę sprawować względem całego Kościoła powszechnego oraz wszystkich wiernych i każdego Kościoła partykularnego bez konieczności zezwolenia, autoryzacji lub licencji ordynariuszy miejscowych lub personalnych. Konsekwencją tego jest prawo wiernych do skierowania do Papieża swoich prośb lub opinii. Z tej zasady prymacjalnej wynika prawo każdego wiernego do wniesienia do Papieża swojej sprawy, zarówno spornej, jak i karnej, z każdego trybunału i w każdym stadium procesu (zob. kan. 1417 § 1). Papież może zarezerwować określone sprawy swojej władzy lub jakimkolwiek organowi niższej instytucji³.

3. Władza Biskupa Rzymu jest powszechna. Jej zakres w aspekcie przedmiotowym rozciąga się na wszystkie sprawy dotyczące wiary i obyczajów mieszczące się w porządku kościelnym. W aspekcie podmiotowym obejmuje wszystkie Kościoły partykularne i wszystkich wiernych⁴.

Papież może swoją władzę zgodnie z KPK sprawować zawsze swobodnie, to jest bez jakichkolwiek ograniczeń zewnętrznych, czasowych i innych uwarunkowań.⁵

4. Papież załatwia sprawy Kościoła powszechnego przy pomocy Kurii Rzymskiej (kan. 360). Działa ona w jego imieniu i mocą jego autorytetu, wykonując zadania dla dobra i służby Kościoła. Kuria obejmuje Sekretariat Stanu, Radę Publicznych Spraw Kościoła, kongregację, w tym Kongregację Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, trybunały oraz inne instytucje. Dykasterie Kurii Rzymskiej mają w stosunku do papieża charakter pomocniczy. Podejmują decyzje tylko w imieniu Biskupa Rzymu, czyli partycypują we władzy organu podstawowego. Wyposażone są we władzę zwyczajną zastępczą w granicach określonych przez organ podstawowy⁶. Organy pomocnicze działają „pod autorytetem” papieża. Zachowuje on pełnię władzy jako organ podstawowy i nie traci niczego na rzecz organów pomocniczych. Organ podstawowy rezerwuje sobie prawo władzy ustawodawczej, a organom pomocniczym powierza sprawowanie funkcji władzy wykonawczej i sądowniczej oraz funkcji kontrolnej⁷.

5. W przypadku Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego jej głównym zadaniem jest rozwój i kierowanie praktyką rad ewangelicznych, zgodnie z zatwierdzonymi formami życia konsekwowanego oraz działalnością stowarzyszeń życia apostolskiego w Kościele łacińskim. Zajmuje się ona wszystkim, co zgodnie z prawem należy do Stolicy

³ Tamże, s. 160.

⁴ Tamże, s. 160.

⁵ Por. tamże, s. 160.

⁶ Tamże, s. 198.

⁷ Tamże, s. 198.

Apostolskiej, a dotyczy życia i pracy instytutów i stowarzyszeń, a zwłaszcza zatwierdzania ich konstytucji, sposobu rządzenia i apostolstwa, rekrutacji i kształcenia oraz prawa i obowiązki członków, dyspensy od ślubów i odwoływanie członków oraz zarządzanie dobrami. W razie potrzeby likwiduje również takie instytuty i stowarzyszenia.

6. Należy zwrócić uwagę w związku z tym na kompetencje Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej. Obejmują one w szczególności rozpatrywanie rekursów w sprawach administracyjnych przeciwko decyzjom wydanym lub potwierdzonym przez kongregację Kurii Rzymskiej, a także innych sporów administracyjnych przekazanych przez papieża lub dykasterie Kurii Rzymskiej, dotyczących nielegalności aktów i naprawy szkód wyrządzonych nielegalnym aktem (zob. kan. 1445 § 1 i 2)⁸. Sygnatura rządzi się własnym prawem. Na immanentny związek Papieża i instytucji Kurii Rzymskiej wskazuje definicja Stolicy Apostolskiej według KPK. Kodeks przez Stolicę Apostolską rozumie nie tylko Biskupa Rzymskiego, lecz także – o ile nie wynika co innego z natury rzeczy lub kontekstu – Sekretariat Stanu, Radę Spraw Publicznych Kościoła, jak również inne instytucje Kurii Rzymskiej. Tak rozumiane pojęcie Stolicy Apostolskiej obejmuje zatem również Kongregację ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego.

7. W świetle powyższych konstatacji jasna staje się dyspozycja kan. 593 KPK, w myśl której instytuty życia konsekrowanego na prawie papieskim podlegają bezpośrednio i wyłącznie władzy Stolicy Apostolskiej, z zachowaniem w mocy kan. 586 KPK. Zatem papież posiada najwyższą władzę wewnętrzną i zewnętrzną nad wszystkimi instytutami i ich członkami. Jest rzeczywistym przełożonym w ścisłym sensie tego słowa. Jest głową w hierarchii wewnętrznej do tego stopnia, że wszyscy członkowie instytutów, zakonnicy i świeccy, należni są mu posłuszeństwo, także ze względu na śluby, czy inne święte więzy, jakie podejmują w momencie wstąpienia do instytutu⁹.

8. W kan. 593 KPK postanawia się, uznając słuszną autonomię instytutów, że te instytuty, które są na prawie papieskim podlegają w zakresie wewnętrznego zarządu i dyscypliny Stolicy Apostolskiej. Zależność ta jest bezpośrednia i wyłączna, a to oznacza, iż w kwestiach zarządu i dyscypliny instytutu instancją decydującą jest Stolica Apostolska. Znajduje to wyraz w akcie uznania lub

⁸ Tamże, s. 201. Sygnatura orzeka w sprawach rekursów wniesione **w bezwzględny terminie trzydziestu dni kanonicznych** przeciwko jednostkowym aktom administracyjnym, wydanym przez dykasterie Kurii Rzymskiej lub przez nie zatwierdzonym, ilekroć zarzuca się, że zaskarżony akt narusza jakieś prawo albo w proces decyzyjny lub w stosowanej procedurze. W tych wypadkach, poza orzeczeniem o bezprawności czynu, może również orzec na wniosek powoda naprawienie szkody poniesionej wskutek czynu niedozwolonego.

⁹ *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. nauk. P. Majer, op. cit., s. 490.

zatwierdzenia konstytucji instytutu (zakonu)¹⁰. W przypadku instytutów na prawie papieskim, władza zewnętrzna, bezpośrednia i wyłączna spoczywa na Stolicy Apostolskiej, która sprawuje ją przez różne dykasterie, a szczególnie przez Kongregację ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. Kompetencja Stolicy Apostolskiej dotyczy wyłącznie władzy wewnętrznej i własnej dyscypliny instytutu. Nie sprzeciwia się to temu, że instytut jako podmiot publiczny prawa kanonicznego umiejscowiony w konkretnej diecezji, podlega także władzy ordynariusza miejsca (najczęściej biskupa diecezjalnego), wyjąwszy egzempcję kanoniczną spod jego władzy. Nawet jednak wówczas zewnętrzne podporządkowanie biskupowi diecezjalnemu jest obecnie bardzo szerokie¹¹.

9. Zarządzanie instytutami życia konsekrowanego jest regulowane cztery rodzaje aktów normatywnych, zróżnicowanych i ustanowionych w następującym hierarchicznym porządku: 1) normy kościelnego prawa powszechnego wydane przez Stolicę Apostolską, głównie zawarte w Kodeksie Prawa Kanonicznego, 2) normy prawa partykularnego, wydane przez Kościół partykularny, gdzie mają siedzibę swoją poszczególne instytuty, 3) normy podstawowe, czyli konstytucyjne normy prawa własnego danego instytutu zawarte w konstytucji zakonu opracowanej przez organy kolegialne i zatwierdzonych przez kompetentną władzę kościelną: Stolicę Apostolską lub biskupa miejsca, w zależności od tego, czy instytut jest na prawie papieskim, czy diecezjalnym¹². Zatem zwłaszcza Kodeks Prawa Kanonicznego, czy konstytucje apostolskie mają pierwszeństwo przed konstytucjami zakonnymi.

Konstytucja danego instytutu ma znaczenie przede wszystkim dla życia wewnętrznego danego zakonu. Jej celem jest ochrona własnego powołania oraz identyczności każdego zakonu. Konkretnie dotyczy to myśli i zamierzeń założycieli, celu, ducha, charakteru oraz zdrowych tradycji instytutu, norm fundamentalnych odnośnie do zarządzania i dyscypliny, włączania członków do zakonu oraz ich formacji oraz zagadnienia materii i przedmiotu świętych więzów.¹³

10. Zasada autonomii każdego instytutu uznana i uregulowana w kan. 586 KPK powinna być interpretowana w świetle kan. 578, 593 i 594. Ochrona własnego dziedzictwa instytutu stanowi fundament autonomii zarządzania i jej rację bytu, podczas gdy podporządkowanie Stolicy Apostolskiej albo biskupowi – w zależności czy chodzi o zakon na prawie papieskim, czy diecezjalnym – określa

¹⁰ *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Tom II/2. Księga II. Lud Boży*, red. nauk J. Krukowski, Poznań 2006, s. 27.

¹¹ *Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz*, red. nauk. P. Majer, op. cit., s. 490.

¹² Tamże, s. 488.

¹³ Por. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Tom II/2. Księga II. Lud Boży*, op. cit., s. 20.

granice tej autonomii. Innymi słowy, autonomia zakonu nie ma charakteru absolutnego, ale jest ograniczona zewnętrznie władzą Stolicy Apostolskiej albo biskupa diecezjalnego. Zarazem wykonywanie władzy zewnętrznej również nie ma charakteru absolutnego, ponieważ ogranicza ją legalna autonomia każdego instytutu¹⁴. Prawdziwa autonomia nie może jednak dojść do niezależności w Kościele¹⁵.

II. WYBRANE ZAGADNIENIA SZCZEGÓŁOWE

Klasztor Sióstr Norbertanek w Krakowie, przy ul. Kościuszki 88, stał się przedmiotem arbitralnej interwencji Stolicy Apostolskiej, ściśle – Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. Podjęte działania nastąpiły autorytatywnie, ze świadomym pominięciem Konstytucji Zgromadzenia.

1. Wydaje się jednak, że racje prawne są po stronie Stolicy Apostolskiej. Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego działa w imieniu Biskupa Rzymu (papieża). Kanon 593 KPK wyraźnie przewiduje, że zakony na prawie papieskim podlegają Stolicy Apostolskiej. Stolica Apostolska wobec stwierdzonego nadużycia miała prawo wedle swojej woli odwołać przeoryszę rzezonego domu zakonnego i radę. Na tej samej zasadzie Stolica Apostolska miała pełne prawo powołać bez udziału Kanonii nową przeoryszę i radę. Uwagi powyższe należy odpowiednio odnieść do powołania Asystenta Apostolskiego i Komisji Administracyjnej. Ewentualnie Stolica Apostolska będzie miała prawo, w przypadku, gdy podjęte środki nadzoru i kontroli okażą się nieefektywne, ustanowić zewnętrzny zarząd w Klasztorze, a w skrajnym przypadku doprowadzić do rozwiązania krakowskiego Klasztoru, względnie do przeniesienia sióstr do innych domów zakonnych. Podstawą prawną do podjęcia wskazanych wyżej działań ze Strony Stolicy Apostolskiej są ogólne normy kompetencyjne wynikające z kan. 593 w związku z kan. 331 KPK i art. 108 § 1 konstytucji apostolskiej *Pastor Bonus*, interpretowane w kontekście kan. 360 i 361 KPK.

2. W świetle samych dekretów z 9 lutego 2022 r. Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego ustanawiających Asystenta Apostolskiego oraz Komisję Administracyjną nie mają oni uprawnień do reprezentacji Domu Zakonnego Sióstr Norbertanek w Krakowie w obrocie prawnym z osobami trzecimi. Takie uprawnienia posiada w świetle art. 8 ust. 2 pkt. 8 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP (tj. Dz. U. z 2019 r., poz. 1347) Przełożona (Przeorysza) Domu Zakonnego

¹⁴ Kodeks Prawa Kanonicznego. Komentarz, red. nauk. P. Majer, op. cit., s. 487.

¹⁵ Por. Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Tom II/2. Księga II. Lud Boży, op. cit., s. 19.

(Klasztoru). Asystent Apostolski ma jedynie służyć pomocą i to w duchu braterskiej służby zwłaszcza w zarządzaniu klasztorem i rozwiązywaniu ważniejszych problemów ekonomicznych. Powinien on służyć radą, udzielać organom domu zakonnego konsultacji, ma prawo wyrażać swoją opinię wobec organów Domu Zakonnego oraz informować Stolicę Apostolską o sytuacji w Domu Zakonnym. Nie ma on jednak uprawnień kierowniczych, ani nadzorczych. Nie jest organem nadrzędnym na organami Domu Zakonnego, zwłaszcza nad Przeoryszą.

3. Uprawnienia Komisji Administracyjnej są większe niż Asystenta Apostolskiego. Ma ona dokonać zbadania i oceny aktualnego stanu majątku nieruchomości i ruchomego Klasztoru oraz jego administracji. W związku z tym ma prawo żądać od organów Domu Zakonnego udostępnienia koniecznej dokumentacji oraz wyjaśnień ustnych i pisemnych. Nie powinno to jednak zakłócać normalnego funkcjonowania Domu Zakonnego. Ponad to Komisja Administracyjna ma udzielać organom Klasztoru pomocy w uporządkowaniu zarządzania dobrami doczesnymi i w podejmowaniu decyzji dla bardziej efektywnego i przejrzystego zarządzania nieruchomościami i finansami Klasztoru. Nie jest jednak rolą Komisji przejmowanie bieżącego zarządu majątkiem Domu Zakonnego. To należy do kompetencji organów Domu Zakonnego przewidzianych w Konstytucji Zakonu, zwłaszcza kompetentna w tym zakresie jest Przeorysza. Należy wszakże podkreślić, że zgodnie z dekretem ustanawiającym Komisję Administracyjną została ona upoważniona przez Stolicę Apostolską do wyrażania zgody na akty nadzwyczajne, z zachowaniem przepisów prawa powszechnego i własnego. Jest w tym zakresie dodatkowym organem kontrolnym. Ma zatem prawo do wyrażania zgody na czynności organów Klasztoru wykraczające ponad „zwykły zarząd”.

4. Asystent Apostolski i Komisja Administracyjna są organami o charakterze nadzwyczajnym. Ich uprawnień nie należy interpretować rozszerzająco. W razie wątpliwości warto zwrócić się o ich uszczegółowienie do Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego. Asystent Apostolski i Komisja Administracyjna powinni swoje stanowiska wyrażać w formie pisemnej, zastrzeżonej dla celów dowodowych. Dla podjęcia uchwały przez Komisję Administracyjną wymagana jest, jak się wydaje, większość głosów członków obecnych i głosujących. Jednomyślność nie jest wymagana. Tylko uchwały i postanowienia wydane w formie pisemnej są wiążące dla Klasztoru. Jedynym podmiotem uprawnionym obecnie do ustanawiania pełnomocników Domu Zakonnego jest Przeorysza Klasztoru. Asystent Apostolski i Komisja Administracyjna to organy o charakterze wewnętrznym. Sytuacja ulegnie jednak zasadniczej zmianie w przypadku ustanowienia tzw. zarządu zewnętrznego.

5. Wydaje się, że od postanowień Asystenta Apostolskiego i Komisji Administracyjnej przysługuje odwołanie do podmiotu, który ich ustanowił, czyli

do Stolicy Apostolskiej, a konkretnie – do Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego.

6. Należy jednak podkreślić, że w odniesieniu do Klasztoru Norbertanek w Krakowie Stolica Apostolska zastosowała nadzwyczajne, całkowicie arbitralne środki nadzorcze. Właściwa dykasteria watykańska w dekretach ustanawiających zarówno Asystenta Apostolskiego jak i Komisję Administracyjną użyła zwrotów niedookreślonych, ogólnych, wręcz pozaprawnych. Wskazano nieprawidłową podstawę prawną odwołania poprzedniej Przeoryszy. Nie określono szeregu szczegółowych aspektów działalności tych podmiotów oraz ich relacji z organami Klasztoru. Zwraca uwagę użycie w tekstach dekretów powołujących przez właściwą Kongregację Asystenta Apostolskiego oraz Komisję Administracyjną klauzul: „ad natum Sanctae Sedis” oraz „Bez względu na wszelkie przepisy przeciwne”.

7. Wydaje się, że w przypadku nadużyć Asystenta Apostolskiego lub Komisji Administracyjnej należy zwrócić się na piśmie do organu władzy, który ich ustanowił, czyli do Kongregacji ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, z prośbą o spowodowanie usunięcia rzeczonych nadużyć. Informacja na temat ewentualnych nadużyć powinna być przekazana także ordynariuszowi miejsca – arcybiskupowi krakowskiemu.

8. W przypadku dekretów wydanych przez wspomnianą Kongregację przysługuje w bezwzględnym (zawitym) terminie trzydziestu dni kanonicznych rekurs do Drugiej Sekcji Najwyższego Trybunału Sygnatury Apostolskiej (NTSA). Druga Sekcja NTSA rozstrzyga spory wynikłe na skutek nieprawidłowego działania władzy administracyjnej w Kościele, rozpoznając rekursy sporno-administracyjne przeciwko poszczególnym aktom administracyjnym, wydanym bądź zatwierdzonym przez dykasterie Kurii Rzymskiej, o ile wykaże się, że wskazany akt naruszył normę w procedurze lub w rozstrzygnięciu. W powyższych przypadkach, poza orzeczeniem niezgodności z prawem danego aktu, NTSA może także na prośbę wnoszącego rekurs rozpatryć sprawę naprawienia szkód wyrządzonych nielegalnym aktem. Motywem rekursu do Sekcji Drugiej NTSA może być jedynie nielegalność aktu administracyjnego i ewentualna prośba o naprawienie wynikłej z niego szkody¹⁶.

Motyw rekursu do trybunału Drugiej Sekcji NTSA obejmuje dwa źródła naruszenia prawa: 1) błąd w postępowaniu, czyli naruszenie przepisów obowiązującej procedury, 2) błąd w samej decyzji, czyli w ustaleniu konsekwencji prawnych, wynikających z zastosowania normy prawa materialnego do rozpatrywanej sytuacji faktycznej. Reasumując należy stwierdzić, że do trybunału Drugiej Sekcji

¹⁶ A. Miziński, *Najwyższy Trybunał Sygnatury Apostolskiej* [w:] *Leksykon Prawa Kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, łam 1782.

NTSA rekurs może być wniesiony z podwójnego motywu: nielegalności aktu i naruszenia prawa podmiotowego. Pierwszy wymóg musi być w każdym przypadku wnoszenia tego typu rekursu, natomiast drugi motyw może być lub nie¹⁷.

Wniesienie rekursu sądowo-administracyjnego do trybunału Drugiej Sekcji NTSA wywołuje dwa rodzaje skutków prawnych: 1) skutek przekazujący, tzn. rozpatrzenie zaskarżonego aktu przez trybunał Drugiej Sekcji, oraz 2) skutek zawieszający wykonanie zaskarżonego aktu w okresie postępowania przed trybunałem. Skutek przekazujący polega na przejęciu kompetencji nad zaskarżonym aktem i podejmowaniu szeregu czynności przez rzeczony trybunał. Należy zaznaczyć, że od początku w procesie toczącym się przez trybunał Drugiej Sekcji NTSA strony uczestniczą za pośrednictwem swoich patronów, bądź prokuratorów adwokatów. Skutek przekazujący ustaje, gdy zainteresowani zostaną powiadomieni o wydaniu przez Kongres dekretu o odrzuceniu rekursu z powodu oczywistego braku podstaw fundamentalnych, z powodu takich przyczyn, jak nieważność rekursu; niemożność przyjęcia go z takich przyczyn, jak wniesienie go po terminie; lub gdy akt jest niezaskarżalny. W wypadku wniesienia rekursu do trybunału Sygnatury Apostolskiej przeciwko aktowi administracyjnemu, wydanemu przez organ władzy administracyjnej, np. kongregację Stolicy Apostolskiej, skutek zawieszający polega na zakazie wykonania aktu dykasterii Kurii Rzymskiej, bądź też aktu organu władzy niższej instancji do czasu definitywnego rozstrzygnięcia sporu przed NTSA. Taki skutek nie zawsze ma jednak miejsce w postępowaniu przed trybunałem Drugiej Sekcji Sygnatury Apostolskiej. Akty administracyjne w zasadzie podlegają natychmiastowemu wykonaniu, ze względu na to, że domaga się tego wzgląd na dobro publiczne, do którego realizacji bezpośrednio zmierzają. Przywiązanie skutku zawieszającego do każdego rekursu przeciwko aktowi administracyjnemu paraliżowałoby działalność administracji kościelnej. Z drugiej jednak strony całkowite wyłączenie takiego skutku w wypadku wniesienia rekursu sądowo-administracyjnego mogłoby narazić Kościół na szkody zarówno natury publicznej jak i prywatnej. Dlatego prawo kościelne przewiduje dwie możliwości zawieszenia wykonania aktu administracyjnego zaskarżonego w drodze rekursu do NTSA: 1) z mocy prawa, bądź 2) na podstawie decyzji Sygnatury Apostolskiej, udzielonej na wniosek osoby wnoszącej rekurs. Samo wniesienie prośby wywiera skutek zawieszający tylko prowizorycznie, tzn. do momentu podjęcia decyzji przez NTSA, oddalającej wniosek lub zawieszającej wykonanie zaskarżonego aktu aż do wydania decyzji oddalającej prośbę, względnie wniosek lub zawieszającej wykonanie zaskarżonego aktu aż do momentu wydania decyzji rozstrzygającej rekurs¹⁸.

¹⁷ Zob. J. Krukowski, *Rekurs* [w:] *Leksykon Prawa Kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, łam 2484.

¹⁸ Tamże, łam 2484–2486.

Decyzje trybunału Sygnatury Apostolskiej dotyczące rekursów wniesionych przeciwko aktom administracyjnym dzieli się na trzy grupy: 1) decyzje wstępne dotyczące przyjęcia lub oddalenia rekursu, 2) decyzje wydane w toku postępowania procesowego po przyjęciu rekursu, 3) decyzje ostateczne, czyli rozstrzygające spór sądowo-administracyjny. Są to wyroki rozstrzygające spór administracyjny wniesiony w drodze rekursu do NTSA. Przedmiot sporu administracyjnego, który zostanie rozstrzygnięty w decyzji ostatecznej, ma być dokładnie ustalony przez wskazanie, jakie normy zostały naruszone przez dany akt administracyjny. Decyzję rozstrzygającą spór podejmuje Kolegium, w skład którego wchodzi pięciu kardynałów lub pełny Kongres Sygnatury Apostolskiej. Posiedzenie Kolegium winno odbyć się w terminie 60. dni, licząc od dnia sumarycznej dyskusji lub zawiadomienia stron o zamknięciu postępowania dowodowego uzupełniającego. W decyzji tej Kolegium powinno ustosunkować się do wszystkich punktów jakie zostały zgłoszone przez osobę wnoszącą rekurs, jak również do ewentualnych zarzutów zgłoszonych przez opozycję. Odmienny charakter mają decyzje zawieszające wykonanie zaskarżonego aktu oraz decyzje ostateczne, czyli rozstrzygające spór. Decyzje zawieszające wykonanie zaskarżonego aktu wywierają skutek *ex nunc*, a nie *ex tunc*. Powodują one, iż akt administracyjny zaskarżony w drodze rekursu niejako traci swoją władczość na pewien czas. Nie można go poddać wykonaniu od momentu podjęcia decyzji zawieszającej do wydania decyzji ostatecznej, czyli wyroku rozstrzygającego spór toczący się przed trybunałem Drugiej Sekcji Sygnatury Apostolskiej. Nie należy wydawać decyzji zawieszającej wykonanie zaskarżonego aktu administracyjnego w wypadkach, w których rekurs wywiera skutek zawieszający z mocy prawa z chwilą zgłoszenia go. Decyzje te mogą rodzić skutek konstytutywny, polegający na eliminacji oddziaływania aktu administracyjnego *ex tunc*, a powstaniu takiej sytuacji prawnej jak gdyby zaskarżony akt administracyjny nie został wydany. Strona merytoryczna aktu administracyjnego jest wyłączona spod kompetencji Drugiej Sekcji NTSA. Trybunał może wydać decyzję o zgodności zaskarżonego aktu z obowiązującym prawem kościelnym. W razie stwierdzenia nielegalności aktu nie może go sam poprawić lub w jego miejsce wydać całkiem nowego aktu, ale ogranicza się do stwierdzenia jego nielegalności lub uznaje jego rozwiązywalność, a tym samym uznaje, że jest on pozbawiony skutków prawnych, jakie rodził po stronie adresatów.¹⁹

9. Zawsze można się także zwrócić do papieża z prośbą o łaskę.

¹⁹ Tamże, łam 2486–2487.

Paweł Borecki

ORCID 0000-0002-1921-8291

Uniwersytet Warszawski

pawelborecki@op.pl

OPINIA PRAWNA W SPRAWIE OBYWATELSKIEGO PROJEKTU USTAWY O ZMIANIE USTAWY – KODEKS KARNY – TZW. PROJEKT USTAWY „W OBRONIE CHRZEŚCIJAN” (DRUK SEJMOWY NR 2756, SEJM IX KADENCJA)

I. OGÓLNA WYMOWA PROJEKTU

Analizowany projekt nowelizacji Kodeksu karnego koliduje w istotnym aspekcie z aksjologią Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.¹, wyrażoną w jej preambule. Jest on bowiem niezgodny z ustrojowym paradygmatem równości światopoglądów: teistycznego oraz nie-teistycznego. W konstytucyjnej arendzie stwierdza się wyraźnie m.in. „[...] my, Naród Polski – wszyscy obywatele Rzeczypospolitej, zarówno wierzący w Boga będącego źródłem prawdy, sprawiedliwości, dobra i piękna, jak i nie podzielający tej wiary, a te uniwersalne wartości wywodzący z innych źródeł, równi w prawach i powinnościach wobec dobra wspólnego – Polski [...]”. W świetle aktualnej polskiej ustawy zasadniczej podział światopoglądowy, różnicujący Naród Polski, na wierzących i niewierzących ma charakter trwały, nie jest epizodyczny. Urasta do jednego z najważniejszych kryteriów różnicujących faktycznie, lecz nie prawnie, obywateli polskich. Państwo nie powinno w związku z tym podejmować działań na rzecz standaryzacji światopoglądowej społeczeństwa. Osoby wyznające światopogląd niefideistyczny nie są gorsze od osób wierzących w Boga; to nie są nihiliści. W związku z tym powinny być traktowane na równi z osobami wierzącymi w relacjach z państwem. Rzeczypospolita Polska powinna prowadzić jednakową politykę wobec wszystkich swoich obywateli, bez względu na kryterium światopoglądowe. Polska jest bowiem dobrem wspólnym tak obywateli wierzących, jak i niewierzących. To jest realna, wymierna wartość, która powinna łączyć obywateli bez względu na ich subiektywny, indywidualny światopogląd. Każdy z pośród nich winien mieć możliwość utożsamienia się ze swoją Ojczyzną. Oznacza to obowiązek państwa zapewnienia im równych (jednakowych) wolności i praw oraz obciążania takimi

¹ Dz. U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483 ze zm.

samymi powinnościami. W szczególności oznacza koniczność zapewnienia takiej samej ochrony prawnej (tzn. na takich samych zasadach), zwłaszcza w zakresie prawa karnego. Brak jest konstytucyjnych podstaw do różnicowania owej ochrony na podstawie kryterium światopoglądowego, czy tym bardziej w oparciu o przesłankę rodzaju wyznawanego światopoglądu teistycznego. Koliduje z aksjologią konstytucyjną zatem szczególna ochrona wyznawców danej religii, chociażby stanowiła ona najliczniejszą denominację konfesyjną w Polsce, a także ustanawianie szczególnych prawnych preferencji dla głoszenia poglądów motywowanych religijnie. Równość wszystkich obywateli bez względu na ich światopogląd to jedna z pierwszoplanowych wartości wskazanych w Konstytucji RP. Osoby niewierzące powinny być traktowane przez państwo z taką samą uwagą oraz poszanowaniem, jak wierzący różnych wyznań. Nie mogą być ignorowane, czy tym bardziej spychane na margines życia społecznego i publicznego.

Należy w związku z tym zwrócić uwagę, że współczesna, polska ustawa zasadnicza nie wypowiada się na temat prawdziwości jakiegokolwiek światopoglądu. Nie zawiera rzeczony akt afirmacji jakiegokolwiek koncepcji Absolutu; brak jest w Konstytucji RP z 1997 r. *invocatio Dei*. Konstytucja nie stwierdza istnienia Boga. Mówi o Nim w kategoriach przedmiotu ludzkich wierzeń, które ze swej natury mają charakter subiektywny.

Natomiast analizowany obywatelski projekt ustawy ma czytelnie na celu ochronę wyznawców światopoglądu religijnego, a wręcz jednej religii – chrześcijaństwa. Ten priorytet ma zostać osiągnięty za pomocą najbardziej opresyjnego, a zarazem skutecznego instrumentu – norm prawa karnego. Faktyczni autorzy obywatelskiego projektu ustawy chcą wymóc poprzez prewencję generalną szacunek dla religii w ogóle, a dla chrześcijaństwa przede wszystkim, dla dogmatów wiary, symboli religijnych, miejsc kultu, aktów religijnych, czy kościołów i innych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej jako takich. Jeżeli tak się stanie, to będzie to szacunek (respekt) oparty na strachu, a nie na uznaniu wartości budującej kulturę religijną. Zwraca przy tym całkowite pominięcie ochrony wyznawania światopoglądu niereligijnego. Projekt recenzowany nad wyraz czytelnie zmierza do jeszcze większej, prawnej aprecjacji religii w różnych jej aspektach. W konsekwencji obywatele niewierzący będą znajdować się w gorszym położeniu prawnym w porównaniu z wierzącymi. Już obecnie, w warunkach postępującej wyraźnie szczególnie po roku 2015 r. konfesjonalizacji państwa i życia publicznego, mają oni prawo czuć się obywatelami „drugiej kategorii”. Gdy władze wyrażają choćby pośrednio aprobatę dla konkretnego wyznania, sugeruje to wykluczenie tych wszystkich, którzy nie podzielają faworyzowanych przekonań².

2 St. Frankowski, R. Goldman, E. Łętowska, *Sąd Najwyższy USA. Prawa i wolności obywatelskie*, bmw., bdw., s. 165.

Jeśli projekt stanie się obowiązującym prawem, to nie będzie sprzyjał kształtowaniu wśród osób niewierzących przeświadczenia o Polsce jako dobru wspólnym. W istocie rzeczy analizowane przedłożenie jest niezgodne z Konstytucją RP także pod względem teleologicznym (celowościowym). Jednym z wyraźnych celów współczesnej, polskiej ustawy zasadniczej, ściśle związanej z jej funkcją wychowawczą, jest kształtowanie wśród ogółu obywateli przeświadczenia, iż Rzeczpospolita Polska to dobro wspólne (zob. art. 1 Konstytucji RP), mające pierwszeństwo nad dobrem grupowym nawet największej, funkcjonującej na jej terytorium wspólnoty wyznaniowej. Tak ukształtowana świadomość obywatelska służy rzetelnemu wypełnianiu powinności wobec państwa oraz przestrzeganiu prawa. Tymczasem oceniany projekt wskazuje, że państwo – jego prawo i organy władzy – mają być służebne wobec religii oraz wspólnot wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej, przede wszystkim chrześcijańskich.

U podstaw rzezonego projektu ustawy legło odrzucenie zasady bezstronności władz publicznych w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych (art. 25 ust. 2 Konstytucji RP). Należy przy tym podkreślić, iż zgodnie z wykładnią historyczną tego przepisu termin „bezstronność” powinien być rozumiany jako „neutralność”³. Bezstronność oznacza przede wszystkim konieczność zachowania przez władze publiczne, w tym władzę ustawodawczą oraz sądowniczą, równego dystansu wobec różnych występujących w społeczeństwie opcji religijnych, światopoglądowych i filozoficznych⁴. Państwo winno uznawać absolutną równość wobec prawa wszystkich opcji, opinii religijnych oraz światopoglądowych⁵. Wspomniane opcje winny rozwijać się i zdobywać popularność w wyniku aktywności swych sympatyków lub wyznawców, nie zaś w następstwie działań władz publicznych. Władze publiczne nie powinny wplątywać się w sprawy religijno-swiatopoglądowe. Poza sferą ich kompetencji jest wypowiadanie się w sprawie prawdziwości przekonań religijno-swiatopoglądowych, czy też ich wartościowanie. Tą sferę ludzkiego życia powinny pozostawić nietkniętą. Jest to domena swobodnych ludzkich wyborów, wolnych od działania państwowego imperium, innymi słowy – sfera wolnego sumienia. Państwo w ogóle nie powinno interesować się światopoglądem, czy wyznaniem swoich mieszkańców. Kryteria światopoglądowe (religijne) nie powinny być stosowane w sferze działania władz publicznych. Nie jest zadaniem bezstronnych (neutralnych) władz publicznych wypowiadanie się w sprawach wewnętrznych wspólnot wyznaniowych, jak zwłaszcza dogmaty wiary. Nie posiadają one w tej dziedzinie stosownych kwalifikacji. Ochrona wartości religijnych w związku

³ Zob. P. Borecki, *Geneza modelu stosunków państwo-kościół w Konstytucji RP*, Warszawa 2008, s. 289.

⁴ M. Stanulewicz, „Rzeczpospolita” z 22 kwietnia 2022 r., <https://www.rp.pl/opinie-prawne/art36122781-maksymilian-stanulewicz-lepsze-zawsze-jest-wrogiem-dobrego> [dostęp: 30.11.2022 r.].

⁵ Zob. M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013, s. 95.

z tym powinna spoczywać przede wszystkim na samych związkach wyznaniowych (kościółach) oraz ich wyznawcach. Powinni oni polegać głównie na własnych siłach. Jest to tym bardziej zasadne, że wartości te mają w istotnej mierze charakter subiektywny. Założenia doktryny religijnej są przede wszystkim przedmiotem wiary, a nie obiektywnej wiedzy.

Tymczasem otwartym celem opiniowanego projektu ustawy jest zapewnienie lepszej ochrony karnoprawnej religii, a w polskich realiach przede wszystkim chrześcijaństwa. Urzeczywistnienie projektu doprowadzi do jeszcze większego zaangażowania państwa w sprawy konfesyjne. Służy temu propozycja rozszerzenia znamion czynów zabronionych, zaostrzenie represji karnej oraz trend ku obiektywizacji odpowiedzialności karnej. Przedłożenie stwarza perspektywę ograniczenia wolności krytyki kościołów i innych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej, ich dogmatów i obrzędów. Stanowi reale zagrożenie dla gwarantowanej konstytucyjnie wolności wyrażania poglądów (zob. art. 54 ust. 1 Konstytucji RP) oraz dla wolności zgromadzeń (art. 57 Konstytucji RP).

W państwie, którego organy mają zachowywać bezstronność (neutralność) w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych przemiany legislacyjne powinny iść w odmiennym kierunku. Taką samą ochroną prawną powinien być otoczony zarówno światopogląd religijny jak i niereligijny. Poza tym przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania powinny być w zasadzie ścigane z oskarżenia prywatnego, a nie publicznego. Organy ścigania nie powinny być prawnie zobligowane do angażowania się w sprawy religijne.

Analizowany projekt ustawy podważa konstytucyjną zasadę wzajemnej niezależności państwa oraz kościołów i innych związków wyznaniowych (zob. art. 25 ust. 3 Konstytucji RP). Organy państwa, zwłaszcza organy Prokuratury, będą bowiem zobligowane do ochrony wartości kościołów i innych związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej, w praktyce przede wszystkim Kościoła Katolickiego. Z urzędu organy ścigania mają troszczyć się o społeczny autorytet związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej, chronić ich publiczne akty religijne, wymuszać szacunek dla dogmatów, obrzędów, przedmiotów czci religijnej, czy miejsc przeznaczonych do publicznego wykonywania obrzędów religijnych. Zakrawa to na zapchnięcie organów państwa do roli świeckiego ramienia (*brachium seculare*) Kościoła. Podważa funkcjonalny rozdział państwa i związków wyznaniowych. Doświadczenia ostatnich lat wskazują, że organy ścigania w zakresie ścigania przestępstw przeciwko wolności sumienia i wyznania mogą nie zachowywać obiektywizmu. Znajdują się one pod silną presją decydentów politycznych. Ci z kolei niejednokrotnie odznaczają się czytelnym klerykalizmem.

Projekt różnicuje ochronę kościołów i innych związków wyznaniowych na podstawie kryterium uregulowania ich sytuacji prawnej. Jest to niezgodne z art.

25 ust. 1 Konstytucji RP. Przepis ten gwarantuje wszystkim kościołom i innym związkom wyznaniowym równouprawnienie. To oznacza, że wszystkim wspólnotom religijnym powinny zostać zapewnione takie same prawne możliwości (gwarancje) działalności. Kryterium uregulowania sytuacji prawnej występuje tylko w art. 53 ust. 4 Konstytucji, w kontekście możliwości nauczania religii w szkołach. Jest to przepis szczególny wobec art. 25 ust. 1 ustawy zasadniczej.

II. UWAGI SZCZEGÓŁOWE

Projekt nowelizacji K.k., przewidując wprowadzenie w art. 27a Kodeksu nowego kontrotypu. Przez to zmierza do ustanowienia dodatkowych, jeszcze lepszych gwarancji swobody głoszenia poglądów motywowanych religijnie. Nad wyraz czytelnym celem faktycznych autorów obywatelskiego projektu ustawy jest zapewnienie możliwości głoszenia zwłaszcza tradycyjnych poglądów w zakresie seksualności i rodziny. Otwiera to pole do usankcjonowania płynącej ze strony części duchowieństwa, w tym niektórych prominentnych przedstawicieli hierarchii katolickiej, jętrzącej społecznie krytyki osób nieheteronormatywnych, bezdzietnych małżeństw czy kobiet w ogóle. Jeżeli projekt stanie się obowiązującym prawem, to osoby o poglądach homofobicznych, czy mizoginistycznych odczytają to jako dodatkową zachętę do ich głoszenia. Zapewne będzie to zagrażać spokojowi społecznemu, eskalować wrogość i napięcia między wielkimi grupami społecznymi. Państwo, które w świetle swojej konstytucji mieni się być dobrem wspólnym wszystkich obywateli, nie powinno tego typu projektów legislacyjnych czynić własnym prawem.

Trzeba zwrócić uwagę, że autorzy analizowanego projektu w jego uzasadnieniu nie wskazali, żadnych przejawów represji o charakterze prawnym wobec osób wierzących w Polsce w związku z głoszonymi przez nie, motywowanymi religijnie, poglądami na temat etyki seksualnej, czy rodziny. Jest natomiast faktem prawnym, że polski Kodeks karny z 1997 r. nie sankcjonuje m.in. nawoływania do nienawiści na tle różnic w dziedzinie orientacji seksualnej.

W proponowanej nowej wersji art. 196 Kk występują niejednokrotnie zwroty niedookreślone przy opisie znamion czynów zabronionych: „łży”, „wyszydza”, „znieważa”. Przesuwa to ciężar realnego określenia znamion czynu zabronionego na organy wymiaru sprawiedliwości, zwłaszcza organy ścigania. Szczególną krytykę wzbudza projekt wprowadzenia do art. 196 § 1 K.k. pojęcia „dogmatów”. Zakłada się tym samym recepcję do ustawy karnej pojęć *stricte* wyznaniowych. Samo pojęcie dogmatu jest zdecydowanie nieostre, ma odmienną treść w różnych konfesjach. Przy tym znajomość dogmatów wiary w społeczeństwie polskim jest wyraźnie ograniczona. Obywatel będzie zapewne miał poważne

trudności z dostosowaniem swojego postępowania do nowych norm prawa karnego. Przed wyzwaniem interpretacyjnym staną także organy wymiaru sprawiedliwości stosujące prawo. Prawdopodobne jest, że będą zmuszone skorzystać z opracowań z zakresu teologii lub z opinii biegłych z tej dziedziny. Istnieje niebezpieczeństwo, że subiektywny pierwiastek religijny uzyska rangę czynnika istotnego w prawie i postępowaniu karnym. Zostanie tym samym naruszona zasada wzajemnej niezależności prawa państwowego i doktryny religijnej, będąca istotnym aspektem konstytucyjnej zasady wzajemnej niezależności państwa oraz kościołów i innych związków wyznaniowych (zob. art. 25 ust. 3 Konstytucji RP).

Ustawodawca nie może wymagać od obywateli uświadomienia sobie zakazu karnego i przestrzegania go, jeżeli sam nie jest w stanie wyraźnie określić jego granic⁶. Taki stan prawny narusza zasadę *nullum crimen sine lege certa* (zob. art. 42 ust. 1 Konstytucji RP).

Autorzy projektu art. 196 § 1 K.k. wskazują jako wzorzec normatywny art. 173 polskiego Kodeksu karnego z 1932 r. Należy jednak podkreślić, że była to regulacja ustanowiona w zupełnie innych realiach ustrojowych i społeczno-politycznych. Konstytucja RP z 17 marca 1921 r. afirmowała Boga, nie знаła zasady bezstronności *vel* neutralności światopoglądowej władz publicznych. Wyznaniu rzymskokatolickiemu przyznawała naczelne stanowisko wśród równouprawnionych konfesji, przewidywała uznawanie wyznań przez państwo. II Rzeczypospolita w praktyce była państwem wyznaniowym o proveniencji katolickiej. Natomiast współczesna polska ustawa zasadnicza zakłada pluralizm światopoglądowy obywateli, a w art. 25 wyraża zasadę tzw. przyjaznego rozdziału państwa oraz kościołów i innych związków wyznaniowych. Ustrojodawca nie dowartościowuje prawnie żadnego konkretnego związku wyznaniowego, czy grupy wspólnot wyznaniowych ze względu na treść głoszonej doktryny religijnej.

Warto odnotować zarazem, iż K.k. z 1932 r. w art. 174 przewidywał znamię złośliwości w przeszkadzaniu publicznemu wykonywaniu aktu religijnego uznanego wyznania lub związku religijnego. Przewidywał ponadto wymóg zbiorowości wykonywania tegoż aktu religijnego. Autorzy projektu w uzasadnieniu swgo przedłożenia o tym jednak nie wspominają. Ich stosunek do przedwojennego Kodeksu karnego jest zatem instrumentalny.

W projekcie art. 196 § 2 K.k. przy określeniu tzw. przestępstwa obrazy uczuć religijnych innych osób przewiduje się rezygnację z przesłanki obrażenia uczuć religijnych rzeczonych podmiotów. Organy państwa mają zgodnie z projektem ścigać i karać to, co one same uznają za publiczne znieważenie przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów

6 L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2021, s. 17.

religijnych. Wskazuje to na odrzucenie postawy neutralności światopoglądowej państwa, na dalsze zaangażowanie jego organów w sprawy religijne, skoro jako wartości obiektywne, podlegające ochronie uznaje zwłaszcza przedmioty czci religijnej (zwłaszcza postacie historyczne, jak Budda, Jezus czy Mahomet). To w istocie wrażliwość piastunów organów wymiaru sprawiedliwości i ich zwierzchników w sprawach wyznaniowych stanie się w przeważającej mierze podstawą wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego.

III. PODSUMOWANIE

Analizowany projekt nowelizacji Kodeksu karnego nie powinien stać się obowiązującym prawem. Jest on niezgodny z Konstytucją RP pod względem aksjologicznym oraz teleologicznym. Sprzyja eskalacji napięć społecznych na tle światopoglądowym. Nie odpowiada zasadzie bezstronności (neutralności) władz publicznych (art. 25 ust. 2 Konstytucji RP). W praktyce służy przede wszystkim Kościołowi Katolickiemu i jego wiernym. Doprowadzi do dalszego zaangażowania państwa i jego organów w sprawy religijne. Przedłożenie grozi konfesyjną instrumentalizacją organów państwowych, zwłaszcza organów ścigania. Koliduje z konstytucyjną zasadą wzajemnej funkcjonalnej niezależności państwa oraz kościołów innych związków wyznaniowych (art. 25 ust. 3 Konstytucji RP). Projekt podważa zasadę niezależności prawa państwowego i doktryny religijnej. Ponadto pozostaje on w wyraźnym napięciu z zasadą ustawowej określoności prawa karnego. Niezgodnie z ustrojową zasadą równouprawnienia wszystkich kościołów i innych związków wyznaniowych przedłożenie przewidują lepszą ochronę karnoprawną dla wspólnot religijnych o uregulowanej sytuacji prawnej.

Urzeczywistnienie ocenianego obywatelskiego projektu ustawy pogłębi zjawisko konfesjonalizacji współczesnego państwa i prawa polskiego.

Robert Jastrzębski

ORCID 0000-0002-7265-0614

Uniwersytet Warszawski

r.jastrzebski@wpia.uw.edu.pl

OPINIA PRAWNA DOTYCZĄCA WSPÓŁCZESNEGO
POŁOŻENIA PRAWNEGO MUFTIEGO
MUZUŁMAŃSKIEGO ZWIĄZKU RELIGIJNEGO W RP
WRAZ Z OKREŚLENIEM SŁUSZNOŚCI/NIESŁUSZNOŚCI
WYDANIA TOMASZOWI MIŚKIEWICZOWI
ZAŚWIADCZENIA (Z 31.01.2013 SYGN. DWRMNIE-6734-
I-IX/2013/HK) PRZEZ JÓZEFA RÓŻAŃSKIEGO
DYREKTORA DEPARTAMENTU WYZNAŃ RELIGIJNYCH
ORAZ MNIEJSZOŚCI NARODOWYCH I ETNICZNYCH
MINISTERSTWA ADMINISTRACJI I CYFRYZACJI

I. TEZY OPINII

1. Problem zmian ustawodawczych w zakresie funkcjonowania Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi obecnie istotne zagadnienie we wzajemnych relacjach między wyznawcami islamu a państwem polskim. Jest on wynikiem konfliktu w środowisku wyznawców tej grupy konfesyjnej, który zaostrzył się po obradach XVIII Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP w dniach 17-18 listopada 2012 r. w Białymstoku.

2. Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz rozporządzenie z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej nadal formalnie obowiązują.

3. Zwierzchnią władzę w Muzułmańskim Związku Religijnym w Rzeczypospolitej Polskiej oraz nadzór nad wykonywaniem obowiązków przez duchowieństwo oraz pieczę nad potrzebami religijnymi, zgodnie z art. 3 ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, sprawuje Mufti Muzułmański w Rzeczypospolitej Polskiej przy pomocy Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego. Stoi on na czele Muzułmańskiego Związku Religijnego oraz reprezentuje go wobec władz państwowych, kościołów i innych związków religijnych muzułmańskich zagranicznych, mogąc porozumiewać się z nimi bezpośrednio w sprawach religijnych. Stanowisko Muftiego jest

dożywotnie. Mufti, na podstawie art. 36 ustawy, został powołany do działań prawnych w imieniu Muzułmańskiego Związku Religijnego i jego poszczególnych gmin wyznaniowych. Wynika z tego, że na podstawie regulacji z lat 30. XX wieku, Mufti pełni kluczową rolę w Muzułmańskim Związku Religijnym.

4. Sytuacja prawna Muzułmańskiego Związku Religijnego uległa zmianie po drugiej wojnie światowej, co było związane z sytuacją politycznoustrojową państwa polskiego. Wynikała ona z faktu, że państwo polskie znalazło się w radzieckiej strefie wpływów, w tym zostały zmienione jego granice, tj. państwo polskie utraciło tzw. kresy wschodnie, na których w dużej mierze zamieszkiwała ludność muzułmańska.

5. Ponowna rejestracja Muzułmańskiego Związku Religijnego po drugiej wojnie światowej nastąpiła w 1947 r., przy czym status prawny formalnie był i jest regulowany, przez ustawę z okresu II Rzeczypospolitej. Dlatego, współcześnie wobec tej ustawy podnosi się argument jej anachroniczności i niekonstytucyjności, co wynika z obowiązywania unormowań zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., gdyż ustawa o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej powstała, kiedy obowiązywały inne zasady w zakresie stosunków między państwem polskim a kościołami i związkami religijnym. Zasadniczo był to system zwierzchnictwa konfesyjnego państwa nad wyznaniem.

6. Ważnym zagadnieniem jest system zwierzchnictwa konfesyjnego państwa nad wyznaniem, który przechodził ewolucję w okresie od wejścia w życie ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej do współczesnych rozwiązań instytucjonalnych. Jest on wynikiem zmian ustrojowych w państwie polskim oraz przekształceń w strukturze oraz uprawnieniach organów administracji.

7. W związku z tym wybór Muftiego, zgodnie z art. 9 ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, podlegał zatwierdzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej na wniosek Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, w tym Mufti składał przysięgę według roty określonej w ustawie, a następnie tak zaprzysiężony otrzymywał z rąk tego Ministra dekret Prezydenta Rzeczypospolitej o zatwierdzeniu wyboru i obejmował w ten sposób swój urząd.

8. Do 1950 r. administracja wyznaniowa należała do kompetencji Ministra Administracji Publicznej, który zastąpił Kierownika Resortu Administracji Publicznej. Następnie, Urząd Ministra Administracji Publicznej zniósł ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej. Zgodnie z art. 4 tej ustawy został utworzony Urząd do Spraw Wyznań, który podlegał Prezesowi Rady Ministrów. Na czele Urzędu stał dyrektor, powoływany i odwoływany

przez Prezesa Rady Ministrów, a organami terenowymi administracji wyznaniowej byli wojewodowie, w tym prezydenci miast.

9. W okresie przemian ustrojowych przełomu lat 80. i 90. zmiany w nadzorze nad związkami wyznaniowymi zostały wprowadzone w związku z wejściem w życie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz ustawy z dnia 23 listopada 1989 r. zmieniającej ustawę o zmianach w organizacji oraz zakresie działania niektórych naczelnych i centralnych organów administracji państwowej. Według ostatniej z ustaw do zakresu działania Urzędu Rady Ministrów przeszły zadania należące dotychczas do Urzędu do Spraw Wyznań, przy czym Minister-Szef Urzędu Rady Ministrów miał realizować zadania, przewidziane w odrębnych ustawach, dla Ministra-Kierownika Urzędu do Spraw Wyznań oraz dla Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań. Następnie, na podstawie ustawy z dnia 8 sierpnia 1996 r. Przepisy wprowadzające ustawy reformujące funkcjonowanie gospodarki i administracji publicznej, na Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji przeszły zadania i kompetencje zniesionego urzędu Ministra-Szefa Urzędu Rady Ministrów.

10. W dniu 12 stycznia 1969 r. został uchwalony nowy statut przez Wszechpolski Kongres Muzułmański, przy czym obecnie obowiązuje statut uchwalony w dniu 28 lutego 2009 r. przez XVII Nadzwyczajny Wszechpolski Kongres Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, ze zmianami uchwalonymi w dniu 15 marca 2014 r., przez XIX Nadzwyczajny Wszechpolski Kongres Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwszy ze statutów został uznany przez Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań pismem z dnia 29 stycznia 1971 r. (Nr NK-803/19/1/71), właśnie na podstawie art. 2 ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz na podstawie upoważnienia zawartego w §2, poz. 7 uchwały nr 173/65 Rady Ministrów z dnia 10 lipca 1965 r., dotyczącej przekazania niektórych kompetencji w sprawach wyznaniowych.

11. Istotnym zagadnieniem prawnym była i jest skuteczność derogacji, po drugiej wojnie światowej, na drodze administracyjnej rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. W praktyce oznaczało to uchylenie aktu normatywnego decyzją administracyjną. Kompetencje w zakresie uznawania prawa wewnętrznego związków religijnych Rada Ministrów przekazała Dyktorowi Urzędu do Spraw Wyznań, na podstawie niepublikowanej uchwały z dnia 10 lipca 1965 r. (nr 173/65). Zatwierdzał on w drodze decyzji administracyjnej statuty wewnętrzne zainteresowanych związków wyznaniowych, przy tym nierzadko uchylał rządowe rozporządzenie z okresu II Rzeczypospolitej. Praktyka ta, nawet w ówczesnych realiach prawnych, budziła poważne wątpliwości. W przypadku

Muzułmańskiego Związku Religijnego, podobnie jak Karaïmskiego Związku Religijnego, przyjęto „domyślną derogację” przedwojennego rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

12. Konieczność zmiany *status quo*, w zakresie nowelizacji albo uchwalenia nowej regulacji i, co za tym idzie, uchylenia ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej, była dostrzegana jeszcze w latach 90. XX wieku. Wiązały się z tym prace nad nową ustawą o stosunku państwa polskiego do wyznania muzułmańskiego, przy czym dotyczyły one również nowelizacji ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

13. Współcześnie ma miejsce chaos legislacyjny i dualizm prawny. Po pierwsze, formalnie nadal obowiązuje ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz statut, stanowiący załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, które utraciły w dużej mierze swoją aktualność po drugiej wojnie światowej. Po drugie, obecnie – niezależnie od tych regulacji – obowiązuje statut Muzułmańskiego Związku Religijnego z 2009 r., ze zmianami wprowadzonymi w 2014 r. w Białymstoku przez XIX Nadzwyczajny Wszechpolski Kongres Muzułmańskiego Związku Religijnego Rzeczypospolitej Polskiej. Po wejściu w życie postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. stan ten jeszcze w większym stopniu spotęgował zamęt, w zakresie podstaw prawnych funkcjonowania Muzułmańskiego Związku Religijnego w państwie polskim.

14. Obecnie istotne znaczenie, w przedmiotowej sprawie, ma art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z którym stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami. Co istotne, zawarcie takiej umowy stanowi przesłankę konstytucyjną dalszych prac legislacyjnych. Właśnie taka umowa dwustronna, poprzedzająca uchwalenie przedmiotowej ustawy, determinuje, czy wprost przesądza, o treści przyszłej ustawy partykularnej. Co ważne, nie ma ona charakteru cywilistycznego, ale charakter publicznoprawny i odpowiada politycznemu porozumieniu. Stronami tej umowy są Rada Ministrów i właściwi przedstawiciele kościołów oraz związków wyznaniowych. Jej treść powinna być zgodna z wolą stron, podlega ona bowiem negocjacjom. Zawarta umowa stanowi podstawę uchwalenia partykularnej ustawy wyznaniowej.

15. Dotychczas nie została uchwalona kompleksowa ustawa właśnie na podstawie art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, przy czym jako

pewne wyjątki podaje się w doktrynie prawa wyznaniowego dwie ustawy, mianowicie z dnia: 17 grudnia 2009 r. o uregulowaniu stanu prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz 13 maja 2011 r. o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie z budżetu państwa. Obydwie ustawy w zasadzie dotyczyły spraw majątkowych i, co za tym idzie, można je uznać co najwyżej za próby realizacji art. 25 ust. 5 Konstytucji.

16. Ze stanem prawnym, dotyczącym Muzułmańskiego Związku Religijnego, koresponduje współczesna judykatura, która jest związana przede wszystkim z sytuacją panującą w Związku, w szczególności dotyczy wydanego Tomaszowi Miśkiewiczowi zaświadczenia z 31.01.2013 r. (sygn. DWRMNI-E-6734-1-IX/2013/HK) przez Dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji. Dotyczy ona wewnętrznego konfliktu panującego między wnioskodawcą a muzułmańskimi gminami wyznaniowymi, zwłaszcza społecznością etniczną Tatarów Polskich. Dlatego kwestie te nie mogą być przedmiotem opinii prawnej, gdyż zawierają stwierdzenia oceniające i wartościujące oraz podają fakty z zakresu działalności T. Miśkiewicza, których nie obejmuje swoim zakresem opinia prawna.

17. Judykatura sądowa, dotycząca Muzułmańskiego Związku Religijnego obejmuje orzeczenia: Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, wojewódzkich sądów administracyjnych, w szczególności w Warszawie. W pierwszym przypadku Trybunał w dwóch postanowieniach, które dotyczyły członkostwa w gminie wyznaniowej żydowskiej, powołał się m.in. na podobne regulacje w tym zakresie zawarte w ustawie z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

18. Istotne znaczenie dla judykatury i praktyki administracyjnej ma postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2016 r. (sygn. akt IV CSK 529/15), w którym Sąd oddalając skargę kasacyjną, stwierdził niedopuszczalność drogi sądowej w sprawie o stwierdzenie ważności uchwały kościoła lub związku wyznaniowego, dotyczącej obsady funkcji w tym kościele lub związku. Pokłosiem tego postanowienia Sądu Najwyższego, opierającego się na postanowieniu Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2015 r. (sygn. akt P 48/13), które niejako „sankcjonowało” obowiązywanie ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, było następne postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 2018 r. (sygn. akt I CZ 109/18) oraz orzecznictwo sądów administracyjnych, tj. wojewódzkich sądów administracyjnych oraz Naczelnego Sądu Administracyjnego.

19. Należy jednak zaznaczyć, że zarówno Trybunał Konstytucyjny, Sąd Najwyższy, sądy administracyjne, w tym Naczelny Sąd Administracyjny, nie

zwrócili uwagi na stan prawny, w zakresie obowiązywania ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. oraz rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r., po drugiej wojnie światowej, zwłaszcza po uchwaleniu w dniu 12 stycznia 1969 r. nowego statutu przez Wszechpolski Kongres Muzułmański i związanej z tym działalności ówczesnego Urzędu do Spraw Wyznań, z czym wiąże się uznanie statutu Związku z 1969 r. przez ówczesnego Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań pismem z dnia 29 stycznia 1971 r.

20. Dołączone do prośby o sporządzenie opinii prawnej materiały ogniskują się w zasadzie wokół obrad XVIII Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, który odbył się w dniach 17-18 listopada 2012 r. w Białymstoku, i związanej z tym wyboru na nową kadencję Muftiego Muzułmańskiego Związku Religijnego. Z materiałów tych wynika, że od dłuższego czasu w Muzułmańskim Związku Religijnym ma miejsce konflikt, co do obsady godności Muftiego. Genezą sięga on XV Nadzwyczajnego Kongresu Muzułmańskiego Związku Religijnego, który odbył się w dniu 20 marca 2004 r. Na Kongresie zostało obsadzone stanowisko Muftiego, a Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Wyznań i Mniejszości Etnicznych, przyjęło do wiadomości tę informację oraz wydało zaświadczenie, zgodnie z którym na stanowisko Muftiego i Przewodniczącego Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej został powołany T. Miśkiewicz. Oczywiście, nasuwa się istotna wątpliwość, czy XV Kongres obradował zgodnie ze postanowieniami statutu z 1936 r., co nie zostało wyjaśnione ani przez organy administracji, ani w orzecznictwie.

21. Obecny stan prawny, dotyczący statusu prawnego Muzułmańskiego Związku Religijnego w państwie polskim, mimo formalnego obowiązywania ustawy i statutu z 1936 r., na co powołuje się judykatura, nie jest klarowny. Warto zaznaczyć, że realizacja wymienionych wyżej dwóch aktów prawnych z 1936 r. nie jest współcześnie możliwa w praktyce. Wynika to z faktu zmiany granic państwa polskiego, a przede wszystkim ewolucji zasad systemu prawa wyznaniowego, które wynikają z ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania oraz z wejścia w życie przepisów wyznaniowych Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.

22. Analiza zawarta w opinii prawnej doprowadza do wniosku, że jakiegokolwiek działania ustawodawcze powinny uwzględniać treść normatywną art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., zgodnie z którym stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych uprzednio przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami. Dlatego zawarcie takiej umowy stanowi przesłankę konstytucyjną dalszych prac legislacyjnych. Co istotne, dotyczy to zarówno zmiany jak i uchwalenia nowej ustawy o stosunku

Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Z opisanej wyżej konfliktowej sytuacji panującej w Muzułmańskim Związku Religijnym oraz praktyki administracji, w tym przede wszystkim judykatury, która stoi na gruncie legalizmu prawnego, mimo nieobowiązywania w praktyce postanowień zarówno ustawy jak i statutu z 1936 r., należy dojść do wniosku, że konieczna jest interwencja ustawodawcy w oparciu właśnie o art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.

23. Przedmiotowe zaświadczenie z dnia 31 stycznia 2013 r. DWRMNiE-6734-1-IX/2013/HK, wydane przez Dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych, Mniejszości Narodowych i Etnicznych (podpisane z upoważnienia Ministra Administracji i Cyfryzacji), potwierdzające, że Mufti T. Miśkiewicz jest jednocześnie Przewodniczącym Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, spotęgowało jedynie konflikt w Muzułmańskim Związku Religijnym między jego organami, tj. Muftim a ciałami kolegialnymi, reprezentującymi poszczególne muzułmańskie gminy wyznaniowe.

24. Warto zaznaczyć, że w tej sprawie zarówno Sąd Najwyższy jak i sądy administracyjne niejako „uchyliły się” od zajęcia stanowiska, w szczególności co do obowiązywania ustawy oraz statutu z 1936 r., np. w oparciu o *desuetudo*, ze względów formalnych, tj. powołując się m.in. na niedopuszczalności drogi sądowej, formalne warunki rozpoznania wniosku, interes prawny na gruncie Kodeksu postępowania administracyjnego (ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego, t. j. Dz. U. 2023 r., poz. 775). Faktem jest jednak, że przedmiotowe zaświadczenie znajduje się w obrocie prawnym, a sądy powołują się na nie w swojej judykaturze. Dlatego określenie słuszności bądź niesłuszności jego wydania należy uznać za niemające istotnego znaczenia dla współczesnego położenia prawnego Muftiego Muzułmańskiego Związku Religijnego. Oczywiście, wywołuje ono jednak skutki prawne *iunctim* z przyjęciem, że status prawny tego Związku, zgodnie z obecną judykaturą, określa ustawa i statut z 1936 r., co wiąże się z tym, iż jedynym reprezentantem powołanym do działań prawnych w imieniu Związku jest właśnie Mufti.

25. W związku z tym istnieje kilka możliwości wyjścia z tej patowej sytuacji prawnej. Po pierwsze, derogacja całkowita bądź częściowa ustawy i, co za tym idzie, statutu z 1936 r. przez Parlament w oparciu o art. 25 ust. 5 Konstytucji. W pierwszym przypadku polegałoby to na zastąpieniu obecnych unormowań nową regulacją, w drugim zaś uchyleniu przepisów niezgodnych z aktualnym stanem prawnym, zwłaszcza Konstytucją z dnia 2 kwietnia 1997 r. Droga ta jednak wydaje się długa i żmudna ze względu na praktykę zawierania porozumień, między związkami wyznaniowymi a państwem polskim, oraz konfliktową sytuację panującą w Muzułmańskim Związku Religijnym.

26. Skutecznym rozwiązaniem w zaistniałej sytuacji prawnej byłoby skierowanie do Trybunału Konstytucyjnego wniosku, o zbadanie konstytucyjności określonych przepisów ustawy z 1936 r., w tym statutu z 1936 r., na podstawie art. 188 w związku z art. 191 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., w szczególności co do statusu prawnego Muftiego. Konsekwencją orzeczenia Trybunału byłoby uchylenie niezgodnych z Konstytucją przepisów ustawy oraz statutu i, co za tym idzie, Muzułmański Związek Religijny funkcjonowałby w oparciu o nieuchylne przepisy do czasu uchwalenia nowej regulacji, zgodnie z art. 25 ust. 5 Konstytucji.

II. PRZEDMIOT OPINII

Przedmiotem opinii jest współczesne położenie prawne Muftiego Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP wraz z określeniem słuszności/niesłuszności wydania Tomaszowi Miśkiewiczowi zaświadczenia (z 31.01.2013 sygn. DWR-MNiE-6734-1-IX/2013/HK) przez Józefa Różańskiego Dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji.

Należy zaznaczyć, że do prośby o sporządzenie opinii prawnej zostały dołączone materiały, które obejmują (pisownia oryginalna):

- 1) oświadczenie z dnia 24 listopada 2012 r. Przewodniczącego Zarządu Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej w Bydgoszczy, Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej Stefana Chazbijewicza (kserokopia, 1 strona);
- 2) protokół obrad XVIII Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej z 17-18 listopada 2012 r. (kserokopia, 24 strony);
- 3) moje uwagi do protokołu, podpisane przez Zastępcę Przewodniczącego Kongresu Stefana Chazbijewicza (kserokopia, 2 strony);
- 4) protokół niezgodności pomiędzy protokołem z przebiegu XVIII Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP w dniach 17-18 listopada 2012 roku, popisany przez sekretarz kongresu Rozalię Bogdanowicz (kserokopia, 2 strony);
- 5) załącznik nr 17, protokół z głosowania podczas Kongresu MZR w RP na członków NK MZR w RP (kserokopia, 1 strona);
- 6) załącznik nr 19, wnioski XVIII ZWK MZR w RP (kserokopia, 1 strona);
- 7) zaświadczenie z dnia 31 stycznia 2013 r. DWRMNiE-6734-1-IX/2013/HK, wydane przez Dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych, Mniejszości Narodowych i Etnicznych Józefa Różańskiego (podpisane z upoważnienia Ministra Administracji i Cyfryzacji), potwierdzające, że Mufti Tomasz Miśkiewicz

jest jednocześnie Przewodniczącym Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (kserokopia, 1 strona);

8) pismo z dnia 7 lutego 2013 r. Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Najwyższe Kolegium (podpisane przez Przewodniczącego Najwyższego Kolegium Tomasza Aleksandrowicza) do Sekretarza Stanu Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji Włodzimierza Karpińskiego w sprawie sytuacji w Muzułmańskim Związku Religijnym po XVIII Wszechpolskim Zwyczajnym Kongresie Muzułmańskiego Związku Religijnego (kserokopia, 5 stron);

9) potwierdzenie nadań listów do: Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji, Ministra Administracji i Cyfryzacji Michała Boniego, Prezesa Rady Ministrów Donalda Tuska (kserokopia, 1 strona).

III. UZASADNIENIE PRAWNE TEZ OPINII

1. Na wstępie opinii należy zaznaczyć, że sprawa Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej była już co najmniej czterokrotnie przedmiotem opinii Biura Analiz Sejmowych z dnia:

1) 31 stycznia 2020 r., R. Jastrzębski, Ocena skutków prawnych projektu ustawy o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawy o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (BAS-WAP-137/20); „Zeszyty Prawnicze BAS” 2020, nr 1;

2) 1 kwietnia 2020 r., W. Odrowąż-Sypniewski, Opinia prawna na temat trybu rozpatrzenia komisyjnego projektu ustawy o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawy o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (druk nr 241), (BAS-WAP-474/20); „Zeszyty Prawnicze BAS” 2020, nr 3;

3) 10 kwietnia 2020 r., W. Odrowąż-Sypniewski, Opinia prawna w sprawie petycji nr BKSP-145-IX-44/19 dotyczącej zmiany ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (BAS-WAP-432/20);

4) 28 kwietnia 2021 r., R. Jastrzębski, Opinia prawna dotycząca możliwości i zasadności nowelizacji ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (BAS-WAP-427/21); „Zeszyty Prawnicze BAS” 2022, nr 2.

Wynika z tego, że problem zmian ustawodawczych w zakresie funkcjonowania Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi obecnie istotny problem we wzajemnych relacjach między wyznawcami islamu

a państwem polskim. Jest on wynikiem konfliktu w środowisku wyznawców tej grupy konfesyjnej, który zaostrzył się po obradach XVIII Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP w dniach 17-18 listopada 2012 r. w Białymstoku. W związku z tym warto zaznaczyć, że dołączone do prośby o sporządzenie opinii materiały, pomijając ich informacyjny charakter, dotyczą panującej – już od ponad dziesięciu lat – sytuacji wewnętrznej w muzułmańskich gminach, organizacjach muzułmańskich oraz społeczności etnicznej Tatarów Polskich, w szczególności z siedzibą w Bohonikach i Kruszyńianach.

2. Z punktu widzenia kompletności opinii należy podać krótki zarys dziejów religii muzułmańskiej w państwie polskim, w szczególności po zakończeniu pierwszej wojny światowej. Wynika to z faktu, że regulacje prawne, które pochodzą z lat 30., nadal formalnie obowiązują w polskim systemie prawnym.

Funkcjonowanie wyznawców religii muzułmańskiej związane było z osadnictwem Tatarów za panowania księcia litewskiego Witolda w okresie średniowiecza, czyli pod koniec XIV wieku. Byli oni zobowiązani do służby wojskowej, z czym wiązało się uzyskanie przez nich przywilejów od ówczesnych władców. Osadnictwo to obejmowało przede wszystkim obszar Wielkiego Księstwa Litewskiego, a opiekę nad ludnością tatarską sprawował władca, który wydawał dla niej przywileje. Ponadto, Sejm Rzeczypospolitej Obojga Narodów uchwalał konstytucje sejmowe, regulujące status prawny tej ludności. W okresie zaborów sytuacja prawna ludności muzułmańskiej była regulowana przez unormowania państw zaborczych, przy czym większość tej ludności znalazła się w orbicie oddziaływania prawa państwa rosyjskiego (zob. A. Achmatowicz, *Zarys stanu prawnego wyznania muzułmańskiego w b. Rosji i współczesnej Polsce*, „Rocznik tatarski” 1932, t. I; J. Sobczak, *Położenie prawne ludności tatarskiej w Wielkim Księstwie Litewskim*, Warszawa-Poznań 1984; P. Borawski, *Tatarzy w dawnej Rzeczypospolitej*, Warszawa 1986; P. Borawski, A. Dubiński, *Tatarzy Polscy. Dzieje, obrzędy, legendy, tradycje*, Warszawa 1986; J. Tyszkiewicz, *Tatarzy na Litwie i w Polsce. Studia z dziejów XIII–XVIII w.*, Warszawa 1989).

W związku z tym, że większość ludności muzułmańskiej żyła w zaborze rosyjskim wyznanie muzułmańskie *in statu nascendi* państwowości polskiej zostało pozbawione przywództwa. Reprezentantem bowiem tego wyznania był, mający siedzibę w Symferopolu na Krymie, Mufti muzułmański, który był jednocześnie zwierzchnikiem wszystkich wyznawców islamu, zamieszkujących dawne Cesarstwo Rosyjskie na zachód od rzeki Dniepr. W związku z tym po rozpadzie imperium rosyjskiego i przejściu władzy przez bolszewików ludność wyznania muzułmańskiego utraciła kontakt ze swoim zwierzchnikiem, co wynikało również z polityki wyznaniowej Rosji Sowieckiej. Dlatego ważnym problem instytucjonalnym było nowe zorganizowanie muzułmanów, którzy zamieszkiwali ówczesne państwo polskie, w odrębny związek wyznaniowy.

W ustawie z dnia 17 marca 1921 r. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 44, poz. 267; dalej także: Konstytucja marcowa) sprawy stosunków wyznaniowych były regulowane w rozdziale V Powszechne obowiązki i prawa obywatelskie (art. 87-124), w szczególności chodzi o art. 110-116 Konstytucji. Co istotne, Ustawa Konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935 r. (Dz. U. Nr 30, poz. 227), zgodnie z jej art. 81 ust. 2, uchyliła Konstytucję z dnia 17 marca 1921 r., właśnie z wyjątkiem art. 99, 109-118 oraz 120. W ten sposób od wejścia w życie Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r. obowiązywały te same regulacje konstytucyjne w zakresie sytuacji prawnej związków wyznaniowych w ówczesnym państwie polskim (zob. M. Sitarz, *Wpływ sytuacji politycznej na wolność religijną w Polsce w latach 1918-1989*, „Teka Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie”, t. XIII, 2020, nr 1, s. 378-379). Zasadniczo związki wyznaniowe zostały podzielone na prawnie uznane i nieuznane. Zgodnie z art. 115 Konstytucji marcowej Kościoły mniejszości religijnych i inne prawnie uznane związki religijne rządziły się własnymi ustawami, których uznania państwo polskie nie odmówi, o ile nie zawierały postanowień sprzecznych z prawem. Stosunek zaś państwa do tych kościołów i wyznań miał zostać określony w drodze ustawowej po porozumieniu się z ich prawnymi reprezentantami [zob. R. Klimowiecki, *Administracja i samorząd związków wyznaniowych*, (w:) *Historia Państwa i Prawa Polski 1918-1939*, część I, pod red. F. Ryszki, pod ogólną redakcją J. Bardacha, Warszawa 1962, s. 225-228].

Według różnych szacunków liczebność muzułmanów, głównie pochodzenia tatarskiego, w II Rzeczypospolitej wynosiła około 7 tysięcy. Zamieszkiwali oni przede wszystkim województwo: wileńskie, nowogródzkie, białostockie oraz Warszawę (zob. J.J. Tochtermann, *Ilość, rozmieszczenie i struktura zawodowa Tatarów w Polsce*, „Wiadomości Geograficzne” 1935, z. 8-10; S. Grelewski, *Wyznania protestanckie i sekty religijne w Polsce współczesnej. Zarys stanu prawnego wyznań religijnych w Polsce*, Sandomierz 1936, s. 100-101; A. Miśkiewicz, *Tatarzy polscy 1918-1939. Życie społeczno-kulturalne i religijne*, Warszawa 1990).

Zanim jednak nastąpiło określenie, w drodze ustawowej, stosunku państwa polskiego do muzułmańskiego związku religijnego konieczne stało się tymczasowe unormowanie sytuacji prawnej związku religijnego oraz wybranie jego władz, które miały reprezentować go wobec państwa polskiego. Celowi temu służył Wszechpolski Zjazd Delegatów Ludności Muzułmańskiej, który odbył się w dniach 28-29 grudnia 1925 r. Na Muftiego muzułmańskiego w Polsce, zatwierdzonego następnie przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, został wybrany dr Jakub Szynekiewicz, a jego zastępcą był płk. Jakub Romanowicz. Poza tym na zjeździe wybrano Komisję Prawniczą, która miała opracować projekt statutu wewnętrznego.

Efektom jej prac był projekt ustawy oraz statutu, które zostały przesłane do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w dniu 18 stycznia

1932 r., przy czym nie były one uwzględnione w dalszych pracach legislacyjnych ze względu na istniejący konflikt między nowo wybranym Muftim J. Szynkiewiczem a Komisją Prawniczą i Związkiem Kulturowo-Oświatowym Tatarów. Należy jednak zaznaczyć, że w tym okresie Muzułmański Związek Religijny był zaliczany do związków religijnych prawnie uznanych, przy czym mających nieuregulowany stosunek do państwa polskiego [zob. S. Piekarski, *Wyznania religijne w Polsce*, Warszawa 1927, s. 91–92; H. Świątkowski, *Wyznania religijne w Polsce ze szczególnym uwzględnieniem ich stanu prawnego*, Warszawa 1937, s. 120–134; J. Sawicki, *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w państwie polskim*, Warszawa 1937, s. 180–197; J. Sobczak, *Położenie prawne polskich wyznawców islamu*, (w:) *Islam a świat*, pod red. R. Bäckera, S. Kitaba, Toruń 2003].

Prace legislacyjne, dotyczące statusu prawnego związku, były prowadzone przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a podstawą prac ustawodawczych był projekt ustawy przesłany do ministerstwa przez Muftiego J. Szynkiewicza, który został opracowany bez udziału członków Komisji Prawniczej. Projekt ustawy i statutu był przedmiotem uzgodnień międzyministerialnych, czego ostatnim etapem była konferencja międzyministerialna w dniu 1 czerwca 1934 r., której przedmiotem był ostateczny projekt ustawy. W związku z tym porozumienie między Muzułmańskim Związkiem Religijnym a władzami państwowymi miało miejsce w dniu 3 grudnia 1934 r. w Urzędzie Wojewódzkim w Wilnie. Uczestniczyli w nim: wojewoda wileński Władysław Jaszczołt, Mufti J. Szynkiewicz, jego zastępca płk. J. Romanowicz, sekretarz muftiatu Stefan Tuhan-Baranowski, Dyrektor Departamentu Wyznań Franciszek Potocki. Na spotkaniu tym Mufti wręczył Dyrektorowi Departamentu Wyznań podpisany przez siebie ostateczny tekst projektu statutu, w tym odczytano projekt rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z mocą ustawy o stosunku państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego, podpisany przez Muftiego. Jednak ostatecznie zrezygnowano z formy rozporządzenia z mocą ustawy i projekt ustawy o stosunku państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego, po zaakceptowaniu przez Biuro Prawne Prezydium Rady Ministrów, został przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 7 grudnia 1935 r.

Wniesiony do Sejmu projekt ustawy liczył 49 artykułów oraz uzasadnienie. Warto zwrócić uwagę na treść tego uzasadnienia, które niejako podsumowuje okres przed uchwaleniem przez polski parlament przedmiotowej ustawy wyznaniowej oraz opisuje w pewnym sensie analogiczną do współczesnej sytuację wyznawców islamu w państwie polskim. Według podanego niżej *in extenso* uzasadnienia: „Z chwilą powstania niepodległości Polski wyznanie muzułmańskie w Polsce zostało pozbawione władzy zwierzchniej, bowiem głową tego wyznania w dawnej Rosji był Mufti muzułmański, rezydujący w Symferopolu na Krymie, którego zwierzchnictwu duchownemu podlegali wszyscy Muzułmanie,

znajdujący się w granicach Państwa rosyjskiego na obszarach, położonych na zachód od Dniepru. Pozatem wyznanie to opierało swój byt prawny na przepisach rosyjskich, przestarzałych i nieodpowiadających nowym warunkom, w których się to wyznanie znalazło. Ten stan rzeczy wymagał zorganizowania polskich muzułmanów w oddzielny związek religijny, niezależny od jakichkolwiek władz obcokrajowych duchownych, czy świeckich i nowego uregulowania jego położenia prawnego w oparciu o ustawę polską. Pierwszym krokiem na tej drodze był wybór Muftiego muzułmańskiego w Polsce, dokonany przez Wszechpolski Zjazd Delegatów Ludności Muzułmańskiej w Wilnie, w dniach od 28-29 grudnia 1925 r., przyjęty do wiadomości przez Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego pismem z dnia 1 marca 1926 r. L. 1760/26. Na tym zjeździe wyłoniono jednocześnie komisję prawniczą dla przygotowania projektu nowej organizacji Wyznania Muzułmańskiego. Następnym z kolei krokiem na tej drodze musiało być opracowanie projektu ustawy o stosunku Państwa do tego wyznania. Przedłożony tu projekt czyni zadość temu postulatowi. Reguluje on stosunek Państwa do Wyznania Muzułmańskiego i daje podstawy, na których będzie się mógł oprzeć dalszy jego byt i rozwój na ziemiach Rzeczypospolitej. Formy zorganizowania całości prawnej Wyznania Muzułmańskiego i uregulowania jego położenia prawnego idą po linii stworzenia nowego ładu prawnego, przystosowanego do wymogów współczesnego życia, obowiązujące bowiem do dnia dzisiejszego przepisy dawnego państwa rosyjskiego – zawarte w §§ 342-1415 tomu XI cz. I Zbioru praw b. ces. ros. – są zupełnie niezdadne do użytku w dzisiejszych warunkach. Zresztą obcość tych praw i ich niezgodność z duchem państwowości polskiej wymagała ich zmienienia, nie mówiąc już o tem, że przepisy rosyjskie były z istoty swej treści przestarzałe i nieprzystosowane do nowoczesnego organizmu państwowego. Nowy projekt ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej uwzględnia w najszerszym możliwie zakresie tak potrzeby wyznania muzułmańskiego, jak i postulaty prawodawstwa polskiego w dziedzinie wyznaniowej. Jednocześnie rozciąga on na cały obszar Rzeczypospolitej przepisy prawne, odnoszące się do wyznania muzułmańskiego, pozwalające mu korzystać z dobrodziejstw ustawy na całym terenie Państwa, a nie, jak dotąd było, w niektórych tylko jego częściach. Przyczynia się tym sposobem do unifikacji ustawodawstwa wyznaniowego w Polsce. Załączony projekt ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego R.P., uwzględniając wszystkie wymogi współczesności polskiej oraz potrzeby wyznaniowe Muzułman, opracowany został po porozumieniu się z prawnym reprezentantem Wyznania Muzułmańskiego w Polsce, Muftim dr. Jakubem Szynkiewiczem, zgodnie z brzemieniem art. 115, ust. drugi, Konstytucji z dn. 17.III.1921 r., który to artykuł zachowuje moc prawną na podstawie art. 81 ustawy konstytucyjnej z dn. 23.IV.1935 r.”

[Rządowy projekt ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Uchwała Rady Ministrów z dnia 7.XII 1935 r., pismo Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 10. XII 1935 r. Nr I. Praw 1012/70/35), Druk Sejmowy nr 24, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, kadencja IV, sesja zwyczajna r. 1935/36, s. 7].

Projekt ustawy został skierowany do Komisji Oświatowej (zob. sprawozdanie stenograficzne z 5 posiedzenia Sejmu w dniu 13 grudnia 1935 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, kadencja IV, sesja zwyczajna 1935/36 r., łam 18). W dniu 4 lutego 1936 r. Komisja Oświatowa zgłosiła do Sejmu wnioski o uchwalenie go bez poprawek [zob. Sprawozdanie Komisji Oświatowej o rządowym projekcie ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (druk sejmowy nr 24), Druk Sejmowy nr 57, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej, kadencja IV (1935-1938)]. Następnie, w dniu 7 lutego 1936 r. na dziewiątym posiedzeniu Sejmu sprawozdanie z prac Komisji złożył poseł Borys Pimonow. Projekt ustawy został przyjęty w całości przez Sejm w pierwszym, drugim i trzecim czytaniu (zob. sprawozdanie stenograficzne Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej IV kadencji z 9 posiedzenia w dniu 7 lutego 1936 r., łam 5-7).

W ten sposób przyjęty przez Sejm projekt został przekazany senackiej Komisji Prawniczej, która wprowadziła do niego zmiany. Sprawozdanie zostało omówione przez senatora Zygmunta Beczkowicza na siódmym posiedzeniu Senatu w dniu 6 marca 1936 r. który stwierdził, że „Ustawa o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, którą ma zaszczyt referować, dotyczy Tatarów polskich, historycznie litewskimi zwanymi, stanowiących niewielką stosunkowo część wielkiego świata muzułmańskiego”, a zmiany wprowadzone przez Komisję Prawniczą mają charakter formalnoprawny, uzgodniony z przedstawicielami rządu [zob. sprawozdanie Komisji Prawniczej o projekcie ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, uchwalonym przez Sejm w dniu 7 lutego 1936 roku (druk sejmowy nr 24), druk Senatu nr 22, Senat Rzeczypospolitej Polskiej, kadencja IV, sesja zwyczajna r. 1935/36; sprawozdanie stenograficzne Senatu Rzeczypospolitej Polskiej IV kadencji z 7 posiedzenia w dniu 6 marca 1936 roku, łam 3-8].

Projekt ustawy ponownie trafił do Komisji Oświatowej, która na posiedzeniu w dniu 13 marca 1936 r., przyjęła większość zaproponowanych przez izbę wyższą zmian [zob. sprawozdanie Komisji Oświatowej o zmianach wprowadzonych przez Senat do uchwalonego przez Sejm w dniu 7 lutego 1936 roku projektu ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (druk sejmowy nnr 24 i 57), druk Sejmu nr 98, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej IV kadencji, sesja zwyczajna r. 1935/36]. Wprowadzone przez Senat poprawki zostały zreferowane przez posła B. Piomonowa na 21 posiedzeniu Sejmu w dniu 17 marca 1936 r. (zob. sprawozdanie stenograficzne z 21

posiedzenia w dniu 17 marca 1936 r., Sejm Rzeczypospolitej Polskiej IV kadencji, sesja zwyczajna 1935/36 r., łam 44-45).

Warto zaznaczyć, że o treści projektu ustawy decydował ówczesny Mufti J. Szykiewicz oraz strona rządowa. Dlatego spotkał się on z krytyką ze strony członków Komisji Prawniczej powołanej w 1925 r. ze względu na sposób prowadzenia rokowań i jego treść. Według Krzysztofa Krasowskiego: „w projekcie dokonano częściowej recepcji, z pewnymi modyfikacjami, przepisów rosyjskiej ustawy «wyznań obcych», co zdaniem członków komisji było niezgodne z konstytucją” (K. Krasowski, *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Warszawa-Poznań 1988, s. 200).

Ustawa o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej została uchwalona w dniu 21 kwietnia 1936 r. (Dz. U. Nr 30, poz. 240) i weszła w życie z dniem ogłoszenia, tj. 24 kwietnia 1936 r. Zmiany ustawy miały miejsce już po drugiej wojnie światowej i dotyczyły wejścia w życie prawa małżeńskiego oraz prawa o aktach stanu cywilnego (zob. dekret z dnia 25 września 1945 r. Przepisy wprowadzające prawo małżeńskie, Dz. U. z 1945 r. Nr 48, poz. 271 oraz dekret z dnia 25 września 1945 r. Przepisy wprowadzające prawo o aktach stanu cywilnego, Dz. U. Nr 48, poz. 273).

Należy zaznaczyć, o czym będzie mowa w dalszej części opinii, że prace nad ustawą muzułmańską toczyły się jednocześnie z pracami nad ustawą o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej i, co istotne, obydwie ustawy równocześnie znalazły się w Sejmie oraz zostały uchwalone i ogłoszone w tym samym dniu w Dzienniku Ustaw (zob. Dz. U. z 1936 r. Nr 30, poz. 241; szerzej: Ł. Baszak, *Prace legislacyjne nad ustawą o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis”, tom 4, 2015, nr 1; Ł. Baszak, *Prace legislacyjne nad ustawą o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” No 3948, Prawo CCCXXVIII, Wrocław 2019).

Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej w pierwotnej wersji składała się z 49 artykułów. Zagadnienia, które ona reguluje, można generalnie podzielić na unormowania z zakresu:

- 1) ustroju wewnętrznego Muzułmańskiego Związku Religijnego (art. 1, 3-8, 10, 12-13, 17-18, 36 ustawy);
- 2) nadzoru państwa polskiego nad tym związkiem wyznaniowym, w tym uprawnienia władz państwowych w stosunku do tego związku (art. 2, 6-12, 14-15, 17-21, 23, 25-27, 29-31, 34-35, 37-48 ustawy);
- 3) sprawy mieszane (*cause mixtae*), tj. sądownictwo w sprawach małżeńskich, opieka religijna w wojsku, nauka religii muzułmańskiej i prowadzenie szkół duchownych (art. 16, 22, 32-33 ustawy);

4) uprawnień i wzoru pieczęci, używanych przez przedstawicieli tego wyznania (art. 24, 28 ustawy).

Istotne znaczenie dla organizacji i działalności Muzułmańskiego Związku Religijnego miał statut tego związku, który został wydany na podstawie art. 2 ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Zgodnie z tym artykułem Rada Ministrów wydała rozporządzenie z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 72, poz. 517). Statut składał się z 55 paragrafów i stanowił załącznik do rozporządzenia. W statucie określono m.in. uprawnienia Muftiego, Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego, Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego, Wszechpolskiego Kongresu Elekcyjnego Muzułmańskiego, muzułmańskich gmin wyznaniowych, ogólnego zebrania członków muzułmańskiej gminy wyznaniowej; sprawy majątku ruchomego i nieruchomego, w tym prowadzenie instytucji i fundacji dla celów wyznaniowych i dobroczynnych, wakufów; prowadzenie ksiąg stanu cywilnego; nauczanie religii; odprawianie obrzędów religijnych (zob. J. Sawicki, *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w państwie polskim*, Warszawa 1937, s. 184 i n.; P. Borecki, *Obsada godności Muftiego Muzułmańskiego Związku Religijnego a zasady Konstytucji RP*, „Studia Prawnicze” 2018, nr 1, s. 9–10; Ł. Baszak, *Prace legislacyjne nad ustawą o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis” No 3948, Prawo CCCXXVIII, Wrocław 2019, s. 170–172).

Należy zaznaczyć, że do ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 30, poz. 241), która miała „bliźniaczy charakter”, również zostało wydane rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. Nr 72, poz. 518). Słusznie bowiem stwierdził Jakub Sawicki, że „Ustawa karaïmska jest bliźniaczą siostrą ustawy muzułmańskiej nie tylko pod względem równoczesności jej wniesienia do Sejmu, jej uchwalenia i jej ogłoszenia w Dzienniku Ustaw, ale przede wszystkim pod względem konstrukcji prawnej, ujęcia i sformułowania poszczególnych zagadnień i unormowania stosunku państwa do tego związku religijnego” (J. Sawicki, *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w państwie polskim*, Warszawa 1937, s. 200).

Co istotne, Muzułmański Związek Religijny, tak jak Karaïmski Związek Religijny, należał do sześciu związków mniejszości religijnych, których sytuacja prawna została uregulowana przez państwo polskie. Do tych związków należało zaliczyć:

1) Żydowski Związek Religijny (zob. rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 14 października 1927 r. o uporządkowaniu stanu prawnego

w organizacji gmin wyznaniowych żydowskich na obszarze Rzeczypospolitej Polskiej z wyjątkiem województwa śląskiego, t.j. Dz. U. z 1928 r. Nr 52, poz. 500);

2) Wschodni Kościół Staroobrzędowy, nieposiadający hierarchii duchownej (zob. rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej, Dz. U. 38, poz. 363);

3) Kościół Ewangelicko-Augsburski (zob. dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 25 listopada 1936 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 88, poz. 613);

4) Kościół Prawosławny (zob. dekret Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 18 listopada 1938 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Dz. U. Nr 88, poz. 597).

Statuty wewnętrzne jednak zostały wydane przez państwo polskie, poza Muzułmańskim Związkiem Religijnym i Karaïmskim Związkiem Religijnym, jeszcze tylko dla Kościoła Prawosławnego oraz Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego (zob. rozporządzenia Rady Ministrów z dnia: 10 grudnia 1938 r. o uznaniu statutu Wewnętrznego Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, Dz. U. Nr 103, poz. 679; 17 grudnia 1936 r. o uznaniu Zasadniczego Prawa Wewnętrznego Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 94, poz. 659), [szerzej: J. Osuchowski, *Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1939 (węzłowe zagadnienia)*, Warszawa 1967, s. 226–235; K. Krasowski, *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Warszawa-Poznań 1988, s. 106–234].

3. Charakteryzując ustawę o stosunku państwa polskiego do Muzułmańskiego Związku Religijnego, w tym status prawny Muftiego, należy zwrócić uwagę, że była ona oparta w dużej mierze na recepcji rozwiązań rosyjskich. Zwrócił na to uwagę Krzysztof Krasowski, który uznał, że: „W ustawie z 1936 r. utrzymano dotychczasowy ustrój wewnętrzny związku, w którym wszystkie decyzje w sprawach wyznania należały do kompetencji Muftiego, nie związanego opiniami organu doradczego – Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego”, ale „W porównaniu z przepisami rosyjskimi odrzucono jednak wiele postanowień umożliwiających państwu daleko posuniętą ingerencję w sprawy wewnętrzny wyznaniowe”, np. nie przyjęto zasady nominacji Muftiego przez ministra wyznań, czy też ścisłego nadzoru organów państwowych nad Najwyższym Kolegium Muzułmańskim [K. Krasowski, *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Warszawa-Poznań 1988, s. 202; zob. P. Wiązek, *Samorządność Muzułmanów w Polsce w świetle przepisów ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 roku o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, (w:) *Samorząd i samorządność w przeszłości i teraźniejszości*, pod red. M.J. Ptaka, Wrocław 2013, s. 154–155].

Zwierzchnią władzę w Muzułmańskim Związku Religijnym w Rzeczypospolitej Polskiej oraz nadzór nad wykonywaniem obowiązków przez duchowieństwo oraz pieczę nad potrzebami religijnymi, zgodnie z art. 3 ustawy, sprawował Mufti Muzułmański w Rzeczypospolitej Polskiej przy pomocy Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego. Zgodnie z kolejnym artykułem ustawy stał on na czele Muzułmańskiego Związku Religijnego w ówczesnym państwie polskim oraz reprezentował go wobec władz państwowych, kościołów i innych związków religijnych muzułmańskich zagranicznych, mogąc porozumiewać się z nimi bezpośrednio w sprawach religijnych. Stanowisko Muftiego było dożywotnie, a jego siedzibą było miasto Wilno.

W razie wakatu na stanowisku Muftiego lub niemożności bezpośredniego sprawowania przez niego obowiązków zastępował go członek Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego, który był uprzednio przez niego wyznaczony, a w przypadku braku takiego wyznaczenia lub niemożności pełnienia tej funkcji przez wyznaczonego – najstarszy wiekiem członek Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego. Zastępca Muftiego posiadał wszystkie uprawnienia Muftiego na okres sprawowania tego zastępstwa. Ustawa szczegółowo normowała wybór Muftiego przez Wszechpolski Kongres Elekcyjny Muzułmański, spośród kandydatów przedstawionych przez Najwyższe Kolegium Muzułmańskie. Listę kandydatów układało Najwyższe Kolegium Muzułmańskie, przy czym możliwy był sprzeciw Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, co do przedstawionego spisu kandydatów. Kandydatem na Muftiego mogły być osoby, które: posiadały obywatelstwo polskie; znały język polski w słowie i piśmie; ukończyły 40 lat; ukończyły wyższe studia teologiczne lub języków wschodnich; wykazywały nieskazitelną obywatelską, przy czym Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego mógł udzielić od czterech pierwszych warunków dyspensy, w wyjątkowych przypadkach ze względu na szczególne zasługi. Wybór Muftiego podlegał zatwierdzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej na przedstawienie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Ponadto, Mufti składał przysięgę, której rota została ściśle określona w ustawie. Stał on na czele Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego, które było jego organem pomocniczym w zarządzaniu sprawami Muzułmańskiego Związku Religijnego. Kolegium składało się, poza Muftim, z czterech członków, tj. dwóch duchownych i dwóch świeckich. Członków Kolegium oraz w takiej samej liczbie zastępców wybierał Wszechpolski Kongres Muzułmański na pięć lat, spośród osób wobec których nie wniósł wcześniej sprzeciwu Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Byli oni zatwierdzani przez tegoż Ministra oraz składali przed objęciem urzędu, o określonej w ustawie rocie, przysięgę na ręce właściwego wojewody lub jego zastępcy.

Wszechpolski Kongres Muzułmański składał się z delegatów, wybranych na ogólnych zebraniach członków muzułmańskich gmin wyznaniowych, oraz ze wszystkich członków Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego i odbywał się w Wilnie, co najmniej raz na pięć lat pod przewodnictwem Muftiego, albo wyznaczonego przez niego członka Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego. Kongres zwoływał Najwyższe Kolegium Muzułmańskie po uprzednim porozumieniu Muftiego z Ministrem Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Ministrowi był przedkładany szczegółowy program obrad Kongresu, co najmniej na miesiąc przed terminem wyznaczonym na jego otwarcie.

Kongres, którego celem był wybór Muftiego, nosił nazwę Wszechpolskiego Kongresu Elekcyjnego Muzułmańskiego. Na posiedzenia Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego i Kongresu Elekcyjnego Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego mógł delegować swoich przedstawicieli, którzy mieli prawo zabierać głos poza kolejnością oraz składać oświadczenia. Odpisy protokołów z posiedzeń Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego powinny były być przesłane przez Najwyższe Kolegium Muzułmańskie, za pośrednictwem Wojewody Wileńskiego, do wiadomości Ministrowi Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Mufti, na podstawie art. 36 ustawy, został powołany do działań prawnych w imieniu Muzułmańskiego Związku Religijnego i jego poszczególnych gmin wyznaniowych, przy czym w sprawach wymagających uchwały Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego występował na podstawie tejże uchwały.

Zakres czynności Muftiego określał §5 statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, stanowiący załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Do tych czynności należało zaliczyć przede wszystkim:

- 1) rozstrzyganie spraw ściśle wyznaniowych, które dotyczyły zasad nauki islamu, interpretacji Koranu i Szariatu oraz praktyk religijnych;
- 2) organizację i ogólne kierownictwo sprawami Muzułmańskiego Związku Religijnego;
- 3) reprezentowanie Związku wobec władz państwowych, kościołów i innych związków religijnych na obszarze państwa polskiego, w tym muzułmańskich związków religijnych zagranicą;
- 4) przyjmowanie osób innego wyznania do islamu, w tym określenie szczegółowych warunków takiego przyjęcia;
- 5) ogólną pieczę nad religijnymi potrzebami muzułman, w szczególności nadzór nad nauczaniem religii i przygotowaniem kandydatów na duchownych;
- 6) sprawowanie nadzoru nad duchowieństwem i zwoływanie zjazdów duchowieństwa;

- 7) odwiedzanie oraz nadzorowanie gmin wyznaniowych;
- 8) wyznaczenie w razie potrzeby swojego zastępcy oraz zatwierdzanie duchownych Związku na ich stanowiskach i ich odwoływanie, w tym mianowanie i zwalnianie urzędników Muftiatu, tj. biura na którego czele stał sekretarz, będący zarazem sekretarzem Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego;
- 9) przewodniczenie Najwyższemu Kolegium Muzułmańskiemu oraz wykonywanie jego uchwał;
- 10) składanie Najwyższemu Kolegium Muzułmańskiemu wniosków w sprawach zastrzeżonych statutem do kompetencji Kolegium;
- 11) przewodniczenie na Wszechpolskich Muzułmańskich Kongresach;
- 12) naczelny zarząd i nadzór nad wakufami oraz całym majątkiem Związku Religijnego, w tym układanie i wykonywanie budżetu;
- 13) działanie prawne w imieniu Muzułmańskiego Związku Religijnego oraz jego poszczególnych gmin wyznaniowych;
- 14) wyznaczanie dotacji imamom i muezzinom w Warszawie, Wilnie i Słonimie.

Z przedstawionego wyżej krótkiego omówienia statusu prawnego oraz funkcji Muftiego, na podstawie regulacji z lat 30. XX wieku, wynika że pełnił on kluczową rolę w Muzułmańskim Związku Religijnym. Ponadto, reprezentował on zasadniczo ten Związek wobec władz państwowych II Rzeczypospolitej. Warto jednak zaznaczyć, że istotne znaczenie miało Najwyższe Kolegium Muzułmańskie, na którego czele stał Mufti. Pozostałych zaś członków Kolegium, w liczbie czterech na pięć lat, wybierał Wszechpolski Kongres Muzułmański, składający się z delegatów muzułmańskich gmin wyznaniowych oraz wszystkich członków Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego.

Uprawnienia Kolegium wymieniał enumeratywnie §12 statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Zaliczyć do nich należało m.in. sprawę układania listy kandydatów na stanowisko Muftiego; uchwalanie budżetu i zatwierdzanie sprawozdań rachunkowych; postanowienia o przyjmowaniu darowizn i zapisów, sprzedaży lub obciążaniu, zamianie nieruchomości; nadawanie obiektom majątkowym cech wakufów; organizacja, tworzenie i znoszenie gmin wyznaniowych; szkolnictwo religijne; zakładanie meczetów, cmentarzy, zakładów dobroczynnych; prowadzenie spisu ludności muzułmańskiej; sprawy wydawnicze; zwoływanie zebrań gmin wyznaniowych oraz Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego i Kongresu Elekcyjnego; wydawanie przepisów szczegółowych i regulaminów w sprawie wykonania postanowień statutu. W ten sposób Najwyższe Kolegium Muzułmańskie miało stanowić organ reprezentujący Wszechpolski Kongres Muzułmański, a w praktyce interesy gmin wyznaniowych.

Podsumowując, charakterystykę ustawy należy zgodzić się z Jakubem Sawickim, że „Ustrój Muzułmańskiego Związku Religijnego opiera się, jak to widać z powyższego, na zasadzie centralistycznej jednoosobowej władzy duchownej przy udziale, w ściśle określonych przypadkach, organu kolegialnego, będącego emanacją ogółu wiernych tego wyznania. Omawiane tu przepisy ustrojowe zmierzają do znacznego podniesienia autorytetu i władzy Muftiego jako głowy tego wyznania i do ugruntowania jego przeważającego wpływu na bieg spraw zarządu wewnętrznego, tak w dziedzinie spraw religijnych jak i majątkowych. Z drugiej zaś strony przepisy te przyczyniają się w wybitnej mierze do ustalenia odpowiedzialności Muftiego wobec państwa za taki bieg spraw zarządu wewnętrznego i całokształtu działalności tego związku religijnego, aby nie popadł on w sprzeczność z interesami Państwa Polskiego i nie podważył tych przesłanek, na których oparł się zasadniczy stosunek państwa do tego związku, stosunek zaufania, któremu państwo dało wyraz, stwierdzając ustawowo stanowisko związku jako związku religijnego prawnie uznanego i nadając mu szereg przywilejów z tym stanowiskiem połączonych, a przede wszystkim prawo rządzenia się własnym statutem (art. 115 ust. 1 Konstytucji marcowej)”, (J. Sawicki, *Studia nad położeniem prawnym mniejszości religijnych w państwie polskim*, Warszawa 1937, s. 190).

4. Sytuacja prawna Muzułmańskiego Związku Religijnego uległa zmianie po drugiej wojnie światowej, co było związane z sytuacją politycznoustrojową państwa polskiego. Wynikała ona z faktu, że państwo znalazło się w radzieckiej strefie wpływów, w tym zostały zmienione jego granice, tj. państwo polskie utraciło tzw. kresy wschodnie, na których w dużej mierze zamieszkiwała ludność muzułmańska, np. Wilno, zgodnie z art. 4 ust. 1 ustawy, będące siedzibą Muftiego znalazło się na obszarze Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, wchodzącej w skład Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Warto jednak zaznaczyć, że w okresie unifikacji prawa cywilnego w ówczesnym państwie polskim (lata 1945–1946), o czym było wyżej, polski ustawodawca zmienił dwukrotnie ustawę z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie prawa małżeńskiego oraz prawa o aktach stanu cywilnego (zob. dekret z dnia 25 września 1945 r. Przepisy wprowadzające prawo małżeńskie, Dz. U. z 1945 r. Nr 48, poz. 271 oraz dekret z dnia 25 września 1945 r. Przepisy wprowadzające prawo o aktach stanu cywilnego, Dz. U. Nr 48, poz. 273).

W związku z tym zmiany granic państwa polskiego po wojnie oraz repatriacja ludności z terenów wschodnich miały wpływ na liczebność oraz rozmieszczenie członków, którzy należeli do Muzułmańskiego Związku Religijnego. W latach 70. XX wieku Związek liczył około 1800 wyznawców (stan na 31 grudnia 1970 r.), głównie na obszarze województwa białostockiego, na którego terenie istniały

wówczas dwa meczety i dwa czynne cmentarze (Mizary), tj. w Bohonikach i Kruszynianach, oraz dodatkowo jeden czynny cmentarz w Warszawie. Istniało wówczas sześć gmin: 3 – w województwie białostockim, 1 – w Warszawie, 1 – w Gdańsku, 1 – w województwie zielonogórskim (zob. W. Wysoczański, *Prawo wewnętrzne nierzymskokatolickich kościołów i wyznań w PRL*, Warszawa 1971, s. 268–269).

Zmiany w funkcjonowaniu organizacji wyznawców religii muzułmańskiej w państwie polskim nastąpiły na przełomie lat 80. i 90. XX wieku. Zarejestrowano wtedy m.in. Stowarzyszenie Jedności Muzułmańskiej (1989 r.); Stowarzyszenie Braci Muzułmańskich (1990 r.); Stowarzyszenie Muzułmańskie „Ahmadiyya” (1990 r.). Należy jednak podkreślić, że Muzułmański Związek Religijny nadal stanowi najliczniejszą islamską grupę wyznaniową w państwie polskim [zob. *Wyznania Religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 1993-1996*, Warszawa 1997, s. 110–114; *Wyznania Religijne. Stowarzyszenia narodowościowe i etniczne w Polsce 1997-1999*, Warszawa 2000, s. 106–110; M. Winiarczyk-Kossakowska, *Sytuacja prawna Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, Muzułmańskiego Związku Religijnego i Karaimskiego Związku Religijnego*, „Rocznik Teologiczny, ChAT” 2004 z. 1, s. 86–91; M.M. Dziekan, *Historia i tradycje polskiego islamu*, (w:) *Muzułmanie w Europie*, pod red. naukową A. Parzymies, Warszawa 2005, s. 224–227; A.S. Nalborczyk, *Status prawny muzułmanów w Polsce i jego wpływ na organizację ich życia religijnego*, (w:) *Muzułmanie w Europie*, pod red. naukową A. Parzymies, Warszawa 2005; P. Borecki, *Położenie prawne wyznawców islamu w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2008, z. 1; R. Kaczmarczyk, *Status prawny i faktyczny muzułmańskich związków wyznaniowych w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2016, t. 19, s. 272–285].

Ponowna rejestracja Muzułmańskiego Związku Religijnego po drugiej wojnie światowej nastąpiła w 1947 r., przy czym status prawny formalnie był i jest regulowany, tak jak Karaimskiego Związku Religijnego oraz Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej, przez ustawy z okresu II Rzeczypospolitej. Zwrócił na to uwagę Wojciech Brzozowski, iż „Nawet pobieżna lektura trzech analizowanych tu przedwojennych aktów z zakresu prawa wyznaniowego pozwala stwierdzić, że nie tylko nie spełniają one – choćby w minimalnym stopniu – wymogów wynikających z przedstawionych zasad określających stosunki III Rzeczypospolitej ze wspólnotami religijnymi, lecz także nie uwzględniają ewolucji polityczno-prawnej państwa polskiego od lat 30. Dotyczy to przede wszystkim statusu prawnego karaimów i muzułmanów, w mniejszym natomiast stopniu staroobrzędowców (...). W obu ustawach z 1936 r. pojawiają się przepisy trwale niewykonalne ze względu na zmiany terytorialne, do których doszło w następstwie II wojny światowej. Ustawa o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP

określa Wilno jako siedzibę Muftiego (art. 4 ust. 2) oraz Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego (art. 10 ust. 3). W tym samym mieście powinien odbywać się co najmniej raz na pięć lat Wszechpolski Kongres Muzułmański (art. 12 ust. 1). Liczne kompetencje przyznano wojewodzie wileńskiemu (...). We wszystkich trzech aktach pojawiają się odwołania do nieistniejących od dawna urzędów: Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministra Spraw Wojskowych. Występują też odwołania do nieistniejących źródeł prawa: dekretyw Prezydenta RP oraz dekretyw ministra. Zasadniczym problemem jest jednak wkroczenie przez analizowane akty w domenę objętą autonomią związków wyznaniowych” (W. Brzozowski, *Przedwojenne ustawodawstwo wyznaniowe a Konstytucja RP z 1997 r.*, „Przegląd Legislacyjny” 2012, nr 1, s. 16–18).

Dlatego, współcześnie wobec tych ustaw podnosi się argument ich anachroniczności i niekonstytucyjności, co wynika z obowiązywania unormowań zawartych w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (zob. P. Borecki, *Prawodawstwo wyznaniowe z okresu II Rzeczypospolitej we współczesnym polskim systemie prawnym*, „Studia Prawa Publicznego” 2014, nr 4, s. 73–75). Co istotne, ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej powstała, kiedy obowiązywały inne zasady w zakresie stosunków między państwem polskim a kościołami i związkami religijnym. Zasadniczo był to system zwierzchnictwa konfesyjnego państwa na wyznaniach, co było wynikiem unormowań zawartych w Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r., następnie utrzymanych jako obowiązujące, na podstawie art. 81 przepisów przechodnich do Ustawy Konstytucyjnej z dnia 23 kwietnia 1935 r.

Pewien wyjątek stanowiło wyznanie rzymsko-katolickie, zgodnie bowiem z art. 114 Ustawy Konstytucyjnej z dnia 17 marca 1921 r. „Wyznanie rzymsko-katolickie, będące religią przeważającą większości narodu, zajmuje w Państwie naczelne stanowisko wśród uprawnionych wyznań. Kościół rzymsko-katolicki rządzi się własnymi prawami. Stosunek Państwa do Kościoła będzie określony na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, który podlega ratyfikacji przez Sejm”. Układ ten, tj. konkordat, został podpisany w Rzymie 10 lutego 1925 r. [zob. A. Gerstmann, *Konkordat Polski ze Stolicą Apostolską*, Lwów 1925; J. Wiślicki, *Konkordat. Studium prawne*, Lublin 1926; S. Łukomski, *Konkordat zawarty dnia 10 lutego 1925 roku pomiędzy Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską*, Łomża 1934; J. Osuchowski, *Prawo wyznaniowe Rzeczypospolitej Polskiej 1918-1939 (Węzłowe zagadnienia)*, Warszawa 1967, s. 119 i n.; J. Wiślocki, *Konkordat polski z 1925 roku. Zagadnienia prawno-polityczne*, Poznań 1977; K. Krasowski, *Konkordat polski z 1925 roku. Geneza – postanowienia – wykonanie*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2007, t. LIX, z. 2; W. Góralski, *Konkordat polski z 1925 r.*, (w:) *Konkordaty Polskie. Historia i teraźniejszość*, praca zbiorowa, pod red. naukową

J. Krukowskiego, Lublin 2019; R. Jastrzębski, *Polskie konkordaty w XX wieku*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, t. 13].

Obowiązywanie, po drugiej wojnie światowej, ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej miało charakter formalny i, co za tym idzie, dotyczyło to również statusu prawnego urzędu Muftiego. Dodatkowo należy podkreślić, że ówczesna tzw. władza ludowa w Manifeście Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego z dnia 22 lipca 1944 r. (załącznik do Dz. U. Nr 1, s. 1), uznała że Krajowa Rada Narodowa oraz Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego działają „na podstawie Konstytucji z 17 marca 1921 roku, jedynie obowiązującej konstytucji legalnej, uchwalonej prawnie”, przy czym miały obowiązywać podstawowe założenia tej konstytucji, aż do zwołania Sejmu Ustawodawczego, wybranego w pięcioprymiotnikowych wyborach, który miał uchwalić, jako wyraziciel woli narodu, nową konstytucję [szerzej: K. Działocha, J. Trzeciński, *Zagadnienie obowiązywania Konstytucji Marcowej w Polsce Ludowej 1944-1952*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1977; K. Działocha, *Rola Konstytucji marcowej w prawie państwowym Polski Ludowej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, Wrocław 1976, „Przegląd Prawa i Administracji” VII; J. Trzeciński, *Instytucje ustrojowe okresu przejściowego 1944-1947*, (w:) *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*, tom 2, praca zbiorowa pod red. M. Kallasa, Warszawa 1990; M. Wiącek, *Znaczenie stosowania Konstytucji marcowej w Polsce Ludowej dla orzecznictwa sądów i Trybunału Konstytucyjnego III RP*, Warszawa 2012, s. 26 i n.].

Po zwołaniu Sejmu Ustawodawczego została uchwalona Ustawa Konstytucyjna z dnia 19 lutego 1947 r. o ustroju i zakresie działania najwyższych organów Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. Nr 18, poz. 71), a następnie Konstytucja Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r. (Dz. U. Nr 33, poz. 232). Pierwszy z aktów prawnych, w art. 1, wśród źródeł ówczesnego prawa państwowego wymieniał *expressis verbis* m.in. podstawowe założenia Konstytucji z dnia 17 marca 1921 r., które miały obowiązywać do czasu wejścia w życie nowej Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Z kolei zgodnie z art. 70 Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r. kościoły i inne związki wyznaniowe mogły swobodnie wypełniać swoje funkcje religijne, a zasady stosunku państwa do kościoła oraz sytuację prawną i majątkową związków wyznaniowych miały określać ustawy, w tym została proklamowana zasada rozdziału państwa od kościoła (zob. art. 82, t.j. Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r., Dz. U. z 1976 r. Nr 7, poz. 36; zob. H. Świątkowski, *Wyznaniowe prawo państwowe. Problematyka prawna wolności sumienia w PRL*, Warszawa 1962, s. 137-140; J. Dziobek-Romański, *Zasady uznawania związków religijnych w prawie polskim w latach 1944-1989*, „Roczniki Nauk Prawnych” 2001, t. XI, z. 1; M. Sitarz, *Wpływ sytuacji politycznej na wolność religijną w Polsce w latach*

1918-1989, „Teki Komisji Prawniczej PAN Oddział w Lublinie”, t. XIII, 2020, nr 1, s. 383–384).

Po zmianach politycznoustrojowych przełomu lat 80. i 90. XX wieku została uchwalona Ustawa Konstytucyjna z dnia 17 października 1992 r. o wzajemnych stosunkach między władzą ustawodawczą i wykonawczą Rzeczypospolitej Polskiej oraz o samorządzie terytorialnym (Dz. U. Nr 84, poz. 426 ze zm.; dalej także: Mała Konstytucja), która uchyliła postanowienia Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r., pozostawiając jednak nadal jako obowiązujący jej Rozdział 8. Podstawowe prawa i obowiązki obywateli, w tym art. 82, który dotyczył zagadnień wyznaniowych. Mała Konstytucja została uchylona, na podstawie art. 242 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483), co wiązało się z utratą mocy obowiązującej postanowień Konstytucji Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej z dnia 22 lipca 1952 r., w szczególności z zakresu prawa wyznaniowego.

5. Ważnym zagadnieniem jest system zwierzchnictwa konfesyjnego państwa nad wyznaniem, który przechodził ewolucję w okresie od wejścia w życie ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej do współczesnych rozwiązań instytucjonalnych. Jest on wynikiem zmian ustrojowych w państwie polskim oraz przekształceń w strukturze oraz uprawnieniach organów administracji.

W II Rzeczypospolitej nadzór nad działalnością związków wyznaniowych, w tym Muzułmańskiego Związku Religijnego, sprawował przede wszystkim ówczesny Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz właściwy wojewoda [zob. R. Klimowiecki, *Zagadnienia administracji państwowej i samorządowej*, (w:) *Historia Państwa i Prawa Polski 1918-1939*, część I, pod red. F. Ryszki, pod ogólną redakcją J. Bardacha, Warszawa 1962, s. 189–194; K. Krawski, *Związki wyznaniowe w II Rzeczypospolitej. Studium historycznoprawne*, Warszawa-Poznań 1988, s. 200–202; P.A. Leszczyński, *Centralna administracja wyznaniowa II RP. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*, Warszawa 2006, s. 154 i n.].

Warto zaznaczyć, jak stwierdził Romuald Klimowiecki (właściwie: Klimów), że „(..) także w aktach prawnych określających stanowisko muzułmańskiego związku religijnego połączone zostały dwie podstawowe tendencje polityki państwa w stosunku do tych wyznań, mianowicie tendencja zmierzająca do umocnienia pozycji duchowieństwa w stosunku do wiernych oraz tendencja do umocnienia wpływów organów administracji wyznaniowej na działalność związku religijnego, a także na dobór i kierunek działalności jego duchowieństwa. Uprawnienia organów państwowych w stosunku do związku muzułmańskiego szły jednak dalej, wkraczając bardzo wyraźnie w wewnętrzne sprawy związków wyznaniowych oraz w sprawy obsady stanowisk duchownych, nauczania religii,

prowadzenia akt stanu cywilnego. Podobne w treści uprawnienia realizowały organa administracji wyznaniowej wobec karaïmskiego związku wyznaniowego” [R. Klimowiecki, *Administracja i samorząd związków wyznaniowych*, (w:) *Historia Państwa i Prawa Polski 1918-1939*, część I, pod red. F. Ryszki, pod ogólną redakcją J. Bardacha, Warszawa 1962, s. 238].

W związku z tym wybór Muftiego, zgodnie z art. 9 ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, podlegał zatwierdzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej na wniosek Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, w tym Mufti składał przysięgę według rotacji określonej w ustawie, a następnie tak zaprzysiężony otrzymywał z rąk tego Ministra dekret Prezydenta Rzeczypospolitej o zatwierdzeniu wyboru i obejmował w ten sposób swój urząd. Należy zaznaczyć, że wyżej wymiona ustawa była uważana po drugiej wojnie światowej za obowiązujące źródło prawa wyznaniowego, co stanowiło w praktyce fikcję (zob. *Położenie prawne kościołów i związków wyznaniowych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór przepisów i dokumentów w/g stanu na dzień 1 października 1960 r.*, Warszawa 1960, s. 269-291; *Położenie prawne kościołów i związków wyznaniowych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Zbiór przepisów i dokumentów w/g stanu na dzień 1 kwietnia 1961 r.*, Warszawa 1961, s. 273-295; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1978, s. 97; Warszawa 1988, s. 149; Warszawa 2013, s. 224-225; *Prawo wyznaniowe, wprowadzenie i opracowanie* W. Uruszczak, Kraków 1997, s. 307-316; J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2008, s. 57, 123; *Prawo wyznaniowe. Zbiór przepisów*, oprac. W. Uruszczak, Z. Zarzycki, Kraków 2003, s. 501-509).

Do 1950 r. administracja wyznaniowa należała do kompetencji Ministra Administracji Publicznej, który zastąpił Kierownika Resortu Administracji Publicznej (zob. ustawa z dnia 21 lipca 1944 r. o utworzeniu Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego, Dz. U. Nr 1, poz. 1; ustawa z dnia 31 grudnia 1944 r. o powołaniu Rządu Tymczasowego Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. Nr 19, poz. 99). Następnie, Urząd Ministra Administracji Publicznej zniósła ustawa z dnia 19 kwietnia 1950 r. o zmianie organizacji naczelnych władz państwowych w zakresie gospodarki komunalnej i administracji publicznej (Dz. U. Nr 19, poz. 156). Zgodnie z art. 4 tej ustawy został utworzony Urząd do Spraw Wyznań, który podlegał Prezesowi Rady Ministrów. Na czele Urzędu stał dyrektor, powoływany i odwoływany przez Prezesa Rady Ministrów, a organami terenowymi administracji wyznaniowej zaś byli wojewodowie, w tym prezydenci miast. Funkcjonowanie urzędu początkowo regulowała uchwała Rady Ministrów z dnia 27 maja 1950 r. w sprawie tymczasowego statutu Urzędu do Spraw Wyznań (Monitor Polski Nr A-78, poz. 905; zob. H. Świątkowski, *Wyznaniowe prawo państwowe. Problematyka prawna wolności sumienia w PRL*, Warszawa 1962,

s. 127; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 1978, s. 126–129; Warszawa 1988, s. 231–237; Warszawa 2013, s. 207–209).

W okresie przemian ustrojowych przełomu lat 80. i 90. zmiany w nadzorze nad związkami wyznaniowymi zostały wprowadzone w związku z wejściem w życie ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. Nr 29, poz. 155, t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 265; zob. W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997, s. 27 i n.; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2013, s. 210 i n.) oraz ustawy z dnia 23 listopada 1989 r. zmieniającej ustawę o zmianach w organizacji oraz zakresie działania niektórych naczelnych i centralnych organów administracji państwowej (Dz. U. Nr 64, poz. 387). Według ostatniej z ustaw do zakresu działania Urzędu Rady Ministrów przeszły zadania należące dotychczas do Urzędu do Spraw Wyznań, przy czym Minister-Szef Urzędu Rady Ministrów miał realizować zadania, przewidziane w odrębnych ustawach, dla Ministra-Kierownika Urzędu do Spraw Wyznań oraz dla Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań. Następnie, na podstawie ustawy z dnia 8 sierpnia 1996 r. Przepisy wprowadzające ustawy reformujące funkcjonowanie gospodarki i administracji publicznej (Dz. U. Nr 106, poz. 497), na Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji przeszły zadania i kompetencje zniesionego urzędu Ministra-Szefa Urzędu Rady Ministrów (zob. R. Jastrzębski, Ocena prawna projektu ustawy o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawy o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, BAS-WAP-137/20; R. Jastrzębski, Opinia prawna dotycząca możliwości i zasadności nowelizacji ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, BAS-WAP-427/21).

Omówiona wyżej, w dużym skrócie, struktura administracji wyznaniowej, zwłaszcza po drugiej wojnie światowej, miała wpływ na działalność Muzułmańskiego Związku Religijnego. Dotyczyło to w szczególności jego statutów, które ulegały zmianom, przy formalnym obowiązywaniu rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, który zawiera załącznik – statut Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej.

W dniu 12 stycznia 1969 r. został uchwalony nowy statut przez Wszechpolski Kongres Muzułmański, przy czym obecnie obowiązuje statut uchwalony w dniu 28 lutego 2009 r. przez XVII Nadzwyczajny Wszechpolski Kongres Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, ze zmianami uchwalonymi w dniu 15 marca 2014 r., przez XIX Nadzwyczajny Wszechpolski Kongres Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Pierwszy ze statutów został uznany przez dra Aleksandra Skarżyńskiego Dyrektora Urzędu

do Spraw Wyznań pismem z dnia 29 stycznia 1971 r. (Nr NK-803/19/1/71), właśnie na podstawie art. 2 ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz na podstawie upoważnienia zawartego w §2, poz. 7 uchwały nr 173/65 Rady Ministrów z dnia 10 lipca 1965 r., dotyczącej przekazania niektórych kompetencji w sprawach wyznaniowych [zob. W. Wysoczański, *Prawo wewnętrzne nierzymskokatolickich kościołów i wyznań w PRL*, Warszawa 1971, s. 268–278; W. Wysoczański, M. Pietrzak, *Prawo kościołów i związków wyznaniowych nierzymskokatolickich w Polsce*, Warszawa 1997, s. 381–395; *Mniejszości wyznaniowe w Polsce. Prawo wewnętrzne (statutowe)*, wprowadzenie, zbiór statutów, opracowanie R. Brożyniak, M. Winiarczyk-Kossakowska, Warszawa 2014, s. 79–91].

Istotnym zagadnieniem prawnym była i jest skuteczność derogacji, po drugiej wojnie światowej, na drodze administracyjnej rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. W praktyce oznaczało to uchylenie aktu normatywnego decyzją administracyjną. Kompetencje w zakresie uznawania prawa wewnętrznego związków religijnych Rada Ministrów przekazała Dyrektorowi Urzędu do Spraw Wyznań, na podstawie niepublikowanej uchwały z dnia 10 lipca 1965 r. (nr 173/65). Zatwierdzał on w drodze decyzji administracyjnej statuty wewnętrzne zainteresowanych związków wyznaniowych, przy tym nierzadko uchylał rządowe rozporządzenie z okresu II Rzeczypospolitej.

Praktyka ta, nawet w ówczesnych realiach prawnych, budziła poważne wątpliwości. W przypadku Muzułmańskiego Związku Religijnego, podobnie jak Karaimskiego Związku Religijnego, przyjęto „domyślną derogację” przedwojennego rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Zwrócił na to uwagę Marcin Olszówka, który uznał, że „Skuteczność derogacji rozporządzenia drogą administracyjną dokonaną przez Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań podaje w wątpliwość nie tylko wadliwy sposób uzyskania kompetencji przez ten organ, który nabył w drodze «subdelegującej» uchwały Rady Ministrów faktycznie zmieniającej wyraźny przepis, bądź co bądź, obowiązującego aktu ustawodawczego. Przede wszystkim podkreślić trzeba, że w drodze aktu administracyjnego nie sposób uchylić aktu normatywnego” (M. Olszówka, *Konstytucja PRL a system źródeł prawa wyznaniowego do roku 1989*, Warszawa 2016, s. 82–83). Związany jest z tym również obecny charakter statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego z 2014 r. i wprowadzone do niego później zmiany.

Obydwa wyżej wskazane statuty, tj. z dnia 12 stycznia 1969 r. oraz 28 lutego 2009 r., nie zostały poddane zgodnie z art. 2 ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego

w Rzeczypospolitej Polskiej procedurze uzgodnienia. Ostatni z nich został jedynie przekazany do wiadomości właściwego ministra (zob. R. Kaczmarczyk, *Status prawny i faktyczny muzułmańskich związków wyznaniowych w Polsce*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2016, tom 19, s. 266–269; P. Borecki, *Obsada godności Muftiego Muzułmańskiego Związku Religijnego a zasady Konstytucji RP*, „*Studia Prawnicze*” 2018, nr 1, s. 10–13; Ł. Baszak, *Prace legislacyjne nad ustawą o stosunku Państwa do Karaimskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, „*Folia Iuridica Universitatis Wratislaviensis*”, tom 4, 2015, nr 1, s. 173). Oczywiście, jest to sprzeczne z wyżej wymienionym art. 2 ustawy z 1936 r., zgodnie z którym „Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej korzysta w swym życiu wewnętrznym z pełnej wolności rządzenia się, w ramach praw obowiązujących, przepisami swego Statutu (Ustawy Wewnętrznej), uznanego przez Państwo w drodze rozporządzenia Rady Ministrów”, a „Statut Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej stanowi wraz z ustawą niniejszą podstawę prawną organizacji tego Związku” (zdanie drugie art. 2 ustawy).

6. Konieczność zmiany *status quo*, w zakresie nowelizacji albo uchwalenia nowej regulacji i, co za tym idzie, uchylecia ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, była dostrzegana jeszcze w latach 90. XX wieku. Wiązały się z tym prace nad nową ustawą o stosunku państwa polskiego do wyznania muzułmańskiego, przy czym dotyczyły one również nowelizacji ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej [zob. J. Sobczak, *Położenie prawne polskich wyznawców islamu*, (w:) *Islam a świat*, pod red. R. Bäckera, S. Kitaba, Toruń 2003, s. 207–209].

W praktyce prace nad nową ustawą rozpoczęły się w marcu 2001 r., kiedy to podczas Kongresu Muzułmańskiego Związku Religijnego została powołana specjalna komisja. Następnie, w dniu 18 grudnia 2003 r. został opracowany bilateralnie nowy projekt ustawy, który nie spowodował postępu prac legislacyjnych. W dniu 26 kwietnia 2007 r. Mufti T. Miśkiewicz skierował do ówczesnego Prezesa Rady Ministrów wnioski o zawarcie umowy, zgodnie z art. 25 ust. 5 Konstytucji, przesyłając jednocześnie projekty umowy oraz ustawy. Rok później została podjęta decyzja o utworzeniu wspólnego zespołu redakcyjnego, a do kwietnia 2011 r. odbyło się sześć posiedzeń tego zespołu (zob. P.A. Leszczyński, *Regulacja stosunków między państwem a nierzymskokatolickimi Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi określona w art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, *Gorzów Wielkopolski* 2012, s. 339).

Wynika z tego, że kierownictwo Muzułmańskiego Związku Religijnego już w kwietniu 2007 r. wystąpiło do Rady Ministrów z wnioskiem o zawarcie

odnośnej umowy, która miała dotyczyć wydania nowej ustawy, odpowiadającej współczesnemu stanowi prawnemu. W ocenie ówczesnego Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji wniosek ten zasługiwał na uwzględnienie, gdyż większość przepisów ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej nie miała ówczasie, co ma miejsce także obecnie, zastosowania ze względu na zasadniczą zmianę realiów społeczno-politycznych oraz prawnych. Dotyczyło to przede wszystkim uprawnień nadzorczych państwa polskiego w stosunku do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, które charakteryzowały ustawę z lat 30. XX wieku [zob. P. Borecki, *Położenie prawne wyznawców islamu w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2008, z. 1, s. 82; dzień 27 maja 2008 r. jako datę wpływu wniosku do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji, podaje M. Radajewski, *Charakterystyka wspólnot religijnych, które wystąpiły od 2008 r. o uregulowanie stosunków z państwem w drodze umów z art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, (w:) *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, pod red. P. Stanisza, M. Ordon, Lublin 2013, s. 198–201; natomiast datę 4 marca 2008 r. jako dzień wystąpienia do Prezesa Rady Ministrów przez Muzułmański Związek Religijny z wnioskiem o zawarcie umowy, podaje E. Ignaciuk, *Realizacja art. 25 ust. 5 Konstytucji RP w praktyce Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji*, (w:) *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, pod red. P. Stanisza, M. Ordon, Lublin 2013, s. 225–226].

7. W związku z tym należy uznać, że ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz wydane na jej podstawie rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, mimo że nie zostały formalnie uchylone przez polskiego ustawodawcę, nie odpowiadają współczesnym regulacjom z zakresu prawa wyznaniowego, w szczególności po wejściu w życie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.). Podobnie rzecz ma się ze statutami Muzułmańskiego Związku Religijnego wydanymi po drugiej wojnie światowej.

Powoduje to, że współcześnie ma miejsce chaos legislacyjny i dualizm prawny. Po pierwsze, formalnie nadal obowiązuje ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz statut, stanowiący załącznik do rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, które utraciły w dużej mierze swoją aktualność

po drugiej wojnie światowej. Po drugie, obecnie – niezależnie od tych regulacji – obowiązuje statut Muzułmańskiego Związku Religijnego z 2009 r., ze zmianami wprowadzonymi w 2014 r. w Białymstoku przez XIX Nadzwyczajny Wszechpolski Kongres Muzułmańskiego Związku Religijnego Rzeczypospolitej Polskiej. Ostatnia kwestia wynika z polityki wyznaniowej prowadzonej po drugiej wojnie światowej przez władze państwa polskiego, a obecnie nadal kontynuowanej przez administrację publiczną.

Po wejściu w życie postanowień Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. stan ten jeszcze w większym stopniu spotęgował zamęt, w zakresie podstaw prawnych funkcjonowania Muzułmańskiego Związku Religijnego w państwie polskim (zob. P.A. Leszczyński, *Regulacja stosunków między państwem a nierzymskokatolickimi Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi określona w art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, Gorzów Wielkopolski 2012, s. 339–341; P. Borecki, *Prawodawstwo wyznaniowe z okresu II Rzeczypospolitej we współczesnym polskim systemie prawnym*, „*Studia Prawa Publicznego*” 2014, nr 4, s. 65–72; A. Kiliszewicz, *Prawne aspekty własności muzułmańskiej w prawie polskim*, „*Wrocławskie Studia Erazmiańskie*” 2016, z. 10. „Wolność, równość i własność w prawie i polityce”, s. 529 i n.; T. Kulicki, *Ustawa o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego*, „*Temidium.pl*” 2018; A. Maciąg, *(Nie) ważny Statut Muzułmańskiego Związku Religijnego*, „*Progress. Journal of Young Researchers*” 2022, nr 11).

W związku z tym w zaistniałej sytuacji faktycznej oraz prawnej pojawiały się propozycje wyjścia z tej w zasadzie patowej sytuacji. Po pierwsze, W. Brzozowski stwierdził, w odniesieniu do całości wyznaniowego ustawodawstwa przedwojennego, że utraciło ono *en bloc* moc obowiązującą, w oparciu o instytucję z zakresu teorii prawa – *desuetudo* (odwyknienia), co jednak może powodować pewne wątpliwości praktyczne (zob. W. Brzozowski, *Przedwojenne ustawodawstwo wyznaniowe a Konstytucja RP z 1997 r.*, „*Przegląd Legislacyjny*” 2012, nr 1, s. 20–21).

Warto jednak zaznaczyć, że konstrukcja prawna *desuetudo* (odwyknienia), dotyczy nieobowiązywania aktów prawnych z powodu ich długotrwałego niewykonywania oraz nieprzestrzegania w praktyce zawartych w nich unormowań. *Desuetudo* polega zasadniczo na tym, że określone przepisy prawa nie są ani przestrzegane ani stosowane. Dlatego uważa się je za nieobowiązujące, w związku ze zmienionymi warunkami ustrojowo-społecznymi. W nauce podkreśla się, że ma zastosowanie behawioralne kryterium obowiązywania prawa. W związku z tym norma prawna nie obowiązuje, gdyż nie jest ani przestrzegana, ani stosowana. Poza tym uznaje się, że jej nieobowiązywanie jest związane ze zmienionymi warunkami społecznymi, co z kolei opiera się na elementach aksjologicznych [zob. J. Wróblewski, *Concepts of Legal System and Conceptions of*

Validity (Pojęcia systemu o obowiązywania prawa), „Acta Universitatis Lodzensis”, Folia Iuridica 24, Teoria Prawa, Łódź 1986, s. 16 i n.; J. Nowacki, Z. Tabor, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 1994, s. 151–152]. W ten sposób określona norma prawna nie jest w praktyce stosowana przez organy państwowe, a jak uznał Zygmunt Ziemiński, „dopuszczalność *desuetudo* przejawia się zwłaszcza w okresach zasadniczych przemian społeczno-ustrojowych, gdy działalność legislatorów nie prowadzi do dostatecznie szybkich zmian przepisów prawnych, a jurysprudencja nie potrafi dostatecznie szybko doprowadzić do merytorycznego usystematyzowania norm prawnych na podstawie nowych i dawniej wydanych przepisów”, dodając, że „Kluczową sprawą jest jednak zmiana podstawowych wartości, którym realizowanie danego systemu prawnego ma służyć (...)”, (Z. Ziemiński, *Desuetudo*, „Państwo i Prawo” 1994, z. 11, s. 7–8).

W praktyce instytucja *desuetudo* odgrywała i odgrywa pewną rolę w polskim systemie prawnym [zob. R. Jastrzębski, Opinia prawna dotycząca petycji nr BKSP-144-IX-320/21 w sprawie uchylecia dekretu z dnia 15 listopada 1946 r. o zajęciu majątku państw pozostających z Państwem Polskim w stanie wojny w latach 1939-1945 i majątku osób prawnych i obywateli tych państw oraz o zarządzie przymusowym nad tymi majątkami (Dz. U. Nr 62, poz. 342 ze zm.), BAS-WAL-557/21]. Instytucja ta bowiem była stosowana, w szczególności po drugiej wojnie światowej wobec ustawodawstwa państwa polskiego sprzed wybuchu drugiej wojny światowej (zob. J. Litwin, *W sprawie mocy obowiązującej niektórych ustaw przedwojennych*, „Palestra” 1957, nr 1; Z. Fenichel, *Nieuchylone a jednak nieobowiązujące*, „Państwo i Prawo” 1946, nr 1; A. Stawarska-Rippel, *Nie uchylone a jednak nieobowiązujące. O niektórych aspektach ciągłości prawnej w początkach Polski Ludowej*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2004, nr 1). Zwrócił na to uwagę Józef Litwin, który stwierdził, że „W okresie rewolucyjnej odbudowy państwowości polskiej w latach 1944–1945 nastąpiło przejście systemu prawa, jaki obowiązywał we wrześniu 1939 r.”, przy czym „Przejście to nie nastąpiło jednak w drodze «sukcesji», nie miało też charakteru afirmacji mechanicznej ciągłości prawnej, nie objęło całokształtu norm ustawodawstwa przedwrześniowego” (zob. J. Litwin, *W sprawie mocy obowiązującej niektórych ustaw przedwojennych*, „Palestra” 1957, nr 1, s. 14).

W związku z tym miała zastosowanie, zdaniem Zygmunta Fenichela, zasada *ratio iuris posterior derogat priori*, wypowiedziana przez Antoniego Peretiatkowicza. Dlatego, w zasadzie obowiązywały akty prawne, które nie były sprzeczne z nowym ustrojem państwa polskiego po drugiej wojnie światowej (zob. Z. Fenichel, *Nieuchylone a jednak nieobowiązujące*, „Państwo i Prawo” 1946, nr 1; A. Stawarska-Rippel, *Nie uchylone a jednak nieobowiązujące. O niektórych aspektach ciągłości prawnej w początkach Polski Ludowej*, „Kwartalnik Prawa Publicznego” 2004, nr 1), przy czym na marginesie rozważań należy pozostawić

kwestię legitymizacji nowej władzy ludowej oraz ówczesnej instrumentalizacji prawa [zob. Z. Wawak, *Legitymacja prawna KRN*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 1993, z. 4; L. Morawski, *Instrumentalizacja prawa (zarys problemu)*, „Państwo i Prawo” 1993, z. 6]. Należy jednak zaznaczyć, o czym była mowa wyżej, że polski ustawodawca po drugiej wojnie światowej dokonał dwukrotnie zmiany ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej w związku z unifikacją prawa cywilnego i, co za tym idzie, można założyć, że uznał obowiązywanie tej ustawy wyznaniowej, mimo zmienionych realiów politycznoustrojowych.

Oczywiście, możliwa jest współcześnie derogacja (uchylenie) całkowite albo częściowe przedmiotowej ustawy przez polski parlament, przy czym zdaniem W. Brzozowskiego powinno się to odbyć, co do zasady, w oparciu o wymogi formalne zawarte w art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Ponadto, taka nowelizacja powinna polegać na uchyleniu przepisów niezgodnych z aktualnym systemem prawnym, co spowodowałoby pozostawienie regulacji szczątkowej. Możliwe byłoby także podjęcie przez Radę Ministrów negocjacji, w trybie art. 25 ust. 5 Konstytucji, z przedstawicielami związku wyznaniowego, których celem miałyby być zastąpienie obecnie obowiązujących aktów nową ustawą wyznaniową. Istnieje jeszcze możliwość skierowania do Trybunału Konstytucyjnego wniosku, o zbadanie konstytucyjności określonych przepisów tej ustawy wyznaniowej, który mogą złożyć na podstawie art. 191 ust. 1 pkt 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej wspólnoty wyznaniowe. W ten sposób Trybunał mógłby uchylić przepisy ustawy, które nie są zgodne z obecnie obowiązującą ustawą zasadniczą, a związek wyznaniowy funkcjonowałby w oparciu o nieuchylne przepisy ustawy do czasu uchwalenia nowej regulacji, w trybie art. 25 ust. 2 Konstytucji (zob. W. Brzozowski, *Przedwojenne ustawodawstwo wyznaniowe a Konstytucja RP z 1997 r.*, „Przegląd Legislacyjny” 2012, nr 1, s. 22–24; P. Borecki, *Prawodawstwo wyznaniowe z okresu II Rzeczypospolitej we współczesnym polskim systemie prawnym*, „Studia Prawa Publicznego” 2014, nr 4, s. 73–90).

8. Obecnie istotne znaczenie, w przedmiotowej sprawie, ma art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z którym stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami. Co istotne, zawarcie takiej umowy stanowi przesłankę konstytucyjną dalszych prac legislacyjnych. Znalazło to potwierdzenie w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 2003 r. (sygn. akt K 13/02, OTK-A 2003, nr 4, poz. 28; zob. P. Borecki, M. Pietrzak, *Glosa do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 2 kwietnia 2003 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2003, nr 5, s. 102–103). Zdaniem Trybunału art. 25 ust. 4

i 5 Konstytucji „wyrażają zasadę uregulowania stosunków między państwem a kościołami i związkami wyznaniowymi w drodze dwustronnej”, a „Konstytucja gwarantuje kościołom i związkom wyznaniowym równe prawa do zawarcia umów w sprawie unormowania ich stosunków z Państwem, a w szczególności równość w prowadzeniu negocjacji, w których dochodzi do wspólnych ustaleń co do ukształtowania wzajemnych stosunków”. Ponadto, „Jednym z celów omawianej regulacji konstytucyjnej, stwarzającej obowiązek negocjowania rozwiązań prawnych dotyczących danego kościoła z jego przedstawicielami, jest dostosowanie treści ustawodawstwa dotyczącego spraw wyznaniowych do specyfiki poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych. Wyklucza to identyczność rozwiązań dotyczących poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych. Prawodawca konstytucyjny zakłada tym samym różnicowanie regulacji prawnych w takim zakresie, w jakim jest to uzasadnione odmienną sytuacją faktyczną poszczególnych kościołów i związków wyznaniowych. Zasada równouprawnienia, (...), realizuje się w konsekwencji również przez uzgodnienie, w wyniku negocjacji, regulacji prawnych uwzględniających historyczne ukształtowanie sytuacji kościołów i związków wyznaniowych”. W związku z tym według Trybunału art. 25 Konstytucji „przewiduje normowanie statusu kościołów i związków wyznaniowych, w tym również spraw spornych między nimi, w trybie dwustronnym, w drodze ustaw uchwalanych na podstawie umów zawieranych przez Radę Ministrów z władzami danego kościoła. Ustawodawca nie może w związku z tym rozwiązywać sporów między kościołami i związkami wyznaniowymi w sposób jednostronny, narzucając określone rozwiązania stronom. Powinien natomiast preferować regulacje oparte na porozumieniu między stronami”.

Właśnie taka umowa dwustronna, poprzedzająca uchwalenie przedmiotowej ustawy, determinuje, czy wprost przesądza, o treści przyszłej ustawy partykularnej. Co ważne, nie ma ona charakteru cywilistycznego, ale charakter publicznoprawny i odpowiada politycznemu porozumieniu (zob. Z. Witkowski, *Opinia w sprawie zagadnień prawnych wynikających z art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, „Przegląd Legislacyjny” 2000, nr 2, s. 99–100, 104). Stronami tej umowy są Rada Ministrów i „właściwi przedstawiciele kościołów oraz związków wyznaniowych”. Jej treść powinna być zgodna z wolą stron, podlega ona bowiem negocjacjom. Zawarta umowa stanowi podstawę uchwalenia partykularnej ustawy wyznaniowej, przy czym w doktrynie prawa wyznaniowego wyróżnia się dwa modele przekształcenia umowy w ustawę partykularną, tj. pierwszy zakłada, że ustawa niejako stanowi dosłowne przepisanie postanowień zawartej umowy do tekstu projektu określonej ustawy wyznaniowej, drugi zaś model polega na tym, iż projekt takiej ustawy stanowi załącznik do zawartej umowy [szerzej: B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*,

Warszawa 2012, s. 188–191; M. Olszówka, komentarz do art. 25, (w:) *Konstytucja RP, t. I. Komentarz art. 1-86*, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2016, s. 679–683; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. I, Wstęp, art. 1-29*, red. naukowa L. Garlicki, M. Zubik, Warszawa 2016, s. 622–630; *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, red. naukowa P. Tuleja, Warszawa 2019, s. 103–104].

Art. 25 ust. 5 Konstytucji doczekał się już szerokiego omówienia w literaturze prawa wyznaniowego, w szczególności w zakresie: podobieństwa do włoskich rozwiązań prawnych; charakteru prawnego oraz procedury zawierania umowy, zwłaszcza kompetencji Rady Ministrów; relacji zachodzących między umową a ustawą, w tym ich zakresu przedmiotowego; podmiotów do których należy inicjatywa ustawodawcza; wnoszenia poprawek w toku prac legislacyjnych; późniejszej nowelizacji ustawy [szerzej: M. Pietrzak, *Stosunki państwo-kościół w nowej Konstytucji*, „Państwo i Prawo” 1997, z. 11–12, s. 180–181; Z. Witkowski, *Kilka uwag w sprawie zakresu kompetencji Rady Ministrów z art. 25 ust. 5 nowej Konstytucji RP*, (w:) *Konstytucja. Wybory. Parlament. Studia ofiarowane Zdzisławowi Jaroszowi*, pod red. L. Garlickiego, Warszawa 2000; P.A. Leszczyński, *Zagadnienia wyznaniowe w Konstytucji RP*, Warszawa 2001, s. 57–60; T.J. Zieliński, *Regulacja stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi w trybie art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, „Państwo i Prawo” 2003, z. 7; J. Szymanek, *Stosunki wyznaniowe we współczesnej Polsce (elementy prawa i praktyki)*, (w:) *Polska w Unii Europejskiej a stosunki wyznaniowe*, pod red. Cz. Janika, Toruń 2005, s. 76–82; J. Szymanek, *Prawo wyznaniowe w praktyce III RP (zagadnienia wybrane)*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2006, z. 1; P.A. Leszczyński, *Implementacja art. 25 ust. 5 Konstytucji RP – przegląd wybranych problemów*, (w:) *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. naukowa P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa 2009; W. Uruszczak, *Art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Problemy interpretacyjne*, (w:) *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. naukowa P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, Warszawa 2009; M. Olszówka, *Ustawy wyznaniowe. Art. 25 ust. 5 Konstytucji RP – próba interpretacji*, Warszawa 2010; P.A. Leszczyński, *Regulacja stosunków między państwem a nierzymskokatolickimi Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi określona w art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, Gorzów Wielkopolski 2012; *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, pod red. P. Stanisza, M. Ordon, Lublin 2013; M. Olszówka, *Wpływ Konstytucji RP z 1997 r. na system źródeł prawa wyznaniowego*, Warszawa 2016, s. 260–282].

Należy jednak zaznaczyć, że dotychczas nie została uchwalona kompleksowa ustawa właśnie na podstawie art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej, przy czym jako pewne wyjątki podaje się w doktrynie prawa wyznaniowego dwie ustawy, mianowicie z dnia: 17 grudnia 2009 r. o uregulowaniu stanu

prawnego niektórych nieruchomości pozostających we władaniu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego (Dz. U. z 2010 r. Nr 7, poz. 43; zob. druk sejmowy nr 2060, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VI kadencja) oraz 13 maja 2011 r. o finansowaniu Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie z budżetu państwa (Dz. U. Nr 144, poz. 849; zob. druk sejmowy nr 1411, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej VI kadencja). Wymienione wyżej ustawy, zdaniem Moniki Piszcz-Czapli, stanowią „realizację ducha art. 25 ust. 5 Konstytucji RP” [zob. M. Piszcz-Czapla, *Uregulowanie własności pounickich nieruchomości oraz finansowanie Prawosławnego Seminarium Duchownego w Warszawie w świetle art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, (w:) *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, pod red. P. Stanisza, M. Ordon, Lublin 2013, s. 248].

Co istotne, obydwie ustawy w zasadzie dotyczyły spraw majątkowych i, co za tym idzie, można je uznać co najwyżej za próby realizacji art. 25 ust. 5 Konstytucji, m.in. stanowisko takie zajął, w odniesieniu do pierwszej z ustaw, Dariusz Walencik, który stwierdził, że „Na pocieszenie można dodać, że we Włoszech na realizację analogicznego przepisu czekano 40 lat” (D. Walencik, *Realizacja art. 25 ust. 5 Konstytucji RP*, „Państwo i Prawo” 2010, z. 6, s. 54). Jednak druga z wyżej wymienionych ustaw została poprzedzona zawarciem w dniu 6 kwietnia 2011 r. umowy między ówczesnym Ministrem Spraw Wewnętrznych i Administracji, który reprezentował Radę Ministrów, a Prawosławnym Metropolitą Warszawskim i Calej Polski. Fakt ten stanowił, zdaniem D. Walencika, spełnienie wymogu zawartego w art. 25 ust. 5 Konstytucji, co jego zdaniem doprowadziło po raz pierwszy do realizacji tego przepisu Konstytucji, ale tylko w zakresie zagadnień finansowych [zob. D. Walencik, *Formalnoprawne uwarunkowania stanowienia regulacji prawnych dotyczących finansowania związków wyznaniowych w Rzeczypospolitej Polskiej*, (w:) *Finansowanie Kościołów i innych związków wyznaniowych*, red. P. Sobczyk, K. Warchałowski, Warszawa 2013, s. 50–51].

Odnosząc się do sytuacji faktycznej oraz prawnej Muzułmańskiego Związku Religijnego należy podzielić pogląd Pawła Boreckiego, który stwierdził, że art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej ustanawia zasadę bilateralności, a nie arbitralności regulacji przez państwo, gdyż „Stosunki między państwem a związkami wyznaniowymi, w tym skupiającymi wyznawców islamu, winny być określone w formie ustaw uchwalonych na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami” oraz „Każdej z tych wspólnot przysługuje prawo do wystąpienia do Rady Ministrów z wnioskiem o przystąpienie do negocjacji w sprawie zawarcia umowy i wydania odpowiedniej ustawy” (P. Borecki, *Położenie prawne wyznawców islamu w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2008, z. 1, s. 81).

W przypadku jednak Muzułmańskiego Związku Religijnego zawarcie takiej umowy może być utrudnione ze względu na to, iż jego reprezentantem w negocjacjach z Radą Ministrów oraz sygnatariuszem umowy, jako naczelny organ Związku, zgodnie z obecnym stanem faktycznym i prawnym, będzie Mufti, który zdaniem P. Boreckiego, może „sabotować wszelkie próby osłabienia jego pozycji w nowej regulacji ustawowej, zwłaszcza polegające na rozszerzeniu kompetencji organów kolegialnych (...)”, przy tym „Instrumenty prawne presji na Muftiego w trakcie prac legislacyjnych są bardzo ograniczone” (P. Borecki, *Obsada godności Muftiego Muzułmańskiego Związku Religijnego a zasady Konstytucji RP*, „Studia Prawnicze” 2018, nr 1, s. 23–24).

9. Z omówionym wyżej stanem prawnym koresponduje współczesna judykatura, która jest związana przede wszystkim z sytuacją, panującą w Muzułmańskim Związku Religijnym, w szczególności dotyczy wydanego Tomaszowi Miśkiewiczowi zaświadczenia (z 31.01.2013 sygn. DWRMNiE-6734-1-IX/2013/HK) przez Józefa Różańskiego Dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji. Dotyczy ona wewnętrznego konfliktu panującego między T. Miśkiewiczem a muzułmańskimi gminami wyznaniowymi, zwłaszcza społecznością etniczną Tatarów Polskich. Dlatego kwestie te nie mogą być przedmiotem opinii prawnej, gdyż zawierają stwierdzenia oceniające i wartościujące oraz podają fakty z zakresu działalności T. Miśkiewicza, których nie obejmuje swoim zakresem opinia prawna.

Na wstępie, należy zaznaczyć, że judykatura sądowa, dotycząca Muzułmańskiego Związku Religijnego obejmuje orzeczenia: Trybunału Konstytucyjnego, Sądu Najwyższego, Naczelnego Sądu Administracyjnego, wojewódzkich sądów administracyjnych, w szczególności w Warszawie. W pierwszym przypadku Trybunał w dwóch postanowieniach, które dotyczyły członkostwa w gminie wyznaniowej żydowskiej, powołał się m.in. na podobne regulacje w tym zakresie zawarte w ustawie z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (zob. postanowienia z dnia: 18 lutego 2015 r., sygn. akt P 48/13, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy. Seria A” 2015, nr 2, poz. 22 ze zdaniem odrębnym Wojciecha Hermelińskiego; 18 lutego 2015 r. sygn. akt S 2/15, „Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego. Zbiór Urzędowy. Seria A” 2015, nr 2, poz. 23).

Z kolei w postanowieniu z dnia 12 maja 2016 r. (sygn. akt IV CSK 529/15, „Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna. Zbiór Urzędowy” 2017, nr 3, poz. 35; zob. P. Borecki, *W sprawie autonomii i niezależności związku wyznaniowego – uwagi na tle postanowienia Sądu Najwyższego – Izba Cywilna z 12.05.2016 r., IV CSK 529/15*, „Polski Proces Cywilny” 2018, nr 1) Sąd Najwyższy, oddalając skargę kasacyjną, stwierdził w sentencji, że „W sprawie o stwierdzenie ważności uchwały kościoła lub związku wyznaniowego dotyczącej obsady funkcji w tym

kościół lub związku droga sądowa jest niedopuszczalna”. W przedmiotowej sprawie powódka żądała stwierdzenia nieważności uchwały XV Nadzwyczajnego Kongresu Muzułmańskiego w Białymstoku z dnia 20 marca 2004 r. w przedmiocie wyboru Tomasza M. Muftim Muzułmańskiego Związku Religijnego.

W uzasadnieniu postanowienia Sąd zaznaczył, że „W myśl art. 25 ust. 3 Konstytucji, stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadzie poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie i współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego. Kategoria autonomii odnosi się do sfery wewnętrznej i oznacza prawo do samodzielnego rozstrzygania o sprawach kościoła lub związku wyznaniowego, a kategoria niezależności dotyczy relacji zewnętrznych i oznacza brak podporządkowania państwu. Do «swojego zakresu» kościoła lub związku wyznaniowego należy zaliczyć nie tylko ich działalność religijną *sensu stricto*, ale również sprawy organizacyjno-samorządowe, co rozciąga się na ich wewnętrzną organizację, hierarchię, kompetencje i stosunki między jednostkami, organami i innymi podmiotami struktury kościoła lub związku oraz elekcję i obsadę personalną urzędów (funkcji) sprawujących kult, zajmujących się nauczaniem lub zarządzaniem, a także kwestie odnoszące się do przyjmowania albo wykluczania wiernych ze wspólnoty, łącznie z ich pozycją w ramach wspólnoty i relacjami z jej organami i strukturą. W ramach «swojego zakresu» obowiązuje własne prawo kościoła lub związku wyznaniowego, którym może być prawo stanowione przez kościół lub związek albo nawet prawo pochodzenia ustawowego, jeżeli zaakceptował je kościół lub związek (art. 25 ust. 5 Konstytucji), nie obowiązują zaś normy państwowego (powszechnego) porządku prawnego, które wobec tego nie mogą być podstawą do konstruowania praw podmiotowych lub sytuacji prawnie chronionych dla kościoła lub związku albo ich wiernych w ich wzajemnych relacjach mieszczących się w tym zakresie”.

Dlatego, „Z uwzględnieniem regulacji konstytucyjnych, w tym przede wszystkim art. 25 ust. 3 Konstytucji, należy stosować normy rangi ustawowej odnoszące się do stosunków między kościołami i związkami wyznaniowymi oraz państwem. W zakresie stosunków między Muzułmańskim Związkiem Religijnym oraz Państwem Polskim co do zasady zachowały moc obowiązującą przepisy ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej [por. postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 19 lutego 2015 r. (przypis Autora: 18 lutego jest podany jak data postanowienia w OTK Zb. Urz.) sygn. akt S 2/15, OTK Zb. Urz. 2015, nr 2, poz. 23], należy jednak uwzględnić, że powstały one w czasie, gdy stosunki pomiędzy państwem a kościołami lub związkami wyznaniowymi – inaczej niż obecnie – były kształtowane w myśl zwierzchnictwa państwa”. W obecnych zaś realiach konstytucyjnych oraz ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o granicach wolności sumienia

i wyznania należy „kierować się założeniem, że Związek korzysta z autonomii i niezależności w «swoim zakresie» w rozumieniu i w granicach określonych przez art. 25 ust. 3 Konstytucji, a regulacje ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (np. art. 6 ust. 1, art. 7, 8 ust. 3 i art. 9) w granicach, w których mogłyby z tym kolidować, nie mogą stać temu na przeszkodzie, w granicach zaś, w których są akceptowane przez Związek, mogą być traktowane jako jego własne prawo odnoszące się do tego zakresu”. W konkluzji uzasadnienia Sąd Najwyższy stwierdził, że „Gwarancja autonomii i niezależności Związku w ramach «swojego zakresu», statutowana w art. 25 ust. 3 Konstytucji implikuje natomiast niedopuszczalność ingerencji sądu jako organu władzy państwowej w «swoją zakres» Związku, a więc także niedopuszczalność sądowej oceny prawidłowości stosowania własnego prawa przez Związek, w tym co do wyboru Muftiego Związku”.

Pokłosiem tego postanowienia Sądu Najwyższego, opierającego się na postanowieniu Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2015 r. (sygn. akt P 48/13), które niejako „sankcjonowało” obowiązywanie ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, było następne postanowienie Sądu Najwyższego oraz orzecznictwo sądów administracyjnych, tj. wojewódzkich sądów administracyjnych (dalej: WSA) oraz Naczelnego Sądu Administracyjnego (dalej: NSA).

W postanowieniu z dnia 14 grudnia 2018 r. (sygn. akt I CZ 109/18, zawarte: baza orzeczeń, www.sn.pl) Sąd Najwyższy stwierdził, że „Urząd Muftiego w Muzułmańskim Związku Religijnym – jak wynika z zaświadczeń wystawionych przez władze państwowe i złożonych do akt – sprawuje T.M. wybrany 20 marca 2004 r. na Wszechpolskim Kongresie Elekcyjnym Muzułmańskim. Skuteczność tego wyboru jest jednak kwestionowana w Związku Religijnym, a na piastowanie urzędu Muftiego powołuje się też J.A., który został wybrany na Muftiego przez mający miejsce 15 października 2016 r. Kongres Elekcyjny Muzułmańskiego Związku Religijnego. Urząd Muftiego nie może być jednak obsadzony jednocześnie przez dwie osoby, a jak wynika z szeroko uzasadnionego postanowienia Sądu Najwyższego z 12 maja 2016 r., IV CSK 526/15 (OSNC 2017, nr 3, poz. 35) sądy powszechne nie są uprawnione do rozstrzygania sporów o prawidłowość stosowania własnego prawa przez związki religijne, w tym i Muzułmański Związek Religijny”. W związku z tym „Spory dotyczące skuteczności wyboru władz związku religijnego powinny być rozstrzygane wewnątrz jego struktur, z ewentualnym zaangażowaniem władz państwowych, w takim stopniu i formach, jakie przewidziane są przez przepisy o stosunku państwa do poszczególnych kościołów i związków religijnych”.

Orzecznictwo sądów administracyjnych, w zakresie obowiązywania ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku

Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, dotyczy po pierwsze porównania zawartych w niej regulacji do ustawy z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich (zob. wyrok NSA z dnia 14 października 2014 r., sygn. II OSK 200/13; wyrok WSA w Warszawie z dnia 6 marca 2015 r., sygn. I SA/Wa 102/15; zawarte: centralna baza orzeczeń sądów administracyjnych, www.nsa.pl).

Po drugie, dotyczy wydania zaświadczenia że T. Miśkiewicz nie jest Muftim, ani też nie jest Przewodniczącym Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. W związku z tym WSA w Warszawie w wyroku z 27 października 2015 r. (sygn. I SA/Wa 1250/15; zob. postanowienie WSA w Warszawie z dnia 1 lutego 2016 r., sygn. I SA/Wa 1250/15, zawarte: centralna baza orzeczeń sądów administracyjnych, www.nsa.pl) stanął na stanowisku, że znaczenie w rozstrzygnięciu przedmiotowej sprawy mają przepisy ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, tj. art. 2, art. 4 ust. 1, art. 18 i art. 36, oraz statut, który stanowi załącznik do rozporządzenia Rada Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. W związku z tym reprezentantem Związku wobec władz państwowych jest Mufti, który stoi na jego czele, a Przewodniczący Zarządu Gminy Wyznaniowej w ogóle nie jest podmiotem, zgodnie z ustawą oraz statutem z 1936 r. Dlatego Przewodniczący Gminy jest nieuprawniony do jej reprezentowania i, co za tym idzie, podmiot taki nie ma interesu prawnego na gruncie Kodeksu postępowania administracyjnego (art. 217 §2 pkt 2 Kpa; ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego, t. j. Dz. U. 2023 r., poz. 775) do żądania wydania zaświadczenia.

W wyroku z dnia 5 czerwca 2018 r. (sygn. I SA/Wa 2273/17, zawarte: centralna baza orzeczeń sądów administracyjnych, www.nsa.pl) WSA w Warszawie stwierdził, że „skoro w 2004 r. został dokonany wybór Muftiego, to organ nie był umocowany do przyjęcia powiadomienia odnośnie wyboru innej osoby na to stanowisko. Stanowisko było już bowiem obsadzone. Minister nie może być ani arbitrem, ani stroną sporu dotyczącego wyboru Muftiego. Jak wyżej wskazano, organ w 2004 r. przyjął powiadomienie o wyborze Muftiego, a stanowisko to jest dożywotnie, to nowe zgłoszenie nie mogło być przez organ przyjęte”, dodając, że „Nie można tracić z pola widzenia, że przepisy ustawy jak i statutu nie przewidują możliwości odwołania Muftiego, unieważnienia jego wyboru, jak również kadencyjności piastowania jego stanowiska”, a „organ administracji nie jest uprawniony do oceny legalności wyboru osób na stanowiska, czy też w skład organów związków wyznaniowych. Zgodnie z art. 25 ust. 3 Konstytucji, stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane na zasadach poszanowania ich autonomii. Konstytucja potwierdza

prawo kościołów i innych związków wyznaniowych do tworzenia własnego prawa wewnętrznego, dotyczącego spraw immanentnie związanych z ich działalnością bez ingerencji państwa. Szczególnymi konstytucyjnymi gwarancjami proceduralnymi respektowania przez państwo autonomii kościołów i innych związków wyznaniowych są: zasada regulacji stosunków między państwem a poszczególnymi wspólnotami religijnymi w formie dwustronnej – w oparciu o umowę (art. 25 ust. 4 i 5 Konstytucji)”.

Kontynuacją przyjętej linii orzeczniczej był wyrok WSA w Warszawie z dnia 4 czerwca 2019 r. (sygn. I SA/Wa 1620/18, zawarte: centralna baza orzeczeń sądów administracyjnych, www.nsa.pl), który dotyczył odmowy wydania zaświadczenia przez wojewodę o istnieniu podmiotu prawnego, jakim jest gmina muzułmańska. Co istotne, Minister Spraw Wewnętrznych, podobnie jak w wyżej omówionej sprawie zakończonej wyrokiem WSA w Warszawie z dnia 5 czerwca 2018 r. (sygn. I SA/Wa 2273/17, zawarte: centralna baza orzeczeń sądów administracyjnych, www.nsa.pl), powołał się i podzielił pogląd Sądu Najwyższego wyrażony w postanowieniu z dnia 12 maja 2016 r. (sygn. akt IV CSK 529/15). WSA w Warszawie, w wyroku z dnia 4 czerwca 2019 r., zaś stwierdził, że do działań prawnych w imieniu Związku i jego poszczególnych gmin wyznaniowych powołany jest Mufti, zgodnie z art. 36 ustawy oraz §5 pkt 13 statutu z 1936 r. W związku z tym „Jedynymi aktami prawnymi regulującymi ustrój i organizację Związku i gmin wyznaniowych jest ustawa i statut z 1936 r. Statut z 2009 r. nie ma mocy prawnej, ponieważ nie został zatwierdzony przez Państwo poprzez wydanie rozporządzenia przez Radę Ministrów (art. 2 ustawy)”. W tej sprawie został wydany wyrok NSA z dnia 12 stycznia 2023 r. (sygn. II OSK 51/20, zawarte: centralna baza orzeczeń sądów administracyjnych, www.nsa.pl), zgodnie z którym skarga kasacyjna została oddalona.

Od wyroku WSA w Warszawie z dnia 5 czerwca 2018 r. (sygn. I SA/Wa 2273/17) została złożona skarga kasacyjna, którą NSA oddalił. W uzasadnieniu NSA stwierdził, że odnosząc się do odmowy wszczęcia postępowania w rozpoznawanej sprawie należy wskazać, iż zawiadomienie o stwierdzeniu nieważności wyboru poprzedniego Muftiego oraz o wyborze na to stanowisko skarżącego J.A. zostało wniesione przez Gminę Muzułmańskiego Związku Religijnego, która nie posiada zdolności do reprezentowania Związku przed organami państwowymi i działania w jego imieniu, zgodnie bowiem z art. 36 ustawy z 1936 r. do działań prawnych w imieniu Związku oraz jego poszczególnych gmin wyznaniowych jest powołany Mufti. W związku z tym gmina nie była uprawniona do zawiadomienia organu państwowego o zmianie osób wchodzących do kierowniczych organów wykonawczych w Muzułmańskim Związku Religijnym, gdyż nie posiadała przymiotu strony (art. 28 Kodeksu postępowania administracyjnego).

Ponadto, NSA uznał, że ustawa z 1936 r. nie zawiera ani przesłanek nieważności wyboru na Muftiego, ani procedury jego odwołania. NSA podzielił pogląd wyrażony przez Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 12 maja 2016 r. (sygn. akt IV CSK 529/15), jednocześnie stwierdzając, że organ administracji – na etapie badania dopuszczalności wszczęcia postępowania – nie dokonuje merytorycznej oceny wniosku, a jedynie bada, czy zaszły formalne warunki do jego rozpoznania. Dlatego sąd pierwszej instancji prawidłowo stwierdził, że przepisy ustawy jak i statutu nie przewidują kadencyjności piastowania stanowiska Muftiego, w tym możliwości jego odwołania czy stwierdzenia nieważności wyboru. NSA zaznaczył przy tym, że „Organ nie ma kompetencji do dokonywania oceny zgodności z prawem podjętych przez dany związek czynności, gdyż stoi temu na przeszkodzie art. 25 ust. 3 Konstytucji”.

Z przedstawionego wyżej orzecznictwa wynika, że kluczowe znaczenie w zakresie obowiązywania jak i kognicji sądów miały postanowienie Trybunału Konstytucyjnego z dnia 18 lutego 2015 r. (sygn. akt P 48/13), które niejako „sankcjonowało” obowiązywanie ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej i wydane na jej podstawie rozporządzenie Rady Ministrów, zawierające statut Związku, oraz postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 12 maja 2016 r. (sygn. akt IV CSK 529/15), które w praktyce przesądziło o niedopuszczalności drogi sądowej przed sądami powszechnymi jak i sądami administracyjnymi, podziałającymi stanowisko Sądu Najwyższego.

Należy jednak zaznaczyć, że zarówno Trybunał Konstytucyjny, Sąd Najwyższy, sądy administracyjne, w tym Naczelny Sąd Administracyjny, nie zwróciły uwagi na stan prawny, w zakresie obowiązywania ustawy z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 sierpnia 1936 r. o uznaniu statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, po drugiej wojnie światowej, w szczególności obowiązywania uchwalonego w dniu 12 stycznia 1969 r. nowego statutu przez Wszechpolski Kongres Muzułmański i związanej z tym działalności ówczesnego Urzędu do Spraw Wyznań, z czym wiąże się uznanie statutu Związku z 1969 r. przez ówczesnego Dyrektora Urzędu do Spraw Wyznań pismem z dnia 29 stycznia 1971 r. A. Skarżyńskiego. Podobnie rzecz ma się ze statutem uchwalonym w dniu 28 lutego 2009 r. przez XVII Nadzwyczajny Wszechpolski Kongres Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, ze zmianami uchwalonymi w dniu 15 marca 2014 r., przez XIX Nadzwyczajny Wszechpolski Kongres Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, przy czym formalnie sądy administracyjne uznały, że obecnie aktami prawnymi regulującymi ustrój i organizację Związku i gmin wyznaniowych jest ustawa

i statut z 1936 r., zaś statut z 2009 r. nie ma mocy prawnej, ponieważ nie został zatwierdzony przez Państwo poprzez wydanie rozporządzenia przez Radę Ministrów, zgodnie z art. 2 ustawy.

10. Dołączone do prośby o sporządzenie opinii prawnej materiały ogniskują się w zasadzie wokół obrad XVIII Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, który odbył się w dniach 17-18 listopada 2012 r. w Białymstoku, i związanego z tym wyboru na nową kadencję Muftiego Muzułmańskiego Związku Religijnego. Co istotne, uczestniczący w Kongresie Mufti T. Miśkiewicz, uznał, że ustawa z 1936 r. oraz statut z 2009 r. określiły zwierzchnią władzę Muftiego z Muzułmańskim Związkiem Religijnym (zob. protokół obrad XVIII Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej z 17-18 listopada 2012 r., kserokopia, s. 13).

Koresponduje z odbytym Kongresem zaświadczenie z dnia 31 stycznia 2013 r. DWRMNiE-6734-1-IX/2013/HK, wydane przez Dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych, Mniejszości Narodowych i Etnicznych Józefa Różańskiego (podpisane z upoważnienia Ministra Administracji i Cyfryzacji), potwierdzającego, że Mufti Tomasz Miśkiewicz jest jednocześnie Przewodniczącym Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, z którym wiąże się wcześniejsze oświadczenie z dnia 24 listopada 2012 r. Przewodniczącego Zarządu Muzułmańskiej Gminy Wyznaniowej w Bydgoszczy, Muzułmański Związek Religijny w Rzeczypospolitej Polskiej Stefana Chazbijewicza, zgodnie z którym T. Miśkiewicz nie pełni żadnej funkcji we władzach centralnych Muzułmańskiego Związku Religijnego, przy czym przysługuje mu tytuł Muftiego, ale nie piastuje już tego urzędu.

Ponadto, w piśmie z dnia 7 lutego 2013 r. Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Najwyższe Kolegium (podpisanego przez Przewodniczącego Najwyższego Kolegium Tomasza Aleksandrowicza) do Sekretarza Stanu Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji Włodzimierza Karpińskiego w sprawie sytuacji w Muzułmańskim Związku Religijnym po XVIII Wszechpolskim Zwyczajnym Kongresie Muzułmańskiego Związku Religijnego została opisana sytuacja panująca od dłuższego czasu w tym Związku Religijnym, będąca następstwem obrad XVIII Wszechpolskiego Kongresu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, który odbył się w dniach 17-18 listopada 2012 r. w Białymstoku.

Z materiałów tych wynika, że od dłuższego czasu w Muzułmańskim Związku Religijnym ma miejsce konflikt, co do obsady godności Muftiego. Genezą sięga on XV Nadzwyczajnego Kongresu Muzułmańskiego Związku Religijnego, który odbył się w dniu 20 marca 2004 r. Na Kongresie zostało obsadzone stanowisko Muftiego, a Ministerstwo Spraw Wewnętrznych

i Administracji, Departament Wyznań i Mniejszości Etnicznych, przyjęło do wiadomości tę informację oraz wydało zaświadczenie, zgodnie z którym na stanowisko Muftiego i Przewodniczącego Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej został powołany T. Miśkiewicz (zob. zaświadczenie z dnia 9 lipca 2004 r., WR-6721-13-IX/04/HG). Oczywiście, nasuwa się istotna wątpliwość, czy XV Kongres obradował zgodnie ze postanowieniami statutu z 1936 r., co nie zostało wyjaśnione ani przez organy administracji, ani w wyżej omówionej judykaturze.

Elekcji nowego Muftiego była przeciwna część członków Muzułmańskiego Związku Religijnego i, co za tym idzie, były podejmowane próby unieważnienia jego wyboru. W 2016 r. Najwyższe Kolegium Muzułmańskie uznało wybór Muftiego w 2004 r. za nieważny. Następnie, II Wszechpolski Kongres Elekcyjny Muzułmański wybrał nowego Muftiego, ale dotychczasowy Mufti nie przyjął tego do wiadomości. W związku z tym przeciwnicy Muftiego, wybranego w 2004 r., bezskutecznie próbowali uzyskać potwierdzenie wyboru nowego Muftiego od organów państwa, tj. ministra właściwego do spraw wyznań religijnych. Ostatecznie, minister właściwy do spraw wyznań postanowieniami z dnia: 20 lipca oraz 20 października 2017 r. odmówił przyjęcia od elekta powiadomienia o wyborze w 2016 r. Minister *explicite* stwierdził w nich, że nie jest stroną wewnętrznego sporu, dotyczącego obsady urzędu Muftiego, oraz nie posiada kompetencji do jego rozstrzygnięcia. Zastrzegając jednocześnie w ostatnim z nich, że „postanowienie nie stanowi ingerencji w wewnętrzne sprawy Związku” (szerzej: P. Borecki, *Obsada godności Muftiego Muzułmańskiego Związku Religijnego a zasady Konstytucji RP*, „Studia Prawnicze” 2018, nr 1, s. 17–22).

11. Obecny stan prawny, dotyczący statusu prawnego Muzułmańskiego Związku Religijnego w państwie polskim, mimo formalnego obowiązywania ustawy i statutu z 1936 r., na co powołuje się judykatura, nie jest klarowny. Warto zaznaczyć, że realizacja wymienionych wyżej dwóch aktów prawnych z 1936 r. nie jest współcześnie możliwa w praktyce. Wynika to z faktu zmiany granic państwa polskiego, a przede wszystkim ewolucji zasad systemu prawa wyznaniowego, które wynikają z ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (Dz. U. Nr 29, poz. 155, t.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 265) oraz z wejścia w życie przepisów wyznaniowych Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Zwrócił na to uwagę P. Borecki, który stwierdził, że przyjęły one „model tzw. przyjaznego rozdziału między państwem a związkami wyznaniowymi” oraz zostały oparte „na odmiennej aksjologii niż ustawodawstwo przedwojenne”. Według niego można domniemywać, że utraciły moc obowiązującą wszystkie te przepisy ustawy z 1936 r., które były niezgodne z nową Konstytucją, m.in. wprowadzające obowiązkową przynależność muzułmanów w Polsce do Muzułmańskiego Związku Religijnego; dotyczące

zatwierdzania prawa wewnętrznego tego Związku przez organy państwowe; związane z systemem nadzoru organów administracji państwowej nad duchowieństwem muzułmańskim i organami Związku.

Uznał on również, że „Paradoksalnie, sytuacja prawna MZR jest współcześnie pod pewnym względem gorsza w porównaniu ze statusem innych wspólnot muzułmańskich, ponieważ istnieją poważne wątpliwości co do prawnych podstaw działalności Związku. Nie można jednoznacznie określić zakresu uprawnień i obowiązków ciążyących na MZR. Rodzi to niebezpieczeństwo działań o charakterze uznaniowym ze strony administracji publicznej”. Dlatego, „W pełni uzasadnione było w związku z tym wystąpienie w kwietniu 2007 r. kierownictwa MZR do Rady Ministrów z wnioskiem o zawarcie umowy w celu wydania nowej ustawy określającej stosunki między państwem a Związkiem, na podstawie art. 25 ust. 5 Konstytucji”, a „W przypadku niepodjęcia przez Radę Ministrów działań we wspomnianej sprawie lub nieuchwalenia odpowiedniej ustawy przez Sejm, Muzułmański Związek Religijny powinien wystąpić do Trybunału Konstytucyjnego z wnioskiem o stwierdzenie niekonstytucyjności najbardziej anachronicznych przepisów ustawy z 1936 r.” (P. Borecki, *Położenie prawne wyznawców islamu w Polsce*, „Państwo i Prawo” 2008, z. 1, s. 82–83).

12. W sprawie zmiany ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej wpłynęła do Sejmu petycja (zob. W. Odrowąż-Sypniewski, *Opinia prawna w sprawie petycji nr BKSP-145-IX-44/19 dotyczącej zmiany ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej*, BAS-WAP-432/20). Warto zaznaczyć że petycja, zdaniem autora opinii – Wojciecha Odrowąż-Sypniewskiego, nie dotyczyła uchylenia przepisu, dotyczącego dożywotności urzędu Muftiego, oraz dostosowania ustawy do współczesnych granic państwa polskiego, ale zakładała uchwalenie nowej, całościowej ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej w oparciu o załączony do niej projekt. Zawarte w petycji postulaty miały na celu rozwiązanie wewnętrznych problemów, które wystąpiły w środowisku muzułmańskim w Polsce. Autor opinii doszedł do wniosku, że „zawarta w niej propozycja odpowiada formułowanym w doktrynie postulatом dostosowania treści ustawy z 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej do wymogów wynikających z Konstytucji RP”. Jednak, według niego, kluczowe znaczenie w sprawie ma stanowisko Rady Ministrów „dla oceny celowości wystąpienia z postulowaną inicjatywą ustawodawczą”, gdyż związane jest to z uprzednim zawarciem „umowy przez Radę Ministrów z właściwymi przedstawicielami MZR”.

Z kolei w dniu 18 grudnia 2019 r. Komisja do Spraw Petycji wniosła projekt ustawy o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku

Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawy o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (zob. druk sejmowy nr 241, Sejm Rzeczypospolitej Polskiej IX kadencja). Na temat projektu ustawy stanowisko zajęła Rada Ministrów w dniu 1 czerwca 2020 r., w którym stwierdzono, że „ewentualne wprowadzenie zmian przewidzianych w projekcie stanowiącym druk nr 241 wymagałoby zachowania trybu, o którym mowa w art. 25 ust. 5 Konstytucji” i, co za tym idzie, „zmiany w tych ustawach powinny być poprzedzone rozmowami z właściwymi przedstawicielami Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej i Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej”, w tym „Rozmowy powinny być zakończone zawarciem stosownego porozumienia”, gdyż „W opinii Rady Ministrów w innym przypadku można by było spotkać się z zarzutem obarczenia tych aktów prawnych istotną wadą konstytucyjną” [zob. stanowisko Rady Ministrów wobec komisijnego projektu ustawy o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawy o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej (druk nr 241)].

Projekt ten był również opiniowany przez Biuro Analiz Sejmowych. W konkluzji autor opinii uznał, że „zmiany zaproponowane w projekcie zawartym w druku nr 241 stanowią ingerencję w sferę objętą zgodnie z art. 25 ust. 3 Konstytucji autonomią Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, a ich ustanowienie wymaga zawarcia stosownych umów pomiędzy Radą Ministrów a właściwymi przedstawicielami tych wspólnot religijnych (art. 25 ust. 5 Konstytucji)”, [zob. W. Odrowąż-Sypniewski, *Opinia prawna na temat trybu rozpatrzenia komisijnego projektu ustawy o zmianie ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz ustawy o stosunku Państwa do Karańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej* (druk nr 241)].

Ponadto, projekty z dnia 17 marca 2018 r. ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej oraz statutu Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej stanowiły załączniki do petycji skierowanej do Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej Andrzeja Dudy (zawarte: www.prezydent.pl). Biuro Dialogu i Korespondencji przekazało petycję do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. W uzasadnieniu do projektu ustawy stwierdzono, że ani członkowie Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, ani władze państwowe nie przestrzegały stanu prawnego, który wynikał z ustawy z 1936 r. Poza tym wymieniono statuty Związku, które zostały uchwalone na Wszechpolskich Kongresach Muzułmańskich, tj. w roku 1969, 1996, 2004, 2009. Dlatego wnioskodawcy uznali, że działalność Związku przez stosunkowo długi okres była oparta o nieważne

statuty, przy braku poszanowania ustawy, zarówno przez społeczność tatarską jak i władze administracji państwowej. W konsekwencji powinno to skutkować zakończeniem funkcjonowania obecnych władz Związku i, co za tym idzie, powołaniem nowych organów w sposób zgodny z prawem.

13. Pora na wnioski końcowe. Analiza zawarta w opinii prawnej doprowadza do wniosku, że jakiegokolwiek działania ustawodawcze powinny uwzględniać treść normatywną art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r., zgodnie z którym stosunki między Rzeczpospolitą Polską a innymi kościołami oraz związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych uprzednio przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami. Dlatego zawarcie takiej umowy stanowi przesłankę konstytucyjną dalszych prac legislacyjnych. Co istotne, dotyczy to zarówno zmiany jak i uchwalenia nowej ustawy o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej. Z opisanej wyżej konfliktowej sytuacji panującej w Muzułmańskim Związku Religijnym oraz praktyki administracji, w tym przede wszystkim judykatury, która stoi na gruncie legalizmu prawnego, mimo nieobowiązywania w praktyce postanowień zarówno ustawy jak i statutu z 1936 r., należy dojść do wniosku, że konieczna jest interwencja ustawodawcy w oparciu właśnie o art. 25 ust. 5 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r.

Przedmiotowe zaś zaświadczenie z dnia 31 stycznia 2013 r. DWRMNiE-6734-1-IX/2013/HK, wydane przez Dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych, Mniejszości Narodowych i Etnicznych Józefa Różańskiego (podpisane z upoważnienia Ministra Administracji i Cyfryzacji), potwierdzające, że Mufti T. Miśkiewicz jest jednocześnie Przewodniczącym Najwyższego Kolegium Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, spotęgowało jedynie konflikt w Muzułmańskim Związku Religijnym między jego organami, tj. Muftim a ciałami kolegialnymi, reprezentującymi poszczególne muzułmańskie gminy wyznaniowe.

Warto zaznaczyć, że w tej sprawie, o czym była mowa wyżej, zarówno Sąd Najwyższy jak i sądy administracyjne niejako „uchyliły się” od zajęcia stanowiska, w szczególności co do obowiązywania ustawy oraz statutu z 1936 r., np. w oparciu o *desuetudo*, ze względów formalnych, tj. powołując się m.in. na niedopuszczalność drogi sądowej, formalne warunki rozpoznania wniosku, interes prawny na gruncie Kodeksu postępowania administracyjnego. Faktem jest jednak, że przedmiotowe zaświadczenie znajduje się w obrocie prawnym, a sądy powołują się na nie w swojej judykaturze. Dlatego określenie słuszności bądź niesłuszności jego wydania należy uznać za niemające istotnego znaczenia dla współczesnego położenia prawnego Muftiego Muzułmańskiego Związku Religijnego. Oczywiście, wywołuje ono jednak skutki prawne *iunctim* z przyjęciem, że status prawny tego Związku, zgodnie z obecną judykaturą, określa ustawa

i statutu z 1936 r., co wiąże się z tym, iż jedynym reprezentantem powołanym do działań prawnych w imieniu Związku jest właśnie Mufti.

W związku z tym istnieje kilka możliwości wyjścia z tej patowej sytuacji prawnej. Po pierwsze, derogacja całkowita bądź częściowa ustawy i, co za tym idzie, statutu z 1936 r. przez Parlament w oparciu o art. 25 ust. 5 Konstytucji. W pierwszym przypadku polegałoby to na zastąpieniu obecnych unormowań nową regulacją, w drugim zaś uchyleniu przepisów niezgodnych z aktualnym stanem prawnym, zwłaszcza Konstytucją z dnia 2 kwietnia 1997 r. Droga ta jednak wydaje się długa i żmudna ze względu na praktykę zawierania tego rodzaju porozumień, między związkami wyznaniowymi a państwem polskim, oraz konfliktową sytuację panującą w Muzułmańskim Związku Religijnym.

Dlatego najbardziej skutecznym rozwiązaniem byłoby skierowanie do Trybunału Konstytucyjnego wniosku, o zbadanie konstytucyjności określonych przepisów ustawy z 1936 r., w tym statutu z 1936 r., na podstawie art. 188 w związku z art. 191 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., w szczególności co do statusu prawnego Muftiego. Konsekwencją orzeczenia Trybunału byłoby uchylenie niezgodnych z Konstytucją przepisów ustawy oraz statutu i, co za tym idzie, Muzułmański Związek Religijny funkcjonowałby w oparciu o nieuchylne przepisy do czasu uchwalenia nowej regulacji, zgodnie z art. 25 ust. 5 Konstytucji.

Dariusz Walencik

ORCID 0000-0002-1027-3980

Uniwersytet Opolski

dwalencik@uni.opole.pl

OPINIA PRAWNA NA TEMAT POSELSKIEGO PROJEKTU USTAWY O ZMIANIE USTAWY O GOSPODARCE NIERUCHOMOŚCIAMI

CELE PROJEKTOWANYCH ZMIAN

Ogólne cele projektu¹ to:

- doprecyzowanie, budzących wątpliwości prawne i problemy interpretacyjne, zasad udzielania bonifikat na zakup nieruchomości, o których mowa w art. 68 Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami², przez Kościoły i inne związki wyznaniowe o uregulowanych z państwem stosunkach prawnych;

- urzeczywistnienie w tym zakresie konstytucyjnej zasady równouprawnienia Kościołów i innych związków wyznaniowych (art. 25 ust. 1 Konstytucji RP³).

Realizacji konstytucyjnej zasady równouprawnienia Kościołów i innych związków wyznaniowych służyć ma także obowiązkowe, a nie fakultatywne uchwalanie przez radę lub sejmik tzw. uchwały systemowej, która jako akt prawa miejscowego określi przejrzyste i równe dla wszystkich zainteresowanych podmiotów zasady udzielania bonifikat, w tym jej wysokość.

Dopełnieniem zmian, które ma wprowadzić nowelizacja, jest konieczność przedstawienia we wniosku o udzielenie bonifikaty koncepcji wykorzystania nieruchomości, tak aby organ wyrażający zgodę miał jasność, jakim celom służyć ma nieruchomość sprzedawana z bonifikatą, oraz obligatoryjne przeprowadzenie kontroli w zakresie wykorzystania nieruchomości.

¹ Tekst projektu przed nadaniem numeru druku sejmowego dostępny na stronie internetowej Sejmu RP: [https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-659-2021/\\$file/9-020-659-2021.pdf](https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/Projekty/9-020-659-2021/$file/9-020-659-2021.pdf) [dostęp: 7 maja 2022 r.].

² Tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 1899; dalej także: u.g.n.

³ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz. U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm.

RÓŻNICE MIĘDZY DOTYCHCZASOWYM A PROJEKTOWANYM STANEM PRAWNYM WEDŁUG PROJEKTODAWCÓW

W art. 4 ustawy o gospodarce nieruchomościami (słowniczek) dodaje się pkt 19 zawierający definicję nieruchomości przeznaczonej na cele działalności sakralnej. Zgodnie z propozycją jest to obiekt przeznaczony na miejsce prowadzenia kultu religijnego, tj. kościoła, kaplicy, innego domu modlitwy, domu pogrzebowego lub cmentarza wraz z niezbędnym zapleczem. Konsekwencją tej zmiany jest odesłanie w art. 68 ust. 1 pkt 6 u.g.n., zgodnie z którym Kościoły i inne związki wyznaniowe, mające uregulowane stosunki z państwem na podstawie ustawy lub wpisane do *Rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych*, muszą przeznaczyć nieruchomość na cel, o którym mowa w art. 4 pkt 19 u.g.n. Dalej, po art. 68 u.g.n. ust. 1b dodaje się ust. 1c–1d, zgodnie z którymi w przypadkach, o których mowa w art. 68 ust. 1 pkt 2 i 6 u.g.n. rada lub sejmik podejmuje uchwałę, która jest aktem prawa miejscowego, określającym szczegółowe zasady udzielania bonifikat, w tym wysokość bonifikaty oraz zasady kontroli wykorzystania nieruchomości do celów określonych w art. 68 ust. 1 pkt 2 i 6 u.g.n. Zaś podmioty, o których mowa w art. 68 ust. 1 pkt 2 i 6 u.g.n., zobowiązane są do przedstawienia we wniosku o udzielenie bonifikaty koncepcji wykorzystania nieruchomości, której zakup objęty jest bonifikatą. Wreszcie w dodawanym ust. 2e wskazuje się, że właściwy organ zobowiązany jest do kontroli wykorzystania nieruchomości na cele uzasadniające udzielenie bonifikaty nie wcześniej niż trzy lata i nie później niż pięć lat od dnia zawarcia umowy zakupu nieruchomości. Podstawę kontroli stanowi koncepcja wykorzystania nieruchomości. W postępowaniach niezakończonych przed wejściem w życie ustawy wnioskodawca będzie zobowiązany uzupełnić wniosek o koncepcję wykorzystania nieruchomości w terminie 30 dni od wezwania przez właściwy podmiot pod rygorem odrzucenia wniosku.

UWAGI SZCZEGÓŁOWE

Wnioskodawcy nie kryją, że przyczyną złożenia projektu ustawy był konkretny przypadek⁴, szeroko opisywany w mediach⁵. Ogólne cele tej propozycji zasługują na aprobatę. Projektowane rozwiązania mają bowiem zapewnić, że nieruchomości

⁴ Zob. <https://klub-lewica.org.pl/aktualnosci/1884-stop-koscielnym-naduzyciom-w-nabywaniu-gruntow-za-bezcen> [dostęp: 7 maja 2022].

⁵ Zob. <https://oko.press/glodz-dzialka-daniele-ekspertyza/> [dostęp: 7 maja 2022]; <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/spoleczenstwo/2129993,1,koscielna-deweloperka.read> [dostęp: 7 maja 2022].

Skarbu Państwa albo jednostek samorządu terytorialnego sprzedawane z bonifikatą w trybie bezprzetargowym (art. 68 w zw. z art. 37 ust. 2 i 3 u.g.n.) będą rzeczywiście wykorzystywane w celach, o których stanowi ustawa, a także że organy jednostek samorządu terytorialnego albo starostowie reprezentujący Skarb Państwa będą działali zgodnie z zasadą gospodarności.

Należy bowiem pamiętać, że bonifikata uregulowana w art. 68 ust. 1 u.g.n. jest wyjątkiem od zasady sprzedaży nieruchomości za cenę odpowiadającą jej wartości (art. 67 ust. 1 i 3 u.g.n.) i stanowi istotny przywilej finansowy nabywcy, uzyskany kosztem środków publicznych, który stawia go w lepszej sytuacji od tych podmiotów, które zmuszone są zakupić nieruchomość za cenę odpowiadającą jej wartości. Otrzymanie bonifikaty nie może być w żadnym przypadku traktowane jako bezwarunkowo należne. Udzielenie bonifikaty trzeba bowiem postrzegać jako wyjątek od zasadniczo równego dostępu do świadczeń finansowanych ze środków publicznych⁶. Udzielanie bonifikaty to inaczej ustępstwo na rzecz nabywcy z części należnej i prawidłowo ustalonej ceny sprzedaży nieruchomości⁷.

Poza tym udzielenie bonifikaty oznacza nieekwiwalentne wyzbycie się składnika mienia przez Skarb Państwa albo jednostkę samorządu terytorialnego i jest formą szeroko rozumianej pomocy publicznej udzielanej nabywcom w umowie sprzedaży, a przy tym kwota tej bonifikaty powinna być wykorzystywana tylko zgodnie z przeznaczeniem⁸.

Niemiej zdziwienie budzi fakt, że projektodawca postuluje, aby dookreślić krąg uprawnionych podmiotów poprzez zmianę brzmienia przepisu art. 68 ust. 1 pkt 6 u.g.n. polegającą na dodaniu słów „na podstawie ustawy lub wpisanym do Rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych”. Aktualne brzmienie przepisu, zgodnie z którym właściwy organ może udzielić bonifikaty od ceny ustalonej w sposób określony w art. 67 ust. 3 u.g.n., na podstawie odpowiednio zarządzenia wojewody albo uchwały rady lub sejmiku, jeżeli nieruchomość jest sprzedawana Kościołom i związkom wyznaniowym, mającym uregulowane stosunki z państwem, uwzględnia wśród potencjalnych beneficjentów zarówno Kościoły i inne związki wyznaniowe, których sytuacja prawna i majątkowa została uregulowana w ustawie partykularnej⁹, jak i te, które są wpisane do rejestru

6 Zob. wyrok SN z dnia 12 kwietnia 2012 r., II CSK 484/11, LEX nr 1254655; wyrok Sądu Apelacyjnego w Szczecinie z dnia 23 czerwca 2020 r., I ACa 523/19, LEX nr 3113185; wyrok SN z dnia 22 stycznia 2021 r., III CSKP 26/21, LEX nr 3112367.

7 Zob. E. Klat-Górska, *Głosa do uchwały SN z dnia 26 stycznia 2012 r., III CZP 87/11, „Orzecznictwo Sądów Polskich”* 2013, z. 1, s. 3.

8 Zob. uchwała SN z dnia 27 czerwca 2013 r., III CZP 30/13, LEX nr 1326994; E. Klat-Górska, *Komentarz do art. 68 [w:] E. Klat-Górska, L. Klat-Wertelecka, Ustawa o gospodarce nieruchomościami. Komentarz*, LEX/el 2015, nr 1.

9 Są to następujące ustawy: Ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1347 ze zm.; Ustawa z dnia 4 lipca 1991 r. o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, tekst jedn.

prowadzonego przez ministra właściwego do spraw wyznań religijnych oraz mniejszości narodowych i etnicznych¹⁰. Preferowaną formą regulacji stosunków prawnych państwa polskiego z Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi jest ustawa partykularna (ustawa o stosunku państwa do danego związku wyznaniowego), na co wskazują przepisy art. 8¹¹ i art. 40¹² ustawy o gwarancjach wolności sumienia i wyznania.

Niemniej wszystkie działające w Polsce Kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione, bez względu na formę uregulowania ich sytuacji prawnej (art. 25 ust. 1 Konstytucji¹³; art. 9 ust. 2 pkt 3¹⁴ u.g.w.s.w.). Tym samym postulowana zmiana stanowi zbędne *superfluum*.

- Dz. U. z 2014 r., poz. 1726 ze zm.; Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 43 ze zm.; Ustawa z dnia 13 maja 1994 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Reformowanego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 483 ze zm.; Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1889 ze zm.; Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 169 ze zm.; Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Ewangelicko-Methodystycznego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1712 ze zm.; Ustawa z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1599 ze zm.; Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 44 ze zm.; Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Starokatolickiego Mariawitów w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 14 ze zm.; Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2015 r., poz. 13 ze zm.; Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do Gmin Wyznaniowych Żydowskich w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2014 r., poz. 1798 ze zm.; Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Karaïmskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1936 r. Nr 30, poz. 241 ze zm.; Ustawa z dnia 21 kwietnia 1936 r. o stosunku Państwa do Muzułmańskiego Związku Religijnego w Rzeczypospolitej Polskiej, Dz. U. z 1936 r. Nr 30, poz. 240 ze zm. oraz rozporządzenie prezydenta RP z mocą ustawy – Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 22 marca 1928 r. o stosunku Państwa do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego, nie posiadającego hierarchii duchownej, Dz. U. z 1928 r. Nr 38, poz. 363 ze zm.
- 10 Zob. art. 30–38 Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania, tekst jedn. Dz. U. z 2017 r., poz. 1153 ze zm., dalej: u.g.w.s.w., i Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 31 marca 1999 r. w sprawie rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych, Dz. U. z 1999 r. Nr 38, poz. 374. Do 30 maja 2023 r. do rejestru wpisanych było 170 Kościołów i innych związków wyznaniowych; <https://www.gov.pl/web/mswia/rejestr-koosciolow-i-innych-zwiazkow-wyznaniowych> [dostęp: 3 czerwca 2023].
- 11 „Kościoły i inne związki wyznaniowe w Polsce działają w konstytucyjnych ramach ustrojowych Rzeczypospolitej Polskiej; ich sytuację prawną i majątkową regulują przepisy rangi ustawowej”.
- 12 „Stosunki Państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi działającymi na podstawie wpisu do rejestru mogą być regulowane w drodze odrębnej ustawy”.
- 13 „Kościoły i inne związki wyznaniowe są równouprawnione”.
- 14 Ust. 1 tego artykułu stanowi, że „W Rzeczypospolitej Polskiej stosunek państwa do wszystkich kościołów i innych związków wyznaniowych opiera się na poszanowaniu wolności sumienia i wyznania”. A w ust. 2 podkreślono, że „gwarancjami wolności sumienia i wyznania w stosunkach państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są: 1) oddzielenie kościołów i innych związków wyznaniowych od państwa; 2) swoboda wypełniania przez kościoły i inne związki wyznaniowe

Zaproponowana definicja pojęcia „nieruchomość przeznaczona na cele działalności sakralnej” wymaga, ze względu na spójność systemu prawnego, uwzględnienia podobnych znaczeniowo pojęć zawartych w Konkordacie między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisanym w Warszawie dnia 28 lipca 1993 r.¹⁵, w ustawach partykularnych¹⁶, w ustawie o podatku dochodowym od osób prawnych¹⁷, w ustawie i w rozporządzeniu określających cele Funduszu Kościelnego¹⁸, zwłaszcza pojęć: „inwestycja sakralna”, „obiekt sakralny”,

funkcji religijnych; 3) równouprawnienie wszystkich kościołów i innych związków wyznaniowych, bez względu na formę uregulowania ich sytuacji prawnej”.

- 15 Dz. U. z 1998 r. Nr 51, poz. 318. Zdanie pierwsze art. 24 stanowi, że Kościół ma prawo do budowy, rozbudowy i konserwacji **obiektów sakralnych i kościelnych oraz cmentarzy** [pogrubienie – D.W.] – zgodnie z prawem polskim.
- 16 Przykładowo **inwestycje sakralne i kościelne** [pogrubienie – D.W.] – zob. art. 25 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Chrześcijan Baptystów, art. 19 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Polskokatolickiego, art. 22 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła Zielonoświątkowego, art. 33 ustawy o stosunku Państwa do Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz **obiekty sakralne i kościelne** [pogrubienie – D.W.] – zob. art. 23 Ustawy z dnia 30 czerwca 1995 r. o stosunku Państwa do Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego.
- 17 Przepis art. 17 ust. 1 pkt 4a lit. b) Ustawy z dnia 19 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych (tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 1800 ze zm.) stanowi, że dochody kościelnych osób prawnych z pozostałej działalności (działalności gospodarczej) są zwolnione od opodatkowania w części przeznaczonej na cele: kultu religijnego, oświatowo-wychowawcze, naukowe, kulturalne, charytatywno-opiekuńcze oraz na konserwację zabytków, prowadzenie punktów katechetycznych, **inwestycje sakralne w zakresie: budowy, rozbudowy i odbudowy kościołów oraz kaplic, adaptację innych budynków na cele sakralne, a także innych inwestycji przeznaczonych na punkty katechetyczne i zakłady charytatywno-opiekuńcze** [pogrubienie – D.W.].
- 18 Począwszy od 1990 r. środki Funduszu Kościelnego, stosownie do znowelizowanego przepisu art. 9 ust. 1 Ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87 ze zm.) i § 1 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia celów Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 61, poz. 354), przeznacza się m.in. na **konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej** [pogrubienie – D.W.]. Zmiany w treści art. 9 ust. 1 ustawy o przejęciu dóbr martwej ręki zostały wprowadzone na mocy art. 99 Ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz. U. Nr 137, poz. 887). Przez remont należy rozumieć wykonywanie w istniejącym obiekcie budowlanym robót budowlanych polegających na odtworzeniu stanu pierwotnego, a niestanowiących bieżącej konserwacji, przy czym dopuszcza się stosowanie wyrobów budowlanych innych niż użyto w stanie pierwotnym (zob. art. 3 pkt 8) Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jedn. Dz. U. z 2021 r., poz. 2351 ze zm.). Należy zwrócić uwagę na różnicę w tekstach obu aktów normatywnych. Otóż w art. 9 ust. 1 pkt 1 ustawy o przejęciu dóbr martwej ręki jest mowa o „utrzymaniu i odbudowie kościołów”. Natomiast w § 1 pkt 3 rozporządzenia Rady Ministrów o „konserwacji i remontach obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej”. Tak więc dyspozycja przepisu ustawy ma szerszy zakres. Niemniej rozporządzenie *de facto* wbrew zasadom poprawnej legislacji zmieniło przepis ustawy. Szerzej na ten temat zob. D. Walencik, *Wydatkowanie środków z Funduszu Kościelnego w latach 1951-2016* [w:] *Kwestie majątkowe w prawie wyznaniowym*, M. Bielecki (red.), Lublin 2018, s. 11–40.

„inwestycja kościelna”¹⁹, „obiekt kościelny”, „cmentarz wyznaniowy”²⁰, a tym samym doprecyzowania.

Już samo sformułowanie „działalność sakralna” jest, delikatnie rzecz ujmując, niezbyt udane. Można bowiem mówić o sakralnej architekturze, kulturze, muzyce, sztuce, budowli, uroczystości, mocy; sakralnym wnętrzu, dziele, przestrzeni, tematyce, budownictwie, malarstwie, miejscu, budynku, inwestycji, obiekcie, czasie, charakterze, sensie, wymiarze, znaczeniu; sakralnych funkcjach²¹, ale trudno mówić o działalności sakralnej. Jak już, to o działalności religijnej, kultowej, misyjnej, duszpasterskiej, pastoralnej. Tym samym należy przyjąć, że chodzi o działalność, czyli zespół działań podejmowanych w jakimś celu bądź funkcjonowanie czegoś lub oddziaływanie na coś²² związane z kultem religijnym, służące celom sakralnym, religijnym, o taką działalność, która ma charakter religijny, wynika z religii, kultu, sprzężona jest z religią, duchowością, sferą *sacrum*.

W trakcie ewentualnych dalszych prac nad projektem należy więc uściślić, że chodzi o nieruchomości służące celom sakralnym i kościelnym, w szczególności obiekty budowlane²³ lub miejsca przeznaczone do sprawowania kultu religijnego, budynki domów pogrzebowych lub tereny cmentarzy wyznaniowych wraz z niezbędnym zapleczem.

19 Na przykład przepis art. 41 ust. 2 Ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1347 ze zm.) stanowi, iż inwestycją sakralną jest budowa, rozbudowa, odbudowa kościoła lub kaplicy, a także adaptacja innego budynku na cele sakralne. Jeśli więc obiekt budowlany ma służyć celom sakralnym, zasadne będzie zaliczenie go do kategorii inwestycji sakralnych. Natomiast obiekty budowlane przeznaczone do innych celów, ale przy których budowie inwestorem jest kościelna osoba prawna, zaliczone powinny być do inwestycji kościelnych (art. 41 ust. 3 u.s.p.k.k.).

20 Przykładowo przepis art. 42 ust. 1 u.s.p.k.k. stanowi, że „Plany zagospodarowania przestrzennego obejmują także **inwestycje sakralne i kościelne oraz katolickie cmentarze wyznaniowe** [pogrubienie – D.W.]. Przeznaczenie terenu na te cele ustala się w tych planach na wniosek biskupa diecezjalnego lub wyższego przełożonego zakonnego”. Tym samym wyróżnia trzecią grupę, obok inwestycji sakralnych i inwestycji kościelnych, którą stanowią katolickie cmentarze wyznaniowe. Zob. art. 1 ust. 3 i 5 oraz art. 2 ust. 2 Ustawy z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych, tekst jedn. Dz. U. z 2020 r., poz. 1947.

21 Wielki Słownik Języka Polskiego, <https://wsjp.pl/haslo/podglad/12260/sakralny/4872786/architektura> [dostęp: 30 listopada 2021] oraz <https://wsjp.pl/haslo/podglad/12260/sakralny/4872787/charakter> [dostęp: 7 maja 2022].

22 Słownik Języka Polskiego, <https://sjp.pwn.pl/sjp/dzialalnosc;2455556.html> [dostęp: 7 maja 2022].

23 Zgodnie z przepisami art. 3 pkt 1, pkt 2 i pkt 4 lit. a) Prawa budowlanego przez obiekt budowlany należy rozumieć budynek, budowlę bądź obiekt małej architektury, wraz z instalacjami zapewniającymi możliwość użytkowania obiektu zgodnie z jego przeznaczeniem, wzniesiony z użyciem wyrobów budowlanych; przez budynek należy rozumieć taki obiekt budowlany, który jest trwale związany z gruntem, wydzielony z przestrzeni za pomocą przegród budowlanych oraz posiada fundamenty i dach; a przez obiekt małej architektury niewielkie obiekty, a w szczególności obiekty kultu religijnego, jak: kapliczki, krzyże przydrożne, figury.

Biorąc pod uwagę czas trwania procesu budowlanego czy prowadzenia prac adaptacyjnych lub wykończeniowych wykonywanych w obiektach budowlanych lub miejscach przeznaczonych do sprawowania kultu religijnego, budynkach domów pogrzebowych lub na terenach cmentarzy (założenie, poszerzenie), okres kontroli powinien ulec wydłużeniu. Kontrola powinna nastąpić nie wcześniej niż pięć lat i nie później niż 10 lat od dnia zawarcia umowy zakupu nieruchomości. Takie rozwiązanie korespondowałoby z regulacjami zawartymi w art. 68 ust. 2 i 2b, art. 73 ust. 6 czy art. 137 ust. 1 pkt 2 u.g.n.

Kwestią dyskusyjną jest również zmiana charakteru uchwały systemowej właściwej rady lub sejmiku (w odniesieniu do nieruchomości stanowiących własność jednostek samorządu terytorialnego) z fakultatywnego na obligatoryjny. W aktualnym stanie prawnym, po zmianach dokonanych Ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy o gospodarce nieruchomościami oraz o zmianie niektórych innych ustaw²⁴, która weszła w życie 7 stycznia 2010 r., a której mocą dodano ust. 1b, i Ustawą z dnia 12 czerwca 2015 r. o zmianie ustawy o gospodarce nieruchomościami²⁵, która weszła w życie 29 sierpnia 2015 r., a której mocą w ust. 1b dodane zostało zdanie drugie, taka możliwość już istnieje i wydaje się pożądanym rozwiązaniem prawnym. Otóż starosta – w odniesieniu do nieruchomości Skarbu Państwa – a organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego (wójt, burmistrz, prezydent miasta, zarząd powiatu, zarząd województwa) – w odniesieniu do nieruchomości stanowiących własność jednostek samorządu terytorialnego – mogą, przy sprzedaży nieruchomości w drodze bezprzetargowej, udzielić bonifikaty, czyli obniżenia ustalonej uprzednio ceny nieruchomości. Udzielenie bonifikaty ma charakter fakultatywny (poza przypadkami nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków). Jej udzielenie jest zatem uprawnieniem, a nie obowiązkiem organu, zaś wojewoda albo organ stanowiący jednostki samorządu terytorialnego może różnicować wysokość bonifikaty.

Bonifikata stosowana może być wyłącznie przy sprzedaży nieruchomości w trybie bezprzetargowym, i to wyłącznie w przypadkach określonych w art. 68 ust. 1 pkt 1–12 u.g.n.²⁶ Decyzja w tym zakresie pozostawiona jest staroście lub organowi wykonawczemu danej jednostki samorządu terytorialnego, w zależności od tego, czyją własnością jest sprzedawana nieruchomość. Przy czym podjęcie decyzji w tym zakresie, pozostające poza sferą stosunków administracyjno-prawnych²⁷, zależy nie od spełnienia ustawowych przesłanek,

²⁴ Dz. U. Nr 206, poz. 1590.

²⁵ Dz. U. z 2015 r., poz. 1180.

²⁶ Zob. wyrok WSA w Gorzowie Wielkopolskim z dnia 10 maja 2018 r., II SA/Go 113/18, LEX nr 2493206.

²⁷ Zob. uchwała składu pięciu sędziów NSA z dnia 9 października 2000 r., OPK 15/00, LEX nr 44245; wyrok NSA z dnia 3 września 2010 r., I OSK 1338/10, LEX nr 741528. Nie dotyczy to bonifikat udzielanych w ramach ustalania opłaty z tytułu przekształcenia prawa wieczystego użytkowania w prawo własności nieruchomości, co następuje w decyzji administracyjnej, a więc i udzielenie bonifikaty

ale od uznania właściwego organu. Niemniej dla udzielenia bonifikaty konieczne jest wydanie stosownego zarządzenia przez wojewodę (w odniesieniu do nieruchomości Skarbu Państwa) albo podjęcie uchwały przez właściwą radę lub sejmik (w odniesieniu do nieruchomości stanowiących własność jednostek samorządu terytorialnego), które określą warunki udzielania bonifikat i wysokości stawek procentowych tych bonifikat.

Co ważniejsze, ani wojewoda, ani właściwe rady lub sejmiki nie mają obowiązku wydania stosownego zarządzenia albo podjęcia uchwały określających warunki udzielania bonifikat, lecz jeżeli zdecydują się na ich wprowadzenie, to zarządzenie bądź uchwała takie warunki muszą określać. Ustawodawca nie ograniczył jednak wojewody bądź organu stanowiącego jednostki samorządu terytorialnego w zakresie sposobu kształtowania warunków udzielania bonifikat²⁸. Mogą to być zarówno warunki przedmiotowe, jak i podmiotowe. Te ostatnie mogą być ukształtowane poprzez wskazanie określonej grupy podmiotów, którym owa bonifikata będzie przysługiwała, jak i poprzez wskazanie grupy podmiotów, którym nie będzie przysługiwała²⁹.

Jednak dla zastosowania bonifikaty podstawowe znaczenie ma przeznaczenie nabywanej nieruchomości. Wobec tego elementem koniecznym zarządzenia albo uchwały jest określenie celu, na jaki przeznaczona jest nabywana nieruchomość³⁰, a także precyzyjnych i sprawiedliwych warunków udzielenia bonifikaty, w tym wysokość stawek procentowych. Wojewoda albo organ stanowiący jednostki

może w tym przypadku nastąpić wyłącznie w związku z rozpatrzeniem przez właściwy organ sprawy indywidualnej, zatem także odstąpienie oraz odmowa odstąpienia od żądania zwrotu bonifikaty również powinny nastąpić w formie decyzji administracyjnej. Zob. wyrok NSA z dnia 30 stycznia 2013 r., I OSK 1627/11, LEX nr 1298304.

²⁸ Zob. wyrok NSA z dnia 7 września 2005 r., I OSK 193/05, LEX nr 194736; wyrok NSA z dnia 3 grudnia 2015 r., I OSK 1791/15, LEX nr 1988022. W wyroku z dnia 13 grudnia 2016 r., I OSK 2243/16, LEX nr 2230827, NSA, uznając, że w świetle art. 68 ust. 1 pkt 1 i ust. 1b u.g.n. udzielenie bonifikaty jest wyłącznie uprawnieniem, a nie obowiązkiem właściwego organu, i rada gminy może określić w sposób zróżnicowany wysokość bonifikaty, wskazał, że musi się to jednak odbywać w oparciu o jasne i sprawiedliwe zasady. W związku z tym stwierdził, iż: „Dopuszczalne jest uzależnienie wysokości bonifikaty od takich warunków jak np. powierzchnia lokalu, jego stan techniczny, data budowy, liczba lokali w budynku itp. Zawsze jednak warunki udzielenia bonifikat muszą być przejrzyste. Ta jasność zasad jest szczególnie istotna wówczas, gdy stawki procentowe bonifikaty zostają ustalone w sposób «widelkowy». Brak określenia w uchwale kryteriów wyboru konkretnej stawki procentowej upustu cenowego powoduje, że w rzeczywistości to organ wykonawczy, któremu powierzono wykonanie uchwały, w sposób dowolny przyznawałby bonifikatę w konkretnej wysokości. Stanowiłoby to w istocie przeniesienie uprawnień właściciela nieruchomości, przyznanych ustawą radzie gminy, podmiotowi nieuprawnionemu”.

²⁹ J. Jaworski, *Komentarz do art. 68 [w:] J. Jaworski i in., Ustawa o gospodarce nieruchomościami. Komentarz*, wyd. 7, Legalis/el 2021, nr 3.

³⁰ Tak więc, jeżeli „cel ten pozostaje w sprzeczności z postanowieniami miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, stanowiącego prawo gminne, uchwała taka jest dotknięta istotnym naruszeniem prawa”; zob. wyrok NSA w Rzeszowie z dnia 13 maja 1999 r., SA/Rz 2186/98, LEX nr 657575.

samorządu terytorialnego, decydując się na udzielanie bonifikat przy sprzedaży nieruchomości, musi to uczynić tak, aby podmioty, które charakteryzują się wspólną cechą istotną, nie doznały nieusprawiedliwionego odstępstwa od zasady równości³¹.

W obowiązującym aktualnie stanie prawnym zarządzenie wojewody albo uchwała rady lub sejmiku stanowi akt prawa miejscowego lub może dotyczyć indywidualnych nieruchomości. Tak więc ustawodawca w przepisie tym zawarł upoważnienie ustawowe do wydania aktu prawa miejscowego. Niemniej skorzystanie z tego upoważnienia nie jest obligatoryjne. Innymi słowy wydanie zarządzenia lub uchwały w sprawie udzielania bonifikaty i wysokości stawek procentowych bonifikaty jest albo wyrażeniem zgody na udzielanie takiej bonifikaty przez starostę albo organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego, na warunkach określonych w zarządzeniu lub uchwale w odniesieniu do konkretnej sprzedawanej nieruchomości, albo stanowi warunek *sine qua non* (podstawę) ich udzielenia.

Obowiązek określenia w zarządzeniu bądź uchwale warunków udzielania bonifikat ma na celu zapewnienie przejrzystości zasad, na jakich będą one udzielane. Nie oznacza natomiast obowiązku przyznania tych bonifikat każdemu zainteresowanemu³². Konieczność istnienia zarządzenia lub uchwały dla udzielenia bonifikaty w indywidualnym przypadku wynika ze sformułowania, iż bonifikaty udziela się „na podstawie” odpowiednio zarządzenia albo uchwały³³. Tym samym udzielanie bonifikat na podstawie zarządzenia lub uchwały to sytuacja, kiedy bez odpowiedniej uchwały lub zarządzenia nie istnieje możliwość udzielenia żadnych bonifikat – nie ma bowiem podstawy ich udzielania³⁴.

Gdy bonifikaty udzielane są na podstawie zarządzenia wojewody albo uchwały rady lub sejmiku, to mogą one mieć charakter systemowy – wtedy określają zasady, na jakich organ ma się opierać, udzielając bonifikat w indywidualnych przypadkach. Mogą też mieć charakter indywidualny i dotyczyć pojedynczych nieruchomości. Ta druga sytuacja będzie występowała zwłaszcza wtedy, gdy chce się wprowadzić w odniesieniu do jakiejś nieruchomości wyjątek, którego nie przewidują wcześniej określone zasady udzielania bonifikat, mające charakter prawa miejscowego.

Przyjęcie zasad mających charakter prawa miejscowego powoduje, że organ nie może zastosować bonifikaty innej niż przewidziana w tych zasadach ani

³¹ Zob. wyroki WSA w Gdańsku z dnia 13 marca 2019 r., II SA/Gd 732/18, LEX nr 2641800, i z dnia 10 kwietnia 2019 r., II SA/Gd 679/18, LEX nr 2650639.

³² Zob. wyrok WSA w Białymstoku z dnia 25 sierpnia 2010 r., I SA/Bk 403/10, LEX nr 602154.

³³ Zob. wyrok SN z dnia 24 stycznia 2013 r., II CSK 286/12, LEX nr 1293949; wyrok NSA z dnia 8 czerwca 2011 r., I OSK 425/11, LEX nr 950551.

³⁴ Zob. E. Bończyk-Kucharczyk, *Ustawa o gospodarce nieruchomościami. Komentarz aktualizowany*, LEX/el 2021, nr 1; J. Jaworski, dz. cyt.

bonifikaty w nich nieprzewidzianej. Jeśli zaś chciałby to zrobić, musi wystąpić o zgodę dotyczącą konkretnego przypadku na działanie stanowiące wyjątek od przyjętych zasad³⁵. W tym zakresie pozostawiono więc wojewodzie oraz radzie lub sejmikowi decyzję co do charakteru zarządzenia lub uchwały (systemowy lub indywidualny), bowiem przepis art. 68 ust. 1b u.g.n. zawiera normę kompetencyjną, której całość wyznacza również art. 68 ust. 1 u.g.n.³⁶ W dalszym ciągu natomiast indywidualny charakter ma udzielenie samej bonifikaty przez starostę albo organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego.

Proponowana przez projektodawców zmiana obliuguje właściwą radę bądź sejmik do uchwalenia aktu zawierającego normy o charakterze generalno-abstrakcyjnym, który będzie aktem prawa miejscowego i będzie stanowił podstawę do udzielenia bonifikaty przez właściwy organ wykonawczy jednostki samorządu terytorialnego. To rozwiązanie będzie miało zatem zastosowanie wyłącznie do nieruchomości stanowiących własność jednostek samorządu terytorialnego. A co z nieruchomościami stanowiącymi własność Skarbu Państwa? Wojewoda nadal bowiem będzie mógł wydawać zarządzenia zarówno o charakterze systemowym, będące aktami prawa miejscowego, jak i o charakterze indywidualnym. Co jest przyczyną takiego zróżnicowania?

Wreszcie bonifikaty udzielane mogą być także na podstawie przepisów innych ustaw. W związku z tym rodzi się pytanie o wzajemną relację analizowanych przepisów u.g.n. do przepisów art. 42 ust. 2 i 3 u.s.p.k.k. Zgodnie z tymi ostatnimi grunty stanowiące własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, a przeznaczone w planach zagospodarowania przestrzennego na cele inwestycji sakralnych i kościelnych oraz katolickich cmentarzy wyznaniowych, będą oddawane w użytkowanie wieczyste albo podlegały sprzedaży kościelnym osobom prawnym na ich wnioski. Co więcej, grunty stanowiące własność jednostki samorządu terytorialnego przeznaczone na te cele mogą być sprzedawane za cenę ustaloną uchwałą odpowiedniej rady lub sejmiku tej jednostki.

Wydaje się, że przytoczone przepisy stanowią *lex generalis* w stosunku do przepisów art. 68 u.g.n., a tym samym ewentualna nowelizacja tego artykułu nie pociąga za sobą konieczności ich zmiany. Natomiast użyta w nich terminologia jako terminologia ustawy podstawowej dla danej dziedziny spraw winna być przejęta przez przepisy u.g.n. Do oznaczenia jednakowych pojęć winno bowiem używać się jednakowych określeń.

³⁵ Zob. E. Bończyk-Kucharczyk, dz. cyt.

³⁶ Zob. wyrok WSA w Olsztynie z dnia 11 czerwca 2013 r., II SA/Ol 425/13, LEX nr 1334303.

Tadeusz J. Zieliński

Rec.: Małgorzata Bednarek, *Sytuacja prawna cmentarzy żydowskich w Polsce 1944–2019*, Wydawnictwo Austeria, Kraków–Budapeszt 2020, ss. 600.

Szeroko pojęte prawo pogrzebowe obejmuje materie będące zarazem przedmiotem prawa wyznaniowego. Wiele czynności związanych z pochówkiem zwłok, szczątków i prochów ludzkich, a także – między innymi – wiele praw dotyczących ochrony miejsc pochówku ma związek z realizacją wolności sumienia i wyznania. Decyzje o kremacji, wyborze miejsca pochówku (cmentarz wyznaniowy, niewyznaniowy, rozsypanie prochów, przechowywanie urny w miejscu zamieszkania bliskich zmarłego itd.), o kształcie ceremonii pogrzebowej, o wyglądzie grobu to przykłady kwestii, w ramach których wyrażają się swobody światopoglądowe będące przedmiotem zainteresowania prawa wyznaniowego. Z tych chociażby względów specjaliści prawa wolności sumienia i religii powinni uwzględniać w swoich badaniach i wypowiedziach fachowych problematykę prawa pogrzebowego, nazywanego coraz częściej w Polsce – w ślad za nomenklaturą anglosaską – prawem funeralnym. Należy zauważyć, że doktryna prawa w tym zakresie jest dość skromna, co może wynikać z faktu, iż prawodawca od wielu lat zaniedbuje ten obszar regulacji. Kluczowym aktem prawnym prawa pogrzebowego pozostaje archaiczna ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych (t.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1947 z późn. zm.), wzorowana zresztą na swojej przedwojennej poprzedniczce, mimo iż praktyka pogrzebowa w ostatnich latach ulega zasadniczym zmianom. Powoduje je w szczególności rozpowszechnienie zwyczaju kremacji, deficyt terenów pod cmentarze, postulaty ekologiczne w kontekście uciążliwych dla otoczenia tradycyjnych form pochówków. Nie wszystkie nowe tendencje spotykają się z aprobatą ze strony związków wyznaniowych. Od kilku lat trwają prace administracji rządowej nad gruntowną nowelizacją ustawy z 1959 r. Inicjatywa Społeczna (Nie)zapomniane Cmentarze opracowała i opublikowała projekty w sposób całościowy na nowo traktujące omawianą problematykę: projekt ustawy – Prawo pogrzebowe i projekt ustawy o Panteonie Rzeczypospolitej.

Ważnym wydarzeniem na gruncie dokonań naukowych dotyczących prawa funeralnego a powiązanych z tematyką prawnowyznaniową jest wydana w 2020 r.

publikacja Małgorzaty Bednarek pt. *Sytuacja prawna cmentarzy żydowskich w Polsce 1944–2019*. Autorka, doktor habilitowana nauk prawnych, badaczka związana z Instytutem Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk i radca prawny, specjalizuje się głównie w problematyce cywilistycznej, zwłaszcza w zagadnieniach prawnych nieruchomości. W toku współpracy z Komisją Rabiniczną ds. Cmentarzy, działającą w ramach Związku Gmin Wyznaniowych Żydowskich, wniknęła w kwestie nekropolii żydowskich w Polsce. W tym kontekście przygotowała recenzowaną monografię, która obok wielu innych walorów stanowi także znaczący wkład w doktrynę prawa wyznaniowego.

Monografia jest bardzo obszernym, dobrze przemyślanym, kompetentnym, starannie przygotowanym studium naukowym. Autorka zdecydowała się na szerokie ujęcie tytułowej problematyki oraz obudowanie trzonu wywodu rozważaniami dotyczącymi kontekstu analizowanych ośrodkowych zagadnień. Polega to na tym, że wywód dyskutujący status prawny cmentarzy żydowskich w Polsce w powojennym 75-leciu poprzedzony został istotnymi dla zasadniczych wątków rozważaniami wstępowymi. Mają one charakter pogłębiony, solidnie opracowany w aspekcie historycznym i prawnym. Ponadto, w książce zawarto szeroki wybór dokumentów i aktów prawnych, których znajomość jest niezbędna dla gruntownego zapoznania się z podjętą problematyką.

Struktura książki przedstawia się następująco. Po obszernym, zawierającym wszystkie niezbędne w pracy naukowej elementy wstępie (s. 17–33) znajduje się rozdział 1 dotyczący statusu Żydów w Polsce od zarania aż po schyłek Polski Ludowej (s. 35–96). Rozdział 2 rekonstruuje położenie prawne gmin wyznaniowych żydowskich w III Rzeczypospolitej (s. 97–149). Rozdział 3 ukazuje pojęcie cmentarzy w kulturze powszechnej i w tradycji żydowskiej (s. 153–182). Można przyjąć, że ośrodkowa część monografii rozpoczyna się wraz z rozdziałem 4 pt. „Powojenny los cmentarzy żydowskich – wyjaśnienie istoty »kwestii« cmentarzy żydowskich” (s. 183–202). W rozdziale 5 znalazły się ustalenia oparte na analizie przeobrażeń własnościowych dokonywanych przez prawo PRL w zakresach doniosłych dla nekropolii żydowskich oraz rozstrzygnięć ustawowych oraz praktyki administracyjnej w tej mierze zachodzących przez dwadzieścia lat po przełomie ustrojowym z 1989 r., z uwzględnieniem zagadnienia przywracania własności nieruchomości cmentarnych na rzecz gmin wyznaniowych żydowskich (s. 203–312). Wreszcie rozdział 6 ukazuje obecny status cmentarzy żydowskich na tle ogólnego prawa pogrzebowego (s. 313–375). Całość wywodu zakończono dość niekonwencjonalnie, gdyż w rozdziale 7 pt. „Praktyka stosowania prawa cmentarnego w okresie PRL i współcześnie oraz jej konsekwencje – jako podsumowanie”, znalazły się wnioski konkludujące monografię (s. 379–386) oraz opis losów cmentarzy żydowskich w Polsce w aspekcie prawnym (s. 387–400) na przykładach czterech nekropolii: w Płońsku, Pińczowie („stary” cmentarz),

Siemiatyczach i w Biłgoraju („nowy” cmentarz). Przyjęte rozwiązanie dotyczące finalnej partii wywodu ma ten walor, że z jednej strony pozwala sumarycznie zapoznać się z najważniejszymi ustaleniami poczynionymi w monografii, z drugiej strony zaś prześledzić na konkretnych przypadkach tragiczne a zarazem niejednokrotnie kuriozalne zdarzenia, w tym i rozstrzygnięcia administracyjno-prawne, dotyczące cmentarzy żydowskich. W końcowej, obszernej, bo liczącej prawie 200 stron części książki znalazły się wykazy: aktów prawnych, orzeczeń sądowych i literatury, a także „Dodatki”: z jednej strony akty prawne (np. *Statut kaliski* z 1264 r., wyciąg z tzw. wersalskiego traktatu mniejszościowego z 1919 r., Okólnik nr 3 Departamentu Wyznań Ministerstwa Administracji Publicznej z 6 lutego 1945 r. o tymczasowym uregulowaniu spraw wyznaniowych ludności żydowskiej), z drugiej zaś *Wytyczne Komisji Rabinicznej ds. Cmentarzy dotyczące ochrony cmentarzy żydowskich w Polsce*.

Treść i jakość wywodu sprawia, że monografia tworzy autorytatywne kompendium wiedzy o niezwykle ważnym zjawisku kulturowym i prawnym, którym są w Polsce cmentarze żydowskie. Ponad 1000 nekropolii związanych z judaizmem jest bowiem nie tylko świadectwem wielowiekowej obecności Żydów na ziemiach polskich, niemal do szczytu zniszczonej przez masowe morderstwo zorganizowane przez niemieckich nazistów, ale w przeważającej części stanowią one problem o charakterze prawnym. Przytłaczająca większość tych cmentarzy została zniszczona przez okupanta, przez władze Polski Ludowej oraz niestety także przez zwyczajnych obywateli. Mimo rozwijającego się w ostatnich latach ruchu społecznego pracującego na rzecz ochrony tych miejsc, wiele z nich jest zajęta na cele sprzeczne z ich przeznaczeniem lub pozostawiona bez opieki (kilka tysięcy wyznawców judaizmu nie jest w stanie zająć się nekropoliami służącymi przez wojną kilku milionom wiernych). Książka prof. Małgorzaty Bednarek jest znakomitą, miarodajną przewodnikiem po zawiłanej i tragicznej zarazem historii żydowskich miejsc pochówku, a jednocześnie zapisem rekonstrukcji zmieniającego się stanu prawnego dotyczącego tych nekropolii. Lektura recenzowanej książki będzie niewątpliwie przydatna do analizy problematyki prawnej cmentarzy innych wyznań, głównie mniejszościowych, chociaż oczywiście przypadek żydowski jest szczególnie ze względu na krzywdy i straty wywołane w szczególności przez Holokaust.

Erudycyjna, rzetelna, wszechstronna, wykorzystująca także w adekwatnym stopniu dorobek prawa wyznaniowego, praca Małgorzaty Bednarek poza prawnikami powinna wzbudzić zainteresowanie historyków, politologów, kulturoznawców i religioznawców. Można ją zarazem uznać za jedną z najważniejszych książek o problematyce żydowskiej wydanych w Polsce po 1989 r.

Tadeusz J. Zieliński

OGÓLNOPOLSKIE SYMPOZJUM NAUKOWE PT. „USTAWA Z DNIA 20 LUTEGO 1997 R.
O STOSUNKU PAŃSTWA DO GMIN WYZNANIOWYCH ŻYDOWSKICH W RP
Z PERSPEKTYWY 25 LAT”, WARSZAWA, 12 KWIETNIA 2022 R.

W warszawskiej siedzibie Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma 12 kwietnia 2022 r. odbyło się sympozjum naukowe pt. *Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w RP z perspektywy 25 lat*. Instytucjonalnymi organizatorami tego wydarzenia byli: Żydowski Instytut Historyczny oraz Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego. Spotkanie skupiło grono kilkudziesięciu uczestników, w tym reprezentantów wielu instytucji naukowych i akademickich. Obrady zostały zorganizowane w trzech sesjach, z których każda została zakończona dyskusją.

Pierwsza sesja sympozjum, moderowana przez prof. ucz. dr hab. Małgorzatę Winiarczyk-Kossakowską (Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie), poświęcona została zagadnieniom historycznym położenia prawnego ludności żydowskiej i wyznawców judaizmu w Polsce. Dr hab. Jolanta Żyndul (ŻIH) wygłosiła referat pt. „Status prawny Żydów w II Rzeczypospolitej – wybrane problemy”, dr hab. August Grabski (ŻIH) mówił na temat „Położenie prawne wyznawców judaizmu w Polsce Ludowej”, zaś prof. ucz. dr hab. Paweł Leszczyński (Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim) zaprezentował wykład pt. „Geneza ustawy z 20 lutego o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w RP”.

W drugiej części sympozjum, której przewodniczył dr Andrzej Czohara (były dyrektor Departamentu Wyznań Religijnych i Mniejszości Narodowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji), podjęto serię zagadnień szczegółowych statusu prawnego gmin wyznaniowych żydowskich. Prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński (Chrześcijańska Akademia Teologiczna w Warszawie) omówił problematykę pt. „Specyfika ustawy z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w RP”, dr hab. Paweł Borecki (Uniwersytet Warszawski) wygłosił referat pt. „Ustawa z 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w świetle standardów Konstytucji RP z 1997 r.”, adw. Monika Krawczyk (ŻIH) omówiła zagadnienia

ujęte pod tytułem „Postępowanie regulacyjne w sprawach gmin wyznaniowych żydowskich – specyfika, wyzwania, dorobek”. Ostatnim referatem w tej sesji było wystąpienie ks. prof. ucz. dr. hab. Dariusza Walencika (Uniwersytet Opolski) pt. „Wpływ orzecznictwa sądów i Trybunału Konstytucyjnego na położenia prawne wyznawców judaizmu w Polsce”.

Ostatnia sesja skupiła rozważania o charakterze prawnym i faktograficznym (moderator: prof. Tadeusz J. Zieliński). Jako pierwsza wystąpiła dr hab. Małgorzata Bednarek (emerytowana docent Instytutu Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk) prezentując referat zatytułowany „Sytuacja prawna cmentarzy żydowskich w Polsce – wybrane zagadnienia”. Mgr Maksymilian Hau (Uniwersytet Warszawski) przedstawił wykład pt. „Tzw. niezależne gminy żydowskie – geneza, status prawny, perspektywy rozwoju”, mgr Oliwia Rybczyńska (Uniwersytet Warszawski) referat pt. „Żydowska edukacja religijna we współczesnej Polsce”, zaś adw. dr Elke Cloots (Uniwersytet w Antwerpii) prezentację pt. „Problematyka prawna specyficzna dla mniejszości żydowskiej w prawodawstwie Unii Europejskiej”.

Koordynatorami organizacji sympozjum byli: z ramienia Żydowskiego Instytutu Historycznego im. Emanuela Ringelbluma w Warszawie jego dyrektor adw. Monika Krawczyk, a z ramienia Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego dr. hab. Paweł Borecki. Organizatorzy zapowiedzieli publikację materiałów pokonferencyjnych w „Biuletynie Żydowskiego Instytutu Historycznego”.

Artur Lis

ORCID 0000-0003-4613-0671

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

SPRAWOZDANIE Z OGÓLNOPOLSKIEJ KONFERENCJI NAUKOWEJ
„WOLNOŚĆ RELIGIJNA OSÓB I FUNKCJONARIUSZY PUBLICZNYCH”
(RADOCZA, 18–20 LISTOPADA 2022 ROKU)

W dniach 18–20 listopada 2022 r. odbyła się ogólnopolska konferencja naukowa pt. „Wolność religijna osób i funkcjonariuszy publicznych”. Wydarzenie to zorganizowane zostało przez Polskie Towarzystwo Prawa Wyznaniowego i Katedra Prawa Wyznaniowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II. Ze względu na znaczną liczbę prelegentów, a także szeroki zakres poruszanej tematyki, obrady podzielono na kilka paneli dyskusyjnych, które odbyły się w hotelu Radocza Park.

Uroczystego powitania uczestników konferencji dokonał Prezes Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego prof. ucz. dr hab. Marek Bielecki. Następnie głos zabrała prof. ucz. dr hab. Anna Tunia z Katedra Prawa Wyznaniowego KUL, która po wprowadzeniu wygłosiła referat pt. „Wykładnia terminu *funkcjonariusz publiczny* - w teorii i praktyce”.

Inauguracyjnej sesji plenarnej przewodniczył dr hab. Marek Bielecki (ASzWoj). Pierwszy panel obrad konferencyjnych rozpoczął się wystąpieniem prof. ucz. dr hab. Dariusz Walencik (UO) pt. „Pojęcie *osoba publiczna* w prawie kanonicznym”. Jako druga wystąpiła prof. ucz. dr hab. Marzena Toumi (ASzWoj) która przedstawiła referat pt. „Wolność religijna osób i funkcjonariuszy publicznych w państwach arabskich”. Autorem następnego wystąpienia był prof. Uniwersytetu Rzeszowskiego – Piotr Steczkowski, który zaprezentował referat pt. „Wolność religijna dziennikarza”. Następnym prelegentem był dr Michał Poniatowski, reprezentujący Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego, który wystąpił z referatem pt. „Wolność religijna notariusza”.

Po przerwie kawowej, kolejnym sesjom plenarnym przewodniczyli odpowiednio prof. ucz. dr hab. Dariusz Walencik (UO), prof. zw. dr hab. Artur Mezglewski (ASzWoj), prof. ucz. dr hab. Andrzej Szymański (UO), prof. ucz. dr hab. Marzena Toumi (ASzWoj). Referaty wygłosili: prof. zw. dr hab. Tadeusz J. Zieliński (ChAT) „Wyrażanie światopoglądu przez pracowników systemu oświaty w Polsce a konstytucyjny nakaz bezstronności władz publicznych”,

prof. zw. dr hab. Artur Mezglewski (ASzWoj) „Gwarancie wyrażania przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych przez nauczyciela akademickiego w postępowaniu dyscyplinarnym na tle orzecznictwa sądów powszechnych”, prof. ucz. dr hab. Marek Bielecki (ASzWoj) „Wolność religijna nauczyciela jako praktyczny wymiar realizacji zasady dobra wspólnego”, dr Michał Skwarzyński (KUL) „Standard ochrony wolności religijnej w prawie karnym jako instrument zwalczania przemocy wobec osób publicznych”, prof. ucz. dr hab. Konrad Walczuk (ASzWoj) „Pytania o wyznanie i religijność w procesie rekrutacji do służb specjalnych - aspekty formalnoprawne”, prof. ucz. dr hab. Anna Tunia (KUL) „Wolność religijna adwokata”, dr Katarzyna Pluta (UO) „Wolność religijna dziecka - osoby publicznej”, mgr Aleksandra Drozd (KUL) „Wolność religijna lekarzy po wyroku TK z dnia 7 października 2015 r. (K 12/14)”, prof. ucz. dr hab. Jerzy Nikolajew (UR) „Uwagi dotyczące realizacji wolności sumienia i religii funkcjonariuszy Służby Więziennej”, mgr Tomasz Abramowicz (KUL) „Realizacja praktyk religijnych jako uzasadnionych potrzeb życiowych funkcjonariusza Służby Więziennej w świetle wyroku Sądu Rejonowego w Siedlcach IV Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 13 marca 2019 r.”, dr Aneta Abramowicz (KUL) „Gwarancje prawne duszpasterstwa w służbach mundurowych w Polsce”, ks. kom. dr hab. Sławomir Bylina (KUL) „Duszpasterstwo katolickie z perspektywy strategii systemu bezpieczeństwa narodowego”, prof. ucz. dr hab. Piotr Sadowski (UO) „Polityka religijna Heliogabala i Konstantyna Wielkiego”, dr Artur Lis (KUL) „Wolność religijna i relacje władzy duchowej i świeckiej w kronice Wincentego Kadłubka”, prof. ucz. dr hab. Andrzej Szymański (UO) „Ks. mjr Wiktor Zabiegło. Czy kapelan 11. Dywizji Piechoty w Żarach był marginalizowany przez siebie samego?”. Po zakończeniu dyskusji uczestnicy zjazdu spotkali się na uroczystej kolacji.

Na zakończenie konferencji głos zabrał prof. ucz. dr hab. Marek Bielecki - Prezes Polskiego Towarzystwa Prawa - który podziękował wszystkim obecnym za udział. Obrady konferencji podsumowała, przedstawiając wypracowane przez uczestników wnioski i postulaty oraz zapraszając uczestników do kontynuowania współpracy i dalszego eksplorowania zgłaszanych w wystąpieniach problemów, prof. ucz. dr hab. Anna Tunia (KUL). Kolokwium naukowe było ważną płaszczyzną wymiany poglądów naukowych badaczy prawa wyznaniowego. Uczestnicy sympozjum reprezentowali różne środowiska naukowe i badawcze. Wiele poruszonych zagadnień i ożywiona dyskusja towarzysząca wygłaszanym prelekcjom potwierdzają aktualność oraz zasadność podjęcia tematyki wolności religijnej osób i funkcjonariuszy publicznych. Z aprobatą należy przyjąć zapowiedź organizatorów opublikowania wygłoszonych wystąpień, co umożliwi ponowną refleksję nad różnorodnymi problemami prawa wyznaniowego, które zostały poruszone w trakcie wystąpień uczestników tegorocznego sympozjum oraz pozwoli na szerszy dostęp do zaprezentowanych wyników badań naukowych.

Marek Bielecki

XIX OGÓLNOPOLSKIE SYMPOZJUM PRAWA WYZNANIOWEGO „DOPUSZCZALNE
I NIEDOPUSZCZALNE OGRANICZANIE WOLNOŚCI PRZEKONAŃ I KULTU” - POKAME-
DULSKI KLASZTOR W WIGRACH 24–26 MAJA 2022 R.
(SPRAWOZDANIE)

W dniach 24–26 maja 2022r. w Pokamedulskim Klasztorze w Wigrach, Polskie Towarzystwo Prawa Wyznaniowego zorganizowało XIX Ogólnopolskie Sympozjum Prawa Wyznaniowego pt. „Dopuszczalne i niedopuszczalne ograniczanie wolności przekonań i kultu”. W wydarzeniu wzięli udział przedstawiciele najważniejszych w kraju ośrodków akademickich, w których prowadzone są badania z zakresu statusu prawnego kościołów i innych związków wyznaniowych oraz indywidualnej wolności religijnej. Na spotkanie przybyli również przedstawiciele Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych MSWiA. Sympozjum miało formę hybrydową, chociaż większość uczestników osobiście wzięła udział w obradach. Piękne usytuowanie obiektu sprzyjało naukowej debacie i pozwoliło na chwilę aktywnego wypoczynku.

Spotkanie rozpoczęło się o 13.30. Prezes Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego dr hab. Marek Bielecki przywitał wszystkich uczestników i podziękował za tak liczne przybycie. W swoim wystąpieniu podkreślił fakt, że pogłębiona refleksja naukowa nad ograniczeniami wolności przekonań i kultu jest potrzebna w obecnej chwili, kiedy to coraz częściej dochodzi do ingerowania w pierwotne prawa jednostki i wspólnot religijnych do zachowanie swojej tożsamości religijnej. Jako pierwszy w sesji plenarnej wystąpił prof. Paweł Sobczyk (UO – IWS), który wygłosił referat pt. „Poprawność polityczna” i „swoboda interpretacyjna” – nowe przesłanki imitacyjne m.in. wolności sumienia i religii”. Prelegent zwrócił uwagę na to, że coraz częściej o ograniczaniu wolności religijnej decydują pozanormatywne przesłanki. Stwarza to nową rzeczywistość, w której osoby wierzące, aby bronić swych praw, muszą mierzyć się z nowymi wyzwaniami. Ks. prof. Tadeusz Stanisławski (UZ), odniósł się w swoim wystąpieniu do tego, że „praktyka działalności sakralnej” może stanowić ingerencję w wolność kultu. Ostatnim referatem w sesji plenarnej było przedłożenie dra Michała Poniatowskiego (UKSW), który charakteryzując działalność charytatywną, prowadzoną przez różnorodne podmioty, udowodnił, że w prowadzonych praktykach może

dochodzić do ograniczania swobód religijnych. Po zakończeniu sesji odbyła się dyskusja, w której słuchacze i prelegenci dzielili się swoimi uwagami w zakresie poruszanej tematyki.

Po przerwie obrady toczyły się w dwóch równoległych panelach. Pierwszy z nich został poświęcony zagadnieniom prawnoporównawczym i doktrynalnym. Jako pierwszy głos zabrał prof. Rafał Łatka (IPN), prezentując referat pt. „Urząd ds. Wyznań jako wykonawca polityki wyznaniowej władz PRL w zakresie ograniczania praw ludzi wierzących – na przykładzie działań wobec wiernych Kościoła katolickiego”. Uwarunkowania historyczne jakie zaprezentował prelegent, stanowiły doskonały wstęp do dalszej części obrad. Ks. prof. Piotr Ryguła swoje wystąpienie poświęcił dopuszczalnym przez prawo formom zawarcia związku małżeńskiego w Hiszpanii. Prof. Marta Osuchowska (UKSW), scharakteryzowała perspektywę latynoamerykańską w odniesieniu do ograniczeń sprawowania kultu religijnego w miejscach publicznych. Wystąpienie autorki w głównej mierze zostało poświęcone stanowisku wymiaru sprawiedliwości. Prof. Justyna Krzywkowska (UWM) odniosła się zaś w swoim referacie do funkcjonowania sądów kościelnych w czasie pandemii COVID-19.

W równoległej sesji pt. „Prawnokarne aspekty ochrony/ograniczania wolności przekonań i kultu” zaprezentowanych zostało 5 referatów. Jako pierwszy wystąpił ks. prof. Artur Mezglewski (ASzWoj). Autor ukazał, że wolność kultu pozbawiona jest należytych gwarancji na gruncie przepisów o ochronie wolności religijnej. Prof. Anna Tunia (KUL) wygłosiła referat pt. „(Nie)skuteczność ochrony kultu religijnego na płaszczyźnie przepisów karnych”. Z kolei prof. Jerzy Nikołajew (URz) zajął się tematyką ograniczeń w korzystaniu z wolności religijnej w warunkach zakładu karnego i aresztu śledczego. Prof. Marzena Toumi (ASzWoj) w swoim wystąpieniu podjęła refleksję nad prawem szariatu, ukazując jak wpływa ono na instytucję małżeństwa. Prawo do diety religijnej w polskich zakładach karnych, było przedmiotem referatu dr Anety Abramowicz (KUL) i mgra Tomasza Abramowicza (KUL). Autorzy skupili swoją uwagę na instytucjach prawa karnego, ukazując prawa osób osadzonych. Po dyskusji, która miała miejsce na zakończeniu obu sesji, odbyła się kolacja.

Podczas drugiego dnia obrad (25 maja 2022 r.) zaplanowano cztery sesje, które toczyły się w dwóch symultanicznych blokach. W części pierwszej, zatytułowanej „Normy prawne jako źródło ograniczeń”, wzięło udział pięciu prelegentów. Jako pierwszy zabrał głos prof. Dariusz Walencik (UO), prezentując referat pt. „Wymóg posiadania obywatelstwa polskiego jako nieuprawnione ograniczenie wolności przekonań i sprawowania kultu”. Prof. Maciej Miłkuła (UJ), scharakteryzował regulacje dotyczące testamentów i zapisów na cele pobożne (*pia causa*) w dobie przedrozbiorowej, które stanowiły instrument ograniczania uzewnętrzniania wolności religijnej. Geneza przepisów o ograniczeniach uzewnętrzniania religii

lub przekonań (art. 3 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania), była przedmiotem analizy dra Marka Strzały (UJ). Z kolei dr Tomasz Resler (UWr), zatytułował swoje wystąpienie „Ustawa z dnia 30 marca 2021 r. o zmianie ustawy - Prawo o ruchu drogowym oraz niektórych innych ustaw a ograniczenia w zakresie pielgrzymowania – *case study*”. Ostatnim w tej sesji prelegentem był dr Mariusz Grabowski (UKSW), prezentujący referat pt. „Prawna ochrona dóbr czy nieuprawniona represja? „Sanitarna” reglamentacja wolności religijnej a aksjologia systemu prawa”.

Równolegle toczyły się obrady w części zatytułowanej „Państwo jako źródło ograniczeń”. Jako pierwszy wystąpił prof. Piotr Stanisław (KUL) z referatem pt. „Władze publiczne wobec pastafarian: ograniczenia wolności religijnej czy racjonalne stosowanie prawa?”. Wystąpienie dotyczące ingerencji organów władzy publicznej w formy sprawowania kultu zostało zaprezentowane przez ks. prof. Piotra Steczkowskiego (URz). Kościół naturalny i jego status był przedmiotem refleksji naukowej prof. Zdzisława Zarzyckiego, a prof. Andrzej Szymański (UO) zaprezentował zebrany sprawę ks. Norka, która stanowiła niedopuszczalną formę ograniczenia wolności przekonań i kultu w Polsce okresu stalinowskiego. Jako ostatnia w tej części wystąpiła mgr Paulina Łabieniec z referatem pt. „Propozycje poszerzenia uprawnień wybranych kościołów i związków wyznaniowych – badania nad projektami umów i ustaw zgłaszanych na podstawie art. 25 ust. 5 Konstytucji”.

Po dyskusji, która miała miejsce po obu sesjach i przerwie kawowej rozpoczęły się dalsze obrady. W części zatytułowanej „Ograniczenia w prawie oświatowym i wychowawczym” udział wzięło sześciu prelegentów. Jako pierwszy głos zabrał prof. Tadeusz Zieliński, który swoje wystąpienie poświęcił rozdziałowi kościoła i państwa w oświacie USA według najnowszego orzecznictwa sądowego. Prof. Marek Bielecki (ASzWoj) zajął się zaś ograniczeniami wolności religijnej w polskiej szkole. Uregulowania prawne i praktyka w zakresie nauczania religii w szkołach publicznych w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, były tematem referatu ks. prof. Mieczysława Różańskiego. Trzy kolejne referaty dotyczyły wolności religijnej rodziców i dziecka. Dr Katarzyna Pluta (UO) zaprezentowała referat pt. „Ograniczanie przekonań dzieci przez rodziców i opiekunów prawnych”. Kwestiom ograniczania wolności przekonań dziecka w organizacjach zrzeszających swoje przedłożyła mgr Klaudia Kijańska (UJD). Dopuszczalne i niedopuszczalne ograniczanie wolności przekonań rodziców w sprawach wychowania dziecka zgodnie z własnymi przekonaniami stały się kanwą rozważań dra Michała Ożoga (UJ). W odbywającej się równolegle sesji pt. „Ograniczenia wolności w zakresie manifestowania przekonań”, pierwszą prelegentką była dr Agnieszka Filak, która zajęła się dopuszczalnymi ograniczeniami wolności przekonań na podstawie *casusu* IKEA. Mgr Michał Służalec (UJD)

odniósł się w swoim wystąpieniu do realizacji wolności przekonań w miejscu pracy. Wolność publicznych zgromadzeń związków wyznaniowych na przykładzie Kościoła Naturalnego stała się przedmiotem analizy dra Konrada Zamirskiego (ChAT). Prof. Bartosz Rakoczy (UMK), w swoim referacie zaprezentował problematykę pogrzebu celebrowanego zgodnie z normami Kodeksu Prawa Kanonicznego na cmentarzu komunalnym. Ostatnią w sesji była dr Krystyna Ziółkowska (UWM), która nawiązała do realizacji wolności religijnej podczas pandemii Covid-19.

26 maj był ostatnim dniem obrad. Zorganizowana została jedna sesja, w której udział wzięło 7 prelegentów. Pierwszym z nich był ks. dr Maciej Kubala z referatem poświęconym sytuacji prawnej niechrześcijan po Edykcie Tesalońskim. Sprzeciw sumienia stał się tematem przedłożenia dra Michała Skwarzyńskiego (KUL), a prof. Konrad Walczuk (ASzWoj) zajął się tematyką wolności kultu religijnego w dobie wojny hybrydowej. Tematyka wojny hybrydowej w kontekście wolności przekonań, była przedmiotem referatu dr Moniki Nowikowskiej (ASzWoj). Dr Jacek Mrozek (UWM) i dr Marek Paszkowski byli autorami przedłożenia pt. „Parafia św. Anny w Barczewie - Prawo apostaty do bezpłatnego odpisu dokumentu kościelnego”. Oświadczeniom dla służby zdrowia, jakie składają Świadkowie Jehowy, swój referat poświęcił dr Paweł Zając (ASzWoj), a obrady zakończył dr Maciej Wojtacki (ASzWoj) z referatem pt. Wolność przekonań i kultu w konstytucjach europejskich w I połowie XX wieku.

Na zakończenie konferencji głos zabrał prezes Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego, prof. Marek Bielecki, który podsumowując wydarzenie, podziękował wszystkim prelegentom za udział i bardzo merytoryczne przedłożenia.

WYKAZ PUBLIKACJI Z ZAKRESU
PRAWA WYZNANIOWEGO
PROF. DR. HAB. JÓZEFA KORED CZUKA

I. PUBLIKACJE AUTORSKIE

2001

1. *Prawne ograniczenia swobody zawierania małżeństw przez oficerów w II Rzeczypospolitej*, w: (red.) Piotr Jurek, *W kręgu dziejów sił zbrojnych i prawa wojskowego. Materiały IV Konferencji historyków państwa i prawa. Polanica 4-6 września 2000*, Wrocław 2001, s. 106–121.

2006

2. *Przysięga wyznaniowa w polskim procesie karnym okresu międzywojennego*, w: (red.) Grzegorz Górski, Leszek Ćwikła, Marzena Lipska, *Cuius regio, eius religio? Zjazd Historyków Państwa i Prawa. Lublin, 20-23 IX 2006 r.*, Lublin 2006, s. 403–414.

2007

3. *Łaski Jan*, w: (red.) Danuta Wańka, *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej. Ziemi kaliskiej*, T. III, Kalisz 2007, s. 249–250.
4. *Skotnicki-Bogoria Jarosław*, w: (red.) Danuta Wańka, *Słownik biograficzny Wielkopolski południowo-wschodniej. Ziemi kaliskiej*, T. III, Kalisz 2007, s. 375–376.

2008

5. *Słowo wstępne*, w: (red.) Józef Koredczuk, *Prawo wyznaniowe. Przeszłość i teraźniejszość. Materiały XI Konferencji historyków państwa i prawa. Kowary, 6-8 września 2007 r.*, Wrocław 2008, s. 9–10.

Wykaz publikacji z zakresu prawa wyznaniowego prof. dr. hab. Józefa Koredczuka

6. *Walka sądów z cudami. Refleksje prawne na temat stosunków państwo-Kościół w Polsce po II wojnie światowej*, w: (red.) Józef Koredczuk, *Prawo wyznaniowe. Przeszołość i teraźniejszość. Materiały XI Konferencji historyków państwa i prawa*. Kowary, 6-8 września 2007 r., Wrocław 2008, s. 177–187.

2009

7. *Ewolucja prawnokarnej ochrony wolności sumienia i wyznania w Polsce w latach 1989-2009*, w: (red.) Dariusz Walencik, *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989-2009). Analizy – dyskusje – postulaty*, Katowice-Bielsko-Biała 2009, s. 81–91.
8. *Małżeństwa węgierskie*, w: (red.) Adam Lityński, Marian Mikołajczyk, Tomasz Adamczyk, Andrzej Drogoń, Wojciech Organiściak, *Państwo, prawo, społeczeństwo w dziejach Europy Środkowej. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Józefowi Ciągwie w siedemdziesięciolecie urodzin*, Katowice-Kraków 2009, s. 331–338.

2010

9. *Leszek Winowski (1910-1979)*, w: (red.) Lucyna Lehmann, Marek Maciejewski, *Pamięci zmarłych Profesorów i Docentów Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 1945-2010*, Wrocław 2010, s. 319–322, współautor: E. Klein.
10. *Niezgodność działania Kościołów lub związków wyznaniowych z przepisami prawa*, w: (red.) Krzysztof Krasowski, Małgorzata Materniak-Pawłowska, Maksymilian Stanulewicz, *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego, Gniezno 11-12 IX 2010, Poznań 2010*, s. 57–65.

2012

11. *Studia Andrzeja Szeptyckiego we Wrocławiu*, w: (red.) Anna Mańko-Matysiak, M. Hałub, *Śląska Republika Uczonych. Schlesische Gelehrtenrepublik. Slezská Vědecká Obec*, Vol. 5, Dresden-Wrocław 2012, s. 283–298.
12. *Zdzisław Zarzycki. Rozwód w świetle akt Sądu Okręgowego w Krakowie w latach 1918-1945. Studium historyczno-prawne*. Kraków 2010, ss. 755, „Opolskie Studia Administracyjno-Prawne” 2012, T. X/3, s. 99–103, recenzja.

2013

13. *Prawne odniesienia państwa do Kościoła greckokatolickiego w II Rzeczypospolitej*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” 2013, T. 4, s. 85–93.

Wykaz publikacji z zakresu prawa wyznaniowego prof. dr. hab. Józefa Koredczuka

14. Правове відношення держави до Греко-католицької церкви в Другій Речі Посполитій, „Вроцлавсько-Львівський Юридичний Збірник” 2013, Т. 4, s. 94–102.
15. Ulgi podatkowe z tytułu darowizny jako źródło finansowania Kościołów i innych związków wyznaniowych oraz ich działalności, w: (red.) Paweł Sobczyk, Krzysztof Warchałowski, *Finansowanie Kościołów i innych związków wyznaniowych*, Warszawa 2013, s. 265–276.

2014

16. Darowizny na cele kultu religijnego, w: (red.) Artur Mezglewski, *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2014, s. 42–45.
17. Darowizny na kościelną działalność charytatywno-opiekuńczą, w: (red.) Artur Mezglewski, *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2014, s. 45–48.
18. Dotacje państwowe dla związków wyznaniowych, w: (red.) Artur Mezglewski, *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2014, s. 59–62.
19. Kompetencje Ministra Edukacji Narodowej dotyczące nauczania religii i etyki w szkołach publicznych, w: (red.) Józef Krukowski, Paweł Sobczyk, Michał Poniatowski, *Religia i etyka w edukacji publicznej*, Warszawa 2014, s. 77–93.
20. Kościół prawosławny na Dolnym Śląsku (od zakończenia II wojny światowej do rozpoczęcia akcji „Wisła”), „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” 2014, T. 5, s. 73–80.
21. Православна церква в Нижній Сілезії (від закінчення Світової війни до початку операції „Вісла”), „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” 2014, T. 5, s. 81–88.
22. Sprawa nauczania przedmiotu religioznawstwo jako próba ograniczenia roli Kościoła Katolickiego w życiu publicznym w okresie PRL-u, w: (red.) Waław Uruszczak, Katarzyna Krzysztofek, Maciej Mikula, *Kościół i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu*, Kraków 2014, s. 347–355.
23. Ulgi i zwolnienia podatkowe na rzecz związków wyznaniowych, w: (red.) Artur Mezglewski, *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2014, s. 477–480.
24. Zwolnienia celne na rzecz kościelnych jednostek organizacyjnych, w: (red.) Artur Mezglewski, *Leksykon prawa wyznaniowego*, Warszawa 2014, s. 588–591.

2015

25. Budownictwo sakralne i kościelne w świetle polskiego orzecznictwa administracyjnego, w: (red.) Piotr Stanisław, Aneta Maria Abramowicz, Michał Czelný, Marta Ordon, Michał Zawisławski, *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i religii*, Lublin 2015, s. 123–134.

2016

26. *Kompetencje Pełnomocnika Rządu do spraw Równego Traktowania w zakresie przeciwdziałania dyskryminacji ze względu na religię lub wyznanie*, w: (red.) Michał Skwarzyński, Piotr Steczkowski, *Polityka wyznaniowa a prawo III Rzeczypospolitej*, Lublin 2016, s. 91–100.
27. *Kwestie prawne związane z rozwiązaniem zrzeseń wolnomularskich w II Rzeczypospolitej*, *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 3741, Prawo T. CCCXXI, *Studia Historycznoprawne*, Wrocław 2016, s. 187–201.
28. *Realizacja zasady pro publico bono w konkordacie polskim z 1925 roku*, w: (red.) Maciej Marszał, Jacek Przygodzki, *Pro publico bono – idee i działalność*, Wrocław 2016, s. 147–160.
29. *Znaczenie religii w koncepcjach penitencjarnych Juliana Ursyna Niemcewicza i Fryderyka Skarbka*, w: (red.) Jerzy Nikołajew, Konrad Walczuk, *Wolność sumienia i religii osób pozbawionych wolności. Aspekty prawne i praktyczne*, Warszawa 2016, s. 35–48.

2017

30. *Równouprawnienie Kościołów i związków religijnych według konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1921 roku*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2017, T. 9, s. 113–123.
31. *Stosunek posłów i senatorów duchownych do akcji rewindykacji cerkwi prawosławnych w II Rzeczypospolitej*, w: (red.) Dariusz Szpoper, Przemysław Dąbrowski, *Pogranicza w historii prawa i myśli polityczno-prawnej*, Gdańsk-Olsztyn 2017, s. 321–332.

2018

32. „... i ślubuję Ci miłość, wierność i uczciwość małżeńską ...”. *Cudzołóstwo jako podstawa rozdziału małżeństwa w orzecznictwie sądów apelacji lwowskiej w okresie międzywojennym*, w: (red.) Tomasz Dolata, *Regulacje prawne dotyczące małżeństwa w rozwoju historycznym*, Wrocław 2018, s. 203–212.
33. *Poglądy arcybiskupa Józefa Teodorowicza na temat senatu w trakcie prac nad Konstytucją Marcową z 1921 r.*, „Wrocławsko-Lwowskie Zeszyty Prawnicze” 2018, T. 9, s. 21–31.
34. *Specyfika postępowania dowodowego w przypadku przestępstw przeciwko wolności sumienia i wyznania na podstawie kodeksu postępowania karnego z 1997 roku*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2018, T. 10, s. 255–266.

2019

35. *Polityka państwa wobec kościołów na Dolnym Śląsku w latach 1945-1956*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2019, T. 11, s. 121–134.
36. *Stanowisko posłów duchownych wobec instytucji senatu i prezydenta w projektach Konstytucji marcowej*, w: (red.) Marek Maciejewski, Maciej Marszał, Mirosław Sadowski, *Od niepodległości do niepodległości. Polska myśl polityczna i prawna*, Wrocław 2019, s. 121–130.

2020

37. *Bluźnierstwo i obraza religii według Kodeksu kar głównych i poprawczych z 1847 i 1866 roku*, w: (red.) Paweł Sobczyk, Piotr Steczkowski, *Człowiek – państwo – Kościół. Księga jubileuszowa dedykowana księdzu profesorowi Arturowi Mezglewskiemu*, Lublin 2020, s. 163–176.
38. *Leszek Winowski (1910-1979)*, w: red. Lucyna Lehmann, Marek Maciejewski, *Pamięci zmarłych Profesorów i Docentów Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego 1945-2020*, Wrocław 2020, s. 417–420.

2021

39. *Kościół ormiański w Polsce w okresie międzywojennym*, w: (red.) Ewa Kozerska, Piotr Sadowski, Andrzej Szymański, *Iura et leges – Między Wschodem a Zachodem*, Opole 2021, s. 9–19.
40. *Od prawa kościelnego do historii prawa. Powikłane powojenne losy Profesora Leszka Winowskiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, T. 24, s. 129–142.
41. *Stosunek biskupa Ignacego Krasickiego do reform polityczno-prawnych w Polsce doby stanisławowskiej*, *Acta Universitatis Wratislaviensis* nr 4052, *Prawo T. CCCXXXII*, *Studia Historycznoprawne*, Wrocław 2021, s. 37–53.

II. PRACE REDAKCYJNE

1. *Prawo wyznaniowe. Przeszłość i teraźniejszość. Materiały XI Konferencji historyków państwa i prawa. Kowary, 6-8 września 2007 r.*, Wrocław 2008, ss. 301.
2. „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2019. T. 11, Dział Artykuły, s. 5–304. Współredaktor [pozostali współredaktorzy: Jan Krajczyński, Edyta Włodarczyk]

WYKAZ PUBLIKACJI NAUKOWYCH PROF. DR. HAB. PIOTRA STANISZA

DZIEŁA ZWARTE

I. PRACE AUTORSKIE

1. *Ubezpieczenie społeczne duchownych w prawie polskim*, Lublin 2001, ss. 194.
2. *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2006, ss. 284; wyd. 2 – Warszawa 2008, ss. 292; wyd. 3 – Warszawa 2011, ss. 321 [współautorzy: A. Mezglewski i H. Misztal].
3. *Porozumienia w sprawie regulacji stosunków między państwem i niekatolickimi związkami wyznaniowymi we włoskim porządku prawnym*, Lublin 2007, ss. 314.
4. *Religion and Law in Poland*, Alphen aan den Rijn 2017, ss. 177; wyd. 2 – Alphen aan den Rijn 2020, ss. 192.

II. PRACE REDAGOWANE

1. *Divina et humana. Księga Jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, Lublin 2001, ss. 822 [współredaktorzy: A. Dębiński i W. Bar].
2. *Religioni et scientiae. Materiały V Sympozjum Prawa Kanonizacyjnego (Lublin, 25 kwietnia 2001 r.)*, Lublin 2001, ss. 228.
3. *Prawo wyznaniowe*, Lublin 2003, ss. 439 [współredaktor: H. Misztal].
4. *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Kazimierz Dolny, 26-28 października 2004)*, Lublin 2005, ss. 388 [współredaktorzy: A. Mezglewski i M. Ordon].
5. *Podstawy regulacji stosunków Państwo – Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Włoskiej. I fondamenti della regolazione delle relazioni Stato – Chiesa nella Repubblica di Polonia e nella Repubblica Italiana*, Lublin 2010, ss. 218 [współredaktorzy: P. Czarnek i D. Dudek].

6. *Mediacje i negocjacje. Skrypt dla kursów dokształcających w zakresie mediacji i negocjacji*, Lublin 2012, ss. 219 [współredaktor: W. Broński].
7. *Abiit, non obiit. Księga poświęcona pamięci Księdza Profesora Antoniego Kościa SVD*, Lublin 2013, ss. 1448 [współredaktorzy: A. Dębiński, T. Barankiewicz, J. Potrzeńcz, W. Sz. Staszewski, A. Szarek-Zwijacz i M. Wójcik].
8. *Fides – Veritas – Iustitia. Księga Pamiątkowa dedykowana Księdzu Biskupowi Antoniemu Stankiewiczowi*, Lublin 2013, ss. 230 [współredaktorzy: L. Adamowicz i M. Greszata-Telusiewicz].
9. *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, Lublin 2013, ss. 469 [współredaktor: M. Ordon].
10. *Legal Aspects of the Efficiency of Public Administration*, Lublin 2013, ss. 435 [współredaktorzy: M. Czuryk, K. Ostaszewski i J. Świącki].
11. *Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krukowskiemu z okazji 50-lecia pracy naukowej*, Lublin 2014, ss. 934 [współredaktorzy: M. Sitarz i H. Stawniak].
12. *Sprzeciw sumienia w praktyce medycznej – aspekty etyczne i prawne*, Lublin 2014, ss. 234 [współredaktorzy: J. Pawlikowski i M. Ordon].
13. *Sprawność a legalność działania administracji publicznej w sferze ochrony porządku i bezpieczeństwa publicznego*, Lublin 2014, ss. 757 [współredaktorzy: M. Czuryk, K. Ostaszewski i J. Świącki].
14. *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i religii*, Lublin 2015, ss. 384 [współredaktorzy: A. Abramowicz, M. Czelny, M. Ordon i M. Zawislak].
15. *Transkulturowość filozofii prawa Antoniego Kościa*, Lublin 2016, ss. 216 [współredaktorzy: T. Barankiewicz, T. Barszcz i J. Potrzeńcz].
16. *Presence of the Cross in Public Spaces: Experiences of Selected European Countries*, Newcastle upon Tyne 2016, ss. 267 [współredaktorzy: M. Zawislak i M. Ordon].
17. *Obecność krzyża w przestrzeni publicznej. Doświadczenia niektórych państw europejskich*, Lublin 2016, ss. 254 [współredaktorzy: M. Zawislak i M. Ordon].

ARTYKUŁY W CZASOPISMACH NAUKOWYCH

1. *Przywileje członków Komisji Księży przy ZBoWiD (1949-1955)*, „Resovia Sacra” 1998, t. 5, s. 285–294.
2. *Status ubezpieczeniowy osób duchownych zatrudnionych na podstawie stosunku pracy*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2000, t. 1, s. 101–116.
3. *Ideologiczne podstawy polityki wyznaniowej w PRL*, „Resovia Sacra” 2000, t. 7, s. 259–270.

Wykaz publikacji naukowych prof. dr. hab. Piotra Stanisza

4. *Próby rozbicia jedności duchowieństwa katolickiego w okresie Polski Ludowej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2001, t. 2, s. 115–125.
5. *Fundusz ubezpieczenia emerytalnego duchownych należących do ZK „Caritas” (1972-1989)*, „Prawo – Administracja – Kościół” 2001, nr 1(5), s. 103–126.
6. *Ubezpieczenie osób duchownych w Narodowym Funduszu Zdrowia*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2003, nr 11, s. 26–33.
7. *Zakaz dyskryminacji ze względu na religię lub światopogląd w dyrektywie Rady Unii Europejskiej z 27 listopada 2000 r.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2004, t. 7, s. 19–36.
8. *Wspólnotowy zakaz dyskryminacji w zatrudnieniu ze względu na religię lub światopogląd*, „Przegląd Sejmowy” 2005, nr 1, s. 43–56.
9. *Proces normowania stosunków pomiędzy państwem a niekatolickimi związkami wyznaniowymi w trybie art. 8 ust. 3 Konstytucji Republiki Włoskiej z 1947 r. (ujęcie historyczne)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2006, t. 9, s. 27–50.
10. *The principles of the relationship between Church and State in the Constitution of the Republic of Poland of 2nd April, 1997*, „Soter” 2007, t. 22(50), s. 129–141.
11. *Limiti del pluralismo dei modelli delle relazioni fra Stati e Chiese nell’Unione Europea*, „Soter” 2008, t. 27(55), s. 99–112.
12. *Perspektywy zmiany systemu finansowania kościołów i innych związków wyznaniowych w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2009, t. 12, s. 5–33.
13. *Wolność wyznania a symbole religijne w życiu publicznym „państwa świeckiego”*, „Annales Canonici” 2010, t. 6, s. 37–55 [współautor: H. Misztal].
14. *Rozwój polskiego prawa wyznaniowego w latach 1989-2009*, „Premisla Christiana” 2010/2011, t. 14, s. 19–34.
15. *Droga do normalizacji stosunków między Polską i Stolicą Apostolską po 1945 r.*, „Prawo i Religia” 2011, t. 2, s. 13–27.
16. *Organizacja i działalność Komisji Episkopatów Wspólnoty Europejskiej*, „Studia Prawnicze KUL” 2012, z. 1(49), s. 91–112.
17. *Regulacja problematyki wyznaniowej w Konstytucji Republiki Włoskiej*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 5, s. 135–153.
18. *Konkordatowa reforma systemu finansowania Kościoła we Włoszech*, „Premisla Christiana” 2014/2015, t. 16, s. 35–45.
19. *Opieka duszpasterska w szpitalach publicznych państw Unii Europejskiej – zarys problematyki*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2016, t. 19, s. 307–331.
20. *La Commissione congiunta dei rappresentanti del Governo della Repubblica di Polonia e della Conferenza Episcopale Polacca come un modello del „dialogo strutturato”*, „Ephemerides Iuris Canonici” 57(2017), nr 1, s. 161–185.
21. *Il diritto dei medici all’obiezione di coscienza in Polonia: recenti sviluppi*, „Quaderni di Diritto e Politica Ecclesiastica” 2017, nr 2, s. 459–473 [współautor: J. Pawlikowski].

22. *Geneza i treść wytycznych w sprawie realizacji przez Komisję Europejską art. 17 ust. 3 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2017, t. 20, s. 383–392 [współautor: D. Bębeniec].
23. *Przystąpienie do rokowań w sprawie ustawowej regulacji sytuacji prawnej związku wyznaniowego jako kompetencja rządu. Uwagi na kanwie wyroku włoskiego Sądu Konstytucyjnego nr 52 z 2016 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2019, nr 3, s. 97–122 [współautor: G. Dammacco].
24. *Finansowanie związków wyznaniowych w Republice Włoskiej: zarządzanie środkami z asygnaty podatkowej przedmiotem krytyki Trybunału Obrachunkowego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2019, t. 22, s. 379–429 [współautor: M. Ordon].
25. *Das Feiertagsrecht in der Polnischen Republik*, „Österreichisches Archiv für Recht and Religion” 2019 cz. 2, s. 312–321.
26. *Cavanaugh v. Bartelt: jeszcze jedna odsłona sporu o status pastafarianizmu*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2020, t. 12, s. 171–185 [współautor: D. Bębeniec].
27. *Proces realizacji reformy włoskiego systemu utrzymania duchowieństwa zgodnie z Konkordatem z 1984 r.*, „Studia Prawnicze KUL” 2020, nr 2(82), s. 307–332.
28. *Ograniczenia wolności kultu religijnego w czasie pandemii COVID-19: między konstytucyjnością a efektywnością*, „Przegląd Sejmowy” 2021, nr 3, s. 143–165.

ROZDZIAŁY W PRACACH ZBIOROWYCH

1. *Ubezpieczenia społeczne osób duchownych*, w: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, red. H. Misztal, Lublin-Sandomierz 1999, s. 257–268.
2. *Ubezpieczenia społeczne i ubezpieczenie zdrowotne osób duchownych*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, Lublin 2000, s. 465–474.
3. *Sytuacja prawna osób duchownych – katechetów w zakresie ubezpieczeń społecznych*, w: *Katecheza dzisiaj. Problemy prawne i teologiczne*, red. A. Mezglewski, W. Janiga, Krosno – Sandomierz 2000, s. 129–140.
4. *Dyskryminacja osób duchownych w zakresie ubezpieczenia społecznego w PRL*, w: *Divina et humana. Księga Jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanis, Lublin 2001, s. 245–258.
5. *System źródeł prawa wyznaniowego*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanis, Lublin 2003, s. 175–187.
6. *Ubezpieczenia społeczne i ubezpieczenie zdrowotne osób duchownych*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanis, Lublin 2003, s. 408–418.
7. *Wolność religijna w porządku prawnym Unii Europejskiej*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanis, Lublin 2003, s. 419–427.

Wykaz publikacji naukowych prof. dr. hab. Piotra Stanisza

8. Źródła prawa wyznaniowego, w: *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego* (Kazimierz Dolny, 14-16 stycznia 2003 r.), red. A. Mezglewski, Lublin 2004, s. 303–333.
9. *Chiesa cattolica e libertà religiosa in Polonia*, w: *Chiesa cattolica ed Europa centro-orientale. Libertà religiosa e processo di democratizzazione*, red. A. G. Chizzoniti, Milano 2004, s. 3–44.
10. Rola przepisów regulujących ubezpieczenie społeczne duchownych w realizacji polityki wyznaniowej państwa w latach 1945-1989, w: *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego* (Kazimierz Dolny, 26-28 października 2004), red. A. Mezglewski, P. Stanisza, M. Ordon, Lublin 2005, s. 271–295.
11. Zakaz dyskryminacji religijnej w przepisach Kodeksu pracy, w: *Ius et fides. Księga Jubileuszowa z okazji siedemdziesiątych urodzin Profesora Jana Świtki*, red. T. Guz, M. Kuć, Lublin 2006, s. 497–509.
12. Naczelne zasady instytucjonalnych relacji Państwo – Kościół (art. 25 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.), w: *Numine Tuo Domine. Księga pamiątkowa dedykowana Metropoliecie Przemyskiemu Księdzu Arcybiskupowi Józefowi Michalikowi w 20. rocznicę święceń biskupich*, red. A. Szal, Przemyśl 2006, s. 635–648.
13. Udział związków wyznaniowych w kształtowaniu dotyczącego ich prawa. Doświadczenia włoskie, w: *Funkcje publiczne związków wyznaniowych*, red. A. Mezglewski, Lublin 2007, s. 113–132.
14. Katedra Prawa Wyznaniowego, w: *Księga Jubileuszowa z okazji 90-lecia Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. A. Dębiński, M. Ganczar, S. Józwiak, A. Kawałko, M. Kruszewska-Gagoś, H. Witczak, Lublin 2008, s. 365–388 [współautor: A. Abramowicz].
15. *The principle of bilateralism in the relations between the Republic of Poland and Churches and other religious denominations*, w: *Tarptautinė moksline – praktinė konferencija. International scientific – practical conference. October 24, 2008, Kaunas, Lithuania. Krikščioniškosios vertbės postmodernioje visuomenėje. Christian values in postmodern society. Conference proceedings*, Kaunas 2008, s. 46–53.
16. Zasada dwustronności w stosunkach między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem Katolickim i innymi związkami wyznaniowymi, w: *O wielowymiarowości badań religioznawczych*, red. Z. Drozdowicz, „Człowiek i Społeczeństwo”, t. XXIX, Poznań 2009, s. 137–149.
17. Bezstronność światopoglądowa władz publicznych a finansowanie związków wyznaniowych, w: *Bezstronność religijna, światopoglądowa i filozoficzna władz Rzeczypospolitej Polskiej*, red. T. J. Zieliński, Warszawa 2009, s. 107–123.
18. Włoski model finansowania związków wyznaniowych, w: *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T. J. Zieliński, Warszawa 2009, s. 342–355 [współautor: H. Misztal].

19. Ewolucja statusu prawnego osób duchownych w zakresie ubezpieczeń społecznych i ubezpieczenia zdrowotnego w latach 1989-2009, w: *Prawo wyznaniowe w Polsce (1989-2009). Analizy – dyskusje – postulaty*, red. D. Walencik, Katowice – Bielsko Biala 2009, s. 343–356.
20. Stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi w Rzeczypospolitej Polskiej – zarys problematyki, w: *Podstawy regulacji stosunków Państwo – Kościół w Rzeczypospolitej Polskiej i Republice Włoskiej. I fondamenti della regolazione delle relazioni Stato – Chiesa nella Repubblica di Polonia e nella Repubblica Italiana*, red. P. Czarnek, D. Dudek, P. Stanisław, Lublin 2010, s. 15–39.
21. Działalność Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu i Episkopatu w latach 1949–1989, w: *Vetera novis augere. Studia i prace dedykowane Profesorowi Wacławowi Uruszcakowi*, red. S. Grodziski, D. Malec, A. Karabowicz, M. Stus, Kraków 2010, t. II, s. 763–770 [współautor: H. Misztal].
22. Polonia, w: *Le Conferenze episcopali in Europa. Un nuovo attore delle relazioni tra Stati e Chiesa cattolica*, red. S. Cogliervina, Milano 2010, s. 47–121.
23. Proboszcz jako reprezentant parafii w stosunkach majątkowych, w: *Prawo państwowe a prawo wewnętrzne związków wyznaniowych. Pamiętnik VII Zjazdu Katedr i Wykładowców Prawa Wyznaniowego. Gnieźno 11-12 IX 2010*, red. K. Krasowski, M. Materniak – Pawłowska, M. Stanulewicz, Poznań 2010, s. 191–200.
24. Zawarcie małżeństwa w formie wyznaniowej w prawie włoskim, w: *Przesłanki konieczne zawarcia małżeństwa. Próba systematyzacji zagadnienia w aspekcie wymogów formy religijnej*, red. A. Tunia, Lublin 2011, s. 177–188.
25. Efektywność dialogu prowadzonego w ramach Komisji Wspólnej Przedstawicieli Rządu i Konferencji Episkopatu Polski, w: *Bilateralizm w stosunkach państwowo – kościelnych*, red. M. Bielecki, Lublin 2011, s. 21–38 [współautor: H. Misztal].
26. Proceduralne aspekty układowego regulowania stosunków między państwem a niekatolickimi związkami wyznaniowymi w Republice Włoskiej, w: *Bilateralizm w stosunkach państwowo – kościelnych*, red. M. Bielecki, Lublin 2011, s. 315–332.
27. Zwolnienia i ulgi podatkowe jako forma finansowania związków wyznaniowych ze środków publicznych, w: *Finansowanie związków wyznaniowych w krajach niemieckojęzycznych i w Polsce. Die Finanzierung der Religionsgemeinschaften in den Deutschesprachigen Ländern und in Polen*, red. D. Walencik, M. Worbs, „Colloquia Theologica”, t. 16, Opole 2012, s. 161–173.
28. Sprawy majątkowe jako element stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi, w: *Finansowanie Kościołów i innych związków wyznaniowych*, red. P. Sobczyk, K. Warchałowski, Warszawa 2013, s. 17–32.
29. Relations between the State and Religious Organizations in Contemporary Poland from Legal Perspective, w: *Neuere Entwicklungen im Religionsrecht europäischer Staaten*, red. W. Rees, M. Roca, B. Schanda, Berlin 2013, s. 687–704.

Wykaz publikacji naukowych prof. dr. hab. Piotra Stanisza

30. Wykorzystanie metod układowych przy regulowaniu sytuacji prawnej związków wyznaniowych w Republice Włoskiej, w: *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, red. P. Stanisz, M. Ordon, Lublin 2013, s. 183–194.
31. O obowiązku układowego regulowania stosunków między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem Katolickim, w: *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP)*, red. P. Stanisz, M. Ordon, Lublin 2013, s. 459–463.
32. Instytucjonalne formy dialogu państwa ze związkami wyznaniowymi w Rzeczypospolitej Polskiej, w: *Kościoły i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu*, red. W. Uruszczak, K. Krzysztofek, M. Mięka, Kraków 2014, s. 33–53.
33. *Freedom of Thought, Conscience and Religion as the Main Principle of „the Union Ecclesiastical Law”*, w: *The Law and Security Challenges. Europe after the NATO and EU Enlargements*, red. C. Szyjko, Warszawa 2014, s. 61–73 [współautor: P. Sobczyk].
34. *Symbol religijny w szkole publicznej*, w: *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Warszawa 2014, s. 143–167.
35. *Ubezpieczenie społeczne osób duchownych – charakterystyczne cechy i perspektywy zmian*, w: *Systemy ubezpieczeń społecznych – między solidaryzmem a indywidualizmem*, red. M. Żukowski, Warszawa – Lublin 2014, s. 105–128.
36. *Konstytucyjne zasady określające relacje państwa z kościołami i innymi związkami wyznaniowymi: autonomia i niezależność oraz współdziałanie*, w: *Katolickie zasady relacji Państwo – Kościół a prawo polskie*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, H. Stawniak, Lublin 2015, s. 159–185.
37. *Religious jurisdiction in Poland*, w: *Juridictions religieuses et l’Etat – Religious Adjudication and the State*, red. R. Potz, W. Wieshaider, Granada 2015, s. 165–181.
38. *Law and Religion in the Workplace: Poland*, w: *Law and Religion in the Workplace – Droit et religion au travail*, red. M. Rodriguez Blanco, Granada 2016, s. 323–336.
39. *Presence of the Cross in Public Spaces in the Context of the Freedom of Thought, Conscience and Religion: A Polish Perspective*, w: *Presence of the Cross in Public Spaces: Experiences of Selected European Countries*, red. P. Stanisz, M. Zawisłak, M. Ordon, Newcastle upon Tyne 2016, s. 155–186 (wersja polska: *Obecność krzyża w przestrzeni publicznej w kontekście wolności myśli, sumienia i religii. Perspektywa polska*, w: *Obecność krzyża w przestrzeni publicznej. Doświadczenia niektórych państw europejskich*, red. P. Stanisz, M. Zawisłak, M. Ordon, Lublin 2016, s. 155–178).

40. Konstytucyjny status prawa do sprzeciwu sumienia (uwagi na kanwie wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 7 października 2015 r., K 12/14), w: *Tendencje rozwojowe indywidualnego i zbiorowego prawa pracy. Księga Jubileuszowa Profesora Grzegorza Goździewicza*, Toruń 2017, s. 175–185.
41. Ochrona wolności religijnej w wymiarze indywidualnym i instytucjonalnym w postulatach Stolicy Apostolskiej i w traktatach Unii Europejskiej. Zbieżności i rozbieżności, w: *Kościół a Naród i Państwo w perspektywie 1050. Rocznicy Chrztu Polski. Historia i terażniejszość*, red. J. Krukowski, M. Sitarz, I. Dosz, Lublin 2017, s. 225–245.
42. Lekarski sprzeciw sumienia w ujęciu prawa polskiego i encykliki *Evangelium vitae*, w: *Wartość życia. Współczesność przez pryzmat encykliki św. Jana Pawła II Evangelium vitae*, red. A. Lekka-Kowalik, K. Wiak, Warszawa 2017, s. 165–177 (wersja angielska: *Conscientious Objection of Medical Professionals according to Polish Law and the Encyclical Evangelium Vitae*, w: *The Value of Life. The Present Time through the Prism of St John Paul II's Encyclical Evangelium Vitae*, red. A. Lekka-Kowalik, K. Wiak, Warszawa 2017, s. 165–177).
43. *La presenza della croce cristiana nello spazio pubblico in Polonia – Aspetti giuridici*, w: *Fenomeno religioso e dinamiche del multiculturalismo*, red. R. Santoro, Bari 2018, s. 41–57.
44. *Katedra Prawa Wyznaniowego*, w: *100 lat nauk prawnych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim Jana Pawła II*, red. K. Burczak, E. Czepczyńska, M. Dyjakowska, M. Jońca, S. Kwiecień, Lublin 2018, s. 149–180 [współautor: A. Abramowicz].
45. *Religious assistance in public hospitals in the States of the European Union*, w: *Religious assistance in public institutions – Assistance spirituelle dans les services publics*, red. R. Balodis, M. R. Blanco, Granada 2018, s. 19–30.
46. *Religious assistance in public institutions in Poland*, w: *Religious assistance in public institutions – Assistance spirituelle dans les services publics*, red. R. Balodis, M. R. Blanco, Granada 2018, s. 275–286.
47. *The status of religious organizations in Poland: equal rights and differentiation*, w: *Religion, Pluralism, and Reconciling Difference*, red. W. Cole Durham, Donlu D. Thayer, Abingdon – New York 2019, s. 147–158.
48. *L'Art. 17 del Trattato sul funzionamento dell'Unione Europea: malum necessarium o signum temporis?*, w: *Parola – Sacramento – Carisma. Scritti in onore di Libero Gerosa in occasione del suo 70° compleanno*, red. L. Bianchi, A. Cattaneo, G. Eisenring, Siena 2019, s. 685–702.
49. *Spiritual Care in Public Institutions in Poland: Searching for a Balanced Model*, w: *Spiritual Care in Public Institutions in Europe*, red. J. R. Tretera, Z. Horák, Berlin 2019, s. 85–97.
50. *Conscientious objection of medical doctors under Polish law: Remarks on the judgment of the Constitutional Tribunal of 7 October 2015 (K 12/14)*, w: *Poctu Jiřímu Rajmundu Treterovi*, red. Z. Horák, P. Střejpková, Praga 2020, s. 315–320.

Wykaz publikacji naukowych prof. dr. hab. Piotra Stanisza

51. *Securitisation of religious freedom in Poland*, w: *Securitisation of Religious Freedom: Religion and Limits of State Control – Sécuration de la liberté religieuse: La religion et les limites du contrôle de l'Etat*, red. M. Kiviorg, Granada 2020, s. 325–338.
52. *Autonomia i niezależność oraz współdziałanie w relacjach między państwem a Kościołami i innymi związkami wyznaniowymi jako fundamenty instytucjonalnego prawa wyznaniowego Rzeczypospolitej Polskiej*, w: *Relacje Państwo – Kościół w Europie. Studium prawa obowiązującego w Polsce i w Hiszpanii*, red. P. Ryguła, Warszawa 2020, s. 105–139.
53. *The challenge of equality of rights: The legal status of religious minorities in Poland*, w: *The Legal Status of Old and New Religious Minorities in the European Union – Le status juridique des minorités religieuses anciennes et nouvelles dans l'Union européenne*, red. M. Ventura, Granada 2021, s. 249–263.

GLOSZY

1. *Glosa do wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie z dnia 9 grudnia 2013 r. (sygn. akt I ACa 608/13)*, „Przegląd Sejmowy” 2014, z. 5, ISSN 1230-5502, s. 152–158.

OPINIE PRAWNE:

1. *Opinia prawna dotycząca konsekwencji wejścia w życie Traktatu z Lizbony dla polskiego prawa wyznaniowego*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 3, s. 211–250 [współautor: P. Sobczyk].
2. *Opinia prawna w sprawie wniosku grupy posłów o usunięcie krzyża z sali posiedzeń plenarnych Sejmu RP*, „Zeszyty Prawnicze Biura Analiz Sejmowych” 2011, z. 4, s. 88–104 [Współautor: D. Dudek].
3. *Ekspertyza w sprawie rejestracji wspólnot religijnych względnie innej formy wprowadzania tych podmiotów do obrotu prawnego w wybranych państwach członkowskich Unii Europejskiej poza Polską*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2015, t. 6, s. 203–276 [współautor; autor części pt. *Włochy*, s. 268–273].

RECENZJE

1. *La libertà religiosa negli insegnamenti di Giovanni Paolo II (1978-1998), a cura di Alessandro Colombo*, Milano: Vita e Pensiero 2000, ss. 287, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2002, t. 5, s. 257–260.

2. *Podstawowe akty ustrojowe Państwa Miasta Watykańskiego, wstęp i opracowanie Wojciech Jakubowski, Wyższa Szkoła Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pultusk – Warszawa 2004, ss. 188, „Prawo – Administracja – Kościół” 2004, nr 4(19), s. 211–215.*
3. *Michał Rynkowski, Status prawny kościołów i związków wyznaniowych w Unii Europejskiej, Wydawnictwo Prawo i Praktyka Gospodarcza, Warszawa 2004, ss. 221, „Przegląd Sejmowy” 2005, nr 3, s. 169–175.*
4. *Dall’Accordo del 1984 al disegno di legge sulla libertà religiosa. Un quindicennio di politica e legislazione ecclesiastica, a cura di A. Nardini, G. di Nucci, Roma 2001, ss. 625, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2005, t. 8, s. 385–392.*
5. *Piotr Rygula, Wolność religijna w Hiszpanii na tle przemian społeczno-politycznych w latach 1931-1992, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2009, ss. 467, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2010, t. 2, s. 257–264.*
6. *Andrzej Szymański, Proces likwidacji działalności charytatywnej Kościoła katolickiego w sferze publicznoprawnej w latach 1945-1965. Studium historyczno-prawne, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2010, ss. 263, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2011, t. 14, s. 359–366.*
7. *Le confessioni religiose nel diritto dell’Unione europea, red. L. De Gregorio, Bologna: Il Mulino 2012, ss. 265, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2012, t. 15, s. 335–341.*
8. *Norman Doe, Law and Religion in Europe. A Comparative Introduction, Oxford University Press 2011, s. xxviii + 306, „Przegląd Sejmowy” 2013, nr 6, s. 170–177.*
9. *Paweł A. Leszczyński, Regulacja stosunków między państwem a nierzymskokatolickimi kościołami i innymi związkami wyznaniowymi określona w art. 25 ust. 5 Konstytucji RP, Wydawnictwo Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej, Gorzów Wielkopolski 2012, ss. 559, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2013, t. 16, s. 356–367.*
10. *Piotr Steczkowski, Penitencjaria Apostolska XIII – XVI w. Powstanie. Ewolucja. Odnowienie, Rzeszów: Zakład Poligraficzny Zbigniew Gajek 2013, ss. 275, „Roczniki Nauk Prawnych” 2013, nr 4, s. 177–179.*
11. *Marcin A. Mielczarek, Realizacja wolności religijnej w zatrudnieniu pracowniczym, Warszawa: Difin S.A. 2013, ss. 293, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2015, t. 18, s. 371–379.*
12. *Michał Hucal, Oddziaływanie brytyjskiej ustawy o prawach człowieka z 1998 r. na Kościół Anglii, Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek 2015, ss. 302, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2017, t. 20, s. 393–401.*
13. *O wolność słowa i religii. Praktyka i teoria, red. ks. Franciszek Longchamps de Bérier, Krzysztof Szczucki, Wydawnictwo Sejmowe, Fundacja „Utriusque Iuris”, Warszawa, 2016, s. 385, „Przegląd Sejmowy” 2018, nr 2, s. 160–167.*

HASŁA SŁOWNIKOWE I ENCYKLOPEDYCZNE

1. *Fundusz Kościelny*, w: *Leksykon Obywatela*, red. S. Serafin, B. Szmulik, Warszawa 2008, s. 963–964.
2. *Klauzula sumienia*, w: *Leksykon Obywatela*, red. S. Serafin, B. Szmulik, Warszawa 2008, s. 964–966.
3. *Równouprawnienie związków wyznaniowych*, w: *Leksykon Obywatela*, red. S. Serafin, B. Szmulik, Warszawa 2008, s. 975.
4. *Zakaz dyskryminacji*, w: *Leksykon Obywatela*, red. S. Serafin, B. Szmulik, Warszawa 2008, s. 979–981.
5. *Niedziela. III. Aspekt prawny*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 13, Lublin 2009, k. 1056–1057.
6. *Państwo Kościelne*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 14, Lublin 2010, kol. 1255–1257.
7. *Państwo a związki wyznaniowe*, w: *Leksykon administratywisty*, red. S. Wrzosek, A. Haładyj, M. Domagała, Radom 2013, s. 255–258.
8. *Klauzula kościelna*, w: *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Mezglewski, Warszawa 2014, s. 149–153.
9. *Ubezpieczenia społeczne i ubezpieczenie zdrowotne osób duchownych*, w: *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, red. A. Mezglewski, Warszawa 2014, s. 468–475.
10. *Związki wyznaniowe*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. XX, Lublin 2014, kol. 1526–1527.
11. *Micheletti Andrea Michele*, w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, Lublin 2018, [współautor: A. Abramowicz] s. 46.
12. *Studia z Prawa Wyznaniowego* w: *Encyklopedia 100-lecia KUL*, t. 2, Lublin 2018, [współautor: M. Ordon] s. 403.
13. *Fundusz Kościelny*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, kol. 822–827.
14. *Komisja Episkopatów Wspólnoty Europejskiej*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, kol. 1275–1282.
15. *Komisja Wspólna przedstawicieli Rządu i Konferencji Episkopatu Polski*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, kol. 1282–1288.
16. *Niedziela. II. Aspekt prawny*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, kol. 1802–1804.
17. *Państwo Kościelne*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, kol. 2024–2029.
18. *Prawo wyznaniowe*, w: *Leksykon prawa kanonicznego*, red. M. Sitarz, Lublin 2019, kol. 2221–2223.

BIOGRAMY I WSPOMNIENIA

1. *Curriculum vitae* (Księdza Profesora Henryka Misztala), w: *Divina et humana. Księga Jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dębiński, W. Bar, P. Stanis, Lublin 2001, s. 15–18.
2. *Andrzej Micheletti (1864-1928?)*, w: *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik, Lublin 2008, [współautor: A. M. Abramowicz], s. 131–133 (przedruk: *Profesorowie prawa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, red. A. Dębiński, W. Sz. Staszewski, M. Wójcik, Lublin 2008, s. 295–298; wersja przepracowana: *Andrzej Michał /Andrea Michele/ Micheletti /1864-1928?/*, w: *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. A. Dębiński, I. Leraczyk, J. Misztal-Konecka, W. Sz. Staszewski, Lublin 2021, [współautor: A. M. Abramowicz], s. 163–166).
3. Wiesław Chrzanowski (1923-2012), „*Studia Prawnicze KUL*” 2013, nr 2(54), s. 11–14.
4. *In memoriam. Ks. prof. dr hab. Henryk Misztal 1936-2020*, „*Studia Prawnicze KUL*” 2021, nr 1, [współautor: L. Fiejdasz-Buczek] s. 5–16.
5. *Śp. Ks. prof. dr hab. Henryk Misztal (1936-2020)*, „*Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich*” 2021, nr 34, [współautor: L. Fiejdasz-Buczek] s. 209–218.
6. *Ksiądz Profesor Henryk Misztal (1936-2020): Człowiek – Kapłan – Uczony – Nauczyciel*, „*Studia z Prawa Wyznaniowego*” 2021, t. 24, [współautor: A. M. Abramowicz], s. 7–23.
7. *Henryk Misztal (1936-2020)*, w: *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. A. Dębiński, I. Leraczyk, J. Misztal-Konecka, W. Sz. Staszewski, Lublin 2021, [Współautorzy: A. M. Abramowicz, L. Fiejdasz-Buczek], s. 175–190.
8. *Wspomnienie o śp. Księdzu Profesorze Henryku Misztalu*, „*Przegląd Prawa Wyznaniowego*” 2021, t. 13, s. 427–430.

SPRAWOZDANIA

1. *Aktualne zagadnienia postępowania kanonizacyjnego. Sympozjum połączone z uroczystością wręczenia Księgi Jubileuszowej Księdzu Profesorowi Henrykowi Misztalowi*, „*Prawo – Administracja – Kościół*” 2001, nr 2-3(6-7), s. 324–327.
2. *Lectiones magistrales „Il governo della Chiesa universale” – Katolicki Uniwersytet w Mediolanie, marzec – kwiecień 2002*, „*Prawo – Administracja – Kościół*” 2002, nr 2-3(10-11), s. 219–224.

Wykaz publikacji naukowych prof. dr. hab. Piotra Stanisza

3. Represje karne wobec osób duchownych i konsekrowanych w PRL w latach 1945-1989, „Prawo – Administracja – Kościół” 2003, nr 3(14), s. 171–174.
4. Prymat sumienia w polityce. Wykład prof. Rocco Buttiglione w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, 12 stycznia 2005 r., „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2005, t. 8, s. 417–421.
5. Konferencja naukowa nt. *Politica senza religione? Laicità dello Stato, appartenenze religiose e ordinamento giuridico*, Lugano, 9-11 września 2007 r., „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2008, t. 11, s. 345–348.

INNE (WYBÓR)

1. Konsekwencje reformy systemu ubezpieczeń społecznych dla osób duchownych, „Kronika Archidiecezji Przemyskiej” 1998, nr 1, s. 249–256.
2. Kto jest osobą duchowną?, „Gazeta Prawna” 1999, nr 1 (5.01.1999), s. 30.
3. Składka osoby duchownej na ubezpieczenie zdrowotne, „Kronika Archidiecezji Przemyskiej” 1999, nr 1, s. 24–32.
4. Świętość w ujęciu prawnym, „Niedziela” 2001, nr 28 (15.07.2001), s. 14.
5. Prezentacja Księgi Jubileuszowej, w: *Religioni et scientiae. Materiały V Sympozjum Prawa Kanonizacyjnego* (Lublin, 25 kwietnia 2001 r.), red. P. Stanisza, Lublin 2001, s. 213–214.
5. Ubezpieczenie zdrowotne osób duchownych, „Przegląd Ubezpieczeń Społecznych i Gospodarczych” 2001, nr 12, s. 7–9.
6. Głos w dyskusji, w: *Prawo wyznaniowe w systemie prawa polskiego. Materiały I Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego* (Kazimierz Dolny, 14-16 stycznia 2003 r.), red. A. Mezglewski, Lublin 2004, s. 67–68, 74–75, 288–289, 367.
7. *Il divieto di discriminazione per motivi religiosi nel Codice polacco del lavoro*, www.olir.it publikacja: sierpień 2005 r., ss. 7.
9. Głos w dyskusji, w: *Prawo i polityka wyznaniowa w Polsce Ludowej. Materiały II Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego* (Kazimierz Dolny, 26-28 października 2004), red. A. Mezglewski, P. Stanisza, M. Ordon, Lublin 2005, s. 120–121, 298–299, 302.
10. Głos w dyskusji, w: *Funkcje publiczne związków wyznaniowych*, red. A. Mezglewski, Lublin 2007, s. 151–153, 154–155, 278.
11. Głos w dyskusji, w: *Kultura i Prawo. Materiały V Międzynarodowej Konferencji na temat Tożsamość kulturowa Unii Europejskiej a pluralizm religijny*. Trewir, 18-19 września 2006, red. J. Krukowski, J. Isensee, M. Sitarz, Lublin 2007, s. 195–197 (tłumaczenie: *Diskussionsbeitrag*, s. 417–419).
12. [Współautor, wraz z pozostałymi członkami Kolegium Redakcyjnego] *Słowo wstępne*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2009, t. 1, s. 5–7.

13. 0,5 proc. Będzie wymagało promocji. Wywiad z ks. prof. Piotrem Staniszem, prawnikiem KUL, ekspertem w rozmowach Episkopatu i rządu na temat przekształcenia Funduszu Kościelnego, „Biuletyn KAI” z 22 maja 2013 r., s. 6–7.
14. Laudacja z okazji nadania arcybiskupowi Józefowi Michalikowi tytułu *Deo et Patriae deditus*, „Przegląd Uniwersytecki” 2013, nr 5-6(145-146), s. 9–11.
15. [Współautor, wraz z M. Ordon] Wprowadzenie, w: *Układowe formy regulacji stosunków między państwem a związkami wyznaniowymi* (art. 25 ust. 4-5 Konstytucji RP), red. P. Stanisław, M. Ordon, Lublin 2013, s. 9–10.
16. *Klauzula niezgody*, „Rzeczpospolita” z 25 czerwca 2014 r. (dodatek „Rzecz o prawie”), s. 14–15.
17. *Sprzeciw sumienia – aspekty prawne*, „Przegląd Uniwersytecki” 2014, nr 6(152), s. 46–48.
18. [Współautor, wraz z J. Pawlikowskim i M. Ordon] Wprowadzenie, w: *Sprzeciw sumienia w praktyce medycznej – aspekty etyczne i prawne*, red. P. Stanisław, J. Pawlikowski, M. Ordon, Lublin 2014, s. 9–10.
19. *Przedmowa*, w: H. Misztal, *Święci i my. Refleksje o osobach, które zachwycają urokiem świętości*, Lublin 2015, s. 11–13.
20. [Współautor] *Przedmowa*, w: *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i religii*, red. P. Stanisław, A. Abramowicz, M. Czelny, M. Ordon, M. Zawislak, Lublin 2015, ISBN 978-83-8061-133-7 (Wydawnictwo KUL) i 978-83-928722-8-3 (PTPW), s. 5–9.
21. Laudacja z okazji uroczystości odnowienia doktoratu ks. prof. Henryka Misztala, w: *Odnowienie doktoratu ks. prof. dr. hab. Henryka Misztala*, Lublin 2018, s. 21–36.
22. *Dlaczego Kościół nie jest zwolennikiem „państwa wyznaniowego”? Rozmowa z profesorem KUL-u*, <https://pl.aleteia.org/2018/09/11/dlaczego-kosciol-nie-jest-zwolennikiem-panstwa-wyznaniowego-rozmowa-z-profesorem-kul-u/> [publikacja: 11.09.2018].
23. [Tłumaczenie, wraz z Krystyną Kozak]: Gaetano Dammacco, *Prawa osób wykluczonych w nauczaniu Jana Pawła II*, „Studia Prawnicze KUL” 2017, nr 4(72), s. 37–56.
24. [Tłumaczenie] Giorgio Feliciani, *30 lat dobra wspólnego. Referat wygłoszony na Krajowym Sympozjum Delegatów Diecezjalnych „Sovvenire” nt. Partecipazione e corresponsabilità dei fedeli a sostegno di una Chiesa in uscita*. Venezia Mestre, 7-9 maja 2018, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2018, t. 21, s. 391–410.
25. *Déjà vu, czyli projekt ustawy o świeckim państwie*, <https://ekai.pl/ks-prof-stanislaw-deja-vu-czyli-projekt-ustawy-o-swieckim-panstwie/> (ss. 7; publikacja: 2019-01-14).

Michał Poniatowski

ORCID 0000-0002-7263-4550

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

michal.poniatowski@adwokatura.pl

Walne Zgromadzenie
Członków Polskiego Towarzystwa Prawa
Wyznaniowego, 24 Maja 2022 R.

PROTOKÓŁ Z WALNEGO ZGROMADZENIA
CZŁONKÓW POLSKIEGO TOWARZYSTWA PRAWA WYZNANIOWEGO
ODBYTEGO W DNIU 24 MAJA 2022 R.

I. W dniu 24 maja 2022 r. odbyło się Walne Zgromadzenie Członków Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego (WZCz) w formie stacjonarnej. Miejszem zebrania był Pokamedulski Klasztor w Wigrach. WZCz odbyło się w pierwszym dniu obrad XIX Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego. Walne Zgromadzenie rozpoczęło o godz. 17.00.

II. W WZCz listę obecności podpisało 17 członków Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego w pierwszym terminie i 20 członków w drugim terminie (listy obecności w załączeniu).

III. Wraz z zawiadomieniem o zwołaniu Walnego Zgromadzenia przesłana została członkom PTPW następująca propozycja porządku obrad:

- 1) otwarcie obrad przez Prezesa PTPW;
- 2) powołanie protokolanta, Komisji Skrutacyjnej i Komisji Uchwał;
- 3) przyjęcie regulaminu obrad;
- 4) powołanie prezydium i wybór przewodniczącego obrad;
- 5) przyjęcie porządku obrad;
- 6) rozpatrzenie sprawozdania Zarządu PTPW za okres od 8 września 2021 r. do 24 maja 2022 r.;
- 7) rozpatrzenie sprawozdania finansowego PTPW za 2021 r.;
- 8) rozpatrzenie sprawozdania z kontroli przeprowadzonej przez Komisję Rewizyjną;
- 9) rozpatrzenie sprawozdania z działalności Komisji Rewizyjnej;

- 10) podjęcie uchwał w sprawie przyjęcia sprawozdania Zarządu PTPW za okres od 8 września 2021 r. do dnia 24 maja 2022 r.
- 11) podjęcie uchwały w sprawie przyjęcia sprawozdania finansowego PTPW za 2021 r.;
- 12) rozpatrzenie projektu budżetu PTPW na rok 2022 i głosowanie w przedmiocie jego zatwierdzenia;
- 13) wolne wnioski.

Ad. 1. Zebranie otworzył Prezes Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego prof. ucz. dr hab. Marek Bielecki (MB), który powitał serdecznie przybyłych członków Towarzystwa. Następnie sporządzone zostały listy obecności: odrębne dla członków zwyczajnych i członków nadzwyczajnych. Sprawdzono kworum. W dniu 8 września 2021 r. PTPW liczyło 109 członków (w tym członków zwyczajnych uprawnionych do głosowania – 95). Po sprawdzeniu listy obecności stwierdzono, iż w WZCz udział bierze 17 członków PTPW z prawem głosu. W związku z tym MB stwierdził brak kworum, a następnie poinformował, iż w zawiadomieniu o zwołaniu Walnego Zgromadzenia podany został również jego drugi termin wyznaczony zgodnie z § 18 ust. 4 pkt 2 Statutu PTPW w tym samym dniu o godz. 18.00. Wobec powyższego ogłoszono przerwę w obradach.

IV. Obrady Walnego Zgromadzenia Członków zostały wznowione o godz. 18.00.

Ad. 2. Obrady wznowił MB i przekazał ich dalsze prowadzenie prof. dr hab. Tadeuszowi J. Zielińskiemu (TJZ). TJZ przystąpił do wyboru protokolanta. MB zaproponował powołanie na protokolanta dr Michała Poniatowskiego (MP). Nikt nie zgłosił sprzeciwu. Przystąpiono do głosowania, w którym WZCz jednomyślnie powołało na tę funkcję MP.

Ad. 3. Przystąpiono do wyboru Komisji Skrutacyjnej i Komisji Uchwał. Do składu Komisji Skrutacyjnej MB zgłosił następujące osoby: dr Michał Ożóg (MO), dr Tomasz Ressler (TR) i dr Katarzyna Pluta (KP). Zgłoszone osoby wyraziły zgodę na kandydowanie. Nie było sprzeciwu w sprawie powołania Komisji w takim składzie. Przewodniczącym Komisji został dr Michał Ożóg. Przystąpiono do powołania Komisji Uchwał. Do składu Komisji Uchwał MB zgłosił następujące osoby: ks. dr Marek Paszkowski (MPsz), dr hab. Rafał Łatka (RŁ) i prof. ucz. UWM dr hab. Małgorzata Czuryk (MC). Zgłoszeni wyrazili zgodę na kandydowanie. Nie było sprzeciwu w sprawie powołania Komisji w takim składzie. Przewodniczącym Komisji został ks. dr Marek Paszkowski

Ad. 4. TJZ zaproponował przyjęcie Regulaminu obrad WZCz w formie, w jakiej obowiązywał on już w trakcie poprzednich Walnych Zgromadzeń. Nikt nie

zgłosił sprzeciwu. TJZ stwierdził przyjęcie Regulaminu obrad WZCz w proponowanym brzmieniu.

Ad. 5. Zgodnie z Regulaminem przystąpiono do wyboru Prezydium obrad WZCz. Do jego składu zaproponowano: prof. dr. hab. Tadeusza J. Zielińskiego (TJZ), prof. ucz. UO dr. hab. Andrzeja Szymańskiego (AS), dr. hab. Martę Osuchowską (MO), prof. UR dr. hab. Jerzego Nikołajewa (JN) i prof. ucz. UO Pawła Sobczyka. Nie było innych kandydatur. Zgłoszeni wyrazili zgodę na kandydowanie. Nikt nie zgłosił sprzeciwu, zatem przystąpiono do głosowania. W głosowaniu jawnym udział wzięło 21 członków, głosów za – 21, przeciw – 0, wstrzymujących się – 0. Po ukonstytuowaniu się Prezydium wyłoniło ze swego składu TJZ na przewodniczącego obrad, na wiceprzewodniczącego – AS, członków MO, JN, PS. Przewodniczenie obradom rozpoczął TJZ.

Ad. 6. TJZ zapytał zebranych, czy są uwagi do porządku obrad zaproponowanego w zawiadomieniu o zwołaniu Walnego Zgromadzenia. Nikt nie zgłosił uwagi i sprzeciwu, zatem przystąpiono do głosowania w przedmiocie przyjęcia porządku obrad. W głosowaniu udział wzięło 21 członków, głosów za – 21, przeciw – 0, wstrzymujących się – 0. TJZ stwierdził przyjęcie porządku obrad Walnego Zgromadzenia.

Ad. 7. Przystąpiono do rozpatrzenia sprawozdania Zarządu. TJZ oddał głos MB, który zgodnie z wymogiem § 20 pkt 2 Statutu PTPW przedstawił sprawozdanie Zarządu PTPW z działalności za okres od 8 września 2021 r. do 24 maja 2022 r. Tekst sprawozdania Zarządu w załączeniu. Kończąc swoje wystąpienie MB w imieniu Zarządu wyraził podziękowania wszystkim członkom PTPW za zaangażowanie w działalność Towarzystwa, a także podkreślił otwartość Zarządu na wszelkie sugestie, zapytania oraz inicjatywy ze strony środowiska PTPW.

Ad. 8. Dr hab. Justyna Krzywkowska (JK) - Skarbnik PTPW, przedstawiła sprawozdanie finansowe PTPW za okres od 8 września 2021 r. do 24 maja 2022 r. Wynik finansowy PTPW za rok 2018 zamknął się stratą – 8637,31 PLN. Tekst sprawozdania finansowego w załączeniu.

Ad. 9. Prof. UZ dr hab. Tadeusz Stanisławski (TS) - przewodniczący Komisji Rewizyjnej PTPW (KR), przedstawił sprawozdanie KR z przeprowadzonej kontroli finansowej działalności Towarzystwa za okres od 8 września 2021 r. do 24 maja 2022 r. KR nie stwierdziła żadnych uchybień w działalności Towarzystwa i wniosowała o przyjęcie sprawozdania finansowego z działalności Towarzystwa za wspomniany okres. Tekst sprawozdania KR w załączeniu.

Ad. 10. Po wysłuchaniu sprawozdań Przewodniczący obradom TJZ zapytał obecnych, czy ktoś chce zadać pytanie lub zabrać głos w związku z przedstawionymi sprawozdaniami. PS stwierdził, że Zarząd dobrze przeszedł przez okres pandemii. Nie było innych zgłoszeń, zatem TJZ zamknął dyskusję.

Przystąpiono do głosowania nad uchwałą nr 60/2022 w sprawie przyjęcia sprawozdania z działalności Zarządu za okres od 8 września 2021 r. do 24 maja 2022 r. W głosowaniu udział wzięło 20 członków, głosów za – 20, przeciw – 0, wstrzymujących się – 0. Tekst uchwały w załączeniu.

Ad. 11. Następnie przeprowadzono głosowanie nad uchwałą nr 61/2022 w sprawie przyjęcia sprawozdania finansowego za okres od 8 września 2021 r. do 24 maja 2022 r. W głosowaniu udział wzięło 18 członków, głosów za przyjęciem sprawozdania – 20, przeciw – 0, wstrzymujących się – 0. Tekst uchwały w załączeniu.

Ad. 12. W kolejnym punkcie porządku obrad JKrz przedstawiła projekt budżetu Towarzystwa na rok 2022 (tekst w załączeniu). TJZ zapytał obecnych czy są uwagi do przedstawionego projektu budżetu. Ks. prof. P. Steczkowski zapytał dlaczego dopiero zebrano połowę środków i czy uwzględniono podwyżkę cen papieru. JKrz wskazała bieżące informacje na temat bieżących składek.

Przystąpiono do głosowania nad uchwałą nr 62/2022 w sprawie zatwierdzenia budżetu na rok 2022. Udział w głosowaniu wzięło 18 członków, głosów za przyjęciem budżetu w zaproponowanym kształcie – 17, przeciw – 0, wstrzymujących się – 1. Tekst uchwały w załączeniu.

Ad. 13. Nie było wolnych wniosków. Na koniec TJZ podziękował przybyłym członkom Towarzystwa za obecność i zakończył obrady WZCz.

V. Na tym wyczerpano porządek obrad i zamknięto Walne Zgromadzenie Członków Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego.

PREZYDIUM WALNEGO ZGROMADZENIA CZŁONKÓW PTPW

Przewodniczący – prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński.

Wiceprzewodniczący: prof. ucz. UO dr hab. Andrzej Szymański

dr hab. Marta Osuchowska

prof. ucz. UR dr hab. Jerzy Nikolajew

prof. ucz. UO dr hab. Paweł Sobczyk

Protokolant – dr Michał Poniatowski

UCHWAŁA NR 60/2022
WALNEGO ZGROMADZENIA CZŁONKÓW
POLSKIEGO TOWARZYSTWA PRAWA WYZNANIOWEGO
DNIA 24 MAJA 2022 R.

w sprawie przyjęcia sprawozdania z działalności Zarządu
od 8 września 2021 r. do 24 maja 2022 r.

Na podstawie § 20 pkt 2 Statutu Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego
uchwala się co następuje:

§ 1

Walne Zgromadzenie Członków Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego
przyjmuje przedstawione przez Zarząd sprawozdanie z działalności za okres od 8
września 2021 r. do 24 maja 2022 r., stanowiące załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2

Uchwała wchodzi w życie 24 maja 2022 r.

PREZYDIUM WALNEGO ZGROMADZENIA CZŁONKÓW PTPW

Przewodniczący – prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

Wiceprzewodniczący: prof. ucz. UO dr hab. Andrzej Szymański

dr hab. Marta Osuchowska

prof. ucz. UR dr hab. Jerzy Nikolajew

prof. ucz. UO dr hab. Paweł Sobczyk

Protokolant – dr Michał Poniatowski .

UCHWAŁA NR 61/2022
WALNEGO ZGROMADZENIA CZŁONKÓW
POLSKIEGO TOWARZYSTWA PRAWA WYZNANIOWEGO
Z DNIA 24 MAJA 2022 R.

w sprawie przyjęcia sprawozdania finansowego
za okres od 8 września 2021 r. do 24 maja 2022 r.

Na podstawie § 20 pkt 1 i 2 Statutu Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego uchwala się co następuje:

§ 1

Walne Zgromadzenie Członków Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego przyjmuje i zatwierdza przedstawione przez Zarząd sprawozdanie finansowe od 8 września 2021 r. do 24 maja 2022 r.

Wynik finansowy Towarzystwa za okres, o którym mowa w ust. 1 zamknął się stratą w wysokości 8637,31 PLN.

§ 2

Uchwała wchodzi w życie 24 maja 2022 r.

PREZYDIUM WALNEGO ZGROMADZENIA CZŁONKÓW PTPW

Przewodniczący – prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

Wiceprzewodniczący: prof. ucz. UO dr hab. Andrzej Szymański.

dr hab. Marta Osuchowska

prof. ucz. UR dr hab. Jerzy Nikolajew

prof. ucz. UO dr hab. Paweł Sobczyk

Protokolant – dr Michał Poniatowski.

UCHWAŁA NR 62/2022
WALNEGO ZGROMADZENIA CZŁONKÓW
POLSKIEGO TOWARZYSTWA PRAWA WYZNANIOWEGO
Z DNIA 24 MAJA 2022 R.

w sprawie zatwierdzenia budżetu na rok 2022

Na podstawie § 20 pkt 6 Statutu Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego uchwala się co następuje:

§ 1

Walne Zgromadzenie Członków Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego zatwierdza przedstawiony przez Zarząd projekt budżetu PTPW na rok 2022, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2

Uchwała wchodzi w życie 24 maja 2022 r.

PREZYDIUM WALNEGO ZGROMADZENIA CZŁONKÓW PTPW

Przewodniczący – prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

Wiceprzewodniczący: prof. ucz. UO dr hab. Andrzej Szymański

dr hab. Marta Osuchowska

prof. ucz. UR dr hab. Jerzy Nikołajew

prof. ucz. UO dr hab. Paweł Sobczyk

Protokolant – dr Michał Poniatowski.

SPRAWOZDANIE ZARZĄDU
POLSKIEGO TOWARZYSTWA PRAWA WYZNANIOWEGO
DLA WALNEGO ZGROMADZENIA CZŁONKÓW PTPW
ZA OKRES OD 8 WRZEŚNIA 2021 R. DO 24 MAJA 2022 R.

Zarząd Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego (PTPW) IV kadencji (lata 2020-2024) przedkłada Walnemu Zgromadzeniu Członków PTPW sprawozdanie ze swojej działalności za okres od 8 września 2021 r. do 24 maja 2022 r., co następuje na podstawie § 20 pkt 2 Statutu PTPW.

1. Okres objęty sprawozdaniem

Sprawozdanie obejmuje okres między Walnym Zgromadzeniem Członków PTPW odbytym dnia 8 września 2021 w Małej Wsi, a posiedzeniem Zarządu odbytym dnia 24 maja 2022 r. w Wigrach w formie hybrydowej. Sprawozdanie zostało przyjęte w trakcie tegoż posiedzenia Zarządu w drodze uchwały.

2. Skład Zarządu

W okresie sprawozdawczym Zarząd IV kadencji posiadał 10-osobowy skład wybrany przez Walne Zgromadzenie dnia 13 czerwca 2020 r., tj.: prezes: prof. ucz. AszWoj dr hab. Marek Bielecki; wiceprezesa: prof. ucz. UW dr hab. Wojciech Brzozowski, prof. dr hab. Piotr Stanisław, prof. ucz. UO dr hab. Dariusz Walencik, sekretarz: dr Michał Poniatowski, skarbnik: dr hab. Justyna Krzywkowska, członkowie: dr hab. Maciej Mięka, dr Marek Strzała, prof. ucz. KUL dr hab. Anna Tunia, prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

3. Odbyte posiedzenia Zarządu i dokumentacja PTPW

3.1. W sprawozdawczym przedziale czasowym Zarząd odbył 2 posiedzenia w formie hybrydowej i zdalnej.

3.2. Dokumentacja związana z założeniem i rejestracją Towarzystwa oraz dokumentacja bieżącej działalności Zarządu przechowywana jest w Warszawie i znajduje się pod pieczęcią Sekretarza Zarządu.

4. Stan członkowski

W okresie sprawozdawczym przyjęto do Towarzystwa 2 osoby jako członków zwyczajnych Towarzystwa liczy 109 osób, w tym jest 95 członków zwyczajnych i 14 członków nadzwyczajnych.

5. Składki członkowskie i finanse

Aktualną sytuację finansową Towarzystwa przedstawia sprawozdanie Skarbnika PTPW, towarzyszące niniejszemu sprawozdaniu. Rozliczenia finansowe dokonywane są bezgotówkowo i zgodnie z *Regulaminem obiegu dokumentów finansowych Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego* wprowadzonym uchwałą Zarządu PTPW nr 16/2018 z dnia 15 marca 2018 r.

6. Działalność naukowa i wydawnicza

6.1. W okresie sprawozdawczym w dniach 07–09 września 2021 r. PTPW było wraz z Wydziałem Prawa i Administracji UKSW współorganizatorem XVIII Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego pt. *„Wolność uzewnętrzniania przekonań religijnych”*, które odbyło się w Małej Wsi k. Grójca.

6.2. W zakresie spraw periodyku naukowego Towarzystwa pt. *„Przegląd Prawa Wyznaniowego”* (PPW) należy przedstawić następujące informacje. Został wydany 13 t. Przeglądu Prawa Wyznaniowego. Aktualnie trwają prace nad tomem 14. W wykazie czasopism naukowych ogłoszonym komunikatem MNiSW z *„Przegląd Prawa Wyznaniowego”* otrzymał 70 pkt. W latach 2019–2021 periodyk jest beneficjentem programu *„Wsparcie dla czasopism naukowych”*, z którego środki zostały wykorzystane na podniesienie poziomu praktyk wydawniczych i edytorskich umożliwiających wejście PPW w międzynarodowy obieg naukowy oraz aplikację do baz Scopus i Web of Science. Dzięki wsparciu z programu WCN w przygotowaniu jest nowa strona internetowa czasopisma; zaimplementowano na niej internetowy system obsługi procesu wydawniczego Open Journal Systems; zakupiono program antyplagiatowy i cyfrowe identyfikatory DOI (digital object identifier); zaś w ramach upowszechniania rozesłano archiwalne numery PPW do bibliotek naukowych w Polsce.

W ramach WCN podnieśliśmy poziom recenzji artykułów. Rozliczony został program WCN. Przygotowana i wysłana została ankieta czasopisma do bazy ICI Journals Master List.

Na podstawie umowy o kolportaż, zawartej w 2013 r. pomiędzy firmą P.W. Idealit a PTPW, wszystkie tomy czasopisma w wersji drukowanej są dostępne w sprzedaży poprzez księgarnię internetową Academicon.pl. Wersje elektroniczne tekstów z tomów 1-10 dostępne są w internetowej „Czytelnia Czasopism on-line”, prowadzonej przez Wydawnictwo Wolters Kluwer Polska, zaś tomy 11-13 zamieszczone zostały w otwartym dostępie na nowej witrynie internetowej czasopisma: <http://przegląd.ptpw.pl/>. Od tomu 11 tekstom publikowanym na łamach PPW zaczęto nadawać cyfrowe numery DOI.

6.4. W dniu 30 marca i 22 kwietnia 2022 r. na Uniwersytecie Opolskim w Opolu odbył się V Ogólnopolski Studencki Konkurs Wiedzy z Zakresu Prawa Wyznaniowego. Temat przewodni tej edycji konkursu brzmiał „*Obchodzenie świąt religijnych*”. Do konkursu zgłosiło się dwudziestu czterech uczestników, reprezentujących m. in. Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Warszawski, Katolicki Uniwersytet Lubelski, Uniwersytet Wrocławski, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz Uniwersytet Opolski. W zmaganiach konkursowych pierwsze miejsce zajął Pan Daniel Zero z UWM, drugie miejsce zajął Pan Filip Pańczyk z UW, trzecie Pan Bartłomiej Madej z UWM.

6.5. Polskie Towarzystwo Prawa Wyznaniowego jest nadal członkiem International Consortium for Law and Religion Studies (Międzynarodowe Konsorcjum Studiów o Stosunkach Prawo-Religia) z siedzibą w Mediolanie i na bieżąco opłaca składkę członkowską.

7. Wizerunek publiczny PTPW

7.1. Towarzystwo szczegółowo informuje o swojej działalności poprzez własne czasopismo naukowe „Przegląd Prawa Wyznaniowego”, ukazujące się w cyklu rocznym, w którego każdym tomie zamieszczana jest kronika działalności PTPW, a także poprzez stronę internetową www.ptpw.pl. W roku 2019 uruchomiona została nowa wersja tej strony, dostosowana do urządzeń mobilnych. Kontynuowane są prace nad stworzeniem serwisu internetowego, dostępnego on-line (także na urządzeniach mobilnych), na którym gromadzone będą źródła prawa, orzecznictwo oraz literatura z zakresu prawa wyznaniowego. W założeniu, będzie on praktycznym uzupełnieniem dotychczasowej strony internetowej Towarzystwa.

7.2. PTPW wywiązało się w 2021 r. z obowiązku przekazania danych statystycznych i przesłało do Głównego Urzędu Statystycznego sprawozdanie ze swej działalności.

8. Kontrola działań Zarządu

Działalność Zarządu jest przedmiotem kontroli Komisji Rewizyjnej PTPW. Członkowie Komisji są stale zapraszani do udziału w posiedzeniach Zarządu i posiadają łatwy dostęp do całej dokumentacji Towarzystwa.

9. Podziękowanie

Zarząd wyraża wdzięczność członkom Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego za wszelkie zaangażowanie w działalność naszego stowarzyszenia.

Tadeusz J. Zieliński

PROF. UCZ. DR HAB. RYSZARD MOJAK (1959–2022)

Dnia 2 września 2022 r. zmarł profesor Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie dr hab. Ryszard Mojak, członek-założyciel Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego, wiceprezes jego zarządu w I kadencji, prawnik konstytucjonalista, specjalista prawa wyznaniowego, nauczyciel akademicki i działacz publiczny.

Ryszard Mojak urodził się 1 stycznia 1959 r. w Biłgoraju. W latach 1979–1983 odbył na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej studia na kierunku administracja i prawo, które zakończył obroną pracy magisterskiej z zakresu prawa wyznaniowego (opublikowana w zmodyfikowanej wersji pt. *Problematyka prawna wolności sumienia i wyznania w Polsce Ludowej*, Warszawa 1989). W 1983 r. został na macierzystym Wydziale asystentem w Zakładzie Prawa Państwowego. Z jednostką tą, później przemianowaną na Katedrę Prawa Konstytucyjnego, był związany do 2020 r. Równoległe z początkiem pracy akademickiej w latach 1983–1985 odbył aplikację sędziowską w Sądzie Wojewódzkim w Lublinie zakończoną zdaniem egzaminu sędziowskiego.

W 1992 r. na podstawie napisanej pod kierunkiem prof. Wiesława Skrzydło dysertacji pt. *Pozycja prawna Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w okresie transformacji ustrojowej (1989–1991)* otrzymał w UMCS stopień naukowy doktora nauk prawnych i objął stanowisko adiunkta. W 2007 r. na podstawie dorobku naukowego i monografii pt. *Parlament a rząd w ustroju Trzeciej Rzeczypospolitej Polskiej* Rada Wydziału Prawa i Administracji UMCS nadała mu stopień doktora habilitowanego nauk prawnych w zakresie prawa (specjalność: prawo konstytucyjne). Stanowisko profesora nadzwyczajnego macierzystego uniwersytetu objął w 2010 r. W latach 2012–2014 był prorektorem Uniwersytetu Marii Curie Skłodowskiej. Przez wiele lat pracował także w Uniwersytecie Przyrodniczo-Humanistycznym w Siedlcach i zajmował tam stanowisko profesora uczelnianego.

W latach 1995–2005 zasiadał w Radzie Głównej Szkolnictwa Wyższego VII i VIII kadencji. Był członkiem Komitetu Nauk Prawnych Polskiej Akademii

Nauk, członkiem Zarządu Polskiego Towarzystwa Prawa Konstytucyjnego (1998–2017), wiceprezesem Zarządu Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego (2008–2012).

Pełnił funkcję przedstawiciela Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego (1996–1997). Był doradcą prawnym Ministra-Szefa Biura Bezpieczeństwa Narodowego (1996–1997) oraz ekspertem prawnym Kancelarii Prezydenta RP i Kancelarii Sejmu RP.

W dorobku naukowym prof. Ryszarda Mojaka znalazły się liczne opracowania z zakresu prawa konstytucyjnego, teorii państwa i prawa, zagadnień legislacji oraz prawa wyznaniowego.

Jego dokonania zostały docenione odznaczeniami państwowymi: Złotym Krzyżem Zasługi, Medalem Złotym za Długoletnią Służbę i Medalem Komisji Edukacji Narodowej.

Został pochowany na cmentarzu parafii p.w. św. Marii Magdaleny w Biłgoraju.

LISTA CZŁONKÓW POLSKIEGO TOWARZYSTWA PRAWA WYZNANIOWEGO (STAN NA 31 GRUDNIA 2022 ROKU)

Członkowie zwyczajni

1. dr Aneta Abramowicz (KUL),
2. prof. ucz. KUL dr hab. Leszek Adamowicz (KUL),
3. dr Adam Balicki (Biłgoraj),
4. dr Włodzimierz Bendza (UW),
5. prof. ucz. UKSW dr hab. Tomasz Białobrzeski (UKSW),
6. prof. ucz. ASzWoj dr hab. Marek Bielecki (ASzWoj),
7. prof. ucz. UW dr hab. Paweł Borecki (UW),
8. prof. ucz. KUL dr hab. Włodzimierz Broński (KUL),
9. prof. ucz. UW dr hab. Wojciech Brzozowski (UW),
10. dr Michał Chajda (UR),
11. dr Andrzej Czohara (Warszawa),
12. prof. ucz. UWM dr hab. Małgorzata Czuryk (UWM),
13. prof. ucz. UKSW dr hab. Arkadiusz Domaszek (UKSW),
14. prof. ucz. PAN dr hab. Jacek Falski (PAN),
15. prof. ucz. PW dr hab. Anna Gołębiowska (PW),
16. prof. dr hab. Wojciech Góralski (UKSW),
17. dr Beata Górowska (UW),
18. dr Mariusz Grabowski (UKSW),
19. dr Michał Hucal (ChAT),
20. dr Krzysztof Jabłoński (Warszawa),
21. prof. dr hab. Wojciech Jakubowski (UW),
22. dr hab. Paweł Kaleta (KUL),
23. prof. dr hab. Józef Koredczuk (UWr),
24. dr Ewaryst Kowalczyk (UZ),
25. prof. ucz. UKSW dr hab. Jan Krajczyński (UKSW),
26. dr Michał Krawczyk (UPH w Siedlcach),

27. prof. dr hab. Piotr KroczeK (UPJPII),
28. prof. dr hab. Józef Krukowski (PAN o/Lublin),
29. dr Barbara Krupa (PW),
30. dr Jarosław Krzewicki (SWEiZ w Łodzi),
31. dr hab. Katarzyna Krzysztofek-Strzała (UJ),
32. dr hab. Justyna Krzywkowska (UWM),
33. prof. ucz. WSWMiR dr Lesław Krzyżak (WSWMiR w Wołominie),
34. dr Maciej Kubala (WSB w Gorzowie Wlkp.),
35. prof. ucz. IPN dr hab. Rafał Łatka (IPN),
36. prof. ucz. AJP dr hab. Paweł A. Leszczyński (AJP w Gorzowie Wlkp.),
37. dr Artur Lis (WZPiNoS KUL w Stalowej Woli),
38. prof. ucz. UR dr hab. Grzegorz Maroń (UR),
39. dr Dariusz Mazurkiewicz (USz),
40. prof. dr hab. Artur Mezglewski (ASzWoj),
41. dr Piotr Michalik (UJ),
42. dr hab. Maciej Miłkula (UJ),
43. prof. ucz. UMCS dr hab. Ryszard Mojak (UMCS),
44. dr Michaela Moravčíková (Uniwersytet w Trnawie, Słowacja).
45. prof. dr hab. Stanisław Nabywaniec (UR),
46. prof. ucz. UR dr hab. Jerzy Nikolajew (UO),
47. dr Marcin Olszówka (Uczelnia Łazarskiego),
48. dr Marta Ordon (KUL),
49. dr hab. Marta Osuchowska (UKSW),
50. dr Michał Ożóg (UJ/UPJP2),
51. prof. dr hab. Zbigniew Pasek (AGH),
52. dr Marek Paszkowski (UWM),
53. ks. dr Bartłomiej Pieron (UPJPII),
54. prof. ucz. UKSW dr hab. Helena Pietrzak (UKSW),
55. dr Marek Plisiecki (Warszawa),
56. dr Katarzyna Pluta (UO)
57. dr Michał Paweł Poniąkowski (UKSW),
58. prof. dr hab. Bartosz Rakoczy (UMK/UKW),
59. prof. ucz. UZ dr hab. Tomasz Rakoczy (UZ),
60. dr Tomasz Resler (UWr),
61. dr Stanisław Rogowski (UWr),
62. prof. ucz. UWM dr hab. Mieczysław Różański (UWM),
63. prof. ucz. UKSW dr hab. Piotr Ryguła (UKSW),
64. dr hab. Michał Rynkowski (Bruksela),
65. dr Piotr Sadowski (UO),
66. prof. ucz. KUL dr hab. Mirosław Sitarz (KUL),

Lista członków Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego (stan na 31 grudnia 2022 roku)

67. dr Michał Skwarzyński (KUL),
68. prof. ucz. UO dr hab. Paweł Sobczyk (UO),
69. prof. ucz. UZ dr hab. Tadeusz Stanisławski (UZ),
70. prof. ucz. KUL dr hab. Piotr Stanisławski (KUL),
71. prof. ucz. UR dr hab. Piotr Steczkowski (UR),
72. dr Marek Strzała (UJ),
73. dr Aleksandra Szadok-Bratuń (UWr),
74. dr Damian Szeleszczuk (KUL),
75. prof. dr hab. Ryszard Sztychmiller (UWM),
76. prof. ucz. UO dr hab. Andrzej Szymański (UO),
77. dr Paweł Środa (Sokołów Podlaski),
78. prof. ucz. KUL dr hab. Anna Tunia (KUL),
79. dr Bogusław Uliasz,
80. prof. dr hab. Wacław Uruszczak (UJ/PWSZ w Tarnowie),
81. prof. ucz. ASzWoj dr hab. Konrad Walczuk (ASzWoj),
82. prof. ucz. UO dr hab. Dariusz Walencik (UO),
83. prof. ucz. UKSW dr hab. Krzysztof Warchałowski (UKSW),
84. dr Krzysztof Andrzej Wąsowski (WSAA),
85. prof. dr hab. Wiesław Wenz (PWT we Wrocławiu),
86. prof. ucz. UP dr hab. Małgorzata Winiarczyk-Kossakowska (UP im. KEN w Krakowie),
87. prof. dr hab. Józef Wroceński (UKSW),
88. prof. dr hab. Wiktor Wysoczański (ChAT),
89. dr Konrad T. Zamirski (ChAT),
90. dr hab. Zdzisław Zarzycki (UJ),
91. dr Michał Zawiślak (KUL),
92. prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński (ChAT),
93. dr Krystyna Ziółkowska (UWM),

Członkowie nadzwyczajni

1. mgr Ryszard Brożyniak (UW),
2. mgr Jakub Cupriak-Trojan (ChAT),
3. mgr Michał Czelny (KUL),
4. mgr Agnieszka Filak, LL.M (Warszawa),
5. mgr Przemysław Florjanowicz-Błachut (Kancelaria Prezesa NSA),
6. mgr Marzanna Grabowska (UWr),
7. mgr Rafał Kaczmarczyk (UW),
8. mgr Paweł Kaźmierski (UJ),
9. dr Igor Kilanowski (UKSW),

Lista członków Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego (stan na 31 grudnia 2022 roku)

10. mgr Jacek Kołota (UKSW),
11. mgr Mariusz Książek (UJD w Częstochowie),
12. mgr Karolina Nikołajew (Chełm),
13. mgr Andrzej Siciński (WSTH w Podkowie Leśnej),
14. mgr Edyta Włodarczyk (UWr),

Michał Hucal

ORCID 0000-0001-8446-0570

WYBRANA POLSKA BIBLIOGRAFIA PRAWA WYZNANIOWEGO ZA ROK 2021

PUBLIKACJE ZWARTE

MONOGRAFIE

Kilanowski I., *Status prawny Church of England*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe UKSW, 2021, ss. 306.

Zawiślak M., *Fundusz Kościelny w latach 1950–1989*, Lublin: Wydawnictwo Academicum, 2021, ss. 406.

PRACE ZBIOROWE

Ile z nauki, ile z ideologii? Religioznawstwo w PRL, red. Ł. Marek, R. Łętocha, Kraków: IPN, Instytut Religioznawstwa UJ, 2021, ss. 352.

Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie, tom 2: Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu ds. Wyznań w Polsce ludowej (1945–1956), red. R. Łatka, Warszawa 2021, ss. 496.

ARTYKUŁY I GLOSY

PUBLIKACJE ZBIOROWE

Abramowicz A.M., *Fundusz Kościelny – relikł czasów komunistycznych czy ważny element systemu finansowania związków wyznaniowych w Polsce demokratycznej? The Church Fund – a relic of communist times or an important element of the system of financing religious organisations in democratic Poland?*, w: *Právna politika a legislatíva v ob-lasti konfesného práva: Zborník z medzinárodnej*

- vedeckej konferencie v rámci onli-ne medzinárodného vedeckého kongresu Trnavské právnické dni, 24.-25. septembra 2020. Trnava : Právnická fakulta TU v Trnave, red. M. Moravčíková, 2020, Bratislava 2020, s. 6–21.
- Bereszyński Z., *Lokalne struktury administracji wyznaniowej w latach 1945–1950 (do połowy 1950 r.) i początki walki z Kościołem katolickim na Śląsku Opolskim oraz sąsiednich terenach dolnośląskich*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 180–223.
- Brzozowski W., *A silent revolution: how Islamic religious law is paving its way to the European legal orders*, w: *Peace, Discontent and Constitutional Law: Challenges to Constitutional Order and Democracy*, red. M. Belov, Routledge, London 2021, s. 167–187.
- Dziurok A., *Administracja wyznaniowa na terenie województwa katowickiego w latach 1950–1956 wobec Kościoła katolickiego*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 243–259.
- Gryz R., *Wojewódzki Zespół Organizacji Masowych/Wydziałonych przy KW PZPR w Kielcach i jego próby ingerencji w obsadę stanowisk kościelnych w latach 1953–1956*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 360–386.
- Gucewicz D., *Referaty do spraw wyznań szczebla powiatowego w latach 1950–1957 na przykładzie województwa gdańskiego*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 294–314.
- Kaczorowski A.W., *Władysław Wolski – pierwszy wyznaniowiec Polski Ludowej*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 430–452.
- Koredczuk J., *Kościół ormiański w Polsce w okresie międzywojennym*, w: *Iura et leges – Między Wschodem a Zachodem*, red. E. Kozerska, P. Sadowski, A. Szymański, Opole 2021, s. 9–19.
- Krzysztofek-Strzała K., *Konstytucyjne zasady wolności sumienia i wyznania oraz rozdziału Kościoła od państwa w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w świetle ideologii marksistowsko-leninowskiej*, w: *Ile z nauki, ile z ideologii? Religioznawstwo w PRL*, red. Ł. Marek, R. Łętocha, Kraków 2021, s. 17–31.

Wybrana polska bibliografia prawa wyznaniowego za rok 2021

- Krzysztofek-Strzała K., *Prawo a praktyka działania organów władzy wyznaniowej wobec Kościoła katolickiego w Krakowie w latach 1945-1950 na tle polityki wyznaniowej władz centralnych*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 406–419.
- Krzywkowska J., *Instrumenty prawne w zakresie bezpieczeństwa danych osobowych przetwarzanych na forum sądownictwa wyznaniowego w sprawach małżeńskich*, w: *National security in modern world: legal, technological and social communication aspects*, red. J. Mrozek, S. Banakh, S. Mazepa, Elk 2021, s. 131–140.
- Krzywkowska J., *Okno życia jako przykład wspólnych działań związków wyznaniowych i jednostek samorządu terytorialnego podejmowanych dla ochrony dziecka*, w: *Children's rights protection from legal, pedagogical and psychological perspective*, red. J. Mrozek, O. Homotiuk, O. Koval, Elk 2021, s. 391–401.
- Kumor-Mielnik J., *Referaty (wydziały) do spraw wyznań wobec działalności duszpasterskiej Kościoła lubelskiego w latach 1950–1956*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 260–293.
- Łatka R., *Kościół i komunści w Polsce 1944–1956 – zarys zagadnienia*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 13–34.
- Marek Ł., *„Blaski i cienie”. Początki administracji wyznaniowej na terenie województwa krakowskiego i miasta Kraków 1950/1951. Zarys zagadnienia*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 224–242.
- Miłosz J., *Aparat wyznaniowy Polski ludowej wobec świadków Jehowy i ich delegalizacja 1948–1956*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 386–405.
- Nikołajew J., *Autokefalia dla ukraińskiego prawosławia. Między historią i współczesnością. Między prawem, religią i polityką*, w: *Iura et leges-Między Wschodem a Zachodem*, red. E. Kozerska, P. Sadowski, A. Szymański, Opole 2021, s. 21–35.
- Stanisz P., Abramowicz A.M., Andrzej Micheletti (1864-1928?), w: *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. A. Dębiński, I. Leraczyk, J. Misztal-Konecka, W. Sz. Staszewski, Lublin 2021, s. 163–166.

- Stanisz P., Fiejdasz-Buczek L., Abramowicz A.M., Henryk Misztal (1936-2020), w: *Dziekani Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II*, red. A. Dębiński, I. Leraczyk, J. Misztal-Konecka, W. Sz. Staszewski, Lublin 2021, s. 175–190.
- Stanisz P., *The challenge of equality of rights: The legal status of religious minorities in Poland*, w: *The Legal Status of Old and New Religious Minorities in the European Union – Le status juridique des minorités religieuses anciennes et nouvelles dans l'Union européenne*, red. M. Ventura, Granada 2021, s. 249–263.
- Stanuch Z., *Działalność Bolesława Węclewskiego w latach 1950–1962 jako czołowego przedstawiciela administracji wyznaniowej w dawnym województwie szczecińskim*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 453–469.
- Strzała M., *Ramowy Regulamin czynności Kancelarii oraz woźnych w Urzędzie do spraw Wyznań z 1953 r.* w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 420–428.
- Strzała M., *Zamierzenia i działania Urzędu do spraw Wyznań PRL wobec ośrodków naukowych prowadzących badania religioznawcze w świetle jego kompetencji w latach siedemdziesiątych XX wieku* w: *Ile z nauki, ile z ideologii? Religioznawstwo w PRL*, red. Ł. Marek, R. Łętocha, Kraków 2021, s. 51–65.
- Sychowicz K., *Administracja publiczna wobec sytuacji wyznaniowej na terenie województwa białostockiego w latach 1944–1956*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 36–75.
- Ślęzak E., *Kształtowanie się państwowego aparatu wyznaniowego na terenie Łodzi i województwa łódzkiego w latach 1945–1950*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 76–128.
- Wojcieszek E., *Referat/Wydział Wyznaniowy w Urzędzie Wojewódzkim Poznańskim w latach 1945–1950. Struktury, obsada personalna, działalność*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury, działalność, ludzie*, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 129–179.
- Wójcik B., *Obsada wydziału i referatów społeczno-politycznych oraz wykonanie przypisanych im kompetencji w zakresie wyznaniowym na terenie województwa rzeszowskiego w latach 1944–1950*, w: *Urząd do spraw Wyznań – struktury,*

Wybrana polska bibliografia prawa wyznaniowego za rok 2021

działalność, ludzie, t. 2: *Struktury administracji wyznaniowej i pierwsze lata działalności Urzędu do spraw Wyznań w Polsce ludowej (1945-1956)*, red. R. Łatka, Warszawa 2021, s. 316–359.

CZASOPISMA

- Abramowicz A.M., *Kwestia cywilnej skuteczności religijnych reguł spadkobrania w świetle orzeczenia ETPC z dnia 19 grudnia 2018 r. w sprawie Molla Sali v. Grecja*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 5–22.
- Abramowicz A.M., *Wolność religijna w czasie pandemii koronawirusa – ocena rozwiązań polskich*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 255–278.
- Andrzejewski M., *Modele interakcji orzeczeń sądów kościelnych i państwowych w sprawach małżeńskich*, „Kościół i Prawo” 2021, nr 2, s. 147–166.
- Babula M., *Współczesny Kościół państwowy w Republice Islandii*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 23–38.
- Bielecki M., *Glosa do wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Warszawie z dnia 30 stycznia 2020 r. (sygn. akt II SA/Wa 1773/19)*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 365–374.
- Bielecki M., *Obowiązek udostępnienia informacji publicznej przez kościelne osoby prawne w związku z prowadzeniem komentarzy wyznaniowych. Glosa do wyroku Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 4 grudnia 2020 r. (I OSK 125/19)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 495–508.
- Bilash O., Karabin T., Savchyn M., *Preservation and Protection of the Cultural Heritage of Religious Purposes in Ukraine*, „Kościół i Prawo” 2021, nr 2, s. 9–30.
- Biszytyga A., Kuczma P., *Stosunki pomiędzy państwem a kościołami i związkami wyznaniowymi w Polsce*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2021, nr 5, s. 281–294.
- Borecki P., *Ekspertyza w sprawie aktualnej sytuacji prawnej w kontekście ewentualnego podjęcia prac nad ustawą o stosunku Rzeczypospolitej Polskiej do Wschodniego Kościoła Staroobrzędowego nieposiadającego hierarchii duchownej*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 39–58.
- Borecki P., *Specyfika ustawowej regulacji statusu Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego. Ujęcie porównawcze*, „Rocznik Teologiczny” 2021, z. 4, s. 1401–1424.
- Broński W., *Duchowny jako mediator*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 109–128.
- Brzemia-Bonarek A., Dohnalik J., *Wykorzystanie akt sprawy małżeńskiej w kanonicznym postępowaniu karnym*, „Annales Canonici” 2021, t. 17/2, s. 7–32.
- Brzozowski W., *Did Pastafarians Lose in Strasbourg, After All?*, „Oxford Journal of Law and Religion” 2021, nr 3, s. 487–494.

- Brzozowski W., *The Midwife's Tale: Conscientious Objection to Abortion after Grimmark and Steen*, "Oxford Journal of Law and Religion" 2021, nr 2, s. 298–316.
- Buczek Ł., Odpowiedzialność wykroczeniowa duchownego za zorganizowanie w ramach działalności kościoła lub związku wyznaniowego zgromadzenia w sposób niezgodny z rygorami sanitarnymi narzuconymi przez państwo, „Kościół i Prawo” 2021, nr 2, s. 195–212.
- Ciechanowska J., Szwed K., *Protection of Personal Data in the Catholic Church in the Light of the EU Regulation No. 2016/67*, „Kościół i Prawo” 2021, nr 2, s. 31–44.
- Czarnowicz R., Kroczek P., *Przetwarzanie danych osobowych w pracy kapelanów szpitalnych wyznania rzymskokatolickiego – wybrane zagadnienia*, „Annales Canonici” 2021, t. 17/1, s. 7–21.
- Czarnowicz R., Kroczek P., *Wydanie opinii psychologicznej sporządzonej na potrzeby formacji zakonnej w optyce ochrony danych osobowych w Kościele katolickim*, „Annales Canonici” 2021, t. 17/2, s. 33–47.
- Dłuska K., *Koncepcja relacji państwo-Kościół w ujęciu Helmuta Jurosa*, „Kościół i Prawo” 2021, nr 2, s. 45–66.
- Duda-Hyz M., *Opodatkowanie przychodów z tytułu koszeryzacji żywności zryczałtowanym podatkiem dochodowym od przychodów osób duchownych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 87–108.
- Falski J., *Regulacje ograniczeń w zakresie noszenia symboli religijnych w ocenie Komitetu Praw Człowieka ONZ*, „Przegląd Sejmowy” 2021, nr 3, s. 243–261.
- Fastyn A., *Pojęcie małżeństwa ewangelickiego w prawie małżeńskim z 1836 r.*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 59–84.
- Góra S., Góra D., *Relacje państwo-Kościół katolicki oraz przemiany kulturowe na współczesnej Malcie – zasady a rzeczywistość*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 85–98.
- Góralski W., *Rządowy projekt ustawy o ratyfikacji Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską w obradach sejmowej Komisji Spraw Zagranicznych z 16 grudnia 1997 r.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 509–536.
- Góralski W., *Umowa między Stolicą Apostolską i Republiką Angolską o wzajemnych relacjach między Kościołem i państwem z 13 września 2019 roku*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 99–124.
- Górski M., *Wypowiedź religijna i wypowiedź motywowana religijnie*, „Państwo i Prawo” 2021, z. 1, s. 27–47.
- Gubrynowicz A., *Konkordat z 1993 r. na tle praktyki traktatowej Stolicy Apostolskiej*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 125–146.
- Jaskuła L.K., *Wolność słowa realizowana w ramach wolności religii w Kościele Katolickim w Polsce a prawne ograniczenia dotyczące epidemii SARS-CoV-2*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 279–300.

Wybrana polska bibliografia prawa wyznaniowego za rok 2021

- Jastrzębski R., *Polskie konkordaty w XX wieku*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 147–180.
- Karsten K., *Kilka uwag dotyczących zastosowania dekretu Konferencji Episkopatu Polski o ochronie danych osobowych z 2018 r. do spraw małżeńskich lub rodzinnych*, „Annales Canonici” 2021, t. 17/1, s. 23–37.
- Koredczuk J., *Od prawa kościelnego do historii prawa. Powikłane powojenne losy profesora Leszka Winowskiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 129–142.
- Koredczuk J., *Stosunek biskupa Ignacego Krasickiego do reform polityczno-prawnych w Polsce doby stanisławowskiej*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia Historycznoprawne” 2021, t. CCCXXXII, s. 37–53.
- Kosińska A.M., *The Role of the Catholic Church in Facilitating Implementation of Constitutional Guarantees of Cultural Rights During the COVID-19 Pandemic*, „Kościół i Prawo” 2021, nr 2, s. 85–100.
- Kosonoga J., *Powierzenie wykonywania pracy w handlu w niedziele lub święta wbrew zakazowi w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2021, nr 11, s. 38–45.
- Kroczyk P., *Kilka uwag o upadłości związków wyznaniowych i ich osób prawnych*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 181–196.
- Krzywkowska J., *Prawo osadzonych do korzystania z posług religijnych w dobie pandemii COVID-19*, „Studia Prawnoustrojowe” 2022, s. 147–158.
- Ksenicz I., *Zwolnienia od pracy w dni świąteczne Kościołów wschodnich w Polsce*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 197–216.
- Kubała M., *Mechanizm limitacji prawa do wolności uzewnętrzniania przekonań religijnych w międzynarodowym systemie ochrony praw człowieka ze szczególnym uwzględnieniem kontekstu europejskiego*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 301–326.
- Kucybała-Kreft P., *Konkordat z 1925 roku w aktualnym orzecznictwie sądowym – wybrane zagadnienia*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 537–557.
- Longchamps de Bérier F., *Religious Freedom and Legal Education*, „Forum Prawnicze” 2021, nr 6, s. 20–31.
- Łaski P., Słowińska K., *Stolica Apostolska a Państwo-Miasta Watykan. Kilka uwag o wspólnej podmiotowości prawnomiędzynarodowej*, „Kościół i Prawo” 2021, nr 1, s. 57–68.
- Maroń G., *O pojmowaniu religii w polskim porządku prawnym*, „Forum Prawnicze” 2021, nr 3, s. 37–54.
- Maroń G., *Polskie prawodawstwo ograniczające wolność religijną w okresie pandemii koronawirusa SARS-CoV-2 a standardy państwa prawa – wybrane zagadnienia*, „Przegląd Prawa Publicznego” 2021, nr 1, s. 33–49.
- Maroń G., Steczkowski P., *Odwołania do chrześcijaństwa w konstytucjach współczesnych państw*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 143–170.

- Mezglewski A., *Glosa krytyczna do wyroku Sądu Najwyższego z dnia 31 marca 2020 r. (sygn. akt II CSK 124/19)*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 375–390.
- Mikołajczuk K., *Kryminologiczne aspekty bezdomności*. Wybrane zagadnienia, „Kościół i Prawo” 2021, nr 2, s. 213–224.
- Mikuła M., Zarzycki Z., *Badania naukowe w zakresie historii prawa kościelnego i historii prawa wyznaniowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 2000–2020*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 229–254.
- Motyka K., *O nowej teorii prawa naturalnego, małżeństwie i wolności religii. W związku z książką Sherifa Girgisa, Ryana Thomasa Andersona i Roberta Petera George’a ‘Czym jest małżeństwo?’*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 25–66.
- Nieczarowska A., *Wolontariat jako forma zatrudnienia przez parafie na przykładzie muzyka kościelnego*, „Annales Canonici” 2021, t. 17/1, s. 39–56.
- Ożóg M., *Zwalczanie chorób zakaźnych w stanie epidemii oraz w stanie klęski żywiołowej a realizacja wolności sumienia i religii w świetle Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku i ustawodawstwa*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 327–358.
- Pasek Z., *Czy Miesięcznice Smoleńskie były uroczystościami religijnymi?*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 67–86.
- Pawlikowska J., *Sztuka sakralna a prawo autorskie, czyli kilka uwag o zasadach korzystania z sakralnych utworów autorskoprawnych i wystawionych w przestrzeni sacrum*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 359–378.
- Pluta K., *Udzielenie ateście sakramentu namaszczenia chorych a naruszenie jego dóbr osobistych oraz zakazu przetwarzania szczególnych kategorii danych*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 217–240.
- Poniatowski M., *Zakładanie spółdzielni socjalnych przez kościelne osoby prawne*, „Kościół i Prawo” 2021, nr 2, s. 137–146.
- Raczkowska A., Raczkowski M., *Klauzula sumienia w zatrudnieniu dziennikarza*, „Praca i Zabezpieczenie Społeczne” 2021, nr 6, s. 15–23.
- Rakoczy B., *Cywilnoprawne skutki zrzeczenia się dóbr przez zakonnika w polskim prawie cywilnym. Zarys problemu*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 171–184.
- Rakoczy B., *Glosa do wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Białymstoku z dnia 2 czerwca 2016 (sygn. akt. II SA/Bk 112/16)*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 357–364.
- Resler T., *Wydział do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu wobec procesji Bożego Ciała w latach 1950–1965*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 405–428.
- Różański M., *Podstawy prawne nauczania religii w szkołach w okresie kształtowania się II Rzeczypospolitej*, „Studia Prawnoustrojowe” 2021, nr 54, s. 497–509.

Wybrana polska bibliografia prawa wyznaniowego za rok 2021

- Różański M., *Problematyka nauczania religii w debacie parlamentarnej nad Konstytucją marcową z 1921 r.*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 241–266.
- Ryba M., *Kościół, Cerkiew i kwestia ukraińska. Spór na forum polskiego parlamentu w 1938 r.*, „Przegląd Sejmowy” 2021, nr 2, s. 131–151.
- Ryguła P., *Zawarcie małżeństwa kanonicznego i cywilnego w prawie hiszpańskim – zarys perspektywy historycznej*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 185–210.
- Skwarzyński M., *Granice podmiotowe wolności słowa w wypowiedziach publicznych*, „Prawo w Działaniu” 2021, nr 48, s. 261–270.
- Skwarzyński M., *Raport McCarricka. Komentarz do „sensacyjnych” zarzutów medialnych wobec Kardynała Dziwisza*, „Fides, Ratio et Patria. Studia Toruńskie” 2021, nr 14, s. 98–129.
- Stanisz P., *Ograniczenia wolności kultu religijnego w czasie pandemii COVID-19: między konstytucyjnością a efektywnością*, „Przegląd Sejmowy” 2021, nr 3, s. 143–165.
- Sypniewski T., *Policja Państwowa wobec bydgoskiej parafii Polskiego Narodowego Kościoła Katolickiego (1925–1939)*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 267–290.
- Szczęch U., *Tajemnica spowiedzi i tajemnica zawodowa duchownych we włoskiej procedurze karnej oraz kodeksie karnym*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 291–310.
- Sztymmler R., *Gwarancje wychowania religijnego dzieci w prawie polskim*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 211–228.
- Szyszlak T., *Wpływ sekurytyzacji Ukraińskiego Kościoła Prawosławnego w jedności z Patriarchatem Moskiewskim na zmiany w ustawodawstwie wyznaniowym Ukrainy po 2013 r.*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 429–448.
- Tabaszewski R., *Prawne aspekty honorowania i posługiwania się papieskimi orderami i odznaczeniami w Polsce*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 379–404.
- Tkaczuk M., *Sprawy Kościoła prawosławnego, kościołów ewangelickich i gmin wyznaniowych żydowskich w praktyce prawnej Prokuratury Generalnej Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1919–1939*, „Kościół i Prawo” 2021, nr 1, s. 253–268.
- Tkaczyk-Rymanowska K., *Konstytucyjna wolność uzewnętrzniania przekonań religijnych a posiadanie i używanie konopi (innych niż włókniste) w celach rytualnych*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 449–472.
- Wacław Ł., *Wyjątki od zakazu dyskryminacji ze względu na religię lub przekonania w zatrudnieniu pracowniczym na gruncie art. 4 dyrektywy 2000/78/WE*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 473–494.
- Walencik D., *Legitymacja czynna domu zakonnego Ojców Augustianów w Krakowie w postępowaniu regulacyjnym*, „Annales Canonici” 2021, t. 17/1, s. 57–73.
- Walencik D., *Wyodrębnione jednostki organizacyjne Kościoła katolickiego w przepisach prawa podatkowego. Stan de lege lata i postulaty de lege ferenda*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 311–334.

- Wasilewski T., Zemła J., *Formuła świeckiego państwa w prawie Republiki Czeskiej i Republiki Tureckiej – aspekty komparatystyczne*, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 335–356.
- Wiśniewska M., *Warszawska administracja wyznaniowa 1950–1956. Wybrane zagadnienia*, „Rocznik Teologiczny” 2021, z. 2, s. 587–612.
- Woźna-Brudziak W., *Reklama a obrazy uczuć religijnych*, „Kościół i Prawo” 2021, nr 2, s. 225–240.
- Zamirski K., *Restytucja mienia Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego w RP w postępowaniu regulacyjnym przed Międzykościelną Komisją Regulacyjną – aspekty prawne*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny” 2021, nr 51, s. 25–36.
- Zamirski K., *Status Międzykościelnej Komisji Regulacyjnej w świetle orzecznictwa sądów administracyjnych i Trybunału Konstytucyjnego w Polsce*, „Europejski Przegląd Prawa i Stosunków Międzynarodowych” 2021, nr 4, s. 28–36.
- Zieliński T.J., *Ekspresja religijna w systemie edukacyjnym Republiki Irlandii (aspekt prawny)*, „Rocznik Teologiczny” 2021, z. 1, s. 319–354.
- Zieliński, T.J., *Kwestie prawnowyznaniowe w Konstytucji marcowej a ich ujęcie w późniejszych polskich ustawach zasadniczych*, „Przegląd Konstytucyjny” 2021 nr 2, s. 59–94.

RECENZJE

- Bielawski K., *Zagłada cmentarzy żydowskich*, Biblioteka „Więzi” tom 359, Warszawa 2020, 276 s. Rec. T.J. Zieliński, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 399–402.
- Binemann-Zdanowicz D., *Uregulowanie stanu prawnego nieruchomości Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w III RP*, Wydawnictwo Naukowe Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, Ośrodek Wydawniczy „Augustana”, Warszawa–Bielsko-Biała 2020, 426 s. Rec. T.J. Zieliński, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 403–410.
- Rogowska A., *Wolność sumienia i wyznania w orzecznictwie polskiego Trybunału Konstytucyjnego*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2015, 237 s. Rec. A. Fa-styn, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 391–398.

SPRAWOZDANIA, WSPOMNIENIA I BIBLIOGRAFIE

- Bibliografia publikacji Księdza Profesora Henryka Misztala (1936–2020) z zakresu prawa wyznaniowego*, A. M. Abramowicz, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 431–440.
- IV Ogólnopolski Studencki Konkurs Wiedzy z Zakresu Prawa Wyznaniowego*, Opole, 9 kwietnia 2021 r., K. Pluta, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 559–560.

Wybrana polska bibliografia prawa wyznaniowego za rok 2021

- Ksiądz Profesor Henryk Misztal (1936–2020): Człowiek – Kapłan – Uczony – Nauczyciel, P. Stanisław, A.M. Abramowicz, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 7–24.
- Lista członków Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego (stan na 19 grudnia 2021 roku), „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 447–450.
- Ogólnopolska Konferencja Naukowa „Status prawny prawosławia we współczesnej Polsce” (8 grudnia 2021), T.J. Zieliński, „Rocznik Teologiczny” 2021, z. 4, s. 1473–1477.
- Ogólnopolska konferencja naukowa pt. *Urząd do Spraw Wyznań. Struktury – działalność – ludzie w latach 1975–1989*, Konstancin-Jeziorna, 13–15 września 2021 r., E. Ślęzak, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 567–571.
- Prof. zw. dr hab. Michał Pietrzak (1929–2021) – wspomnienie, P. Borecki, T.J. Zieliński, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 443–446.
- Sprawozdanie z XVII Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego „Orzecznictwo w sprawach wyznaniowych” Kombornia, 22–24 września 2020 r., P. Steczkowski, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 411–414.
- Walne Zgromadzenie Członków Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego, 8 września 2021 r., M. Poniatowski, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 415–425.
- Wspomnienie o profesorze UW dr. hab. Januszu Osuchowskim (1928–2021), T.J. Zieliński, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 441–442.
- Wspomnienie o śp. Księdzu Profesorze Henryku Misztalu, P. Stanisław, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 427–430.
- Wybrana polska bibliografia prawa wyznaniowego za rok 2020, M. Hucal, „Przegląd Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 451–466.
- XVIII Ogólnopolskie Sympozjum Prawa Wyznaniowego pt. *Wolność uzewnętrzniania przekonań religijnych*, Mała Wieś, 7–9 września 2021 r., P. Kaźmierski, „Studia z Prawa Wyznaniowego” 2021, s. 561–565.

UZUPEŁNIENIE BIBLIOGRAFII PRAWA WYZNANIOWEGO ZA ROK 2020

- Binemann-Zdanowicz D., *Uregulowanie stanu prawnego nieruchomości Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w III RP*, Wydawnictwo Naukowe Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, Ośrodek Wydawniczy „Augustana”, Warszawa–Bielsko-Biała 2020, ss. 426.
- Włodarczyk E., *Bibliografia prac dr. hab. Mariana J. Ptaka, Profesora UW*, w: *Zgromadzenia stanowe i organy przedstawicielskie w dziejach: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Józefowi Ptakowi*, red. J. Koredczuk, P. Wiązek, Wrocław 2020, s. 21–41.

- Włodarczyk E., *Die Systeme der Beziehungen zwischen Staat und Kirche in den gewählten Staaten der Europäischen Union am Beispiel von Tschechien, Deutschland und Polen*, „Deutsch-Polnische Juristen-Zeitschrift“ 2020, nr 1-2, s. 18–27.
- Włodarczyk E., *Wpływ aparatu państwowego na obsadę stanowisk kościelnych w Kościele Ewangelicko-Augsburskim w latach 1945-1964*, w: *Zgromadzenia stanowe i organy przedstawicielskie w dziejach: księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Józefowi Ptakowi*, red. J. Koredczuk, P. Wiązek, Wrocław 2020, s. 433–447.

SPIS TREŚCI

ARTYKUŁY

Marek Bielecki

Odziaływanie norm wewnętrznych Kościołów i innych związków wyznaniowych na prawo polskie. Rozważania na kanwie wyroku Sądu Okręgowego w Poznaniu z dnia 3 listopada 2021 r. – II Ca 672/21 5

Sylwia Góra

Relacje państwo–Kościół katolicki we współczesnej Republice Mołdawii i Naddniestrzu a pozycja prawosławia 25

Beata Kozicka

Proboszcz parafii Kościoła katolickiego, a nie parafia, podmiotem zobowiązanym do udzielenia informacji publicznej 47

Dobrochna Ossowska-Salamonowicz, Monika Giżyńska

Pojęcie wolności religijnej w Republice Łotewskiej 75

Piotr Ryguła

Dopuszczone prawem formy zawarcia małżeństwa wyznaniowego w Hiszpanii Nowelizacja prawa w trybie Ustawy z dnia 2 lipca 2015 r. o jurysdykcji w postępowaniu nieprocesowym 89

Marek Woźnicki

Ograniczenia wolności uzewnętrzniania religii w trakcie stanów nadzwyczajnych i stanu epidemii – uwagi de lege lata i de lege ferenda 113

Zdzisław Zarzycki

Kościół Naturalny przejawem wolności i tolerancji religijnej w Polsce 129

ORZECZNICTWO

<i>Wyrok Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 18 grudnia 2019 r., sygn. akt II SA/Bd 772/19</i>	153
---	-----

Bartosz Rakoczy

<i>Glosa do wyroku Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego w Bydgoszczy z dnia 18 grudnia 2019 r., sygn. akt II SA/Bd 772/19</i>	161
---	-----

Bartosz Rakoczy

<i>Glosa do wyroku NSA z dnia 4 grudnia 2020 roku o sygnaturze I OSK 125/19</i>	169
---	-----

OPINIE PRAWNE

Paweł Borecki

<i>Opinia prawna w sprawie niektórych aspektów położenia prawnego Klasztoru Sióstr Kanoniczek Regularnych Zakonu Premonstratensów (Norbertanek), znajdującego się w Krakowie przy ul. Kościuszki 88, oraz jego władz.</i>	181
---	-----

Paweł Borecki

<i>Opinia prawna w sprawie obywatelskiego projektu ustawy o zmianie ustawy – Kodeks karny – tzw. projekt ustawy „w obronie chrześcijan” (druk sejmowy nr 2756, Sejm IX Kadencja)</i>	191
--	-----

Robert Jastrzębski

<i>Opinia prawna dotycząca współczesnego położenia prawnego Muftiego Muzułmańskiego Związku Religijnego w RP wraz z określeniem słuszności/niesłuszności wydania Tomaszowi Miśkiewiczowi zaświadczenia (z 31.01.2013 sygn. DWRMNiE-6734-1-IX/2013/HK) przez Józefa Różańskiego Dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Administracji i Cyfryzacji</i>	199
---	-----

Dariusz Walencik

<i>Opinia prawna na temat poselskiego projektu ustawy o zmianie ustawy o gospodarce nieruchomościami</i>	247
--	-----

RECENZJE

Tadeusz J. Zieliński

Rec.: Małgorzata Bednarek, Sytuacja prawna cmentarzy żydowskich w Polsce 1944–2019, Wydawnictwo Austeria, Kraków–Budapeszt 2020, ss. 600.

259

SPRAWOZDANIA

Tadeusz J. Zieliński

Ogólnopolskie Sympozjum Naukowe pt. „Ustawa z dnia 20 lutego 1997 r. o stosunku Państwa do gmin wyznaniowych żydowskich w RP z perspektywy 25 lat”, Warszawa, 12 kwietnia 2022 r.

261

Artur Lis

Sprawozdanie z ogólnopolskiej konferencji naukowej „Wolność religijna osób i funkcjonariuszy publicznych” (Radocza, 18–20 listopada 2022 roku)

263

Marek Bielecki

XIX Ogólnopolskie Sympozjum Prawa Wyznaniowego „Dopuszczalne i niedopuszczalne ograniczanie wolności przekonań i kultu” - Pokamedulski Klasztor w Wigrach 24–26 maja 2022 r. (sprawozdanie)

265

BIBLIOGRAFIE

Wykaz publikacji z zakresu prawa wyznaniowego
prof. dr. hab. Józefa Koredczuka

269

Wykaz publikacji naukowych prof. dr. hab. Piotra Stanisza

275

KRONIKA POLSKIEGO TOWARZYSTWA PRAWA WYZNANIOWEGO

Walne zgromadzenie członków Polskiego Towarzystwa Prawa
Wyznaniowego, 24 maja 2022 r

289

Tadeusz J. Zieliński*Prof. ucz. dr hab. Ryszard Mojak (1959–2022)*

301

*Lista członków Polskiego Towarzystwa Prawa Wyznaniowego
(stan na 31 grudnia 2022 roku)*

303

BIBLIOGRAFIA

Michał Hucal*Wybrana polska bibliografia prawa wyznaniowego za rok 2021*

307